

REVISTĂ DE CULTURĂ

ȘERBAN DRAGOMIRESCU
PAUL GEORGESCU
GERNOT NUSSBÄCHER
DAN LUNGU
VALER RUS
IOAN-GHEORGHE RAȚIU
DUMITRA BULEI
AGATA-ELENA BULEI
IOANA COȘEREANU
CIPRIAN GLĂVAN
ELISABETA SAVU
TATIANA RISTEA
STELUȚA CHEFANI-PĂTRAȘCU
NICOLAE TEȘCULĂ
SERGIU BACALOV
LIDIA PRISAC
MANUELA-FLORENTINA ȚUHAȘU

JENICA TABACU
VALENTIN HĂNULESCU
CORNELIU LUPEȘ
IOSIF-MARIN BALOG
MIRELA POPA-ANDREI
CRISTINA TĂNASE
ROZALINDA POSEA
MARINELA-LOREDANA BARNĂ
LAVINIA GHEORGHE
MAGDALENA TRĂISTARU
FLORINA DIACONU
ADRIAN DEHELEANU
ION CATANĂ
ION XENOFONTOV
TRAIAN DUMBRĂVEANU
MARIN POPESCU
DAN DEMȘEA

CONSILIUL JUDEȚEAN BRAȘOV
MUZEUL „CASA MUREȘENILOR” BRAȘOV

ȚARA BÂRSEI

Revistă de cultură
2015

BRAȘOV, 2015

ȚARA BĂRSEI (fondată în 1929)
Revistă de cultură finanțată de Consiliul Județean Brașov și editată de
Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov
Piața Sfatului nr. 25, cod 500025
Tel./fax: 0268.477.864
e-mail: casa_muresenilor@yahoo.com
<http://www.muzeulmuresenilor.ro>

Colegiul de redacție: Valer Rus – redactor responsabil
Cristina Seitz
Marinela-Loredana Barna
Ovidiu Savu

Corectura: Carmen Andrei

ISSN 1583-3119

Autorii își asumă responsabilitatea pentru afirmațiile cuprinse în lucrările lor.

Tipărit la TIPOTEX S.A.
Brașov, Str. Traian Grozăvescu nr. 7
Tel: 0268.549.704

CUPRINS

**Simpozion „Mari geografi brașoveni” - 17 octombrie 2014
Cutremurele vrâncene – o provocare interdisciplinară
100 de ani de la nașterea academicianului Liviu Constantinescu**

Șerban DRAGOMIRESCU

Cutremurele vrâncene – o provocare interdisciplinară. Centenarul nașterii academicianului Liviu Constantinescu.....9

Paul GEORGESCU

Academicianul Liviu Constantinescu – profesor, cercetător – o personalitate de elită a geofizicii europene11

Gernot NUSSBÄCHER

Din cronica cutremurelor din Brașov și Țara Bârsei.....15

Dan LUNGU

Protecția antiseismică a clădirilor, o responsabilitate înțeleasă diferit de proprietari, autorități și specialiști.....17

Șerban DRAGOMIRESCU

Profesorul Liviu Constantinescu și Academia Română38

Premiile elevilor brașoveni la concursuri naționale (2014).....42

Sesiunea științifică de comunicări „Țara Bârsei” – 16-17 aprilie 2015
„Dinastii culturale”

Istorie

Valer RUS <i>Memorialistica românească și dinastiile sale culturale</i>	47
Ioan-Gheorghe RAȚIU <i>Familia Rațiu de Noșlac – Dinastie culturală românească. 7 secole de istorie în slujba românilor.....</i>	52
Dumitra BULEI, Agata-Elena BULEI <i>Cantacuzinii munteni. Considerații privind istoria unei dinastii culturale</i>	70
Ioana COȘEREANU <i>Destinul unei biblioteci – castelul Miclăușeni și familia Sturdza.....</i>	78
Ciprian GLĂVAN <i>Familia Nako – dinastie de întreprinzători și oameni de cultură.....</i>	86
Elisabeta SAVU, Tatiana RISTEA <i>O dinastie întreruptă – Casa Le Roy</i>	92
Steluța CHEFANI-PĂTRAȘCU <i>Familia Berindei – continuitate în excelență</i>	99
Nicolae TEȘCULĂ <i>Dinastii culturale la Sighișoara în secolul al XIX-lea. Familia Goof</i>	110
Sergiu BACALOV, Lidia PRISAC <i>Nobili de origine armeană în Basarabia țaristă: genealogia familiei Lebedev.....</i>	115
Manuela-Florentina ȚUHAȘU <i>Frații Take și Thoma Ionescu – personalități remarcabile care s-au impus prin activitatea politică și științifică în istoria și conștiința românilor.....</i>	123
Jenica TABACU <i>Hasdeii, o dinastie culturală</i>	131
Valentin HĂNULESCU <i>Moștenirea Bălceștilor – Arc peste timp.....</i>	140
Corneliu LUPEȘ <i>Monica Pillat – mezina unei familii de trei generații de scriitori autohtoni</i>	149

Iosif-Marin BALOG	
<i>„Cumul de funcții și roluri” la elita românească din Transilvania la finele secolului al XIX-lea, începutul secolului XX. Studiu de caz: clerul greco-catolic.....</i>	154
Mirela POPA-ANDREI	
<i>Dinastiile preotești: sursă de recrutare a elitei ecleziastice greco-catolice. Studiu de caz: Episcopiile Oradea și Gherla (1853-1918)</i>	167
Cristina TĂNASE	
<i>Activitatea didactică și publicistică a profesorului Ioan-Alexandru Lapedatu</i>	178
Rozalinda POSEA	
<i>Corespondența lui Nicolae Teclu cu fratele său, Dumitru Teclu</i>	183
Marinela-Loredana BARNA	
<i>Dinastia Mureșenilor la feminin</i>	188
Lavinia GHEORGHE	
<i>„Au sădit un pom, au făcut un copil...” Familia de ctitori Valaori, din satul dobrogean Caratai/Nisipari, județul Constanța</i>	194
Magdalena TRĂISTARU, Florina DIACONU	
<i>Vizitele regale în Mehedinți. Locurile memoriei</i>	202
Adrian DEHELEANU	
<i>Familia Mocioni. Istoria uneia dintre cele mai vechi familii nobiliare din istoria românilor.....</i>	216
Ion CATANĂ	
<i>Arethia Tătărescu – un dar cultural neprețuit pentru Târgu Jiu</i>	226
Ion XENOFONTOV	
<i>Academicianul Iosif Varticean (1910-1982) și ideologizarea științei în Moldova sovietică</i>	234
Traian-Constantin DUMBRĂVEANU	
<i>Viața și cariera militară a căpitan-comandorului Eugeniu-Puiu Pârvolescu, membru marcant al familiei Mureșenilor.....</i>	243
Marin POPESCU	
<i>O viață închinată școlii. Profesorul rucărean Gheorghe Pârnuță (1915-2009)</i>	251
Dan DEMȘEA	
<i>Doctorul în drept și tenorul Ionel Hozan (1892-1964) în Brașovul muzical.....</i>	258

SIMPOZION
„MARI GEOGRAFI BRAȘOVENI”
17 OCTOMBRIE 2014

CUTREMURELE VRÂNCENE
O PROVOCARE INTERDISCIPLINARĂ

100 DE ANI
DE LA NAȘTEREA ACADEMICIANULUI
LIVIU CONSTANTINESCU

Șerban DRAGOMIRESCU

**CUTREMURELE VRÂNCENE - O PROVOCARE INTERDISCIPLINARĂ
CENTENARUL NAȘTERII ACADEMICIANULUI PROFESOR
LIVIU CONSTANTINESCU**

Simpozionul, devenit tradițional la Brașov în miez de toamnă, dedicat oamenilor de seamă din domeniul geostiințelor legați de Țara Bârsei, a ajuns, la 17 octombrie 2014, la a IX-a ediție. În spațiul cultural evocator al Muzeului „Casa Mureșenilor” din Piața Sfatului, tema abordată, de permanentă actualitate în spațiul românesc, a fost dedicată cutremurelor vrâncene – o provocare interdisciplinară. Subiectul a fost ocazionat de centenarul nașterii academicianului profesor Liviu Constantinescu (1914-1997), distins geofizician, promotor al studiilor de seismologie, cu precădere în arealul seismogen de la Curbura Carpaților, într-o abordare consecvent multi- și interdisciplinară.

Din această dublă perspectivă, tematică și personalizată, expunerile, făcute de autori ce au avut privilegiul de a i se fi aflat în preajmă, de a-i fi fost colaboratori, au oferit repere utile în subiectul

abordat, prin prisma vieții și activității unei personalități ce a marcat dezvoltarea geofizicii românești, a seismologiei în special.

Cuvinte de salut au rostit dr. **Valer Rus**, directorul Muzeului gazdă, prof. dr. **Ciprian Șandor**, inspector de specialitate la Inspectoratul Școlar al județului Brașov, și prof. **Mioara Popica**, vicepreședinte al Filialei Brașov a Societății de Geografie din România.

Prof. dr. **Paul Georgescu**, președintele Societății de Geofizică din România, și profesorul asociat **Șerban Dragomirescu** au conturat, în comunicările lor, personalitatea de prim rang a academicianului Liviu Constantinescu, născut acum un secol în sudul Transilvaniei, personalitate ce a ilustrat o strălucită activitate didactică universitară, întreruptă samavolnic, dar continuată până la vârsta senectuții în câmpul cercetării din cadrul instituționalizat al cercetării geofizice din Academia Română. De formație fizician, nu va ezita să-și schimbe specializarea profesională, asimilând cunoștințe temeinice de geologie, dacă cerințele țării au cerut acest lucru în acel moment. În 1943, a devenit directorul-fondator al primului Observator Geomagnetic din România, cel de la Surlari (jud. Ilfov), ce astăzi îi poartă cu cinste numele.

O perspectivă inedită ne-a oferit prof. dr. ing. **Dan Lungu**, de la Institutul de Construcții din București, eminent specialist în ingineria seismică. Servindu-se de bogate date statistice privind frecvența cutremurelor majore din țara noastră, numărul victimelor, volumul pagubelor directe și indirecte ș.a., dezbate permanenta dispută, percepută diferit de cei trei actori principali ai responsabilității, în cazul unui seism major (proprietarii, autoritățile și specialiștii).

O notă aparte, istorică, extrem de utilă, a adus expunerea harnicului cercetător

brașovean al arhivelor și presei de limbă germană din ultimele două secole, **Gernot Nussbächer**, intitulată *Din cronica cutremurelor din Brașov și Țara Bârsei*, bazată și pe consemnările profesorului Paul Binder, omagiat de noi într-o sesiune anterioară, din 2010.

Academia Română, care întrunea la începutul anilor '60 o pleiadă strălucită de geologi români, l-a integrat încă din 1963, alegându-l membru corespondent. Au trebuit să treacă 27 de ani pentru ca, în 1990, odată cu revigorarea Academiei Române, profesorul Liviu Constantinescu să fie promovat membru titular și curând, în 1991, să fie ales președintele Secției de Științe Geonomice a înaltului for, impunând cu consecvență această nouă titulatură, după modelul anglo-saxon.

Academia Română și-a atașat, de-a lungul anilor, în istoria sa de aproape 150 de ani, și alte personalități, române și străine, cu preocupări în seismologie: Fernando do Montessus de Ballore (1851-1921, ales membru corespondent străin în 1913), Matei Drăghiceanu (1844-1939, ales membru de onoare în 1933), Gheorghe Demetrescu (1885-1969, ales membru corespondent în 1948 și titular în 1955), Aurel Beleş (1891-1976, ales membru corespondent în 1955 și titular în 1963), Dumitru Enescu (1930-2012, ales membru de onoare în 2011).

Seismele distrugătoare din 1940 și 1977 (ambele de adâncime, în aceeași arie seismogenă a Vrancei) au oferit date concludente celor doi autori, Liviu Constantinescu și Dumitru Enescu, care au publicat în Editura Academiei, în 1985, o cuprinzătoare monografie, *Cutremurele din Vrancea în cadru științific și tehnologic*. Cercetarea sistematică a regiunii seismogene Vrancea a devenit în ultimele decenii o temă prioritară a Academiei Române, a institutelor de profil, de Geodinamică și de Fizica Pământului, a tinerilor geofizicieni români, formați sub îndrumarea unor magiștri, precum academicienii Sabba S. Ștefănescu și Liviu Constantinescu. Un comentariu mai amplu a fost făcut pe marginea discursului de recepție în Academia Română al prof. Liviu Constantinescu, rostit la 17 aprilie 1992, și intitulat *Sinergismul în cercetările geonomice*, cu un răspuns al acad. Sabba. S. Ștefănescu.

*

Potrivit tradiției, talentați învățăcei de la Liceul brașovean de Muzică „Tudor Ciortea” (Raluca Ciucă și Maria Toader) au oferit un intermezzo muzical, cu lucrări de E. Lalo și M. Negrea.

În finalul sesiunii, tot potrivit tradiției, organizatorii au oferit elevilor din județul Brașov care s-au distins în anul școlar precedent (2013-2014) la Olimpiada națională de geografie și la alte concursuri naționale de profil, precum și profesorilor lor îndrumători, premii constând din publicații de specialitate, oferite generos de sponsorii constanți ai manifestărilor noastre: National Geographic România, Institutul Goethe, Editura Corint (toate din București), dr. Dan L. Constantinescu (Frankfurt), Biblioteca Județeană „G. Barițiu”, Muzeul „Casa Mureșenilor”, ambele din Brașov.

Pentru următoarea ediție, a X-a, jubiliară, din 2015, a fost propusă personalitatea marcantă a geografului academician profesor Vintilă Mihăilescu (1890-1978), de la a cărui naștere se vor împlini 125 de ani.

Paul GEORGESCU

**LIVIU CONSTANTINESCU - PROFESOR, CERCETĂTOR -
PERSONALITATE DE ELITĂ A GEOFIZICII EUROPENE**

**LIVIU CONSTANTINESCU, PROFESSEUR, HOMME DE SCIENCE,
PERSONNALITÉ D'ÉLITE DE LA GÉOPHYSIQUE EUROPÉENNE**

***Résumé:** Pour toute une génération de géophysiciens, le centenaire de la naissance du Professeur Liviu Constantinescu a représenté en 2014 l'événement de l'année. Des manifestations lui rendant hommage ont eu lieu à l'Académie Roumaine, à la Faculté de Géologie et Géophysique de l'Université de Bucarest et maintenant à Braşov aussi, à « La Maison des Mureşeni ».*

La personnalité scientifique du Professeur, devenue pour nous l'idéal humain et professionnel, nous a marqué à vie. Il a représenté pour nous non seulement un modèle d'exception dans la maîtrise des langues si diverses comme l'anglais, le français, l'allemand, l'italien et même le russe, mais il a contribué à enrichir nos connaissances et à actualiser nos informations professionnelles dans une période où l'accès aux informations scientifiques étrangères n'était pas facile.

Nous, ses anciens étudiants, nous allons garder pour toujours la mémoire des présentations scientifiques d'exception qui ont contribué à maintenir et à développer l'intérêt pour la science et pour les découvertes scientifiques, ce qui constitue depuis toujours la clé des réussites professionnelles.

Le Professeur a été présent aussi non seulement dans l'activité didactique mais a contribué d'une façon décisif dans l'organisation des manifestations scientifiques internationales concrétisée par des travaux d'exception, ainsi que comme directeur d'un des centres de recherches géophysiques, le seul organisé au niveau de l'Académie Roumaine et cela au début de l'année 1943. A cette date prend naissance, à son initiative, le « Centre de recherches géomagnétiques de Surlari ». L'ampleur des résultats de ses recherches est mise en évidence par nombreuses publications scientifiques ainsi que par la synthèse « Messages de la Terre par des interprétations actuelles », parue en 1967, un travail d'indiscutable valeur scientifique et documentaire en ce qui concerne les dernières découvertes dans le domaine.

Par ses qualités humaines et professionnelles, le Professeur Liviu Constantinescu va rester pour toujours dans la conscience de ses élèves et collaborateurs comme celui qui a contribué d'une façon décisive au progrès de la science comme aussi au développement des caractères individuels de ses disciples.

Sunt deosebit de onorat că, la 100 de ani de la naşterea nepreţuitului nostru **Profesor**, redacţia revistei de cultură „Țara Bârsei” îmi oferă nesperata ocazie de a evoca personalitatea ştiinţifică şi didactică a celui ce s-a identificat în cel mai strălucit mod cu noţiunea de profesor. Sunt astfel în asentimentul generaţiilor de geofizicieni care au asociat întotdeauna apelativul **Profesor** de numele Academicianului Liviu Constantinescu.

Sunt unul din cei peste o sută de geofizicieni care au avut privilegiul de a urmări neuitatele cursuri ţinute de Profesorul Liviu Constantinescu. Am făcut parte chiar din promoţia jubiliară – a X-a (1962) –, formată la şcoala profesorilor Sabba Ştefănescu, Liviu Constantinescu, Iulian Gavăt şi Radu Botezatu (deveniţi membri ai Academiei Române), fiind numit în acelaşi an preparator în cadrul Catedrei de geofizică din Facultatea de Geologie Tehnică a Institutului de Petrol, Gaze şi Geologie, condusă în acel timp de Profesorul Liviu Constantinescu.

Pentru fiecare dintre noi prima întâlnire cu **Profesorul** era un eveniment deosebit, încărcat de emoţie şi admiraţie. **Profesorul** se distingea prin eleganţă şi discurs

electrizant ce capta atenția auditoriului. Retrăiesc și acum momentul petrecut în urmă cu 55 de ani când, îmbrăcat cât mai onorabil posibil pentru acele vremuri, cu cinci minute înainte de începerea cursului, m-am așezat în primul rând de bănci în așteptarea **Profesorului** care, la „al V-lea semnal” ce marca și în acele vremuri ora exactă, a intrat în sală. Urmăream fascinat un sistem original și deosebit de eficient de prezentare a unor noțiuni ce se ordonau într-o clasificare zecimală care pentru mulți dintre noi a devenit o obișnuință care ne-a urmărit până și în redactarea scrisorilor personale. Când a sunat de pauză, **Profesorul** a pus punct ultimei fraze a cursului. Eram prea tânăr ca să înțeleg că această punctualitate era un semn de respect pe care Domnia Sa îl acorda auditoriului.

Fără ostentație, cu mult talent și înțelegere, **Profesorul** încerca să ne învețe arta comunicării. Multe generații de studenți au învățat de la Domnia Sa cum trebuie redactată o lucrare pentru ca succesul ei să fie asigurat. Dintr-o singură privire observa cea mai mică greșeală, astfel că puțini dintre noi se pot lăuda că au prezentat un text la care **Profesorul** să nu fi intervenit înainte de a fi bun de tipar. Uneori avea chiar răbdarea să refacă textul în întregime, mai ales dacă acesta era scris într-una din limbile de circulație internațională. **Profesorul** se remarcă nu numai prin vastitatea cunoștințelor și ușurința conversației în engleză, franceză, germană, italiană și chiar rusă, dar și prin dorința sinceră de a transmite celor interesați rezultatele noilor cercetări geofizice apărute în diverse publicații. În acele vremuri, când circulația informațiilor științifice era drastic restricționată, **Profesorul** ne ținea cursuri și seminarii de limba engleză. Dacă încercai să abordezi un subiect mai puțin cunoscut, **Profesorul** era dispus să-ți împrumute cărțile sau revistele din biblioteca proprie. Când primeai subiectul proiectului de diplomă aveai întotdeauna indicată și bibliografia necesară. De multe ori **Profesorul** era acela care-ți selecta articolele de care aveai nevoie pentru studierea unei anumite probleme.

Aniversarea zilei sale de naștere - 26 noiembrie - devenise pentru o parte dintre noi un eveniment ce marca, într-un anumit sens, adevărata consacrare profesională. Aceasta pentru că invitații Domniei Sale erau de obicei geofizicieni care se remarcaseră prin rezultate deosebite, dar și tineri care susținuseră în anul respectiv teza de doctorat.

Avea o distincție care impunea un respect deosebit, greu de suportat pentru autoritățile din trecut. Sunt puțini cei care și-au permis să se adreseze **Profesorului** cu apelativul „tovarășe profesor”. Pentru noi toți noțiunea de domn, în sensul bun al cuvântului, a fost indisolubil legată de profesorul Liviu Constantinescu. Nu a fost niciodată de acord cu diversele activități extraprofesionale impuse studenților și cadrelor didactice de către activiștii de partid care doreau să desființeze prin orice mijloace dezvoltarea profesională a fiecăruia dintre noi. Acesta a fost poate și principalul motiv pentru care **Profesorul** s-a pensionat, la cerere, în plină forță creatoare, lipsind învățământul românesc de o personalitate de excepție. A continuat totuși să fie alături de noi, membrii colectivului de geofizică din cadrul unei catedre heterogene din care făceau parte specialiști din aproape toate domeniile geostiințelor. Adesea ne invita în grădina sa de pe malul lacului Greci unde, într-o atmosferă deosebit de prietenoasă, ne iniția în cultura viței-de-vie, a sparanghelului, a trandafirilor și a preparării vinului. Mai târziu, mulți dintre noi i-am urmat sfatul și, în amintirea Domniei Sale, am plantat în grădinile noastre speciile de viță-de-vie în care ne-am făcut ucenicia alături de **Profesor**.

După 1990 a revenit la nou-înființata Catedră de geofizică în calitate de profesor consultant, contribuind efectiv la elaborarea unor planuri moderne de învățământ, în acord cu cerințele actuale de formare a viitorilor ingineri geofizicieni.

Dincolo de numeroasele preocupări științifice, la care mă voi referi în cele ce

urmează, **Profesorul** n-a uitat niciodată de necazurile vieții cotidiene și, prin felul său discret dar eficient, a fost alături de colaboratorii săi în marile încercări, ajutându-i să-și recapete încrederea și speranța în mai bine.

Nouă, foștilor săi studenți, colegilor de catedră și membrilor Societății române de geofizică, ne-a rămas amintirea de neșters a celui ce ne-a fermecat prin eleganța expunerilor și mai ales prin arta de a ne atrage în aventura cunoașterii.

Personalitatea Domniei Sale s-a remarcat în cercetarea geofizică europeană prin elaborarea de studii și cercetări geofizice complexe, organizarea de simpozioane, prezența sa în diverse forumuri științifice internaționale și conducerea Centrului de Cercetări Geofizice al Academiei Române.

De numele Domniei Sale se leagă și înființarea, în 1943, a primului și unicului observator geofizic din România – Observatorul Geomagnetice de la Surlari, în plin război, cu mijloace financiare precare; înfruntând dificultățile deplasărilor din aceea vreme, **Profesorul** a reușit să aducă și să pună în funcțiune o aparatură geofizică de înaltă performanță. Cu acea ocazie, **Profesorul** a inițiat importante cercetări în domeniul geomagnetismului, care au condus la stabilirea formulelor de calcul al câmpului geomagnetic normal. Pe baza acestora sunt și azi determinate anomaliile magnetice asociate zăcămintelor de substanțe minerale utile. De o importanță deosebită sunt și lucrările consacrate furtunilor magnetice și variației seculare a câmpului geomagnetic.

În calitate de director al Centrului de Cercetări Geofizice al Academiei Române, înființat în 1958, s-a remarcat prin susținerea unor proiecte ample de cercetare geofizică multidisciplinară, între care seismologia a ocupat un loc de maximă importanță. În acest cadru au fost elaborate numeroase lucrări științifice destinate studiului zonei seismogene Vrancea. Aceste lucrări, publicate în reviste de prestigiu, i-au adus **Profesorului** o îndreptățită recunoaștere internațională, datorită căreia a devenit membru al Consiliului Internațional de Seismologie (1970-1974) și vicepreședinte al Comisiei Europene de Seismologie (1972-1976). În această ultimă calitate a organizat la Brașov, în 1972, Simpozionul european de seismologie, la care au participat personalități de seamă din domeniu, printre care dna Prof. Lehman, de numele căreia se leagă binecunoscuta discontinuitate dintre nucleul intern și cel extern al Pământului.

Profesorul a fost președinte al Comitetului de Coordonare a Proiectului Internațional pentru Studiul Seismicității Carpat-Balcanice (1970-1977), vicepreședinte al Biroului Executiv al Uniunii Internaționale de Geodezie și Geofizică (1969-1971) și expert al Institutului Internațional de Cercetări în Domeniul Păcii de la Stockholm. Prin lucrările sale a contribuit la dezvoltarea cercetărilor consacrate stabilirii unor criterii de identificare a cutremurelor de pământ datorate exploziilor nucleare de mică intensitate. În acest fel a fost posibilă o „monitorizare” geofizică a exploziilor nucleare terestre efectuate în acea vreme în Uniunea Sovietică.

Prestigiul profesional al **Profesorului** pare să nu fi fost pe placul autorităților guvernamentale din aceea vreme, fapt dovedit prin refuzul acestora de eliberare a vizelor de deplasare în străinătate. În urma acestor interdicții, **Profesorul** a fost nevoit de nenumărate ori să nu dea curs invitațiilor primite de la diverse organizații internaționale și chiar să refuze, în 1976, președinția Comisiei Europene de Seismologie.

Chiar și în aceste condiții, Domnia Sa și-a continuat activitatea științifică și, nu în ultimul rând, organizatorică, promovând strategii de cercetare sinergetică a Globului terestru.

De o deosebită importanță sunt lucrările publicate împreună cu D. Enescu privind studiul complex al cutremurului din 4 martie 1977. Soluțiile originale ale celor doi autori

au contribuit la elaborarea unui nou model geodinamic al zonei seismogene Vrancea.

De-a lungul timpului, **Profesorul** a fost preocupat și de cercetarea mecanismului din focar și de posibilitățile de predicție a cutremurelor. Aceste preocupări au devenit subiecte ale unor teze de doctorat conduse de Domnia Sa. **Profesorul** a încurajat întotdeauna abordări originale, uneori bizare, ale predicției cutremurelor lăsând tinerilor geofizicieni deplină libertate a imaginației, plecând de la gapul seismic și până la fenomene electromagnetice precursore seismelor. Chiar dacă prin niciuna din metodele de predicție nu s-a ajuns la un rezultat practic, totuși **Profesorul** a susținut că astfel de studii merită continuate în speranța că, într-un viitor nu prea îndepărtat, enigma va fi rezolvată. Astfel, în prezent, la Institutul de Geodinamică al Academiei Române, studiile privind fenomenele electromagnetice precursore cutremurelor de pământ și alunecărilor de teren sunt încă de actualitate, primele rezultate fiind încurajatoare.

În contextul cercetărilor multidisciplinare de înalt nivel științific, **Profesorul** a acordat o atenție deosebită promovării cunoștințelor generale privind geostiințele în general și geofizica în particular, publicând în 1967 o carte de indiscutabilă valoare, sugestiv intitulată *Mesaje ale Pământului în descifrări actuale* și reluată, prin grija fiului său, dr. Dan Constantinescu, într-o nouă ediție, în acest an al centenarului nașterii sale. Cartea reprezintă o sinteză bine structurată a cunoștințelor din domeniul Fizicii Globului și constituie una din cele mai elevate prezentări ale diferitelor metode de investigare a Pământului. Ne aflăm în fața unei prezentări captivante a metodelor care au condus la elaborarea modelului planetei Pământ și a conceptelor privind dinamica acesteia.

În anul 1990 a fost ales membru titular al Academiei Române și Președinte al Secției de Științe Geonomice a acesteia.

De asemenea, trebuie amintit faptul că Societatea Română de Geofizică, apărută în urmă cu 25 ani, își leagă numele și chiar existența de entuziasmul **Profesorului** care, în martie 1990, a îmbrățișat cu multă căldură ideea înființării ei și a acceptat, în ciuda vârstei și a numeroaselor obligații, să fie primul ei președinte. A fost portdrapelul nostru în toate acțiunile interne și internaționale, contribuind în mod esențial la recunoașterea și includerea societății în rândul organizațiilor de profil din întreaga lume.

Exemplu de ponderată exigență, proverbială punctualitate, profesionalism de excepție și evidentă vocație pentru activitatea didactică, regretatul academician Liviu Constantinescu a fost **PROFESORUL**, căruia noi, geofizicienii români, îi datorăm toată admirația și recunoștința.

Gernot NUSSBÄCHER

DIN CRONICA CUTREMURELOR DIN BRAȘOV ȘI ȚARA BÂRSEI

AUS DER ERDBEBENCHRONIK VON KRONSTADT UND DEM BURZENLAND

Zusammenfassung: Die Arbeit bringt aus zeitgenössischen Urkunden und Chroniken gesammelte Informationen über Erdbeben in Kronstadt und im Burzenland im Zeitraum 1471-1802. Ausführlichere Angaben betreffen die Erdbeben von 1471, 1590, 1605, 1620, 1701, 1738, 1790 und 1802.

Cutremurele sunt fenomene naturale care au însoțit întreaga istorie a omenirii. Pentru început, să vedem ce scrie în Biblie despre cutremure. Domnul Isus Hristos a spus despre vremurile din urmă următoarele:

Un neam se va scula împotriva altui neam și o împărăție împotriva altei împărății, și pe alocurea vor fi cutremure de pământ, foamete și ciumi. Dar toate aceste lucruri nu vor fi decât începutul durerilor. (Matei, 24, 7)

Acum, după două mii de ani, vedem că ne aflăm în plină desfășurare a evenimentelor. Pentru generația noastră, cutremurul din 4 martie 1977 a fost și este un punct de referință, care a îndemnat la o studiere mai atentă a cutremurelor și în dimensiunea lor istorică. Din diferite izvoare istorice am strâns mai multe informații despre cutremurele resimțite de-a lungul timpurilor la Brașov și în împrejurimi, dintre care dorim să prezentăm azi numai unele știri mai interesante.

Prima știre despre un cutremur la Brașov provine din anul 1471. Încercăm să dăm o traducere cât mai fidelă.

De asemenea adaug, că în ziua următoare după data acestei scrisori, adică în ziua tăierii capului Sf. Ioan Botezătorul (= 29 august) între orele zece și unsprezece a fost un mare cutremur la Brașov (Kronen), astfel încât au fost zguduite toate clădirile, munții și văile. Iar în biserica parohială (azi Biserica Neagră) din bolta de deasupra altarului s-a prăbușit (cheia de boltă cu) stema Ungariei, iar celelalte steme au rămas nevătămate. Turnul acelei biserici s-a înclinat, ca și cum ar fi vrut să se prăbușească la pământ.

S-a prăbușit o parte a zidului (de împrejmuire a) grădinii noastre, de asemenea acoperișul. Din zidul (de incintă al) orașului o mare parte s-a prăbușit, câteva galerii de apărare s-au dărâmat, multe turnuri au crăpat iar partea lor de sus s-a prăbușit. Iar oamenii au fugit de la masă pe stradă, ca și cum ar fi înnebunit și arătau (palizi) ca morții. Multe ziduri de foc (între podurile) ale caselor s-au crăpat, iar la sate s-au prăbușit frontoanele (caselor). De asemenea de la muntele cetății (demolate de pe Tâmpa) de pe partea spre oraș în urma crăpării muntelui au căzut (la vale) două pietre (= stânci) mari...

Următorul cutremur cunoscut din izvoare a avut loc la 24 noiembrie 1516. În urma lui s-au prăbușit mai multe case și o mare parte din zidul de incintă a orașului. La 19 iulie 1545, în timpul serviciului divin, a avut loc un cutremur, iar oamenii cuprinși de panică au fugit din biserică. În anul 1571 au fost trei cutremure, la 10 aprilie, 14 mai și 19 mai, ultimul fiind „foarte puternic”. Mai multe știri avem despre cutremurul „groaznic” din 10 sau 11 august 1590, cum nu și-au amintit cei bătrâni că ar fi fost vreodată înainte. Cutremurul a făcut pagube mari, au început să sune clopotele, multe

case s-au prăbușit, iar bolta din biserica parohială a crăpat. Și în anul 1599 au fost trei cutremure. În ajun de Crăciun, la 24 decembrie 1605, după masă, a avut loc un cutremur puternic, care a zguduit turnurile și pomii, multe hornuri și ziduri s-au prăbușit, iar unii oameni credeau că a venit ziua cea de pe urmă. Un alt cutremur, din 8 noiembrie 1620, a cauzat prăbușirea multor case și a turnurilor breslelor de tâmplari și butnari. De pe biserica Sf. Nicolae din Șchei au căzut atunci trei cruci. La cutremurul din 13 martie 1660 limba clopotului de la turnul porții străzii Porții a început să sune. Despre cutremurul din 19 august 1681 cronicile relatează că bolta bisericii mari a crăpat, iar pietrele căzute au distrus câteva strane.

La 11 iunie 1701 a avut loc un mare cutremur, care a făcut mari pagube la multe clădiri din Brașov, iar o porțiune de 15 stânjeni (circa 30 metri) din zidul orașului de sub Tâmpa s-a prăbușit. Un nou cutremur „groaznic, cum nu s-a mai simțit de când își aminteau oamenii” a avut loc la 11 iunie 1738, între orele 11 și 12. Replici mai mari au fost la 13, 16 și 30 iunie. La Brașov, aproape toate casele au fost afectate. S-a efectuat și o inventariere oficială a pagubelor. Poarta Ecaterinei a fost foarte deteriorată, turnul breslei tâmplarilor s-a prăbușit de tot, în strada Poarta Șchei s-au prăbușit frontoane ale caselor, hornuri s-au crăpat și s-au prăbușit, în strada Castelului mai multe bolți s-au crăpat. În mod deosebit a fost afectat gimnaziul Honterus – construit în anul 1541 –, care a trebuit să fie demolat și reconstruit. La 6 aprilie 1790, seara, a fost un cutremur puternic. La Brașov, bolta Bisericii Negre – terminată în anul 1772 – a avut mai multe crăpături, iar turnul bisericii evanghelice din Bod s-a prăbușit, îngropând și paznicul bisericii-cetăți. Cutremurul din seara zilei de 8 decembrie 1793 a afectat bolta bisericii evanghelice din Codlea. La Brașov avea loc o reprezentație de teatru în sala din vechea Redută, iar oamenii panicați au fugit afară. Ultimul eveniment pe care dorim să-l prezentăm aici a fost cutremurul mare din 26 octombrie 1802, pe la prânz. În orașul Brașov numai puține case nu au suferit pagube. Cele mai mari pagube s-au produs la Bod, unde biserica evanghelică și biserica-cetate s-au prăbușit, de asemenea 90 de case au fost distruse. Și la Hălchiu biserica evanghelică s-a prăbușit. Ambele biserici au fost reconstruite ulterior. Cutremurele ulterioare care au relatări detaliate sunt prea multe la număr pentru a fi prezentate în acest cadru. De aceea ne-am restrâns la cele mai vechi și mai interesante relatări contemporane despre aceste evenimente dintr-un interval de peste trei secole. În orice caz, problema cutremurelor rămâne în actualitate și pentru Brașov și împrejurimile sale.

Dan LUNGU

**PROTECȚIA ANTISEISMICĂ A CLĂDIRILOR,
O RESPONSABILITATE ÎNTELEASĂ DIFERIT DE PROPRIETARI,
AUTORITĂȚI ȘI SPECIALIȘTI**

**LA PROTECTION ANTI-SÉISMIQUE DES BÂTIMENTS,
UNE RESPONSABILITÉ COMPRISE DIFFÉREMMENT PAR LES PROPRIÉTAIRES,
LES AUTORITÉS ET LES BÉNÉFICIAIRES**

Résumé: La protection anti-séismique des bâtiments est une composante essentielle en vue de la réduction du risque séismique, évalué en pertes humaines ou en coûts matériels.

L'auteur commente l'affirmation du journal britannique « The Guardian » qui considère Bucarest la capitale de l'Union Européenne la plus menacée par les mouvements séismiques.

La communication présente, d'une manière synthétique:

1. les particularités du hasard séismique en Roumanie;
2. les critères et les résultats concernant l'évaluation de la vulnérabilité séismique de la structure de résistance de certains bâtiments typiques;
3. la structure de la matrice du risque séismique pour les bâtiments en fonction de la classe d'importance, de l'exposition de ceux-ci, de la vulnérabilité de la structure aux tremblements de terre.

L'auteur examine d'une manière critique la responsabilité comprise différemment par les intervenants:

- a) par les propriétaires comme une responsabilité commune de ceux-ci et de l'Etat;
- b) par les autorités comme une responsabilité qui appartient intégralement aux propriétaires;
- c) par les spécialistes, comme un ensemble d'activités et d'actions qui doivent établir:
 - une évaluation réaliste de la sismicité du territoire national;
 - la rédaction de codes avancés pour la projection de nouveaux bâtiments et/ou pour la consolidation séismique des constructions existantes;
 - la gestion du risque séismique en cas de désastre séismique; éducation de la population, équipement d'infrastructure SIG pour assurer la représentation des situations vulnérables aux séismes et des zones urbaine critiques en cas de désastre.

En Roumanie, des commissions de spécialité, spécialistes et des propriétaires sont impliqués, implicitement, dans la réduction du risque séismique. Il est nécessaire, sans délai, d'établir un cadre législatif fixant des responsabilités pour chaque catégorie basées sur un scénario post-désastre, établi, évidemment, pré-désastre.

Pe 25 martie 2014, jurnalul britanic „The Guardian”, sub semnătura ziaristului Kit Gillet, definea mai clar ca niciodată și nimeni altcineva situația riscului seismic în România: Bucureștiul este capitala cutremurelor în Europa: Bucharest, Europe's earthquake capital (<http://www.theguardian.com/cities/2014/mar/25/risky-cities-red-equals-danger-in-bucharest-europes-earthquake-capital>).

În cele ce urmează se sintetizează aleatoriu câteva dintre componentele majore ce explică riscul seismic al capitalei României.

1. Hazardul seismic și expunerea la risc în România și în București

UTCB, Universitatea Tehnică de Construcții din București a participat, în ultimele două decenii, la două proiecte majore privind evaluarea riscului seismic la nivel mondial și, respectiv, european: *UN RADIUS Project – Risk assessment tools for diagnosis of urban areas against seismic disasters* (1997-1999) și, respectiv, *RISK-UE Project – An advanced approach to earthquake risk scenarios with applications to different European town* (2000-2003). Câteva dintre rezultatele acestor proiecte, ce au comparat componentele riscului seismic din numeroase orașe din 4 continente, inclusiv din Europa, sunt prezentate în Figurile 1 ÷ 3.

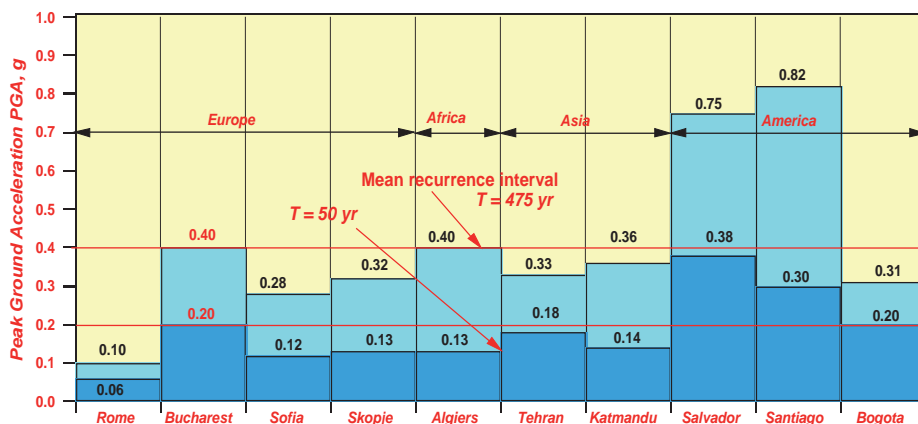

Figura 1 (a). Hazardul seismic: accelerația seismică maximă pentru proiectarea construcțiilor având 50 ani și, respectiv, 475 ani interval mediu de recurență.
U.N. RADIUS Project

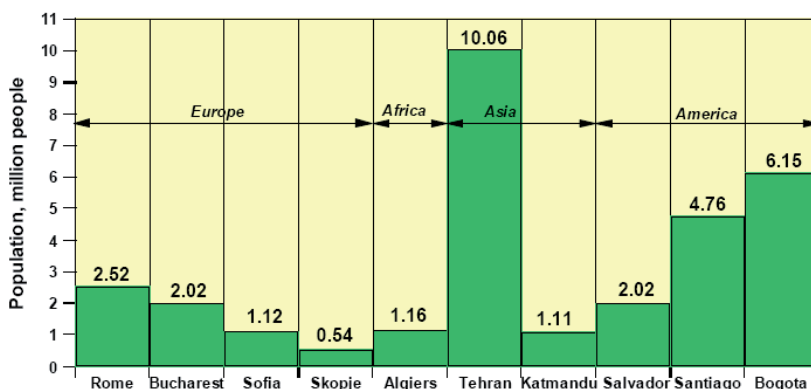

Figura 1 (b). Expunerea seismică: Populația în milioane de locuitori,
U.N. RADIUS Project

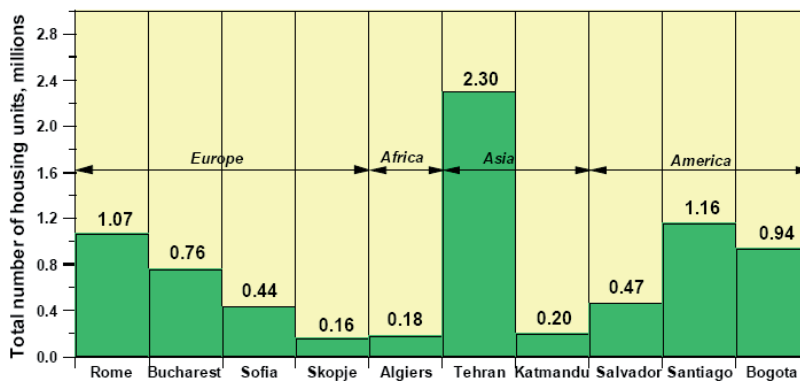

Figura 1 (c). Expunerea seismică: Numărul de apartamente. U.N. RADIUS Project

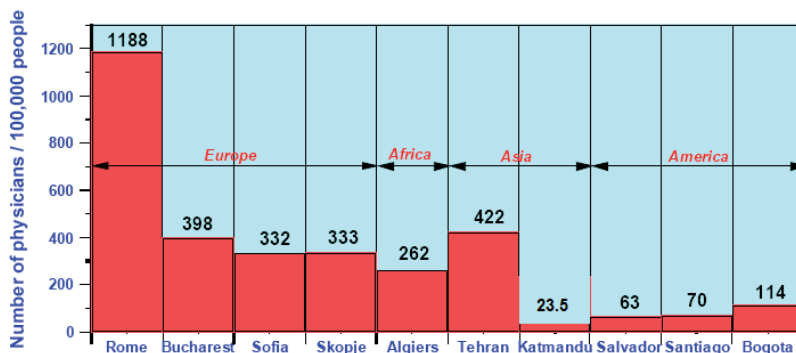

Figura 1 (d). Numărul de medici la 100.000 locuitori. U.N. RADIUS Project

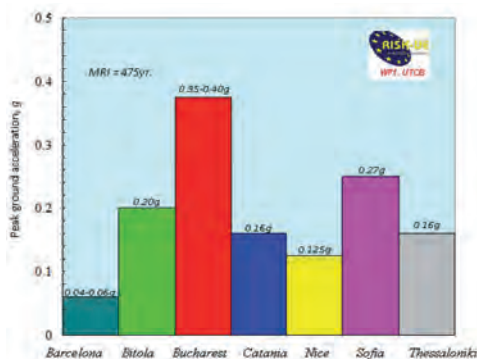

Figura 2 (a). Hazardul seismic: accelerația seismică maximă pentru proiectarea construcțiilor având 50 ani și, respectiv, 475 ani interval mediu de recurență.

RISK UE Project

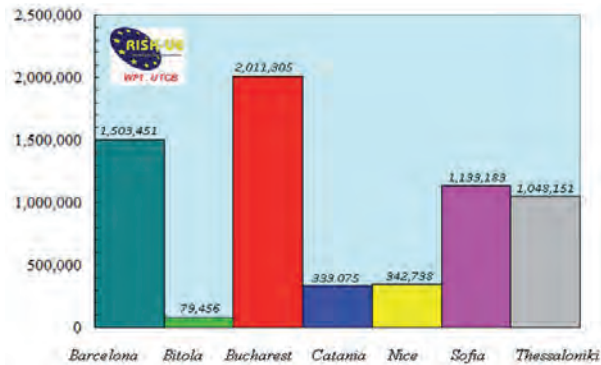

Figura 2 (b). Expunerea seismică: Populația în milioane de locuitori. *RISK UE Project*

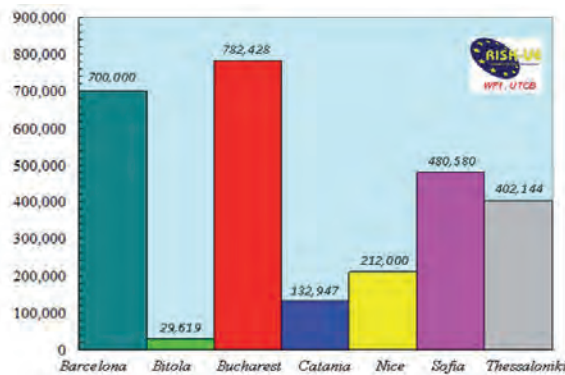

Figura 2 (c). Expunerea seismică: Numărul de apartamente. *RISK UE Project*

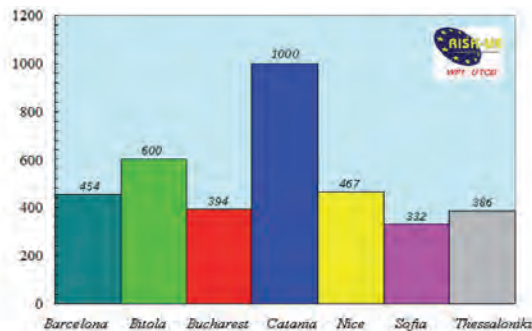

Figura 2 (d). Numărul de medici la 100.000 locuitori. *RISK UE Project*

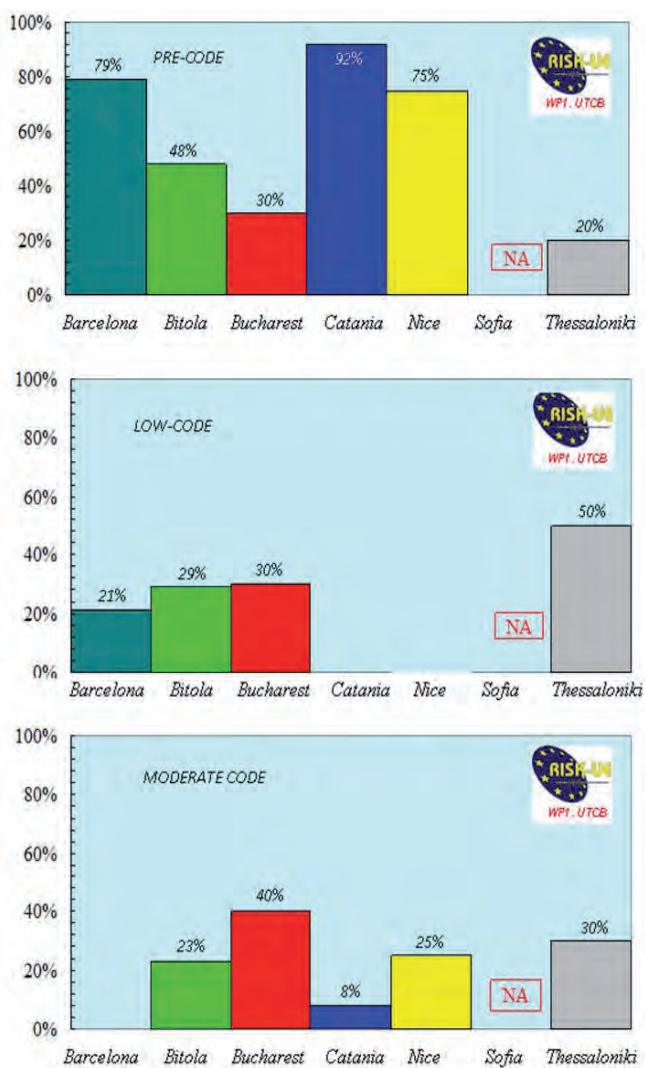

Figura 3. Caracterizarea fondului imobiliar construit, în procente, în funcție de tipul de cod antiseismic în vigoare la data construcției după FEMA / HAZUS: fără cod, cod inferior, cod moderat. RISK UE Project

2. Efectele cutremurelor vrâncene severe din ultimele 2 secole

Cutremurele vrâncene subcrustale ($h = 60 \div 200$ km) puternice din ultimele două secole (1800-prezent), care sunt cel mai bine documentate (din întregul Catalog milenar al cutremurelor vrâncene) sunt prezentate și comparate cu ansamblul datelor de Catalog (1984-prezent) în Tabelele 1 și 2.

Tabelul 1. Numărul de cutremure vrâncene severe având intensitatea maximă MSK mai mare decât 9 și, respectiv, 7

Intensitatea maximă (MSK)	Durata catalogului		Observații
	1984 – 1900	1901 – prezent	
$I_0 \geq 9.0$	1	2	Ultimele două secole au documentată o activitate seismică a sursei Vrancea mai severă
$I_0 \geq 7.0$	10	16	

Tabelul 2. Cutremure vrâncene importante din ultimele două secole

Cutremurul	Intensitatea maximă	Adâncimea	M_w	M_{G-R}	Observații
26 octombrie 1802	> 9			7.6	Estimat: cel mai mare cutremur din sursa subcrustală Vrancea
23 iunie 1838	≥ 8			7.0	Cel mai sever cutremur vrâncean în sec. XIX pentru București
10 noiembrie 1940	8...9	140 – 150	7.7	7.4	Prăbușirea celei mai înalte clădiri (11 et.) din beton armat din București
4 martie 1977	8/9	109	7.4	7.2	Cele mai mari pierderi seismice provocate de sursa Vrancea
30 august 1986	8	133	7.4	7.0	-
30 mai 1990	7	91	6.9	6.7	-

Două exemple semnificative privind efectele celor mai severe două cutremure din secolul al XIX-lea (1802 și 1838) sunt prezentate în cele ce urmează, Figura 4 și Figura 5.

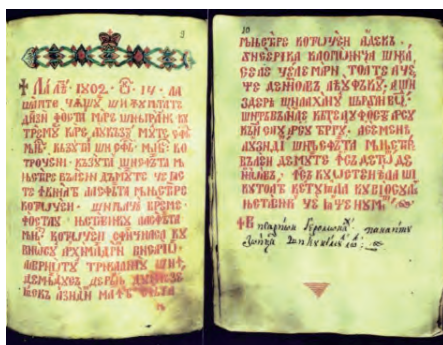

Figura 4. Pomelnicul Mănăstirii Văleni, 1802

✠ La leat 1802 oc[tombrie] 14, la șapte ceasur[i] și jumătate din zi, fost-au mare și năpra[z]nic cutremur care au căzut multe sfi[n]te mănăș[tiri]. Căzut-au și sfân[tă] Mănăș[tire] Cotroceni. Căzut-au și sfânta Mănăstire Văleni dă Munte ce iaste închinată la sfânta Mănăstire Cotroceni[i].

Și pă acea vreme fost-au năstravnicu la sfânta Mănăș[tire] Cotroceni sființia sa cuviosul arhimandrit Visarion lavriotul Tricalinul și îndemnând-să de răvnă dumnezeiască au zidit mai întâi sfânta Mănăstire Cotroceni[i] adecă biserica, clopof[t]nița și casele cele mari, toate aceste de iznoavă le-au făcut. Așizderea și la Hanul Șarban Vod[ă] și prăvăl[iu]le câte au fostu arsu când s-au arsu târgul.

Asemenea au zidit și Sfânta Mănăstire Vălen[i] de Munte însă de tot de i[z]noavă. Însă cu osteneala și cu toată cheltuiala cuviosului năstavnice iaste numit. Visarion Ieromonah, Panaitu, Zoita și cu ni[a]mul lor” (Pomelnicul Mănăstirii Vălenii de Munte).

Figura 5. *Voyage dans la Russie Méridionale et la Crimée par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie*, M.A. de Démidoff, Illustré par Raffet E. Bourdin, éditeur Paris. 1841 & 1854

On conserve encore le souvenir du tremblement de terre de 1802, qui renversa la tour du monastère de Koltza; de celui de 1829, qui ébranla fortement la plupart des édifices de Bukharest.

Depuis que ces lignes sont écrites, une secousse plus violente que toutes celles dont le souvenir attristé encore le pays, a pensé englober Bukharest.

Tout à coup, le 11-23 janvier 1838, c'était le soir, la ville s'ébranle; les plus solides monuments chancellent; plusieurs maisons s'écroulent; toutes sont endommagées, et, dans tous ces ravages, plusieurs hommes perdent la vie.

(Voyage dans la Russie Méridionale et la Crimée par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie, M.A. de Démidoff, Illustré par Raffet E. Bourdin, éditeur Paris. 1841 & 1854, page 144).

Cutremurul din 10 noiembrie 1940 ($M_{G-R} = 7.4$; $M_w = 7.7$; $h = 150$ km) a produs cel puțin 350 victime în România.

Prăbușirea blocului Carlton în București, Figura 6, având 11 etaje, înălțimea de 47 m, cu o structură în cadre fragile din beton armat, a produs peste 130 victime. Dezastrul a diagnosticat „în premieră” soarta seismică a zeci de construcții de același tip realizate fără cunoștințe antisismice în centrul Bucureștiului în deceniile 3 ÷ 5 ale secolului XX. Alte două exemple puțin cunoscute ale efectelor cutremurului vrâncean din 10 noiembrie 1940 sunt prezentate în Figurile 7 și 8.

Figura 6. Blocul Carlton din București, cea mai înaltă construcție din beton armat din capitală în 1940

Figura 7. Vălenii de Munte, Biserica Adormirea Maicii Domnului „Mănăstirea” (© INMI)

Figura 8. Chișinău, Clădirea Sovietului Suprem
(© Institutul de Seismologie al Acad. URSS)

Dezastrul produs de marele cutremur vrâncean din 4 martie 1977 este sumarizat în cele ce urmează:

- (i) 1.578 victime (din care 1.424 în București);
11.221 răniți (din care 7.598 în București);
- (ii) 32 clădiri înalte, localizate majoritatea pe marile bulevarde din centrul capitalei, s-au prăbușit (29 antebelice și 3 construite în anii '60 ÷ '70),
Figurile 9 ÷ 12;
- (iii) Estimarea pierderilor conform Raportului Băncii Mondiale (*Report* 16.P-2240-RO, 1978):
 - Pierderi totale în România (la cursul din 1977!): 2.05 miliarde USD, din care:
 - Pierderi la construcții, în general: 1.42 miliarde USD
 - Pierderi la clădiri și locuințe: 1.02 miliarde USD

Figura 9. Blocul Dunărea

Figura 10. Blocul Scala

Alte clădiri similare au fost la „un pas” de prăbușire (Figura 11) și s-au „reparat”, altele au trebuit demolate (Figura 14, clădire antebelică, și Figura 15, clădire din anii '60).

1977

Figura 11. Blocul Podgoria

Figura 12. Blocul Austrului (demolat)

Figura 13. Blocul Lizeanu

Una din sursele principale de avarii severe sau prăbușiri ale clădirilor înalte din București valabilă în primul rând pentru clădirile înalte din beton armat antebelice este parterul flexibil, de rigiditate redusă față de cerințele proiectării antiseismice actuale.

În mod special trebuie semnalată prezența unor perioade predominante lungi de $1.4 \div 1.6$ s la mișcările seismice puternice și medii înregistrate în București în 1977, dar și 1986 pe amplasamentul INCERC, șos. Pantelimon, în Estul Capitalei, precum și în alte amplasamente distribuite

Figura 14. Facultatea de Medicină, 4 Martie 1977

aleator în București (de exemplu, în Piața Rosetti, Bulevardul Metalurgiei, Balta Albă ș.a.) și perioade ce sunt clar absente în zona Otopeni, Piața Presei Libere ș.a.

Aceste condiții locale de teren, generate de obicei de strate groase de 15-20 m de argile situate în primii 50 m de teren, pot conduce la fenomene de cvasirezonanță și

amplificări dinamice mari, fenomene care pot excede prevederile codurilor curente de proiectare.

Clădiri istorice de patrimoniu precum, de exemplu, Facultatea de Medicină din București, Figura 14, au fost sever avariate în 1977 și, ulterior, consolidate substanțial.

O construcție modernă, nouă în 1977, având o arhitectură de excepție, Centrul de Calcul al Ministerului Transporturilor și Telecomunicațiilor, s-a prăbușit datorită unor erori de proiectare severe (Figura 15).

Figura 15. Centrul de Calcul al Ministerului Transporturilor și Telecomunicațiilor, 4 martie 1977

3. Armonizarea nivelului hazardului seismic din sursa Vrancea cu cerințele codului „EN 1998-1: Eurocode 8: Design of structures for earthquake resistance”, pentru proiectarea seismică a construcțiilor

Evoluția cunoștințelor ingineresti în România pentru proiectarea antiseismică a construcțiilor este prezentată sintetic în Tabelul 3 și hărțile din Figura 16.

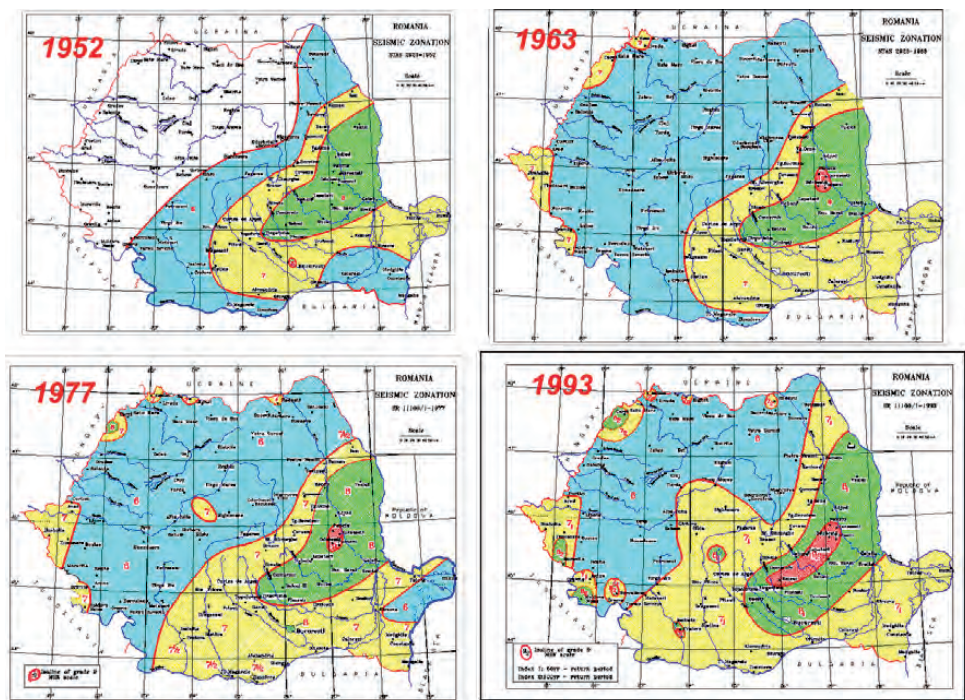

Figura 16. România. Evoluția zonării hazardului seismic apreciat prin intensitatea seismică MSK (1952-2006)

Tabelul 3. Standardele și Codurile de proiectare seismică în România, 1940-2013

Perioada		Standard de zonare	Cod de proiectare seismică
A. Pre-cod *	După seismul din 1940	P.I. – 1941 I – 1945	P.I. – 1941 I – 1945
B. Cod Inferior	Inspirat din practica sovietică	STAS 2923 – 52 STAS 2923 – 63	P13 – 63 P13 – 70
C. Cod Moderat	După seismul din 1977	STAS 11100/1 – 77	P100 – 78 P100 – 81
D. Cod Avansat	După seismul din 1986 și 1990	STAS 11100/1 – 91 SR 11100/1 – 93	P100 – 90 P100 – 92
	Format Eurocode 8		P100-1/2006 P100-1/2013

* Istoric, prima redactare a unui standard antiseismic în România este proiectul: *STAS 2923/58 – Prescripții generale de proiectare în regiuni seismice. Sarcini seismice*, elaborat de IPC, ing. Em. Țîțaru, și IPROBUC, prof. Al. Cișmegiu, (februarie 1958).

Conversia intensității seismice din Standardele de macrozonare seismică în accelerație de vârf a terenului pentru calculul construcțiilor, conform normativului *P100-92* și *SR11100/1-1993*, este prezentată în Tabelul 4.

Tabelul 4

Zone seismice	9	8		7		6	<i>SR11100/1-1993</i>
	A	B	C	D	E	F	<i>P100-92</i>
PGA, g	0.32	0.25	0.20	0.16	0.12	0.08	

Corelarea nivelelor de performanță și a stărilor limită asociate lor cu nivelul de hazard seismic recomandat pentru proiectarea construcțiilor în Uniunea Europeană, Statele Unite ale Americii și România (2013) este prezentată în Tabelul 5.

Tabelul 5

Nivelul de performanță	Intervalul mediu de recurență al acțiunii seismice <i>IMR</i> , ani			Starea limită asociată nivelului de performanță
	USA <i>ASCE/SEI 7-05</i>	UE <i>EN 1998-1</i>	România <i>P100-1/2013</i>	
<i>LD</i> Limitarea degradărilor	225	100	>30	Starea limită de serviciu, <i>SLS</i>
<i>SV</i> Siguranța vieții	475	475	>225	Starea limită ultimă, <i>ULS</i>
<i>CP</i> Prevenirea colapsului	2475			

Datele din Tabelul 5 indică limpede că nivelul de hazard seismic din România conform codului de proiectare seismică recent *P100-1/2013* este încă sub nivelul acceptat și normat în țările dezvoltate din Europa și din SUA.

Nivelului de hazard seismic utilizat în proiectarea construcțiilor definit prin intervalul mediu de recurență, *IMR* al accelerației de vârf a terenului a_g pentru proiectare îi corespund probabilitățile de depășire în 50 ani explicitate în Tabelul 6.

Tabelul 6

Interval mediu de recurență, IMR, ani	Probabilitatea de depășire în 50 de ani
100 ani	40%
225 ani	20%
47 ani	10%
2475 ani	2%

Magnitudinile cutremurelor vrâncene (subcrustale) ce corespund la diferite intervale medii de recurență sunt prezentate în Tabelul 7.

Tabelul 7

IMR	50 ani	100 ani	225 ani	475 ani
Magnitudine moment M_w	7.2 – 7.4	7.6	7.8	7.9 – 8.0
Magnitudine Gutenberg- Richter M_{G-R}	7.0 – 7.1	7.3	7.5	7.6 – 7.7

4 martie 1977, $M_{G-R}=7.2$

10 noiembrie 1940, $M_{G-R}=7.4$

Valorile maxime ale accelerației terenului, a_g considerate în proiectarea seismică în diferite țări din Uniunea Europeană sunt prezentate în Tabelul 8.

Tabelul 8

Țara	$a_{g,maxim}$	IMR corespunzător valorii a_g
Grecia	0.36g	475 ani
Italia	0.36g	
Turcia	0.40g	
Slovenia	0.25g	
Franța	0.25g	250 ani
Elveția	0.16g	475 ani
Germania	0.10g	

Zonarea valorilor de vârf ale accelerației terenului pentru proiectarea a_g în România pentru IMR=225 ani, respectiv, 20% probabilitate de depășire în 50 de ani este prezentată în Figura 17.

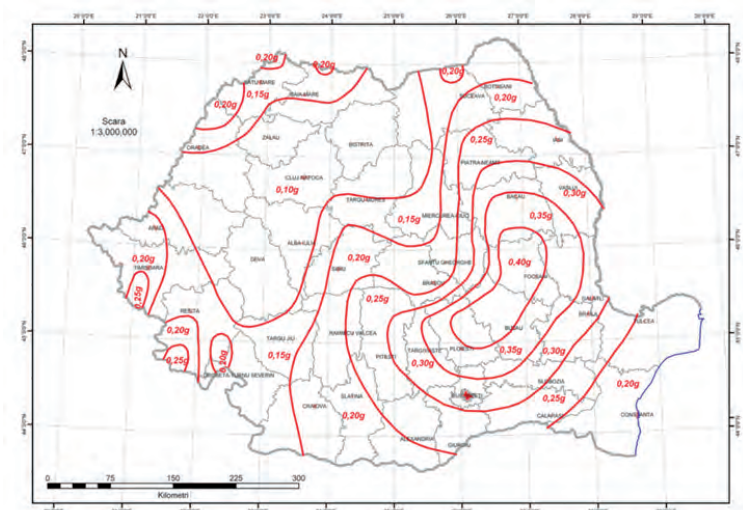

Figura 17. P100-1/2013, Harta de zonare a hazardului seismic

4. București – capitala europeană cu cel mai mare risc seismic: Strategii de protecție, Priorități de consolidare, Responsabilități după dezastru!

Clădirile înalte prăbușite în timpul cutremurului din 1977 sunt localizate în centrul capitalei unde, conform planului director de sistematizare a Bucureștiului din 1935, asemenea construcții înalte au fost permise și recomandate, Figura 18.

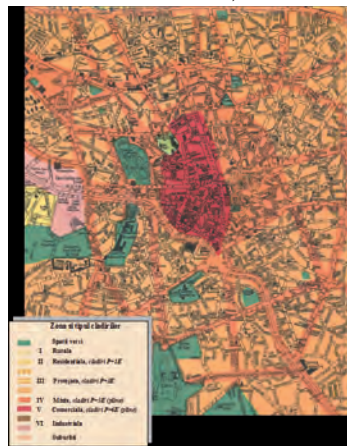

Figura 18

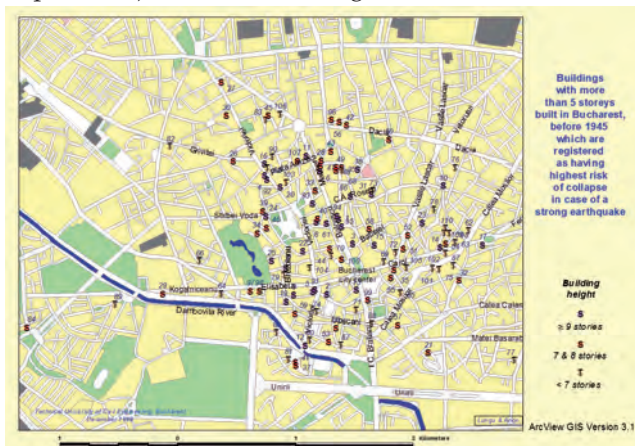

Figura 19

Peste 120 clădiri înalte din beton armat construite înainte de 1940 în centrul Capitalei erau listate încă din anul 2000 în Clasa 1 de risc seismic, Figura 19. Circa 20 dintre acestea sunt situate pe Calea Victoriei și Bulevardele Magheru și Bălcescu, Figura 20.

Figura 20

Fondul imobiliar din România, după recensământul din 2011, se prezintă conform Tabelului 9.

Tabelul 9

	București	România
Imobile	113.863	5.117.777
Apartamente/locuințe	804.287	8.459.052

Fondul imobiliar din București, expertizat în prezent din punctul de vedere al siguranței seismice și încadrat în clase de risc seismic este prezentat în Tabelul 10.

Tabelul 10. Clase de risc seismic conform www.pmb.ro *

	Rs 1, Pericol public	Rs 1	Rs 2	Rs 3	Rs 4	Categorie de urgență
Imobile	190	184	301	78	6	1.626
Apartamente	5.363	1.276	11.070	1.781	86	5.258

Bulina roșie

*Consolidate cca 30 clădiri din care numai 10 clădiri semnificativ înalte

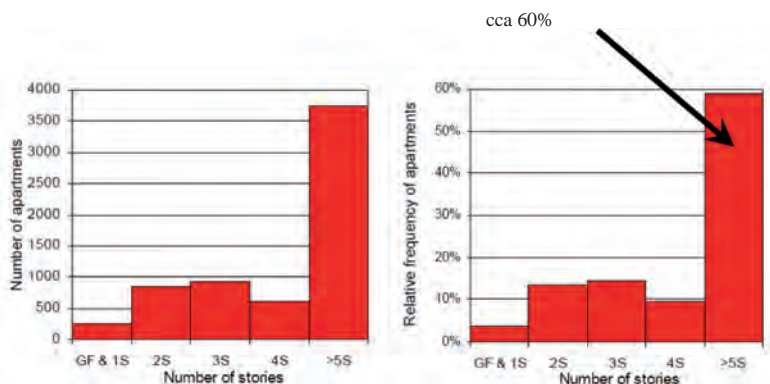

Figura 21. București. Clădiri din clasa 1 de risc seismic grupate în funcție de nivelul de înălțime

În prezent, în București, distribuția apartamentelor din clădirile Clasa 1 de risc seismic cu înălțimea clădirii indică practic că acestea sunt situate majoritar în clădiri având peste P+4E, Figura 21 și, respectiv, în clădiri construite în decada 1930-1940, Tabelul 11.

Tabelul 11. Distribuția apartamentelor din București situate în clasa Rs1 – pericol public cu anul construirii, exemple (2015)

	< 1920	1921-1930	1931-1940	1941-1960	> 1960	Total
≤ P+4E	396	46	133	0	0	575
P+5E – P+6E	173	279	928	31	0	1411
P+7E – P+9E	25	301	1588	653	339	2906
≥ P+10E	0	0	245	156	70	471
Total	594	626	2894	840	409	5363

Evident, prioritățile de consolidare ale clădirilor situate în clasa 1 de risc seismic – pericol public trebuie fixate în funcție de exigențele și cerințele matricei de risc seismic din Tabelul 12.

Tabelul 12. Matricea de risc seismic

Clase de vulnerabilitate sau fragilitate seismică	Clasa combinată: Importanța & Valoare			
	I	II	III	IV
I	1	1	1&2	2
II	1&2	2		3
III	2	2&3	3	

5. Diseminarea cunoștințelor de protecție seismică după 1990

Accelerograma înregistrată pe 4 martie 1977 la INCERC București în Estul Bucureștiului de un accelerometru japonez SMAC-B digitizată de Building Research Institute, din Tsukuba, Japonia, Figura 22, a stat la baza proiectării a cca 50% din fondul construit al României. Trebuie însă remarcat că documentul nu a fost diseminat specialiștilor și inginerilor constructori după 1977, ci a fost practic ținut „la secret” până în 1990 de către cei ce l-au primit din Japonia în 1978!

Astfel, cele cinci conferințe naționale de inginerie

Figura 22. *Digitized data of Strong Motion Earthquake Accelerograms in Romania (March 4, 1977)*. Building Research Institute. Ministry of Construction, 1978

seismică au fost organizate la UTCB începând cu anul 1997, în colaborare cu ARIS, Asociația Română de Inginerie Seismică, AICR, Asociația Inginerilor Constructori din România, INCERC, Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare în Construcții și INFP, Institutul Național pentru Fizica Pământului, și au fost, Fig. 23:

Figura 23

- Prima Conferință Națională de Inginerie Seismică, București, 1997;
- A doua Conferință Națională de Inginerie Seismică, București, nov. 2001;
- A treia Conferință Națională de Inginerie Seismică, București, dec. 2005;

- A patra Conferință Națională de Inginerie Seismică, București, dec. 2009;
- A 5-a Conferință Națională de Inginerie Seismică, București, iun. 2014.

Se poate aprecia că după 1989 diseminarea cunoștințelor de specialitate la nivel european și mondial s-a realizat în România prin 5 conferințe naționale de inginerie seismică și 5 conferințe internaționale de specialitate organizate între anii 1997 și 2014.

Între anii 1997 și 2007, în România au fost organizate și următoarele cinci conferințe internaționale de inginerie seismică, Figura 24:

Figura 24

- International Symposium on *Strong Vrancea Earthquakes and Risk Mitigation*, October 4-6, 2007, Bucharest, Romania;
- International Symposium on *Seismic Risk Reduction. The JICA Technical Cooperation Project in Romania*, April 2007;
- International Conference *Earthquake Loss Estimation and Risk Reduction*, October 24-26, 2002, Bucharest, Romania;
- JICA International Seminar: *Earthquake Hazard and Countermeasures for Existing Fragile Buildings*, 23-24, Nov. 2000;
- First International Workshop on *Vrancea Earthquakes*, Nov. 1997.

Și mai important, pentru diseminarea cunoștințelor avansate în domeniul proiectării și protecției seismice a construcțiilor din România, următoarele proiecte internaționale vizând reducerea riscului seismic în România au avut o contribuție majoră:

- UN RADIUS Project – *Risk Assessment Tools for Diagnosis of Urban Areas against Seismic Disasters (1997-1999)*, la UTCB
- JICA Project – *Reduction of Seismic Risk for Buildings and Structures in Romania (2002-2009)*, la CNRRS, Centrul Național pentru Reducerea Riscului Seismic
- RISK-UE – *An Advanced Approach to Earthquake Risk Scenarios with Applications to Different European Town (2000-2003)*, la UTCB
- HRMEP, World Bank, *Hazard and Risk Mitigation in Romania – Component B: Earthquake Risk Reduction (2002, 2012)*, la nivel guvernamental
- CRC 461 Project – *Vrancea Earthquakes. Tectonics, Hazard and Risk Mitigation*

(1995-2007), la INFP, UTCB, INCERC și GEOTERC

- NATO Project – *Harmonization of Seismic Hazard Risk and Reduction in Countries Influenced by Vrancea Earthquakes (2004-2006)*, la INCERC
- PROHITECH – *Earthquake Protection of Historical Buildings by Reversible Mixed Technologies*, la UTCB
- TEMPUS CME 001198/95 – *Implementing of Structural Eurocode in Romania; Civil Engineering Standards; Eurocode 8, Seismic action (1995-1998)* la UTCB, Universitatea Politehnică Timișoara, Universitatea Tehnică „Gheorghe Asachi” din Iași și Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca.

În cadrul Proiectului JICA de Cooperare Tehnică între Japonia și România (2002-2009):

- 29 tineri ingineri români au fost pregătiți în Japonia (1 lună ÷ 1 an);
- 38 experți japonezi au lucrat în România (1 lună ÷ 3 ani).
- Au fost livrate României echipamente pentru:
 - Instrumentarea seismică a teritoriului Bucureștiului și României;
 - Testarea dinamică a structurilor;
 - Caracterizarea dinamică a terenului în amplasamentele construcțiilor.

Donația Japoniei pentru România prin JICA (Japan International Cooperation Agency) a depășit 7,5 milioane USD.

În fine. În esență, următoarele recomandări pentru România ale World Bank din 2004 trebuie considerate fundamentale și de urmat de către autoritățile centrale și locale:

- Îmbunătățirea cadrului legal pentru activitățile de management la dezastre;
- Revizuirea codurilor de proiectare pentru consolidarea clădirilor vulnerabile;
- Realizarea de campanii publicitare pentru atenționarea publicului cu privire la riscul seismic;
- Investiții în activități de reducere a riscului seismic;
- Dezvoltarea unei strategii de finanțare pentru prevenirea unui dezastru.

Până în prezent responsabilitatea protecției seismice a clădirilor existente a fost înțeleasă, în esență:

- De către proprietari, ca o responsabilitate comună a proprietarilor și a statului;
- De către autorități, ca o responsabilitate ce aparține integral proprietarilor dar care poate fi manageriată fie numai de proprietari, fie în comun cu autoritățile statului;
- De către specialiști, ca un ansamblu de activități și acțiuni ce trebuie să fundamenteze și să realizeze managementul riscului seismic.

Apare, astfel, ca extrem de urgentă și necesară în țara noastră o legislație nouă și clară pentru responsabilitățile și responsabilizarea proprietarilor, autorităților și nu numai, bazată pe un scenariu Post-dezastru, estimat evident Pre-dezastru!

Șerban DRAGOMIRESCU

PROFESORUL LIVIU CONSTANTINESCU ȘI ACADEMIA ROMÂNĂ

LE PROFESSEUR LIVIU CONSTANTINESCU ET L'ACADÉMIE ROUMAINE

Résumé: L'auteur évoque des moments décisifs liés à l'Académie roumaine de la vie et de l'activité prodigieuse de l'éminent géophysicien. Ce sont des moments cardinaux, sous la conduite de brillants professeurs de formation académique, qui ont marqué ses débuts de physicien et ensuite son activité prodigieuse dans la géophysique, aussi bien théorique qu'appliquée et notamment dans la séismologie, qui l'a consacré. Sur la recommandation du prof. Sabba S. Ștefănescu, futur membre de l'Académie roumaine, il fut appelé à fonder en 1943 et à conduire le premier Observatoire géomagnétique de la Roumanie, à Surlari (nord de Bucarest), qui porte aujourd'hui son nom. Il représenta la Roumanie, soutenu par l'Académie roumaine, dans l'Union Géodésique et Géophysique Internationale et devint son vice-président pour l'exercice 1969-1972. En 1958 il fut nommé chef de la Section de géophysique dans l'Institut de géologie, géophysique et géographie, nouvellement créé, sous l'égide de l'Académie roumaine. En 1961 cette section se détache et devient un centre indépendant de recherches géophysiques, dont il fut le directeur adjoint, toujours au sein de l'Académie. Un moment important fut en 1963, quand l'Académie roumaine, lui reconnaissant ses mérites, l'avait élu membre correspondant. Il a fallu passer 27 ans de régime oppressif pour qu'en 1990, après la chute de ce régime, il soit promu membre titulaire du plus haut forum scientifique roumain et, peu après, président de la Section des sciences géonomiques de l'Académie, dénomination qu'il avait promue constamment dans les milieux scientifiques roumains. Un autre moment de référence fut, selon la coutume, son discours de réception dans l'Académie roumaine, en 1992, « Le synergisme dans les recherches géonomiques », avec une réponse de l'académicien Sabba S. Ștefănescu. Il se déclare nettement en faveur d'un interconditionnement spécifique dans chaque discipline des sciences de la Terre.

Profesorul geofizician Liviu Constantinescu (1914-1997) ne-a dăruit, prin cei 83 de ani ai existenței sale pământene, exemplul unei vieți desfășurate sub semnul lui Akademos.

Desăvârșirea pregătirii sale științifice în domeniul fizicii și al geologiei s-a făcut sub îndrumarea unor autorități științifice ce au dobândit în timp consacrare academică. Doctoratul în științele fizico-chimice, dobândit la 27 de ani, în 1940, sub îndrumarea profesorului Eugen Bădărău, viitor membru al Academiei Române, prefătează excepționala sa ascensiune profesională. Debutul științific, în 1937, îl găsește în poziția de asistent al profesorului Bădărău. Între 1959 și 1965 este încadrat cercetător și devine șeful Secției de geofizică din cadrul Institutului de Fizică al Academiei Române, condus de fostul său profesor. Calitățile sale științifice, culturale, dar și morale întăreau acest demers de consacrare academică.

Câteva momente de răscruce – după cum remarcă acad. Radu Grigorovici, în cuvântul de despărțire la catafalcul vechiului său prieten, 1997 – marchează acest drum. Un prim moment îl punctează perioada celui de al Doilea Război Mondial, când Germania trimite în România echipamentele unei stațiuni geomagnetice de referință, ce lipsea din dotarea țării. Tânărul fizician Liviu Constantinescu este îndemnat de mentorii săi de a prelua acest domeniu ce-l apropie de geologie, de frunțașii acestei discipline, ilustrată de personalități marcante, membri ai Academiei Române: Gh. Macovei, G. Murgeanu, și nu în ultimul rând Sabba S. Ștefănescu, care a pus bazele unei școli românești de geofizică teoretică și aplicată. Profesorul Liviu Costantinescu se identifică cu cerințele magnetometriei teoretice, la Observatorul de la Surlari, de lângă

mănăstirea Căldărușani, la umbra resturilor Codrului Vlăsiei. Observatorul se înscrie curând printre stațiunile geomagnetice de referință din Europa într-un domeniu ce necesită o amplă colaborare științifică internațională. Observatorul, integrat în Institutul de Geologie și Geofizică, îi poartă astăzi cu cinste numele.

Un alt moment de răscruce în activitatea sa științifică, concomitent cu ascensiunea sa în cariera didactică la Institutul de Petrol, Gaze și Geologie din București, îl marchează prezența sa, ca delegat al Academiei Române, la un congres al Uniunii Internaționale de Geofizică și Geodezie (UIGG), la Toronto, în Canada, la sfârșitul anilor '50, pe când se perfecta Programul celui de al III-lea An Geofizic Internațional (1957-1958). Aici întâlnește pe celebrii seismologi americani Gutenberg și Richter; ultimul este cel care a formulat scala de intensitate a cutremurelor, adoptată mondial. Această întâlnire îi provoacă fizicianului cu o pregătire complexă interesul pentru seismometria teoretică și aplicată. Atunci s-a exprimat, se pare, verdictul acestora potrivit căruia Bucureștiul este socotit cea mai vulnerabilă capitală europeană din punct de vedere seismic, apreciere reluată recent de ziarul britanic „The Guardian”.

Această ieșire a profesorului Liviu Constantinescu, poliglot înzestrat, în arena internațională, în confruntarea cu mișcarea geofizică internațională s-a soldat cu alegerea sa ca vicepreședinte al Uniunii Internaționale de Geofizică și Geodezie pentru exercițiul 1969-1972. Este cea mai importantă funcție deținută de un reprezentant al geostiințelor din România într-o organizație științifică internațională de profil.

Cunoștințele sale aprofundate de fizică se concertează cu cele de geologie în cariera sa de geofizician, ce sunt confirmate și de numeroasele funcțiuni dobândite în geofizica europeană: vicepreședinte al Comisiei seismologice europene (1972-1976), membru și, prin rotație, președinte al Comitetului de coordonare a proiectului PNUD - UNESCO pentru studiul seismicității regiunii balcanice (1971-1977), după seismul distrugător de la Skopje, din Macedonia.

Ca semn al acestei orientări prioritare spre seismologie este și apariția lucrării sale, în colaborare cu Dumitru Enescu, ulterior devenit membru de onoare al Academiei Române, lucrare intitulată *Cutremurele din Vrancea în cadru științific și tehnologic*, la Editura Academiei, în 1985. Cutremurul distrugător din 4 martie 1977 și mișcările seismice majore din 1986 și 1990 confirmau justetea evaluărilor făcute asupra principalei regiuni seismogene din România.

Geostiințele din România - după expresia promovată consecvent după 1989 de profesorul Liviu Constantinescu, „științele geonomice”, potrivit cu modelul anglo-saxon, aveau nevoie acută de o intensă și continuă colaborare internațională spre a putea progresa, de fapt de a nu regresa, după perioada severelor restricționări politico-ideologice și economico-financiare din perioada opririi comuniste.

Prestigiul acestor iluștri înaintași ai geofizicii românești, precum Sabba Ștefănescu și Liviu Constantinescu, împreună cu colaboratorii lor mai tineri, a reușit menținerea României în acea perioadă ca membru în forurile internaționale de profil. Cotizațiile la aceste foruri, la care România era afiliată prin Academia Română, se achitau de către autoritățile decizionale în acele decenii cu o jenantă întârziere, după ce, pentru a nu fi exclusă țara pentru neplata cotizației anuale, altminteri modestă, aceasta era redusă la nivelul țărilor în curs de dezvoltare.

Trebuie reținut că în aceeași perioadă, pe fondul acestei excelențe pe plan internațional, activitatea didactică a profesorului Liviu Constantinescu, începută în 1937, activitate ce l-a consacrat, făcând parte din ființa sa, a fost întreruptă prematur, în chip discriminator, în 1975, la 61 de ani.

Academia Română a sprijinit în tot acest răstimp de restriște organizarea în aula Academiei Române a sesiunilor anuale ale Comitetului Național Român de Geofizică și Geodezie, prilej de reliefare a celor mai recente rezultate ale unei viguroase școli românești de geofizică.

La sfârșitul deceniului 6 al secolului trecut, conducerea Academiei Române și-a propus instituționalizarea, în cadrul acestui for, a cercetării în domeniul geostiintelor. În 1958 se constituie, sub egida Academiei, Institutul de Geologie, Geofizică și Geografie, în care conducerea Secției de geofizică a fost încredințată profesorului Liviu Constantinescu. În 1961, departamentul de geofizică se desprinde din institutul sus-amintit și devine, în cadrul Academiei, o unitate independentă, Centrul de Cercetări Geofizice, în care este numit director adjunct și șef al Secției de geofizică aplicată și, ulterior, și al Secției de seismologie, director desemnat fiind acad. Sabba Ștefănescu.

Toate aceste înalte răspunderi, interne și internaționale, sunt legate de un alt moment de referință, alegerea sa ca membru corespondent al Academiei Române, în 1963. A trebuit apoi să treacă 27 de ani, pentru ca, în 1990, după răsturnarea regimului comunist și revigorarea Academiei Române, să fie promovat membru titular al înaltului for și membru al Prezidiului Academiei Române, prin desemnarea sa ca președinte al Secției de științe geonomice al Academiei. În toți acești ani de după 1990 a contribuit, în consonanță cu profesorul Radu Grigorovici, vicepreședinte al Academiei, vechiul său coleg și prieten din perioada studiilor, la reclădirea instituției, la reafirmarea ei și la reîntronarea spiritului academic în cercetarea științifică românească, la a cărei reorientare în domeniul geostiintelor a contribuit în bună măsură.

În spiritul instaurat în Academia Română de la bun început, din 1869, de la primul discurs de recepție rostit în Academie de Alexandru Papiu-Ilarian și preluat de iluștrii înaintași în științele geonomice în Academie: Grigore Cobălcescu (1887), Ștefan Hepites (1903), Ludovic Mrazec (1907), Ion Simionescu (1913), Simion Mehedinți (1920), Gheorghe Macovei (1940), și, în timpuri mai recente, Dan Giușcă (1975), Vintilă Mihăilescu (1975), profesorul Liviu Constantinescu și-a rostit discursul de recepție în 17 aprilie 1992, la 78 de ani, sub titlul *Sinergismul în cercetările geonomice*, răspunsul tradițional revenind academicianului Sabba S. Ștefănescu, cel care, cu aproape 50 de ani în urmă, îl investise director al Observatorului geomagnetic de la Surlari.

Tema abordată era de mare actualitate în era exploziei informației științifice despre planeta Pământ, a globalizării, mai ales după emiterea noii teorii a plăcilor tectonice, cunoscută mai mult sub numele de tectonică globală. Termenul de tectonică globală sugerează prin chiar acest adjectiv un dublu sens de antrenare în procesul sinergetic al ansamblului științelor geonomice, dar și de aplicare a cercetărilor lor la scară planetară. Sinergismul, la 20 de ani de la lansarea sa de către Hermann Haken, presupune tocmai „această cooperare multi- și mai ales interdisciplinară, pornită mai ales de la începutul proceselor de investigare și desfășurare pe întregul lui parcurs, cu frecvențe sugestii reciproce și repetări (adesea cu anumite adaptări) sau accentuări ale unor operațiuni specifice, aplicate unor obiective și în etape spațiale/temporale de interes comun deosebit pentru unul sau altul dintre parteneri sau pentru amândoi”¹.

În discursul de recepție sunt urmărite sistematic particularitățile promițătoare și chiar rezultate efectiv dobândite în acest sens în fiecare dintre științele geonomice.

¹ Liviu Constantinescu, *Sinergismul în cercetările geonomice*, Editura Academiei Române, București, 1993, pp. 8-9.

O prioritate firească acordă rezultatelor sinergetice obținute în **Geofizică**. Manifestări de sinergism sunt detectate atât în Geofizica aplicată cât și în Fizica Globului, la început mai timide și apoi afirmate și performante care au impus luarea lor în considerare chiar și în recomandările de organizare sistematică a cercetărilor. În cazul **Fizicii Globului**, interdisciplinaritatea s-a recomandat de la sine – după cum remarcă profesorul în discurs – prin suprapunerea în anumite regiuni geografice, printre care și regiunea Vrancei, a gradului ridicat de seismicitate pus în evidență de hărțile epicentrale și de anomaliiile gravimetrice.

Aplicații de interdisciplinaritate, cu evident caracter sinergetic, sunt urmărite și în domeniul **Geologiei**. Este citat studiul cuprinzător al regiunii seismogene Vrancea, temă prioritară de cercetare a Academiei Române, în urma recomandării Comisiei Seismologice Europene.

Exemple de sinergism sunt identificate și în domeniul **Geografiei fizice**, cu precădere în **Geomorfologie**, unde tradițional se impune o strânsă interdisciplinaritate în spiritul integrării, termen susținut convingător de prof. Vintilă Mihăilescu, grație interacțiunilor de condiționare reciprocă a componentelor mediului. Un exemplu edificator îl oferă morfodinamica, un proces complex cu variate intercondiționări.

Unele aplicații sunt identificate și în **Oceanografie**, prin investigațiile de **Geomorfologie marină**, sprijinite, în spiritul integrării în acest spațiu activ, de proprietățile fizice ale rocilor, de geomagnetism, în particular.

Profesorul Liviu Constantinescu, consecvent principiilor interdisciplinarității în investigarea mediului, a sprijinit constituirea în cadrul Academiei Române a Comisiei privind aplicarea Programului Internațional Geosferă-Biosferă (IGBP), al cărei președinte-fondator a fost între 1990 și 1997. Primele sesiuni științifice ale Comisiei au stârnit interesul multor specialiști, au creat o emulație intelectuală.

Toate aceste virtuți ale unui adevărat om de știință erau puse în valoare de calitățile morale de excepție ale Profesorului, mult prețuite de colaboratori și, cu deosebire, de cei tineri, ce au văzut în el un model strălucit de urmat.

O viață începută intelectual sub semnul lui Akademos se încheie, după călătoria pământeană, deși decedat în Franța, tot sub acest august semn, în parcul academicienilor din cimitirul Bellu din București, unde își odihnește somnul de veci alături de soția sa.

REZULTATELE ELEVILOR LA OLIMPIADELE ȘI CONCURSURILE ȘCOLARE LOCALE, JUDEȚENE ȘI NAȚIONALE

a) OLIMPIADĂ *Faza națională*

Nr. crt.	Numele și prenumele	Școala de proveniență	Profesor îndrumător	Premiul
1.	MIRCAN Vlad	Col. Naț. „Andrei Șaguna” - Brașov	prof. dr. Ciprian Șandor	Mențiune
2.	BUCUR Marina-Bianca	Col. Naț. „Andrei Șaguna” - Brașov	prof. dr. Ciprian Șandor	Mențiune
3.	METEȘAN Raul	Școala Gimnazială Nr. 14 - Brașov	prof. Traian Burulean	Premiu special
4.	MOHAN Aurelian	Col. Naț. „Andrei Șaguna” - Brașov	prof. dr. Ciprian Șandor	Premiu special

b) CONCURSUL NAȚIONAL TERRA *Faza națională*

Nr. crt.	Numele și prenumele	Școala de proveniență	Profesor îndrumător	Premiul
1.	CARP Florin	Școala Gimnazială Nr. 13 - Brașov	prof. Raluca Micu	II
2.	HOOS Maria-Melinda	Școala Gimnazială Nr. 13 - Brașov	prof. Raluca Micu	II
3.	GĂITAN Mihnea	Col. Naț. de Informatică „Gr. Moisil” - Brașov	prof. Mirela Oltei	II
4.	POSTOVARU Diana	Școala Gimnazială Nr. 11 - Brașov	prof. Codruța Preda	III
5.	IACOB Alexandru	Școala Gimnazială Nr. 13 - Brașov	prof. Raluca Micu	Mențiune
6.	NAFTAN Ovidiu	Colegiul „Emil Racoviță” - Brașov	prof. dr. Cristina Moldovan	Mențiune
7.	PIREU Andrei	Colegiul „Emil Racoviță” - Brașov	prof. dr. Cristina Moldovan	Mențiune
8.	BÎSCĂ Mihai	Col. Naț. „Andrei Șaguna” - Brașov	prof. Loredana Szeker	Mențiune

c) CONCURSUL NAȚIONAL GEOMONDIS

Nr. crt.	Etapa	Numele și prenumele	Școala de proveniență	Profesor îndrumător	Premiul
1	Regională	MIRCAN Vlad	Col. Naț. „Andrei Șaguna” – Brașov	prof. dr. Ciprian Șandor	I
		BUCUR Bianca			
		RĂFOI Alexandra			
		MOHAN Aurelian			
2	Națională	MIRCAN Vlad	Col. Naț. „Andrei Șaguna” – Brașov	prof. dr. Ciprian Șandor	I
		BUCUR Bianca			
		CHIȚOIU Leona			
		MOHAN Aurelian			

d) CONCURSUL NAȚIONAL PROIECTE DE MEDIU

Faza națională

Nr. crt.	Nivel	Numele și prenumele	Școala de proveniență	Profesor îndrumător	Premiul
1	Gimnaz.	ZANCU Valerica	Școala Gimnazială Dumbrăvița	prof. Gabriela Rusu	II
		BURLAN Mihaela	Școala Gimnazială Dumbrăvița	prof. Gabriela Rusu	II
2	Liceu	ULMETEANU Mihai CHIȚOIU Andreea	Col. Naț. „Andrei Șaguna” – Brașov	prof. dr. Ciprian Șandor	II

e) CONCURSUL NAȚIONAL ȘTIINȚELE PĂMÂNTULUI

Faza națională

Nr. crt.	Numele și prenumele	Școala de proveniență	Profesor îndrumător	Premiul
1	HRECINUC Mihai	Col. Naț. „Andrei Șaguna” – Brașov	prof. dr. Ciprian Șandor prof. Eugenia Cheșcheș prof. Carmen Tănăsescu prof. Aurelia Moraru	I

f) CONCURS DE COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE ALE ELEVILOR DIN CLASELE LICEALE

Faza națională

Nr. crt.	Numele și prenumele	Școala de proveniență	Profesor îndrumător	Premiul
1	MATIFĂLEAN Cosmin	Colegiul „N. Titulescu” - Brașov	prof. Septimius Trif	I
2	MUȘETESCU Cristian	Colegiul „E. Racoviță” - Brașov	prof. dr. Cristina Moldovan	Mențiune

g) CONCURSUL GÂNDEȘTE ECO - Secțiunea FOTOGRAFII

Nr. crt.	Numele și prenumele	Școala de proveniență	Profesor îndrumător	Premiul
1	BĂNUCU Sebastian	Școala Gimnazială Dumbrăvița	prof. Gabriela Rusu	II / Fotografii
2	BODEAN Andrei SIMION Dragoș	Școala Gimnazială Dumbrăvița	prof. Gabriela Rusu	II Fotoreportaj

h) CONCURSUL NAȚIONAL ȘTIINȚE ȘI TEHNOLOGII

Nr. crt.	Numele și prenumele	Școala de proveniență	Profesor îndrumător	Premiul
1.	IOSUB Loredana MATEIU Cătălin OANCEA Silviu	Colegiul Tehnic „Mircea Cristea” - Brașov	prof. Iulian Bailicenco	II

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ DE COMUNICĂRI
„ȚARA BÂRSEI”
16-17 APRILIE 2015

„DINASTII CULTURALE”
ISTORIE

Valer RUS

MEMORIALISTICA ROMÂNEASCĂ ȘI DINASTIILE SALE CULTURALE

ROMANIAN MEMORIAL MUSEUMS AND THEIR CULTURAL DYNASTIES

Abstract: *This article is an evaluation of memorial museums from Romania in 2015. From 41 counties of our country, 11 have one or none of this kind of museums. The question is which are the regional cultural policies regarding the preservation and bringing to public the memorialist heritage. This direction is important for public education and preserving the heritage of our cultural history. The second part of the article is about Romanian cultural dynasties represented in our museums, as an example of good practice in the aspect of applying the principles of national mobile heritage law.*

Între muzeele României, cele memoriale sunt cele mai periferizate din întregul sistem, poate cu excepția notabilă a casei memoriale a lui Dracula, Castelul Bran. Oricât de trist sună acest adevăr, casele memoriale nu au cum să concureze succesul de box-office al muzeelor dedicate animalelor, săbiilor sau caselor țărănești în aer liber. Deși le sunt dedicate, oamenii împing în vârful piramidei nevoilor (a lui Maslow) muzeele destinate amintirii și operei celor mai buni dintre noi. Cu toate acestea, succesul individual, în ciuda tuturor cărților și conferințelor de motivare personală, este cel care are cea mai puțină priză la public. Dacă mai luăm aici în considerare și faptul că personalitățile nu sunt apărute întâmplător, fiind în general (cu excepția geniilor) produsul unor acumulări succesive ale generațiilor anterioare, respectiv, contribuie la apariția unor urmași (naturali sau spirituali – mai ales în cazul creatorilor de școală), nu putem să nu ne întrebăm cum este tratată cheștiunea dinastiilor culturale în muzeele din România.

Pentru a încerca schițarea unui posibil răspuns, am procedat la o analiză cantitativă întemeiată pe informațiile furnizate de baza de date oficială a Ministerului Culturii, mai precis, „Ghidul muzeelor și colecțiilor din România”¹. Acesta conține toate datele cunoscute la nivelul ministerului cu privire la toate muzeele și colecțiile din țară, cu indexări tematice sau geografice.

La interogarea „Memoriale” putem astfel afla că există 178 (!) de colecții, puncte muzeale, expoziții memoriale, case memoriale, muzee și muzee memoriale. Bineînțeles că prima întrebare care apare este de ce sunt așa de multe, îndeobște fiind cunoscut faptul că aceste muzee sunt mai rare.

Analizând lista „memorialelor”, putem însă constata că aici apar muzee precum Muzeul de Artă Brașov, Muzeul Sportului Argeșean, Muzeul de Artă Contemporană „George Apostu” Bacău, Colecția de sculptură „Vasile Catană” Zemeș (Bacău), Muzeul „Cuibul Visurilor” Maieru (Bistrița-Năsăud), Muzeul Sătesc „Căsuța Amintirilor” Zizin (Brașov), Muzeul Național Cotroceni, Expoziția Permanentă de Istoria Farmaciei Montanistice Bănățene, Muzeul de Farmacie „Șarpele de Aur” Lemnia (Covasna).

Acceptând toate aceste intrări, să le spunem „exotice”, între muzeele memoriale, distribuția pe județe este următoarea:

¹ <http://ghidulmuzeelor.cimec.ro/>

Județ	Număr obiective memoriale
1. Alba	3
2. Arad	2
3. Argeș	5
4. Bacău	10
5. Bihor	6
6. Bistrița-Năsăud	6
7. Botoșani	4
8. Brăila	5
9. Brașov	5
10. București	14
11. Buzău	1
12. Călărași	1
13. Caraș-Severin	3
14. Cluj	1
15. Covasna	5
16. Dâmbovița	7
17. Dolj	2
18. Galați	3
19. Giurgiu	1
20. Gorj	5
21. Harghita	2
22. Hunedoara	4
23. Ialomița	1
24. Iași	15
25. Maramureș	9
26. Mehedinți	1
27. Mureș	3

28. Neamț	7
29. Olt	2
30. Prahova	11
31. Satu Mare	4
32. Sibiu	3
33. Suceava	7
34. Teleorman	6
35. Timiș	5
36. Tulcea	1
37. Vâlcea	4
38. Vaslui	1
39. Vrancea	2

După cum se poate constata, județele Ilfov, Constanța și Sălaj nu au nici măcar un singur muzeu cu profil memorial! Apoi, există județe cu extrem de puține muzee de profil memorialistic, precum Buzău, Călărași, Cluj, Giurgiu, Ialomița, Mehedinți, Tulcea și Vaslui, cu doar câte un obiectiv memorial/memorialistic. Ținând cont că Legea Muzeelor 311/2003 stipulează expres, în articolul 3, alineatul (1), că muzeele și colecțiile reunesc „bunuri semnificative prin valoarea lor artistică, documentară, istorică, științifică, culturală și memorialistică”, nu putem să nu ne întrebăm ce se întâmplă din punct de vedere strategic cu privire la valorificarea patrimoniului de tip memorialistic, aceasta cu atât mai mult cu cât județe precum Cluj sau Constanța au oferit de-a lungul timpului mari personalități ale vieții publice românești. Bineînțeles că putem lua în calcul realitatea valorificării acestor modele prin intermediul altor organizații sau evenimente de tip expozițional/educațional, dar totuși trebuie să admitem că situația aceasta nu este tocmai o reflectare corectă a realității istorice, premisă evidentă a apariției de muzee de-a lungul timpului. La capitolul „active”, trebuie să subliniem prezența în număr mare a acestor obiective cu caracter memorial în Bacău (10), București (14) și Prahova (11). Liderul necontestat al memorialisticii românești este, evident, Iașiul, cu cele 15 muzee ale sale.

Un capitol dramatic al stării muzeologiei memoriale românești îl reprezintă situația *de facto* a acestor instituții din perspectiva accesibilității. Astfel, 17 muzee sunt de fapt închise sau se deschid doar „la cerere” (aceasta însemnând de fapt că sunt închise în marea majoritate a timpului), iar 15 muzee nu oferă nicio informație despre programul de vizitare, aceasta însemnând că au același statut incert cu cele menționate anterior. Dacă mai adăugăm la aceasta și nesinceritatea prezentă de obicei în datele statistice românești, s-ar putea ca în realitate situația să fie mult mai gravă. Această statistică este influențată evident și de localizarea multor muzee memoriale în mediul rural, unde nu există resursele umane și financiare adecvate pentru un asemenea efort instituțional.

Nu în ultimul rând, trebuie să subliniem aici specificul personalului prezent în foarte multe asemenea muzee, adică restrâns de obicei la un angajat, deprofesionalizat sau necalificat, nemotivat și prost plătit.

O altă țară specifică acestor muzee este lipsa de activități culturale constante și valoroase, de cele mai multe ori practicându-se activitatea în salturi, cu evenimente puțin interesante pentru publicul larg (lansări de carte, conferințe, lecturi publice – mai rar activități educaționale sau metamuzeale –, concerte, spectacole de teatru etc.).

Emblematică pentru starea „națiunii” memorialistice este închiderea și evacuarea Muzeului Național al Literaturii Române din București, care nici măcar nu mai este menționat în această statistică.

Din punct de vedere calitativ, performanța memorialisticii românești este dată în acest moment de muzee precum Muzeul Literaturii Române Iași, Muzeul Național „George Enescu” București, Muzeul „Bogdan-Petriceicu Hasdeu” Câmpina (Prahova), Memorialul Victimelor Comunismului și al Rezistenței Sighetu Marmăției (Maramureș), Muzeul „Prima Școală Românească” Brașov. Acestea contorizează uneori și zeci de mii de vizitatori pe an, în mod evident constituind excepții la regula tristă a izolării și uitării muzeelor memoriale.

Ne vom ocupa în a doua parte a analizei noastre de raportul între memorialistică și accentul pus pe ideea de „dinastie culturală”. Conceptul de dinastie² este specific familiilor monarhice, indiferent de localizarea geografică. Este strâns legat de modul în care se transferă proprietatea și puterea, adică exclusiv pe linie familială („din tată în fiu”). Acest sistem este statuat de legea salică francă, întemeiat pe principiul patrilinear (mai rar matrilinear).

Nu întâmplător, poate, cea mai veche dinastie monarhică este activă în Asia, mai precis, este cazul dinastiei japoneze Yamoto, întemeiată după tradiție în anul 660 î.Chr. În Europa, există cazuri de familii dinastice datând din Evul Mediu, precum Casa de Orania sau Casa Habsburg-Lorraine.

Odată cu democratizarea accesului la puterea politică, dar cu precădere la cea economică, conceptul de dinastie s-a extins și la familiile care nu aveau „sânge albastru”, dar au avut puterea și șansa să păstreze și să transmită dintr-o generație în alta acumulările care le-au consacrat. O asemenea „licență” se acceptă în modernitate și cu privire la membrii aceleiași familii de proprietari, aparținători la aceeași școală de gândire sau, de ce nu, familie de sportivi.

În ceea ce privește dinastiile culturale sau de altă factură decât cea monarhică ale României și modul în care sunt ele reflectate în muzeele țării, avem o regulă și câteva asemenea excepții notabile.

Ca regulă generală, muzeele memoriale practică această analiză a evoluției pe cel puțin trei generații: părinții (mai rar bunicii), elementele biografice și opera/viața personală a personalității căreia îi este dedicat muzeul și copiii sau urmașii spirituali ai acesteia. Acolo unde patrimoniul conservat și aflat în păstrare permite însă, apar secțiuni bine delimitate ale muzeului care se ocupă distinct de fiecare membru al familiei sau dinastiei culturale. Printre excepțiile situației din urmă menționăm aici Casa Memorială „Rosetti Tescanu – George Enescu” din Tescani (Bacău), Muzeul Memorial Kazinczy Ferenc, Fráter Lóránd și Csiha Kálmán din Șimian (Bihor), Memorialul Ipotești – Centrul Național de Studii „Mihai Eminescu” Botoșani, Casa Memorială „Ștefan Baciu”

² <http://en.wikipedia.org/wiki/Dynasty>

Brașov, Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov, Muzeul „Prima Școală Românească” Brașov, Muzeul Național „George Enescu” București, Casa Memorială „Romulus Ciofleac” Covasna, Muzeul Scriitorilor Dâmbovițeni Târgoviște, Muzeul Literaturii Române Iași, Muzeul Unirii Iași, Memorialul Victimelor Comunismului și al Rezistenței Sighetu Marmăției, Casa Memorială „Veronica Micle” Târgu Neamț, Muzeul Memorial „Constantin și Ion Stere”, Muzeul „Bogdan-Petriceicu Hasdeu” Câmpina, Galeria Oamenilor de Seamă din Fălticeni, Muzeul Memorial „Nicolae Bălcescu” Vâlcea.

În concluzie, dorim să atragem atenția asupra lipsei unei strategii naționale de valorificare în mod programatic a importanței reprezentate de modelele culturale prin intermediul muzeelor memoriale și asupra lipsei de echilibru la nivel național în modul de valorificare a patrimoniului de tip memorialistic. Nu în ultimul rând, credem că identificarea de „dinastii” cu rezultate notabile în diverse domenii ale vieții publice și reflectarea, valorificarea acestui model cultural prin intermediul muzeificării poate reprezenta o posibilă direcție în activitatea specifică a acestui tip de organizații culturale, atât de drept public, cât și de drept privat.

Ioan-Gheorghe RAȚIU

**FAMILIA RAȚIU DE NOȘLAC
- DINASTIE CULTURALĂ ROMÂNEASCĂ -
7 SECOLE DE ISTORIE ÎN SLUJBA ROMÂNILOR**

**FAMILY RATIU DE NOSLAC - ROMANIAN CULTURE DYNASTY
7 CENTURIES OF HISTORY IN THE SERVICE OF ROMANIANS**

Abstract: *In the article below we intend to answer to the scientific session theme by presenting succinctly the Transylvanian Ratiu family as a cultural dynasty on the base of the cultural and political acts of the most representative of its members.*

The succession of these members, real and famous personalities in their time, fully responds to the definition of "dynasty" in general. The space for the article is certainly not enough for a profound scientific analysis, but allows bringing before the readers only those "RATEȘTI" whose cultural deeds were, in our estimation, true milestones that marked the family in their cultural evolution. The presentation begins with family precursors, seven centuries ago, who managed to keep Romanian ethnicity, being loyal to princes and kings under whom they lived. Preservation and transmission over centuries of consciousness of belonging to the Romanian nation, language preservation, church construction, printing or printing support for religious books, then normal facts of life, are now considered cultural facts. Today family members continue to operate in various forms, either independently or institutionally, in the same areas. The most elaborate manifestation materializes the existence and operation of two independent institutions supported by the Ratiu Family Charitable Foundation in London, founded by Ion and Elisabeth Ratiu in 1979. Romanian Cultural Centre (RCC) was founded in 1994 as an independent association for the promotion of Romanian culture abroad, playing an active role in social and cultural life of the Romanian Diaspora in the UK. Another non-governmental institution that promotes democratic values and multiculturalism is Ratiu Center for Democracy (CRD), founded in 2004 in Turda. Through those institutions and individual cultural activities, Ratiu family members provided distinction, honor of a true Romanian cultural dynasty.

O scurtă incursiune în colecția de dicționare românești ne oferă câteva definiții pentru substantivul *dinastie*: „succesiune de oameni celebri din aceeași familie”¹, „succesiune de personalități ale aceleiași familii”², „succesiune de personalități celebre din aceeași familie”³.

Multe familii românești, în decursul vremurilor, au dat societății o serie de personalități care, dotate cu aptitudini, însușiri deosebite, autoritate și prestigiu au adus o contribuție valoroasă în domeniul social-politic sau cultural-științific în societățile în care au trăit. Este știut faptul că cele trei provincii istorice românești au evoluat în mod diferit de la o perioadă istorică la alta. Muntenia și Moldova s-au dezvoltat din punct de vedere social, politic și național într-un ritm și mod asemănător, încă din perioada Evului Mediu timpuriu, fiind conduse de domni pământeni și având alături Bisericile din care făcea parte populația băștinașă. În Transilvania situația a fost însă diferită, aceasta a parcurs în trecut mari transformări sociale și politice, care au frânat și întârziat

¹ Academia Română, *Dicționarul explicativ al limbii române* (ediția a II-a revăzută și adăugită), Editura Univers Enciclopedic, București, 2009 (s.v. *dinastie*).

² Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*, Editura Saeculum, București, 2000 (s.v. *dinastie*).

³ Marcel D. Popa et al., *Dicționar enciclopedic*, Editura Enciclopedică, București, 1993-2009 (s.v. *dinastie*).

formarea identității naționale față de celelalte provincii românești, iar etnicitatea românească a fost sugusată de către clasa conducătoare alogenă: maghiară, austriacă. Evoluția istorică a omenirii demonstrează că orice ocupant urmărește dominarea, exploatarea și asimilarea celor supuși prin metode și mijloace variate, dar cu același scop. Nici ocupantul maghiar al Ardealului din secolul al XI-lea nu face excepție. Toate suferințele, dramele și tragediile românilor ardeleni de-a lungul veacurilor, până la 1 Decembrie 1918, repetate cu o sălbăticie patologică după Dictatul de la Viena în perioada 1940-1944, apoi în decembrie 1989 la Târgu Secuiesc și în martie 1990 la Târgu Mureș, sunt dovezi de netăgăduit care vor rămâne de-a pururea în memoria românilor.⁴

Românilor ardeleni, majoritari din vecie în țara lor, nu le-a fost îngăduit multă vreme să-și dezvolte propria cultură și confesiunea ortodoxă în acord cu cele ale conaționalilor din provinciile surori. Transilvănenii erau tratați ca tolerați pe pământurile ce aparținuseră străbunilor și ajunseseră în stăpânirea străinilor care se transformaseră din musafiri în asupritori. Potrivit unui obicei al pământului, devenit cutumă⁵ în Evul Mediu, românii ardeleani, pentru a-și păstra privilegiile, trebuiau să accepte cedarea dreptului de apartenență la poporul român (limbă, confesiune, cultură) și să preia limba, confesiunea și cultura noilor stăpânitori împământeniți în țara strămoșilor. Numai așa a putut o parte din mica nobilime a românilor ardeleni să-și păstreze pământurile, averea și poziția socială și să-și asigure ascensiunea socială în acele vremuri. Mulți din descendenții valoroși ai acestor familii, afirmați în diverse domenii, au fost definitiv asimilați, pierduți și uitați în veșnicie pentru nația română, dar sunt revendicați fără ezitare de istoriografia maghiară. Unii dintre ei au ajuns la cele mai înalte demnități în Principat sau în Ungaria, iar urmașii lor au fost asimilați de nația dominantă și apoi, din păcate, s-au purtat la fel sau chiar mai rău cu românii ardeleni decât ceilalți asupritori. Sunt puține subiecte în istoria românilor transilvăneni care au cunoscut o evoluție așa de contradictorie și supusă unor cerințe ale vieții politice naționale precum cel al nobilimii românești din Regatul medieval al Ungariei. Interesul pentru această problematică a fost marcat de caracterul polemic al istoriografiei noastre referitoare la Transilvania în toată perioada modernă și contemporană. După anul 1848, nobilimea, clasa conducătoare în societate, a fost contestată și înlăturată din vârful piramidei sociale. În condițiile specifice ale Transilvaniei, nobilimea și-a păstrat întăietatea în viața economică, politică și socială în noua societate burghezo-democratică până la reformele care au urmat Marii Uniri din 1918.⁶ Situația a fost motivată prin raporturile naționale și sociale din Ardeal, clasa dominantă aparținând în mare parte minorității maghiare, cu toate că majoritatea românească constituia grosul populației defavorizate. Lupta de emancipare națională și socială s-a dus timp de secole tocmai împotriva acestei nobilimi care a urmărit doar interesele națiunii maghiare. Nobilimea românească s-a găsit în permanență într-o poziție incomodă, etnic aparținând nației române, social însă era aidoma celei maghiare. Fiind minoritară și marginalizată în rândul nobilimii majoritar maghiare, n-a

⁴ I. Străjan, *Deznaționalizarea și maghiarizarea românilor din Ardeal prin biserică și școală înainte de 1 Decembrie 1918*, Editura Altip, Alba Iulia, 2009.

⁵ OBICÉI, *obiceiuri*, s. n. 1. .. 2. .. 3. (Înv.) Lege nescrisă, drept sau obligație statornicite prin tradiție. 4. (Jur.) Cutumă, ◊ *Obiceiiul pământului* = denumire specifică dată cutumei în Țările Române în Evul Mediu. [pl. și: *obiceie*] – Din bg. običaj. (DEX 2009, s.v. obicei).

⁶ Tudor-Radu Tiron, *Despre dreptul la stemă în Transilvania secolului XVII*, p. 236. https://www.academia.edu/5958236/Despre_dreptul_la_stem%C4%83_%C3%AEn_Transilvania_secolului_XVII_The_right_to_use_arms_in_Transylvania_during_the_17th_century_

contat decisiv nici pentru români. Această antiteză i-a obligat la opțiuni în favoarea unei națiuni sau alteia, cu sacrificarea unuia din elementele fundamentale ale identității lor, fie naționalitatea românească, fie avantajele nobiliare, orice altă soluție fiind exclusă. Au fost consemnate multe exagerări propagandistice cu ecouri puternice în istoriografia română și maghiară. Naționalismul istoriografic din perioada anterioară anului 1918 a determinat mari istorici să nege chiar apartenența acestei categorii sociale la istoria națională. Pe de altă parte, includerea nediferențiată a nobilimii române la nobilimea ungurească – fără menționarea originii – a fost și este una dintre practicile istoriografiei maghiare, cu scopul de deposedare a popoarelor nemaghiare de trecutul lor și trecerea lui în patrimoniul ungar. Cazul nobilimii românești nu se deosebește de cel atât de cunoscut al continuității daco-romane și românești sau de cel al inferiorității culturale și de civilizație a românilor. Acest conflict istoriografic continuă și în zilele noastre, istoricii maghiari ignorând originea românească a unei părți importante a nobilimii din Regatul feudal al Ungariei și Ardeal, iar cei români accentuând prea mult originea ei cnezială. Înainte de 1989, ignorarea și bagatelizarea clasei feudale au fost la modă, ceea ce a făcut ca elita feudală românească să fie multă vreme neglijată de cercetători, tema nobilimii românești ardeleni să fie evitată sau falsificată în pofida adevărului istoric, numindu-i cneji pe toți cei care au avut statut de nobilitate.⁷ Din păcate, puține familii nobile românești au reușit să-și păstreze identitatea națională până în Evul Mediu târziu și unele în mod miraculos până în ziua de azi. Istoria consemnează totuși câteva excepții de la această regulă, aparent implacabilă. Din multitudinea familiilor nobile românești confirmate de istorie și binemeritate de națiune face parte și Familia Rațiu (Rácz în maghiară, Ratz în germană), care a deținut de-a lungul timpului mai multe titluri nobiliare care i-au permis să dăinuie până în ziua de azi, cel mai vechi fiind cel cu predicatul „de Noșlac (Nagylyak)”. Familia a dat nației o serie de personalități care au contribuit la afirmarea politică, socială și culturală a românilor.⁸

1. Despre familia Rațiu

Istoria familiei este legată de istoria comunei Noșlac⁹, a cărei atestare documentară a avut loc în anul 1288. Familia Rațiu de Nagylyak, ridicată din vrednici nobili de țară români, dăinuie în Transilvania de peste 700 de ani. Legenda spune că precursorii îndepărtați ai familiei au coborât la începutul secolului al XIII-lea din Munții Apuseni și s-au împământănit la Gilău, lângă Cluj-Napoca. Documentele istorice consemnează că, în 13 ianuarie 1298, nobilul Ștefan, zis și Micu (Micud), fost ban al Severinului, al Gilăului, Lonei și Feneșului Săsesc (Florești, jud. Cluj), aflat în conflict cu sașii din zonă, a primit, ca donație de la regele Ladislav al IV-lea Cumanul, moșia de la Nagylyak (Noșlac) de pe malul stâng al văii Mureșului, la gura de vărsare a râului Arieș.¹⁰ Pe 16 mai 1332, la Deva, Indrei (sinonim cu Andrei), urmaș al nobililor de Noșlac, a fost

⁷ *Istoriografia nobilimii românești*, p. 22, <http://www.scribub.com/istorie/ISTORIOGRAFIA-NOBILIMII-ROMNET22416221914.php>

⁸ *Listă de familii nobile românești din Regatul Ungariei și Principatul Transilvaniei*, https://ro.wikipedia.org/wiki/List%C4%83_de_familii_nobile_rom%C3%A2ne%C8%99ti_din_Regatul_Ungariei_%C8%99i_Principatul_Transilvaniei

⁹ Noșlac, Alba, http://ro.wikipedia.org/wiki/No%C8%99lac,_Alba

¹⁰ Bogdan-Petriceicu Hasdeu, *Negru-Vodă, un secol și jumătate din începuturile statului Țării Românești 1230-1380, Etymologicum Magnum Romaniae*, Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor; Lucrat după dorința și cu cheltuiala M.S. Regele Carol I sub auspiciile Academiei Române, *Introducerea*, Tom IV, Stabilimentu Grafic I.V. Socecu & Teclu, București, 1898.

atestat ca „nobilis” și „nemeș/stăpân de pământ”¹¹ la Nagylak de către voievodul Transilvaniei Toma Szécsényi, pentru fapte militare în apărarea creștinătății. Pământul, considerat cel mai prețios dar de la Dumnezeu, aparținea *de jure* regilor, principilor, domnitorilor și voievozilor, iar nobilii îl primeau ca donație la înobilare.

În timpul împăratului Sigismund de Luxemburg (rege al Ungariei – 1387 și împărat al Germaniei – 1411), croații și sârbii s-au răsculat și s-au alăturat otomanilor. Regele a convocat Dieta la Turda și a cerut nobilimii să pregătească lupta împotriva lor. Legenda spune și istoria consemnează că la cruciada balcanică antiotomană a luat parte și Toma (în unele consemnări este scris Thomas) din Nagylak, nepotul lui Indrei, care s-a înrolat împreună cu „banderiu”¹² său sub stindardul nobililor din Scaunul Secuiesc al Arieșului¹³. La reîntoarcerea din campanie, în anul 1396, regele Sigismund de Luxemburg le-a mulțumit și i-a recompensat pe cei care s-au distins în luptă. Printre aceștia s-a aflat și Toma, care a fost reînobilat cu titlul „de Nagylak” pentru bravură în luptele din regiunea locuită de „ratz/rác” (croat/sârb)”. Vecinii, în semn de respect, i-au atribuit porecla „Rác”, patronim sinonim pentru „croat/sârb” care, asociat cu locul de reședință, s-a perpetuat și astfel s-a format numele de familie *Rác de Nagylak* (Ratz, Raț, Rațiu). Membrii familiei aflați în slujba principilor s-au răspândit îndeosebi în Ardeal. Ulterior, aceștia au fost reînobilati sau înobilati cu diferite titluri, cu predicatul: de Nagylak (Noșlac), de Tövis (Teiuș), de Galgó (Galgău, jud. Sălaj), Rác I-XIX de Kisfalud (Micești, jud. Alba), de Mehadia ș.a. În anul 1578, la Viena, Petru Rác, descendent al lui Toma Rác de Nagylak, a fost înobilat de către împăratul Rudolf al II-lea cu titlul *Rác I*¹⁴, primul din cei 19 (nouăsprezece) Rác, nominați cu numeralul ordinal și consemnați în istorie¹⁵ pentru servicii, merite militare și diplomatice deosebite.

În anul 1625, pe 25 mai, la Alba Iulia, principele Gabriel Bethlen l-a reînobilat cu titlul de Nagylak pe Ștefan Rác, descendent al familiei Racz.¹⁶ Acesta este strămoșul direct al familiei Rațiu de Noșlac din Turda, care există și azi, una dintre cele mai vechi familii nobiliare românești de pe teritoriul Transilvaniei. Din cauza unor conflicte între familiile princiare, în anul 1653 principele Gheorghe Rákóczi II retrage familiei diploma nobiliară, aceasta este alungată din Noșlac, iar pământul, confiscat și dăruit contelui Dobay. Urmașul lui Ștefan Rác, Vasile Rác, și cei doi copii majori, Vasile și Ioan, se refugiază la rudele din Teiuș, unde fiii mai mari intră în serviciul militar al principelui. Ulterior, Vasile Rác împreună cu cel de al treilea fiu, minor, Coman, s-au stabilit la Turda, iar diploma nobiliară le-a fost reînnoită de către principele Mihai Apafi I, în anul 1680. Datorită acestui fapt familia s-a așezat definitiv la Turda, oraș nobiliar unghuresc în care, conform regulilor medievale, erau admise doar familiile care dețineau diplome nobiliare, românii fiind rari. Familia Rațiu de Noșlac este singura familie veche nobiliară românească din Turda care dăinuie și în ziua de azi, celelalte s-au maghiarizat

¹¹ NÉMEȘ, -Ă, *nemeși*, -e, s. m. și f. (adesea adjectival) 1. .. 2. Denumire dată în Transilvania, în Evul Mediu, nobililor mici și mijlocii; *p. ext.* denumire dată membrilor clasei stăpânitoare. – Din magh. *nemes*. (DEX '09, s.v. *nemeș*)

¹² *Organizarea militară în Transilvania în secolul al XIV-lea și în prima jumătate a secolului al XV-lea*, http://www.crispedia.ro/Organizarea_militara_in_Transilvania_in_secolul_al_XIV-lea_si_in_prima_jumatate_a_secolului_al_XV-lea

¹³ *Scaunul Secuiesc al Arieșului*, http://ro.wikipedia.org/wiki/Scaunul_Secuiesc_al_Arie%C8%99ului

¹⁴ *Der Adel von Siebenbürgen*, J. Siebmacher's großes Wappenbuch, Band 34, 1984, Bauer & Raspe, Inhaber Gerhard Gessner Neustadt An Der Aisch, p. 209.

¹⁵ *Ibidem*, p. 283.

¹⁶ *Ibidem*, p. 210.

și au dispărut treptat din istorie. Ulterior, conform legii, familiile nobile trebuiau să-și dovedească periodic nobilitatea. Verificarea nobleței cu acte autentice a dus la trecerea multor familii de nobili români în rândul contribuabililor, dreptul lor bazat pe cutumă nefiind luat în considerare. Cum Transilvania era una dintre regiunile cu cea mai mare densitate nobiliară din Europa, numărul mare al nobililor ducea la micșorarea bazei de impozitare. Atât principii autonomi, cât și Casa de Habsburg au dus o politică de acordare a unui mare număr de diplome nobiliare în paralel cu trecerea în rândul contribuabililor a nobililor săraci. În secolul al XVIII-lea, administrația centrală, din motive fiscale, a introdus numeroase criterii pentru declasarea nobilimii sărace: liste cu punctaje pentru investigațiile de nobilitate și validarea doar a diplomelor acordate de regii legitimi ai Ungariei, ceea ce a dus la decăderea armaliștilor nobilitați de principii în secolul al XVII-lea. Frica de fiscalitate a dus la solicitarea periodică a atestării diplomelor de către membrii aceleiași familii, uneori acordându-se o stemă nouă.¹⁷ În anul 1768, descendenții lui Coman stabiliți la Turda depun cererea de atestare nobiliară ca urmași ai lui Vasile Rácz de Nagylak, înnobilat la 1680, și obțin confirmarea. Pe 2 august 1782, Ștefan, Toader și Florea sunt reconfirmați ca descendenții lui Vasile Rácz de către Tabla Nobililor Comitatului Turda, conform „atestatului nobiliar”. În anul 1820, numele Rațiu, așa cum este cunoscut astăzi, este introdus pentru prima dată de către protopopul Basiliu Rațiu, prin grafierea latină a numelui Rácz/Ratz. Conform P.V. nr. 9963 din anul 1821, descendenții lui Vasile Rácz de Nagylak sunt confirmați ca locuitori cu drepturi depline de către Tribunalul Comitatului Turda. În anul 1828, jurisconsultul comitatului Turda, prin aplicarea Ordinului nr. 11.037 din 30 iunie, emis de către Directoratul Suprem al Consiliului Regesc al Ardealului, intenționează familiei Rațiu un nou proces de validare a diplomei nobiliare. La 1 aprilie 1829, prin Sentința Tribunalului Comitatului Turda, Vasile/Basiliu (canonic la Blaj), Indrei (stră-străbunicul autorului), Grigore (tatăl dr. Ioan Rațiu), Ioan (stră-străbunicul lui Ion Rațiu), David, Demetriu și Matei, fiii lui Gligor Rațiu, urmași autentici ai familiei Rácz de Nagylak, reînobilată în anul 1680 de către principele Mihai Apafi I, sunt atestați ca locuitori cu drepturi depline ai orașului Turda.

2. Pleiada precursorilor Familiei Rațiu de Noșlac

În decursul timpului, familia Rațiu, prin membrii săi de seamă, s-a remarcat în viața socială, culturală, religioasă, națională și politică. După primii precursori ai familiei înnobilați cu titlul „de Nagylak” la sfârșitul secolului al XIII-lea și în secolul al XIV-lea, a urmat o perioadă de aproape două sute de ani în care înregistrările istorice despre familie lipsesc. Începând cu anul 1587, istoria consemnează membri ai familiei care, prin faptele lor, au realizat adevărate acte de cultură.

2.1. Petru Rácz I (? , Noșlac-28.10.1599, Șelimbăr) și Adam Rácz (? , Teiuș-?, Alba Iulia)
Petru Rácz I, urmaș ereditar al nobililor de Nagylak, înnobilat cu titlul „I” la Praga în 1578 de către împăratul Rudolf II, a fost primul care a înfăptuit un act de mare valoare culturală. Petru, nume autentic românesc (apostolul Petru a fost fratele lui Andrei, patronul spiritual al României), predestinat să protejeze ca o stâncă românită și etnicitatea familiei până în ziua de azi, a fost ambasador, traducător al Curții imperiale, nobil *de Nagylak/(Noșlac)*, *de Tövis/(Teiuș)*, *de Galgó/(Gâlgău)*. Din ramura *de Galgó* a făcut parte Claudia Rhédey de Kiss Rhéde, stră-străbunica M.S. Reginei Elisabeta a II-a a Marii Britanii. Împreună cu soția sa, Zamfira, și un alt membru al familiei, Mihail Rácz

¹⁷ Tudor-Radu Tiron, *op. cit.*, p. 222.

II, au ctitorit biserica medievală românească cu hramul Intrarea în Biserică a Maicii Domnului din Teiuș, zidită în perioada 1586-1598, monument istoric de importanță națională.^{18, 19, 20} Edificiul constituie un autentic act de cultură ortodoxă pentru românii transilvăneni. Mărturie stau mormintele primilor doi ctitori, existente în biserică timp de peste 400 de ani, până în anul 2001, când din inițiativa preotului paroh au fost desființate, iar lespezile de mormânt au fost scoase afară. Construcția, pisană originală cu blazonul *de Galgó*, tabloul votiv, pietrele tombale și fresca murală cu înscrisuri în limba slavonă există și acum. Istoricii au consemnat că vreme de câteva secole tinda bisericii a fost folosită ca sală de clasă pentru copiii comunității românești din Teiuș, unde învățau să scrie și să citească în limba română.²¹ Minunat și sfânt act de cultură națională autentică, uneori pe nedrept văduvită și hulită în România de astăzi. (Foto 1, 2, 3, 4)

Adam Raț a fost fiul lui Petru și al Zamferei și avea relații strânse cu mitropolitul Ghenadie al II-lea al Transilvaniei (1627-1640), care menținea relații strânse între Biserica românească ardeleană și cea de la răsăritul Carpaților și prin intermediul nobililor de origine română, așa cum afirmă istoricul Ștefan Meteș în *Istoria Bisericii și a vieții religioase a românilor din Transilvania*²²:

Strânse legături avea și cu familia domnească Movilă, un membru al acesteia, Gavriil, stabilit la Șinteu, dăruindu-i, în anul 1635, un rând de odăjdii, la preț de „un cal și câțiva bani”; inițial, fuseseră cumpărate de la un diac moldovean de **Adam Raț**, fiul domniței Zamfira.

Dintr-o scrisoare a Sfântului Simion Ștefan, mitropolit, vlădică al Bisericii românești din Transilvania din 2 decembrie 1648, adresată preoților Măieran și Pavel, rezultă o informație importantă. Mitropolitul le permitea să meargă la casa lui Adam Raț și să slujească Vecernia și Utrenia, deoarece din cauza bătrâneții el și soția sa nu se mai puteau deplasa la biserică.^{23, 24}

2.2. Ștefan Raț de Micești (? , Alba Iulia-1720, Craiova) și Ioan Ratz de Mehădia (? , Alba Iulia-?.08.1726, Lugoj)

Ștefan Raț de Micești (István Rácz de Kisfalud) a fost al doilea fiu a lui Adam Rácz și a

¹⁸ Biserica din Teiuș este menționată în Lista Monumentelor Istorice, 2010, Județul Alba: Nr. crt. 601; cod AB-II-m-A-00372; Biserica „Intrarea în Biserică a Maicii Domnului”; oraș TEIUȘ, Str. Bisericii 304; sec. XVI, ext. 1885, <http://www.cultura.abt.ro/Files/GenericFiles/LMI-2010.pdf>

¹⁹ Ioan-Gheorghe Rațiu, *Biserica Greco-Catolică Teiuș*, <http://www.biserici.org/index.php?menu=CU&code=2718&criteria=Teius&quick=&radio=b&order=P.TOWN,C.NAME,P.NAME>

²⁰ *Idem*, *Biserica Greco-Catolică din Teiuș: intrarea în Biserică a Maicii Domnului: Biserica medievală românească, ctitorie a familiei nobiliare Rațiu (Rácz, Ratz) The greek catholic church of Teius: eseu documentar: entry in Church of Our Lady: romanian medieval church, foundation of noble family Ratiu (Racz, Ratz): documentary essay*, <http://dspace.bcuculuj.ro/handle/123456789/40614?mode=full>

²¹ În *CrestinOrtodox.ro*, Biserici si Manastiri din Romania, *Biserica Sfantul Nicolae din Teius*, <http://www.crestinortodox.ro/biserici-manastiri/biserica-sfantul-nicolae-teius-68051.html>

²² Florin Dobrei, *Mitropolitul Ghenadie II al Transilvaniei (1627-1640) - repere biografice*, în „Revista Teologică, Editura Andreiană, nr. 2/2008, pp. 173-184, <http://www.revistateologica.ro/articol.php?r=38&a=3599>

²³ Alexandru Ostafie, *Noul Testament de la Bălgrad (1648) - operă românească de prestigiu teologic, istoric și literar*, p. 7, Alba Iulia, 2007, <http://www.scribd.com/doc/47449316/2511148-Alexandru-Ostafie-NT-de-la-Balgrad>.

²⁴ Ana Dumitran, *Moștenirea mitropolitului de la Bălgrad: Mărturii despre vlădica Simion Ștefan*, în „Lumina”, Ediția de Transilvania, 08 August 2011, <http://www.ziarullumina.ro/articole;1875;1;60895;0;Marturii-despre-vladica-Simion-Stefan.html>

trăit cea mai mare parte a vieții sale în Alba Iulia. Din surse istorice aflăm că, pe lângă faptul că era un nobil respectat care a îndeplinit demnități importante în administrația Transilvaniei și a Olteniei, devenită provincie habsburgică, a fost un bun creștin și susținător al Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania și, ulterior, al Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolică. Istoria consemnează că Ștefan Raț a fost provizor erarial (administrator financiar al statului) în Bălgrad, apoi procurator, econom, curator (epitrop, sindic) la catedrala română și odorbirăul (primarul) Bălgradului. În anul 1699 a sprijinit tipărirea a două cărți importante pentru români, *Kiriakodromionul* și *Bucoavna*, în limba română cu litere chirilice. *Chiriakodromionul* (Carte de predici)²⁵ a fost tipărit în perioada 1 martie-20 decembrie 1699 și reedita *Cazania* lui Varlaam. Mihai Ștefan a fost ajutat de protopopul George din Daia, notar al „Săborului”, și de Ștefan Raț din Micești, „odorbirăul” Bălgradului. Dintr-o altă sursă aflăm: „*Kiriakodromionul* (*Cazania* lui Atanasie Anghel) a fost tipărit la Alba Iulia în anul 1699”, iar la tipărirea acestuia, se precizează în prefața cărții, a ajutat și Raț István – odorbirăul Bălgradului, fiul lui Raț Adam, care avea în posesie satele Măgura, Poiana Blenchii și Gălgău.^{26, 27} *Bucoavna* de la Bălgrad a fost primul abecedar și a stat mult timp la baza învățământului în limba română din Transilvania.²⁸ Ștefan Raț a fost unul din colaboratorii apropiați ai episcopului ortodox Teofil Seremi, care a convocat primul Sinod de unire cu Roma, în februarie-martie 1697, și apoi al primilor episcopi uniți, Atanasie Anghel și Ioan Giurgiu Patachi, fiind unul dintre cei doi *titori* (epitropi) sau *curator ecclesiae* (curatori) laici ai Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolică, numiți de către împărat.^{29, 30} Ștefan Raț a fost unul din cei doi semnatari ai hotărârilor Sinoadelor de Unire și ai epistolei trimise la Viena de către mitropolitul Atanasie Anghel, prin care se comunica hotărârea de unire cu Biserica Romei, aceasta fiind „iscălită [în] afară de Atanasie, și de 12 protopopi, și încă de 2 laici, Ștefan Rác și Nicolae Arbonas (Orbonas)”^{31, 32}. Întrucât a refuzat să renunțe la unire, episcopul Atanasie a fost excomunicat de către „Vestitul patriarhal al Ierusalimului Dositei în Noembrie 1701”, iar lui Ștefan Raț, acesta îi trimite o epistolă în care „Dositei zice că să fie afurisit, el, casa lui, averea, sufletul, viața, și toate ale lui”. În timpul luptelor austrieților pentru cucerirea Banatului, Ștefan Raț (Rác/Ratz) a fost

²⁵ *chiriakodromion*, <http://www.webdex.ro/online/dictionar/chir>

²⁶ *Biserica de lemn din Măgura*, http://ro.wikipedia.org/wiki/Biserica_de_lemn_din_M%C4%83gura

²⁷ Paul Binder, *Nobilul român Ștefan Raț (cca. 1670-1720), „odorbirăul Bălgradului”, sprijinitor al culturii românești*, în „*Apulum*”, XXIII, 1986, pp. 187-199.

²⁸ Ioan Străjan, *Istoricul tiparniței Mitropoliei Ortodoxe a Bălgradului și Arhiepiscopia Țării Ardealului*, http://www.dacoromania-alba.ro/nr36/istoricul_tiparnitei.htm

²⁹ Nicolae Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, vol. II, Vălenii de Munte, 1909, p. 29, p. 40.

³⁰ Zenovie Păclișanu, *Alegerea și denumirea episcopului unit Ioan Patachi – îndreptări și întregiri la articolul d. Silviu Dragomir din nr. 16-18 1915 al „Revistei Teologice” din Sibiu*, în „*Cultura Creștină*”, Anul VI. Blaj, 25 Ianuarie 1916. Nr. 2., http://documente.bcucluj.ro/web/bibdigit/periodice/culturacrestina/1916-1917/BCUCLUJ_FP_279432_1916_006_002.pdf

³¹ Ștefan Pop, *Între două lumi culturale – Studii din istoria luptelor bisericești române. II. Ștefan Rác † 1720*, în „*Răvașul*”, Anul V, Cluj, 9 Noembrie 1907, Nr. 40-42, pp. 675-683. http://documente.bcucluj.ro/web/bibdigit/periodice/revasul/1907/BCUCLUJ_FP_279662_1907_005_040_042.pdf

³² Silvestru-Augustin Prunduș, Clemente Plăianu, *Catolicism și Ortodoxie Românească – scurt istoric al Bisericii Române Unite*, cap. *Episcopii Teofil Seremi (1692-1697) și Atanasie Anghel (1698-1713)*, Casa de Editură Viața Creștină, Cluj-Napoca, 1994.

vicecomite al districtului Ciacova.³³ După ce Oltenia a devenit provincie habsburgică (Kleine Walachei – Valahia Mică, 1718-1739), Ștefan Raț a fost administratorul fiscal al acesteia până a trecut la cele veșnice.³⁴

Ioan Ratz de Mehadia a fost fiul lui Ștefan Raț. Urmare a calităților sale diplomatice și administrative a ajuns prefectul districtelor Lugoj, Caransebeș și Lipova, poziție din care, prin tact și înțelepciune, a reușit să-i protejeze pe românii refugiați în Transilvania din cauza persecuțiilor la care au fost supuși de către predecesorul său, readucându-i în districtul administrat de el.^{35, 36, 37, 38} În timpul administrației sale s-au făcut, în Lugoj și în district, grâнар, cazarmă, mori, podul peste Timiș, fierăstrău mecanic, fabrica de pături și drumul strategic Timișoara – Lugoj – Făget – Transilvania. A fost un sprijinitor al credinței ortodoxe, greu încercate în acele timpuri. Simbolul actual al Lugojului este turnul „Sf. Nicolae”, monument istoric, cel mai vechi edificiu creștin ortodox din localitate, clădit în anul 1402 de către Cătălina, soția banului Nicolae Perian. Forma actuală, în stil baroc, datează din 1726, când vechea biserică a fost reclădită de Ioan Ratz de Mehadia, înmormântat în cripta bisericii mănăstirii, ulterior demolată. Pe fațada turnului este înzidită o placă de piatră sculptată cu două registre; în cel de jos se află blazonul lui Ioan Ratz de Mehadia, identic cu cel al lui Petru Rácz I din 1578, și pisania în limba latină: „Această biserică a fost edificată de mine, Ioan Raț de Mehadia, prefectul suprem al strălucitelor districte Lugoj, Caransebeș și Lipova. Anul Domnului 1726. Ziua 19 Iunie”. (Foto 5, 6) Savantul Nicolae Iorga a fost preocupat de soarta membrilor familiei Raț (Rácz, Ratz) pentru a dovedi că familiile românești nobile din Transilvania au fost asimilate de către familiile nobile maghiare prin diferite metode:

Membrii familiei Raț ajunși în Țara Bârsei coborau din vechi pribegi din veacul al XVI-lea. În Decembrie 1648 Simion Ștefan iscălește o scrisoare adresată influentului proprietar și nobil ardelean, Adam Raț. Pe la 1670 vedem pe un Raț Iștvan (curier moldovenescum) judecându-se cu oamenii din Rucăr pentru muntele Berivoiescul, ... Raț Iștvan de Chișfalva și un Mihai Puiu sunt apoi după 1700 titori, administratori ai bisericii românești unite. Fiu al lui Raț Adam, nepot de fiu al lui Raț Petru, e coborător, prin acesta din urmă, soțul domniței Zamfira al fiicei lui Mircea Ciobanul, Stana, care se măritase cu Ioan Logofătul. Iștvan Raț devine prieten foarte bun cu Atanasie Anghel, ales vlădică la sfârșitul anului 1697³⁹.

3. Familia Rațiu de Noșlac din Turda, continuatoarea tradiției culturale a familiei

Tradiția culturală a familiei a fost reluată de către cel mai de seamă descendent al ramurii de Noșlac din Turda, Basiliu Rațiu, urmat de o listă impresionantă de membri ai familiei care au avut realizări importante în diferite domenii ale culturii și civilizației românești. (Foto 7)

³³ Costin Feneșan, *Administrație și fiscalitate în Banatul imperial 1716-1778*, Editura de Vest, Timișoara, 1997.

³⁴ Ștefan Pop, *loc. cit.*

³⁵ Olde Petru, *Biserica mică a Lugojului*, în „Analele Banatului”, IV, Timișoara, 1931, pp. 125-127.

³⁶ Ion B. Mureșanu, *Mănăstiri din Banat*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1976, pp. 65-70.

³⁷ Vasile Țurcan, *Un monument istoric: Biserica „Sf. Nicolae” din Lugoj*, în „Mitropolia Banatului”, Anul XII, Ianuarie-Aprilie 1962, pp. 122-124.

³⁸ Ștefan Meteș, *Mănăstirile din Banat, 4. Lugoj, Mănăstirile Românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1936, pp. 194-197.

³⁹ Nicolae Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989.

3.1. Basiliu Rațiu (Turda, 25.12.1783-12.12.1870, Blaj)

Personalitate respectată a Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolică, Basiliu Rațiu⁴⁰ a fost preot în Ocna Mureș – 1813; protopop în orașul său natal, Turda – 1819; al XII-lea canonic din seria capitularilor – 1824, și primul prepozit mitropolitan, Blaj – 1855. (Foto 8)

A studiat la Turda, Aiud, Cluj, Blaj și Viena. A fost hirotonit preot celib cu numele Basiliu în Biserica „Sfânta Barbara” din Viena, în anul 1810. Discipol al lui Petru Maior, a fost doctor în teologie și filosofie al Universității din Viena, 1811. A fost profesor și rector al Seminarului diecesan din Blaj, 1827-1832, 1834-1939 și 1842-1845. A scris două cărți, utilizate mult timp ca manuale, *Dreptul canonic* și *Istoria Beserecesca*⁴¹, tipărită la Blaj în 1854. A fost un patriot român autentic, membru al generației pașoptiste, denumită de către academicianul Ștefan Pascu „a doua generație a Școlii Ardelene”, atașat idealurilor naționale, membru fondator al ASTREI, cea mai importantă personalitate a familiei de la mijlocul secolului al XIX-lea. În timpul vieții sale a fost implicat, alături de marii apostoli ardeleni, în toate acțiunile, luptele și demersurile politice purtate pentru împlinirea idealurilor naționale. A intrat definitiv în istoria poporului român pe 3/15 Mai 1848 când, la Marea Adunare de pe „Câmpul Libertății” din Blaj (cum l-a numit Simion Bărnuțiu), a propus să se așeze acolo un altar național cu numele „Piatra Libertății” – cunoscută ca „Piatra Canonicului Rațiu”. (Foto 9) A fost unul din semnatarii *Pronunciamentului de la Blaj*, din 3/15 mai 1868, declarația de protest⁴² a fruntașilor intelectuali români transilvăneni față de înglobarea Transilvaniei în Ungaria, urmare a dualismului austro-ungar din 1867⁴³, adoptată cu ocazia aniversării a 20 de ani de la Marea Adunare Națională de la Blaj. (Foto 10) Pentru aceasta, la vârsta de 85 de ani, a fost trimis în judecată alături de toți semnatarii, sub acuzația „de crimă de înaltă trădare”. Întrucât, prin publicarea *Pronunciamentului* și mai ales prin măsurile represive luate, s-a produs o adevărată emulație națională, asemănătoare celei din anii 1848-1849, cu un puternic ecou internațional, și a crescut riscul unor frământări politice, împăratul a suspendat procesul intentat la Tabla Regească din Târgu Mureș.⁴⁴

Protopărintele familiei Rațiu din Turda a introdus, în anul 1821, scrierea în latină a numelui familiei, renunțând la grafia *Rács* în maghiară și *Ratz* în germană. Basiliu Rațiu a fost ctitorul bisericii greco-catolice din Turda Veche⁴⁵, împreună cu sora și frații săi: Oana, Indrei, Grigore, Ioan, David, Dimitrie și Matei. Biserica a fost sfințită în anul 1839 și este cunoscută sub numele de „Biserica Rățeștilor”. Din anul 1948 este în folosința Bisericii Ortodoxe. (Foto 7) Basiliu Rațiu a făcut donații importante bisericii greco-catolice din Turda Veche. Cu despăgubirea obținută pentru confiscarea pământurilor de la Noșlac, în anul 1866, a întemeiat Eforia Fondului Cultural, pe care a înzestrat-o cu proprietăți imobiliare în centrul orașului Turda, care există și azi. A fondat prima școală

⁴⁰ Basiliu Rațiu, http://ro.wikipedia.org/wiki/Basiliu_Ra%C8%9Biu#cite_note-13

⁴¹ Basiliu Rațiu, *Istoria Beserecesca întocmită pre scurtu*, <http://documente.bcucluj.ro/web/bibdigit/patrimoniu/Basiliu%20Ratiu/Basiliu%20Ratiu%20Istoria%20Beserecesca%20Canonic.pdf>

⁴² Teodor V. Păcățian, *Pronunciamentul de la Blaj*, în „Transilvania”, LIX, nr. 1, 1918.

⁴³ *Austro-Ungaria*, <http://ro.wikipedia.org/wiki/Austro-Ungaria>

⁴⁴ *Tabula Regia* din Târgu Mureș, http://ro.wikipedia.org/wiki/Tabula_Regia_din_T%C3%A2rgu_Mure%C8%99

⁴⁵ *Biserica Rățeștilor din Turda*, http://ro.wikipedia.org/wiki/Biserica_R%C4%83%C8%9Be%C8%99tilor_din_Turda

confesională românească din Turda Veche, edificată în 1874. Eforia a permis consiliului parohial să realizeze lucrări importante la biserică și înființarea unui fond pentru acordarea de burse și stipendii tinerilor români pentru a studia la școli din Transilvania și din Imperiu, care, după întoarcerea acasă, să contribuie la luminarea poporului român. Basiliu Rațiu, după modelul vlădicilor ardeleni care, după Unirea cu Roma, au ajuns la o poziție socială și o situație materială bună, a decis să redea poporului său toată agoniseala vieții sale pe care a lăsat-o bisericii, Eforiei și școlii din Turda. La 12 decembrie 2010 au avut loc la Blaj evenimente comemorative prilejuite de împlinirea a 140 de ani de la decesul marelui prelat: a fost celebrat parastasul de pomenire în Catedrala Mitropolitană, a fost săvârșită slujba de binecuvântare a mormântului acestuia în cimitirul Bisericuței Grecilor și a avut loc dezvelirea plăcii memoriale în holul Institutului Teologic Greco-Catolic.^{46, 47} (Foto 11, 12) În data de 28 iulie 2011, printr-un gest de recuperare istorică, a fost sfințită Pisania Bisericii Rățeștilor, reconstituită după cea originală, dispărută după anul 1948 – reîmplinind îndemnul mamei sale, de a construi biserica („Cine casă clădește două vieți trăiește, iară cine biserică zidește, de-a pururea viețuiește!”) – și au fost sfințite monumentele ctitorilor din curtea bisericii. (Foto 13, 14) „Nestorul Bisericii Greco-Catolice române”, cum era considerat de către contemporani, se odihnește alături de alte personalități ale neamului românesc în cimitirul Bisericuței Grecilor din Blaj, adevărat Panteon în aer liber al Națiunii Române. În semn de respect, tabloul său a fost așezat la loc de cinste în Biserica Rățeștilor până în anul 1948, iar acum este expus în Sala Rațiu a Muzeului de Istorie, Turda.

3.2. Dr. Ioan Rațiu (Turda, 19.08.1828 -04.12.1902, Sibiu)

Dr. Ioan Rațiu, martir al familiei, a fost nepot de frate al lui Basiliu Rațiu, pașoptist, avocat, politician, publicist, membru fondator și primul președinte al Eforiei Fondului Cultural al Bisericii Familiei Rațiu (1866), fondator al primei școli confesionale românești din Turda Veche (1874), unul din principalii autori ai *Memorandului* (1892), unul dintre întemeietorii Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria și președinte al acestuia (1892-1902).^{48, 49} (Foto 15) A studiat la Turda, Blaj și Cluj. În anul 1847 începe studiul teologiei la Blaj, continuând la Seminarul central din Budapesta. În primăvara anului 1848 se întoarce la Turda, unde, împreună cu un frate și doi veri, organizează o „legiune” sub comanda căpitanului Gratze. Cei patru tribuni ai familiei Rațiu se alătură lui Avram Iancu și participă la luptele împotriva armatei maghiare. După revoluție, devenit *persona non grata* în Ungaria, la sfatul lui Basiliu Rațiu, renunță la studiile teologice și începe studiile de drept la Viena (1850). Din anul 1854 continuă la Budapesta și devine doctor în drept (1857). A început avocatura la Budapesta și a continuat la Cluj. În 1860 se înscrie în baroul din Sibiu și deschide propriul cabinet de avocat. A fost unul dintre cei mai respectați apărători ai foștilor iobagi în procesele urbariale, fără deosebire de origine etnică. Membru fondator al ASTREI, 1861 (a redactat statutul acesteia), vicecomite de Turda și deputat în Dieta Transilvaniei, se implică direct în lupta pentru reafirmarea și împlinirea idealurilor naționale ale poporului român. Credincios devizei generației sale, „Totul pentru Națiune”, aceasta devine pentru el marele ideal și

⁴⁶ Comemorarea lui Basiliu Rațiu la Blaj, <http://www.bru.ro/blaj/comemorarea-lui-basilii-ratiu-la-blaj/>

⁴⁷ Mircea-Dimitrie Rațiu, Ioan-Gheorghe Rațiu, *In Memoriam Basiliu Rațiu de Noșlac*, <http://documente.bcuccluj.ro/web/bibdigit/patrimoniul/Basilii%20Ratiu/Articol%20omagial%20Canonicul%20Basiliu%20Ratiu%20de%20Noslac.pdf>

⁴⁸ Ioan Rațiu, http://ro.wikipedia.org/wiki/Ioan_Ra%C8%9Biu

⁴⁹ Nicolae Josan, *Un bărbat pentru istorie – Dr. Ioan Rațiu*, Editura Progresul Românesc, București, 1992.

unica preocupare a vieții sale. A fost primul președinte al Eforiei Fondului Cultural al Bisericii Răteștilor (1866). Ales președinte al Partidului Național Român în anul 1892, a fost unul din autorii *Memorandului* adresat, în 28 mai 1892, împăratului Francisc Iosif în numele națiunii române din Transilvania și Ungaria. Împăratul a refuzat să primească *Memorandul* și l-a trimis la Budapesta. După întoarcerea de la Viena și vandalizarea casei sale din Turda de către șovinii unguri, se refugiază la Sibiu, unde rămâne până la sfârșitul vieții.⁵⁰ În anul 1894 are loc la Cluj „Procesul Memorandului”, încheiat cu condamnarea la închisoare a semnatărilor și scoaterea în afara legii a partidului. Cu acest prilej intră definitiv în istoria poporului român rostind celebra frază: „Existența unui popor nu se discută, ci se afirmă!”. Sub presiunea unor guverne europene și a opiniei publice internaționale, condamnările au fost grațiate. A fost căsătorit cu Emilia Orghidan din Brașov, care i-a fost alături în greaua și lungă luptă politică națională pe care a dus-o. Emilia Rațiu a fost, la rândul ei, implicată în numeroase acțiuni culturale la Turda și Sibiu. Își doarme somnul de veci în cimitirul Bisericii dintre Brazi din Sibiu, alături de G. Barițiu și alte personalități ale poporului român.⁵¹ Cu ocazia împlinirii a 100 de ani de la naștere, din inițiativa lui Augustin Rațiu, a fost realizată de către sculptorul Cornel Medrea statuia în bronz a acestuia, dezvelită în anul 1930 în fața Primăriei Turda. (Foto 16) În semn de respect, tabloul său a fost așezat la loc de cinste în Biserica Răteștilor până în anul 1948, iar acum este expus în Sala Rațiu a Muzeului de Istorie din Turda.

3.3. Nicolae-Portos Rațiu (Turda, 29.10.1856-01.10.1932, Turda)

Nicolae Rațiu a fost strănepot de frate al lui Basiliu Rațiu, viceprotopop de Turda, profesor de religie, participant-delegat la Marea Unire de la 1 Decembrie 1918. A fost om de cultură, om politic, membru al Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria (1891), apoi al P.N.Ț. A studiat la Turda, Aiud și Blaj. Hirotonit preot în 1883 la Blaj, a fost administrator parohial în Petreștii de Sus (jud. Cluj) (1883-1891), capelan al Bisericii Bob din Cluj (1891-1897), preot paroh în Tritenii de Sus (1897-1903), Turda Veche (1903-1932) și viceprotopop onorar de Turda (1906-1932).⁵² (Foto 17) Pe timpul procesului Memorandului a asigurat cazarea în Cluj a susținătorilor memorandiștilor judecați de autoritățile maghiare. A fost membru fondator al societății ASTRA, Despărțământul Turda, și membru fondator al Societății pentru fond de teatru român din Turda. A înființat, la Turda, Asociația femeilor greco-catolice Reuniunea Mariană și corul Bisericii Răteștilor. În timpul Primului Război Mondial a organizat colecte pentru soldații români răniți internați în spitalul din Turda. În 1918, împreună cu alți intelectuali turdeni, a contribuit la înființarea Gărzii Naționale, fapt pentru care a fost arestat de autoritățile maghiare și închis la Cluj sub acuzația de „înalță trădare” sancționată cu pedeapsa capitală. Eliberat de Armata Română, a participat la Marea Adunare de la Alba Iulia. Pentru merite deosebite în înfăptuirea Marii Uniri a fost decorat cu „Crucea de Merit”. În anul 1925 înființează Fundația pentru ajutorarea elevilor greco-catolici din școlile turdene. Pentru activitatea dedicată cauzei și Bisericii românești, a fost decorat cu Ordinul „Steaua României” în grad de ofițer și Medalia

⁵⁰ Ioan Georgescu, *Dr. Ioan Rațiu (1828-1902): 50 de ani din luptele naționale ale românilor ardeleni*, Tipografia „Foaia Poporului”, Sibiu, 1928.

⁵¹ Mihail Străjan, *Amintiri din viața marelui român dr. Ioan Rațiu*, Institutul de Arte Grafice „Minerva”, Odorheiu, 1930.

⁵² Nicolae Rațiu, http://ro.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Ra%C8%9Biu

„Răsplata muncii pentru biserică”.⁵³ În semn de respect, tabloul său a fost așezat la loc de cinste în Biserica Rățeștilor până în anul 1948, iar acum este expus în Sala Rațiu a Muzeului de Istorie Turda.

3.4. Augustin Rațiu (Petreștii de Sus, 07.07.1884-02.12.1970, Turda)

Augustin Rațiu a fost fiul lui Nicolae Rațiu, avocat și decan al Baroului Turda, deținut politic, martir al familiei, politician, om de cultură, personalitate a orașului Turda în perioada interbelică. Studiază la Cluj, Bistrița, Năsăud și Blaj și apoi Dreptul la Cluj și Budapesta. În anul 1909 a devenit doctor în drept, a depus censura de avocat la Târgu Mureș și a deschis birou de avocat la Turda, unde ajunge decan al Baroului. (Foto 18) A fost căsătorit cu Eugenia (n. Turcu), nepoata lui Ion Codru-Drăgușanu. Augustin Rațiu a desfășurat la Turda, pe lângă activitatea de avocat, o intensă muncă de susținere și de afirmare a vieții românești locale. În anul 1906, în calitate de președinte, reorganizează Reuniunea Meseriașilor Români din Turda, înființată în 1889 de către dr. Ioan Rațiu. A fost membru al Despărțământului ASTRA din Turda și al Societății de Lectură a Femeilor din Turda. În 1918 a fost numit comisar al orașului Turda și al plaselor Trascău, Agârbiciu și Turda, cu sarcina de a organiza consiliile și gărzile naționale și să participe la Marea Adunare de la Alba Iulia de la 1 Decembrie 1918.⁵⁴ După Unire, a continuat activitatea de susținere a vieții românești locale prin reorganizarea Reuniunii Meseriașilor și Comercianților români din Turda. A fost prim-jurisconsult județean (1923) și primar al orașului Turda. În calitate de decan al Baroului, a fost inițiatorul ridicării statuii dr. Ioan Rațiu, inaugurată în anul 1930 în Piața Regina Maria (azi Piața 1 Decembrie 1918) din Turda. A făcut jurnalistică la ziarele „Patria”, „Curentul”, „Tribuna noastră” și „Arieșul”. Cunoscător al limbilor latină, germană și maghiară, s-a documentat în arhive și a scris mai multe articole istorice importante.^{55, 56} A fost unul din fondatorii Muzeului de Istorie din Turda. A fost ultimul președinte al Eforiei Fondului Cultural al Bisericii Greco-Catolice din Turda Veche, preluată în anul 1948 de către Biserica Ortodoxă. (Foto 11)

În anul 1952 a fost arestat de autoritățile comuniste și internat în lagărul Ghencea, după câteva luni de detenție, fără a fi judecat, a fost „eliberat”, pensia de serviciu i-a fost sistată, iar averea i-a fost confiscată, fiind nevoit să îndure mari lipsuri materiale. A îndurat suferință de martir pentru convingerile sale politice și naționale. A fost decorat cu Ordinul „Crucea Română” în grad de Cavaler (1923). În anul 2007, din inițiativa familiei, în curtea Fundației Familiei Rațiu din Turda i-a fost ridicată o statuie. În semn de prețuire pentru aportul său în organizarea învățământului profesional, la intrarea în Colegiul Tehnic „Dr. Ioan Rațiu” din Turda au fost așezate două plăci memoriale.

3.5. Ion Rațiu (Turda, 06.06.1917-17.01.2000, Londra)

A fost fiul lui Augustin Rațiu, politician, scriitor, om de afaceri, filantrop, fondator al Uniunii Mondiale a Românilor Liberi (1984) și al Fundației Familiei Rațiu (1979), deputat în Parlamentul României din anul 1990 până în anul 2000.⁵⁷ (Foto 19) Mama sa, Eugenia

⁵³ Daniela Comșa, Maria-Magdalena Jude, Nicolae P. Rațiu și Augustin Rațiu, *promotori ai idealului național (Nicolae P. Rațiu et Augustin Rațiu, promoteurs de l'idéal national)*, în „AMN”, 1997, 34, nr. 2, pp. 325-339.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ Valentin Vișinescu, Vasile Miclăuș, Tudor Ștefănie, *Dicționar de personalități turdene*, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2006.

⁵⁶ *Istoria Familiei Rațiu*, broșură redactată de Centrul Rațiu pentru Democrație, Turda, Editura RH Printing, București, 2010.

⁵⁷ *Ion Rațiu*, http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Ra%C8%9Biu

(n. Turcu), a fost nepoata lui Ion Codru-Drăgușanu. A studiat la Turda și Cluj. A fost licențiat în drept al Universității din Cluj (1938), Master of Arts în Științe Economice al Universității Cambridge (1943), doctor în științe politice și membru de onoare *post-mortem* al Academiei Oamenilor de Știință din România. În anul 1940 a fost consilier la Legația României de la Londra, condusă de către Viorel Tilea. La instaurarea regimului militar-legionar a solicitat azil politic în Anglia. Până în anul 1990 a rămas în exil în Marea Britanie, fără a renunța la cetățenia română. A desfășurat o impresionantă activitate intelectuală, economică, publicistică, politică și patriotică. În anul 1979, împreună cu soția sa, Elisabeth, a înființat la Londra Fundația Familiei Rațiu. S-a opus totalitarismului de orice culoare politică. A făcut parte din membrii fondatori ai Societății Studenților și Tinerilor din Europa Centrală. A colaborat cu Radio BBC România, Europa Liberă și Vocea Americii. În anii '50, a publicat săptămânalul de știri „Presa Română Liberă”. Începând cu anul 1957 se dedică total idealului unei Români libere. Publică jurnalul „România Contemporană”, înființează Uniunea Mondială a Românilor Liberi (World Union of Free Romanians), al cărui președinte a fost ales în 1984, și publică „Românul Liber”/„The Free Romanian”, revistă lunară în limbile română și engleză, trimisă către toate cancelariile occidentale și tuturor ziarelor mari. A fost președinte de onoare al Fundației Internaționale OMENIA. În 1965 a înființat ACARDA (Asociația Culturală a Românilor din Anglia), al cărei președinte a fost până în anul 1985. După repatriere, în ianuarie 1990, a contribuit la reînființarea P.N.T., devenind vicepreședinte al acestuia. A fondat ziarul „Cotidianul” în anul 1991. A candidat la funcția de președinte al României la alegerile din anul 1990. A fost deputat de Cluj (1990-1992, 1992-1996) și de Arad (1996-2000). A fost membru al organizației scriitorilor PEN Club Internațional și PEN Club în exil, președinte al Federației Internaționale a Ziariștilor Liberi (1957-1984) și președinte de onoare (1984), membru al Asociației Presei Străine din Londra și unul dintre fondatorii organizației Amnesty International (1960). A publicat sute de articole în țară și în străinătate. A scris peste 25 de cărți cu tematică politică și istorică și o piesă de teatru⁵⁸. A întemeiat Catedra de studii românești „Ion Rațiu” la Universitatea Georgetown, Washington DC, SUA (1990). Din inițiativa familiei, în anul 2007 i-a fost ridicată o statuie în curtea Fundației Familiei Rațiu din Turda, lângă cea a tatălui său. Apariția lui pe scena politică românească rămâne memorabilă datorită eforturilor și idealurilor sale democratice, dar și originalității papionului, nelipsit din ținuta sa, care i-a adus mult respect. A decedat la Londra, la data de 17 ianuarie 2000, iar la cererea sa adresată familiei a fost înmormântat la Turda.⁵⁹ Fundația de Caritate a Familiei Rațiu are scopul de a promova, încuraja și răsplăti excelența culturală și gândirea românească originală și independentă. Aceasta promovează proiecte în domeniul educației și culturii poporului român. Fiii săi, Indrei și Nicolae, împreună cu venerabila doamnă Elisabeth, au hotărât să continue opera filantropică, culturală și democratică a lui Ion Rațiu. La Turda, în anul 2004, a fost înființat Centrul Rațiu pentru Democrație, care continuă idealurile lui Ion Rațiu, susținător și promotor al democrației, cu misiunea să promoveze, în mod nepartizan, valorile și comportamentele asociate democrației. Fiul său Nicolae conduce, în calitate de președinte, toate organizațiile nonguvernamentale ale familiei: Fundația de Caritate a Familiei Rațiu, Centrul Cultural Român (înființat la Londra în anul 1994), care are ca obiectiv promovarea culturii românești în străinătate,

⁵⁸ Ion Rațiu, *Clive și Anna: piesă în două acte*, Progresul Românesc, București, 1995.

⁵⁹ Ioan-Gheorghe Rațiu, *In memoriam Ion Iancu Rațiu*,

http://www.observatorul.com/articles_main.asp?action=articleviewdetail&ID=14062

Fundația Pro Patrimonio (înființată la Londra în anul 2000), care are ca scop salvarea, conservarea și restaurarea moștenirii arhitecturale și culturale românești, și Centrul Rațiu pentru Democrație. Din inițiativa urmașilor, arhiva V.V. Tilea-I. Rațiu a fost donată Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca, unde, pentru studiu și cercetare, a fost amenajată Sala Rațiu-Tilea.⁶⁰

3.6. Mircea-Dimitrie Rațiu (Turda, 11.10.1923-02.09.2011, Turda)

Mircea-Dimitrie Rațiu a fost fiul lui Augustin Rațiu, fratele lui Ion Rațiu, inginer, om de știință și cultură, doctor în științe tehnice, profesor onorific al Universității Politehnice Timișoara.⁶¹ A studiat la Turda, Berlin și Timișoara. Pe timpul liceului la Turda a avut preocupări literare și a publicat câteva eseuri. A fost absolvent al Facultății de Electromecanică, Școala Politehnică Timișoara (1948). În Institutul Politehnic a ajuns cel mai tânăr conferențiar (1954) și conducător de doctorate (1968). (Foto 20, 21) A avut parte de o viață foarte zbuciumată. Pe timpul studiilor la Berlin a fost anchetat de Gestapo din cauza poziției antifasciste a unchiului său, Viorel-Virgil Tilea, și a fratelui său, crainic la Radio Londra (BBC), refugiați politic în Anglia. A fost expulzat în România, unde a fost anchetat și urmărit de către Serviciul Siguranței Statului. După 1948 a fost anchetat, supravegheat și hărțuit permanent de către Securitate. Din considerente politice și descendență socială și familială, a fost marginalizat și izolat. Împreună cu soția sa, Rodica, a adoptat o atitudine de rezistență pasivă pentru a putea traversa urgia comunistă. A fost tratat ca un proscris, atât în regimul de dictatură militară, cât și în regimul comunist. Apreciat în plan profesional, pentru motive politice a fost înlăturat de două ori din universitate și i-a fost respinsă cererea de înscriere la doctorat. A lucrat ca inginer proiectant la IPROM, la Laboratorul de Metrologie, unde a contribuit semnificativ la ridicarea acestuia la nivelul standardelor internaționale, la Baza de cercetări științifice a Academiei Române și, ulterior, la Institutul de Sudură și Încercări de Materiale (ISIM) din Timișoara. În semn de recunoaștere a realizărilor sale în domeniul metrologiei, este admis la doctorat în 1961, decorat cu Ordinul Meritul Științific cl. a III-a și primește diploma de excelență pentru contribuții remarcabile la dezvoltarea metrologiei, 1966. Obține titlul de doctor în științe tehnice în anul 1966. În 1970 devine șeful Secției de oboseală și ruperi fragile a Bazei Academiei, apoi director adjunct științific al ISIM. S-a remarcat în rezolvarea problemelor de rezistență la fisuri a structurilor din oțel sudate, utilizate la construcția podului de la Giurgeni – Vadu Oii. A fost decorat cu Ordinul Muncii cl. a III-a, 1972. În anul 1978 este expulzat din România și emigrează în Statele Unite, unde continuă activitatea științifică și tehnică în domeniul siguranței centralelor nucleare.⁶² După 1989, în semn de reparație morală, îi sunt recunoscute meritele științifice și profesionale. După 1990 a expediat din SUA peste 400 de titluri pentru Fondul de carte al Universității „Politehnica” Timișoara. I-a fost conferit titlul de Profesor Onorific al Universității „Politehnica” Timișoara (1994), a fost desemnat Membru de onoare al Asociației de Sudură din România (ASR) și a fost distins cu Medalia Academician Corneliu Miklosi, cea mai mare distincție a ASR (2003). În anul 2006 a fost ales membru de onoare al Academiei de Științe Tehnice din România (ASTR). A publicat peste 150 articole și lucrări în reviste de specialitate și în volumele unor conferințe din țară și străinătate. A publicat, în calitate de autor sau coautor, șapte cărți. Este autorul a șase patente de invenții în domeniul rezistenței

⁶⁰ *Donația Rațiu-Tilea*, <http://www.bccluj.ro/donatii.php>

⁶¹ *Mircea-Dimitrie Rațiu*, http://ro.wikipedia.org/wiki/Mircea-Dimitrie_Ra%C8%9Biu

⁶² *Mircea-Dimitrie Rațiu, Amintiri grăite*, 2000 (manuscris nepublicat).

materialelor și metrologiei. Pe plan internațional, este considerat „inițiatorul analizei anelastice în validarea operabilității instalațiilor sub presiune și a sclerometriei în metrologia încercărilor de materiale”. În SUA a fost foarte activ în rândul comunității românești. A fost membru fondator și director onorific al ziarului „Miorița”, SUA. Patriot român autentic, creștin greco-catolic, a promovat cultura românească și prietenia cu alte națiuni. Contactat de către unele cercuri maghiare din SUA pentru susținerea separării Transilvaniei de România, le-a răspuns: „Cum adică? Să-i propui unui RAȚIU așa ceva?!” S-a repatriat împreună cu soția la Turda în anul 2007, împlinind legământul familiei de a reveni în Ardealul strămoșesc. Deși grav bolnav, s-a implicat în refacerea mormintelor familiei, ridicarea a trei monumente noi dedicate ctitorilor bisericii din Turda Veche, reșezarea pisaniei și comemorarea lui Basiliu Rațiu la Blaj.

Au fost și mai sunt încă mulți membri a Familiei Rațiu înzestrați cu harul de truditori pe ogorul culturii și civilizației naționale în diversele ei forme și ale căror nume merită să fie menționate aici: **Emilia Rațiu, Nicolae Rațiu al Bălgradului, Grigore Rațiu, Ioan Mezei Câmpeanu, Iuliu Mezei Câmpeanu, Viorel Tilea, Liviu Cigăreanu, Coriolan Sabău, Mircea Sabău, Anton Rațiu, Radu Rațiu, Horea Rațiu, Tudor Rațiu** și alte nume ilustre, care pot fi și astăzi modele și care și-au deschis mintea și sufletul către români, cărora le-au dăruit din truda lor intelectuală. Sperăm ca viitorul să ne îngăduie să aducem omagiul cuvenit celor care au generat contribuții valoroase care au amprentat în timp cultura și civilizația națională românească. Vrednici și binemeritați oameni a dat națiunii române Familia Rațiu!

Foto 1. Petru Rácz I. și Zamfira, tablou votiv

Foto 2. Pisania bisericii din Teiuș

Foto 3. Blazon Rácz I.

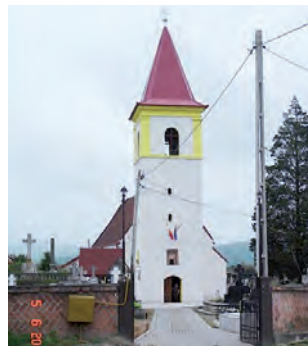

Foto 4. Biserica greco-catolică din Teiuș

Foto 5. Turnul „Sf. Nicolae”

Foto 6. Blazonul lui Ioan Raț de Mehadia

Foto 7. Blazonul Rațiu de Noșlac

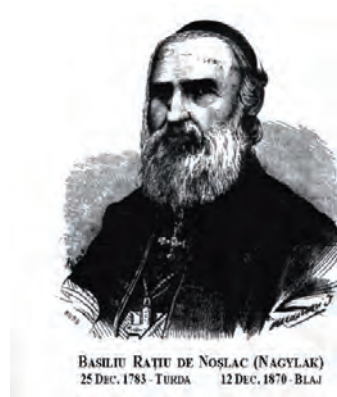

Foto 8. Basiliu Rațiu

Foto 9. Piatra Libertății, Blaj

Foto 10. Pronunțiamentul de la Blaj, semnătura lui Basiliu Rațiu

Foto 11. Mormântul lui Basiliu Rațiu, Blaj

Foto 12. Placa memorială Basiliu Rațiu, Blaj

Foto 13. Biserica Rățeștilor

Foto 14. Pisania Bisericii Rățeștilor

Foto 15. Dr. Ioan Rațiu

Foto 16. Statuia Dr. Ioan Rațiu

Foto 17. Protop. Nicolae Rațiu

Foto 18. Augustin Rațiu

Foto 19. Ion Rațiu

Foto 20. Mircea-Dimitrie Rațiu

Foto 21. Fondul de carte M. Rațiu

Dumitra BULEI, Agata-Elena BULEI

CANTACUZINII MUNTENI CONSIDERAȚII PRIVIND ISTORIA UNEI DINASTII CULTURALE

THE WALLACHIAN CANTACUZINO DYNASTY

Abstract: *In the great dictionaries covering political and cultural personalities, the Cantacuzino family is presented as an important Byzantine aristocracy, many Emperors of Byzantium and rulers in the Romanian Principalities coming from this family.*

The Wallachian Cantacuzino dynasty was a family of noblemen with an important political and cultural role in Wallachia, in the seventeenth and the eighteenth centuries. Three rulers (Serban Cantacuzino, Constantin Brancoveanu and Stefan Cantacuzino) and also several scholars, of whom we mention the humanist Constantin Cantacuzino Stolnicul, had their roots in this family. The first member of the Cantacuzino dynasty that appeared in chronicles in Wallachia was Constantin, a nobleman with great influence in the Country's Council. At the time of Matei Basarab, whom he supports in his claims to the throne, Constantin, through personal merits, becomes a high rank seneschal at the royal court in Targoviste (1632-1654), being one of the main boyars in the country. He marries the daughter of Constantin Serban Basarab, Ms. Elina, with whom he has six sons. The disturbances caused by Matei Basarab's death makes him seek political asylum for him and his whole family in Transylvania, in Brasov (1656-1658) and then in Iasi. He returns to Wallachia (November 1659) in the time of Gheorghe Ghica and he supports to the throne Gregory, his son, who, however, will decide the imprisonment and then the strangling of Constantin Cantacuzino at Snagov Monastery, being accused of plotting, in the context of the intrigues spread by the rival faction of the Baleni noblemen. The death of Constantin, the founder of the powerful Cantacuzino family in Wallachia, will begin a long struggle for influence between the two groups of noblemen, which will mark tragically the history of Wallachia. Constantin Cantacuzino will be buried at Margineni Monastery, not far from Targoviste, famous for having a humanistic library at the European standards of that period. All the six sons will be great noblemen, influencing the culture of the Romanian Principalities.

În marile dicționare de personalități politice și culturale, Cantacuzinii sunt prezentați ca o familie importantă din aristocrația bizantină, care a dat împărați ai Bizanțului și domni în Principatele Române.

Cantacuzinii munteni au fost o familie boierească care a jucat un însemnat rol politic și cultural în Țara Românească, vreme de aproape două veacuri, al XVII-lea și al XVIII-lea. Această dinastie a dat țării trei mari și însemnați domnitori: Șerban Cantacuzino, Constantin Brâncoveanu, Ștefan Cantacuzino și, de-a lungul timpului, mai mulți cărturari, dintre care demn de remarcat este umanistul Constantin Cantacuzino Stolnicul.

Primul dintre **Cantacuzini**¹ care apare menționat în cronici, în Țara Românească, este Constantin, boier de mare influență în cea mai înfloritoare perioadă a culturii medievale la Curtea Domnească de la Târgoviște. În vremea domniei lui Matei Basarab, a cărui urcare pe tron va fi susținută de acesta, prin merite personale, dar și prin căsătorie, ajunge la rang de mare postelnic la curtea voievodului din vechea cetate de scaun (1632-1654), fiind unul din principalii boieri ai țării. Se căsătorește cu fiica domnitorului Constantin Șerban Basarab, domnița Elina, cu care va avea șase fii.

¹ Ștefan-Ion Ghilimescu, *Interferențe culturale târgoviștene*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2005, p. 40.

Tulburările pricinuite de moartea lui Matei Basarab îl determină să ceară azil politic, pentru el și întreaga familie, în Transilvania, la Brașov (1656-1658), apoi la Iași. Revine în Țara Românească în noiembrie 1659, sub Gheorghe Ghica și îl susține la domnie pe Grigore, fiul acestuia, care, mai târziu, va hotărî închiderea și mai apoi sugrumarea postelnicului Constandin Cantacuzino la mănăstirea Snagov (20 dec. 1663), învinuit fiind de complot, în urma uneltirilor și intrigilor facțiunii rivale a boierilor Băleni. Prin moartea postelnicului, întemeietorul puternicei familii cantacuzine din Muntenia, se va deschide lupta pentru influență între cele două grupări boierești, care va marca, în mod tragic, istoria pe mai departe a Țării Românești. Va fi înmormântat la mănăstirea Mărgineni, nu departe de Târgoviște, ctitorie a Drăghiceștilor, refăcută de acesta în timpul domniei lui Matei Basarab, reședința de mai târziu a faimoasei biblioteci umaniste, de rang european, a stolnicului Constantin Cantacuzino. Toți cei șase fii ai postelnicului vor fi mari dregători, cu rezonanță în cultura și politica țărilor române.

Constandin Cantacuzino Postelnicul (1598-20.XII.1663)²

Dregător muntean, de origine greacă, cupar la 1624, mare paharnic între 1624 și 1625, 1629, mare postelnic în 1625-1627 și 1632-1654, mare logofăt (1658), f. mare postelnic (1657, 1660, 1663). Este fiul marelui vistier Andronic Cantacuzino (c.1553-c.1600), care l-a ajutat pe Mihai Viteazul să obțină domnia, și al Irinei Ralli; căsătorit cu Elina (cca 1628), fiica lui Radu Șerban Basarab. După arestarea din 1600 a tatălui, fuge în Creta, apoi îl găsim la studii în Italia, iar pe la 1620 revine în țară, la București, însoțindu-l pe Radu Mihnea, mai apoi în Moldova, la 1624. Se întoarce în Muntenia în anul următor, integrându-se în rândul boierimii muntene, prin căsătorie și pricepere întru ale dregătoriei. Susține venirea la tron a voievodului Matei Basarab, fiind unul dintre principalii boieri de la Curte și singurul care a ocupat aceeași dregătorie vreme atât de îndelungată (mare postelnic, între 1632 și 1654), exercitată în mare măsură la Curtea voievodală de la Târgoviște. Ctitoria lui Drăghici Vornicul, mănăstirea de pe Cricov sau mănăstirea Drăghicești, din secolul al XV-lea, amintită pentru prima dată în documente la 10 septembrie 1486, va fi refăcută de către rudele vechilor boieri Mărgineni, de către postelnicul Constandin Cantacuzino, unul din cei mai devotați dregători ai bătrânului domn, și de Pană Filipescu, fiul lui Dumitrașcu, mare stolnic și ginere al postelnicului. Din frumoasa și bogata mănăstire de pe Cricov s-a mai păstrat o pisanie, mai târzie, care menționează ca dată a ctitoririi anul 1646. Ctitorii au înzestrat biserica cu numeroase obiecte de cult ce se mai păstrează, unele la Muzeul Național de Artă. Pe coperta unui *Evangelhilar*, frumos ferecat de meșterul Martinus Weiss Senior, se păstrează o însemnare în limba greacă, care dă numele ctitorilor:

S-a închinat Dumnezeuiasca și Sfințita Evanghelie la mănăstirea voievozilor Mihail și Gavril de la Mărgineni, a răposatului nostru domn (Radu) Șerban, voievodul Țării Românești, cu fiul său, Constantin (Șerban) vodă, împreună cu ctitorii, Constandin Cantacuzino postelnicul și doamna Anuța, împreună cu sora ei, Elena și Dumitrașcu (Filipescu) stolnicul și Istratie vistierul.

Sub inscripție este gravat anul 1654. În același an, mănăstirea Postelnicului, cum era cunoscută în epocă, a fost vizitată de diaconul sirian Paul din Alep, care va lăsa o descriere amănunțită, încântat fiind de frumusețea și de bogăția noilor ctitorii, ca, de altfel, și de arta zugravilor ce le împodobiseră cu fresce aurite deosebite. În încheiere,

² Mihai Oproiu, Al. Ștefănescu, *Enciclopedia orașului Târgoviște*, Editura Bibliotheca, Târgoviște, 2011, p. 117.

diaconul, încântat îndeosebi de frumusețea picturilor comparate cu cele ale ctitoriilor lui Vasile Lupu, precizează: „Mănăstirea aceasta este clădită în vârful muntelui (de fapt, pe un deal) și în pădure”. La scurtă vreme după această descriere a lui Paul de Alep, în 1663, bătrânul postelnic avea să fie ucis în condiții știute, din ordinul lui Grigore Vodă Ghica:

... iar trupul lui Constandin l-au ridicat jupâneasa lui, Ilinca și coconii lui... și cu mare cinste duseră-l la mănăstirea lor ot Mărgineni și acolo-l îngropară, făcându-i-se pogrebania și pomenele mare, cum se cade³.

În secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, datorită imensei averi lăsate de ctitori, mănăstirea Mărgineni era considerată una din cele mai bogate lăcașuri religioase din Țara Românească:

De la Cantacuzini și Filipești, de la alții mai mărunți, pentru bani sau pomenirea la pomelnic se căpătă o imensă avere, întinzându-se în județele Prahova, Dâmbovița, Ilfov, Buzău și Râmnicul Sărat, Munții Floreiului, Răzoarele, Unghia Ursului cea Mică, Fața Găvanei, Valea Prahovei, Buciaciul ce se cheamă Caraimanul, Piatra Arsă, Stâna lui Bucă, Vlădelul, Podurile, Prislopul, Moșiile, întregi sau în parte, de la Comarnic, de la Azuga, Susaiul, podurile de la Trăisteni, Breaza, Brănești, Podeni, Mușățel, Largul, Moreni, Flămânda, Cristești, Păcureți, Drăgănești, Drăgăneasca, Secăria, cu mai vechile Câmpina, Slonul, Stăneasca, Piscurile. Apoi, viile din Obretani, Fifișu, Mărgineni, Moreni, Dealul Țintei, Filipeștii de Pădure, morile sau roțile de moară de la Breaza, Telega, Cricoveni, Moreni și Băbeni, proprietăți la târgul Ploiești... și la București (Nicolae Iorga, *Biserici și mănăstiri...*).

În afara averii sale, care cuprindea numeroase obiecte de cult prețioase, mănăstirea a adăpostit pentru o vreme și importanta și valoroasa bibliotecă a învățatului umanist de talie europeană Constantin Cantacuzino Stolnicul, fiind considerată, în epocă, una din cele mai mari biblioteci din această parte a Europei, cu cărți și manuscrise rare de istorie, filosofie, științele naturii, religie etc., cataloage și periodice, care au stat la baza redactării importantei lucrări ce se cheamă *Istoria Țării Românești*, scrisă de stolnic. Către sfârșitul secolului al XVII-lea, bogata mănăstire de la Mărgineni va fi închinată, ca stavropigie, Patriarhiei de la Constantinopol, rămânând „cu totul slobodă și mai presus de supunere”; în secolul următor va deveni metoc al mănăstirii de la Muntele Sinai. Din vechea pisanie a bisericii, din vremea lui Matei Basarab, se mai păstrează doar o parte din stema Cantacuzinilor. În secolul al XIX-lea, clădirile mănăstirii Mărgineni au fost transformate în închisoare. Aici, între 1841 și 1842, a stat închis și marele revoluționar democrat Nicolae Bălcescu, care a cercetat biblioteca stolnicului Constantin Cantacuzino și arhiva mănăstirii. Tot aici a conceput studiul său privitor la *Puterea armată și arta militară* și a alcătuit *Biografia postelnicului Constandin Cantacuzino*, îngropat în biserica mănăstirii. Dintre cărțile aflate în bibliotecă, cea a lui Ciro Spontoni, *Historia della Transilvania*, care făcea referire la campaniile lui Mihai Viteazul, îi va sluji drept subiect pentru una din cele mai frumoase opere ale istoriografiei românești, lucrarea *Românii supt Mihai Voievod Viteazul*.

³ Nicolae Iorga, *Doă hrisoave domnești pentru mănăstirea Mărgineni, închinată muntelui Sinai*, București, 1935; T.G. Bulat, *Mărginenii, o veche și regală ctitorie închinată Sfântului Munte Sinai*, în „Glasul Bisericii”, 1966, nr. 11-12; Cleopatra Ionescu, *Domeniul mănăstirii Mărgineni în județul Dâmbovița*, în „Valachica”, 1977, pp. 183-188.

Din căsătoria postelnicului cu doamna Elina s-au născut șase băieți și cinci fete, după unele contribuții genealogice.⁴

Mihail Cantacuzino (sec. XVII-1716, Adrianopole), boier cu vădite înclinații artistice, ctitor al bisericii mănăstirii Sinaia, este pomenit în cronici însoțind-o pe mama sa, domnița Elina, în pelerinaj la Sfântul Mormânt, după moartea postelnicului ucis din porunca domnitorului Grigore Ghica, în urma uneltirilor boierilor Băleni. Este bine cunoscut faptul că era foarte respectat la Curtea lui Constantin Brâncoveanu, nepotul său. Dregător muntean, postelnic fără titlu, în 1666, mare postelnic, în 1672, fără titlu, mare spătar, din 11 februarie până în 21 decembrie 1674, 1679-1681, 1690-1706, f. mare spătar (1675, 1682-1689, 1707, 1713-1716). Închis de Grigore Ghica în 1672, fuge peste Dunăre, susținându-l pe Gheorghe Duca, pretendent la tron, căruia îi aduce și steagul de domnie de la Înalta Poartă. Pârât de rivalii Băleni ca trădător, fuge la Brașov, în 1676.⁵ Sub Șerban Cantacuzino devine un boier important, mare proprietar de pământuri. În timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu, nepotul său, are o influență considerabilă, încredințându-i-se mai multe misiuni diplomatice, precum stabilirea hotarului Brăilei, scutirea pe doi ani de haraci la Înalta Poartă etc. Intrat în conflict cu domnitorul, în lupta pentru succesiunea la tron, va fi implicat în intrigile ce au dus la moartea tragică a voievodului. Caimacam între 14 și 30 ianuarie 1716, este prins când încerca să fugă, la venirea lui Nicolae Mavrocordat, și executat de turci pentru „hiclenie” cu imperialii. Ctitor a numeroase mănăstiri și biserici: Sinaia, Colțea, Titireciu, Adormirea Maicii Domnului din Râmnicu Sărat, Fundenii Doamnei, Zlătari din București, Slănic și Turbați, Ilfov. În 1692 este numit, de către Constantin Brâncoveanu, ispravnic al amplexelor lucrări de refacere a caselor domnești de la Târgoviște. La 15 august 1696, domnitorul va sărbători cu fast încheierea lucrărilor astfel:

... s-au dezbrăcat de cabanița sa cea domnească, cu care era îmbrăcat și au îmbrăcat pe Mihai Cantacuzino, vel spătar, pentru că fusese ispravnic pre case di început până s-au isprăvit, răsplătind astfel efortul ispravnicului.

Despre **Drăghici Cantacuzino**, al doilea fiu al postelnicului, se spune, în *Letopisețul Cantacuzinesc*, că ar fi fost omorât de aceiași dușmani ai familiei, boierii Băleni. Cronica Bălenilor afirmă, însă, că ar fi murit de ciumă.

Constantin Cantacuzino Stolnicul (Târgoviște, 1640-7.VI.1716, Istanbul), istoric, umanist, politician, cărturar vestit, este cel de-al treilea născut din familie. A fost sfetnic și inspirator al politicii și culturii a cel puțin trei domni din dinastia cantacuzină: a fratelui Șerban Cantacuzino, a nepotului său, Constantin Basarab, și a fiului său, Ștefan Cantacuzino. Constantin Cantacuzino Stolnicul – una dintre cele mai fascinante personalități culturale ale Evului Mediu românesc – s-a născut la Târgoviște, unde a dobândit și primele cunoștințe de scriere și citire în celebra Schola Graeca et Latina, ce funcționa încă din timpul domniei lui Matei Basarab și care atesta, la 1646, existența unei tradiții umaniste în învățământul românesc. Înainte, studiază în casa părintească cu profesorii Pantelimon Ligaridis și Ignatie Petritis, deprinzând cunoștințe de slavonă, greacă și latină. Datorită prigoanei la care a fost supusă familia, după moartea tatălui, în 1663, Constantin Stolnicul face un scurt popas la Brașov și în Moldova, în drumul său spre Adrianopol, Constantinopol și Padova (1667-1669), unde va studia și va căpăta

⁴ Petre St. Năsturel, *De la Cantacuzinii Bizanțului la Cantacuzinii turcocrăției și ai țărilor române*, în „Arhiva genealogică”, 1-2/1994, pp. 171-175; vezi și Ioan C. Filitti, *Genealogia*.

⁵ Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călători*, Editura Eminescu, București, 1981.

dragostea pentru bibliofilie, devenind unul din cei mai cunoscuți învățați și respectați cărturari ai vremii. Mărturie grăitoare este celebra și mult râvnită sa bibliotecă umanistă, de rang european, cu cărți prețioase și manuscrise rare, adăpostită la mănăstirea de la Mărgineni până la 1839, când vor fi incluse – o parte consistentă – în colecțiile Bibliotecii Naționale din București, sau, pentru o vreme, în Casa Crețulescu din Târgoviște, fostul Muzeu al Tiparului și al Cărții vechi românești, clădire de sfârșit de veac al XVII-lea, ctitorită de Brâncoveanu pentru una din fiice, Safta, căsătorită cu un Crețulescu.⁶

Există un catalog întocmit de stolnic la 1667, pe când era student la Padova, descoperit și publicat de Nicolae Iorga, care apare citat de Corneliu Dima-Drăgan, în cartea acestuia: *Biblioteci umaniste românești*, apărută în 1967, la București și unde sunt menționate peste 600 de titluri în limba română, 571 în greacă, 69 în latină, 7 în slavonă, 2 în rusă, 1 în armeană, 9 în bulgară, 1 în franceză, 1 în germană, 7 în ebraică, 7 bilingve, greco-română, 4 în greco-franceză, apoi o *Evangelie* în douăsprezece limbi, alta în opt limbi, iar alta în șase. Cărțile, atât cele de cult, cât și cele laice, tipărite în limbi străine, provin în multe din cazuri din donații ale laicilor, arătând astfel dorința acestora și nevoia de cultură, deopotrivă cu a clericilor, în condițiile istorice ale societății românești din Evul Mediu românesc și de la începutul perioadei moderne. Stolnicul desfășoară apoi și o prodigioasă carieră politică și diplomatică în timpul domniei fratelui său, Șerban Cantacuzino, și a nepotului, Constantin Brâncoveanu. Datorită politicii consecvente de independență a țării va sfârși tragic, precum domnitorul Constantin Brâncoveanu, fiind ucis de turci, în 1716, împreună cu fiul său, Ștefan.

Este autorul unei hărți a Țării Românești tipărită în grecește la Padova, la 1700. Din perioada activității politice și diplomatice s-a păstrat o bogată corespondență cu oameni politici, comandanți militari, cărturari ai epocii. Opera fundamentală *Istoria Țării Românești întru care să cuprindă numele ei cel dintâi și cine au fost locuitorii săi atunci și apoi, cine o au mai descălecat și o au stăpânit până în vremurile de acum, cum s-au tras și stă*, concepută ca o istorie a poporului român, de la origini și până la Șerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu, a rămas neterminată. Se sfârșește brusc, odată cu știrile despre migrația hunilor (sec. IV). Vorbește despre originea latină a limbii și poporului român. Este o cronică scrisă în stil baroc, multe dintre pagini demonstrând vasta sa erudiție, constituindu-se într-o primă importantă operă istoriografică românească modernă. Prin numeroasele pasaje traduse din multe lucrări referitoare la români și istoria lor milenară, opera stolnicului ni se dezvăluie ca un prim *corpus* al surselor externe privitoare la istoria românilor. O cercetare și un studiu, aproape exhaustiv, asupra bibliotecii Cantacuzinilor, dar și a lui Brâncoveanu, prin metoda reconstituirii colecțiilor, total sau parțial, pentru a afla informații privitoare la cărți și la posesori, completat de un studiu amănunțit și nemijlocit al publicațiilor pe care aceștia și-au trecut însemnările de proprietate – *ex-librisuri* –, observațiile și notele de lectură, sunt întreprinse de Constantin Dima-Drăgan în lucrarea amintită mai sus. Sunt publicate pentru întâia oară trei catalogii ale cărților de la Mărgineni, alcătuite înainte de preluarea de către bibliotecarul Gh. Ioanid, la 1839: din 1730-1740; la 1 aprilie 1823; 22 august 1828. Între izvoarele documentare descoperite și folosite pentru întâia oară se remarcă și scrisoarea stolnicului către patriarhul Hrisant Notaras, datată 3 septembrie 1708, ce cuprinde un fragment privitor la colecția de cărți, reprezentând singura

⁶ Gabriel Mihăescu, Eugen Fruchter, *Localul primei biblioteci a Cantacuzinilor munteni*, în „Revista bibliotecilor”, 26, nr. 2, feb. 1972, pp. 106-108.

informație de acest gen, furnizată de marele nostru cărturar. Descifrând mesajele, uneori ermetice, ale mărcilor de proprietate – *ex-librisurile*, considerate o operă minoră, dar având un predominant rol documentar, sub formă autografă sau heraldică, s-au putut descoperi urmele marilor colecții de manuscrise și tipărituri. Așa s-au dezvăluit bibliofili români sau poștiți în țările noastre, precum: **Radu Cantacuzino**, unul din fiii stolnicului, trecut prin Padova și Paris, în căutarea luminii; aga **Matei Cantacuzino**, iubitor de literatură antică și modernă, la mijlocul veacului al XVII-lea, despre care amintea doar piatra tombală de la Cotroceni și fresca de la mănăstirea Hurezi; **Ștefan Brâncoveanu**, cu splendidele autografe latine și italiene, păstrate pe cărți de istorie și filosofie antică; mitropolitul Sava Brancovici și fratele acestuia, Gh. Brancovici; epigrafistul englez Edmund Chishull, călător prin Valahia în primăvara anului 1702; patriarhul Ierusalimului, Hrisant Notaras; istrofilosofii Ioan Comnen, Iacob Pylarino și Prochorus Primicerius; Ioan Scarlat, cămărașul și ginerele vv. Nicolae Mavrocordat, care semna cu minuscule grecești, latine, franceze și italiene, și încă mulți alți cititori și ctitori de civilizație, pe pământ românesc. Colecția Cantacuzinilor, ca un mozaic întins pe toate zonele cunoașterii umane, în cea mai mare parte, cuprinde cărțile postelnicului, la care se mai adaugă alți opt posesori principali: **Radu, Ștefan, Safta, Drăghici, Șerban, Mihai, Matei și Toma**, și alți secundari, de la care au venit ori pe la care au trecut, în timp, cărțile. Unele coboară direct din istorie, străbătând o geografie aproape incredibilă, cum sunt manuscrisele și tipăriturile salvate de la asediul Vienei, la 1683, sau de la atacul cetății Căminuța, din 1672. Însemnarea autografă poate cuprinde în sine istoria unei cărți, cum este cazul *Cronicii* germanului Johannes Nauclerius:

Așa au fost cumpărat de mitropolitul Dositheu, iar apoi, însuși Sfinția Sa l-au dăruit jupânului, Doftorul Iacov Pilariu, când au fost la Iași cu oastea în anul 1685, și apoi Doftorul l-au dăruit lui Constantin Cantacuzino Stolnic.

Frumoase sunt și însemnările de danie ale marelui logofăt și apoi domnitor Constantin Brâncoveanu, ale predecesorului său, Șerban Cantacuzino Vodă, ale stolnicului, ale spătarului Mihai Cantacuzino; ca și pecețile inelare, cu valoare de *ex-libris*, folosite cu precădere de către Constantin Brâncoveanu și Ștefan Vodă Cantacuzino sau stemele princiare trecute în foiță de aur pe legăturile de carte în piele vișinie, stacojie sau neagră.

Bibliotecile cantacuzine și brâncovenești au colecții de cărți în alcătuirea lor, care fac referire la istoria și civilizația românească, alcătuind fondul Daco-Romanica. La stolnicul Constantin Cantacuzino, adunarea izvoarelor istorice se află în relație directă cu preocupările sale istoriografice, biblioteca de la Mărgineni fiind un imens depozit al celei mai complete colecții Daco-Romanica, constituită la noi în veacul al XVII-lea, în structura căreia se disting patru categorii de lucrări: scriitorii antici greci și romani; cronografii bizantine; istorii și alte scrieri medievale și documente geografice. Fondul Daco-Romanica din biblioteca Cantacuzinilor nu se limitează doar la izvoarele istoriei Țării Românești, care este un fragment din prima parte a vastei opere, partea a doua, și cea mai întinsă, urmând să cuprindă cronologic, după planul schițat de autor, faptele tuturor domnitorilor, de la întemeierea Țării Românești până în vremea sa. În scopuri istoriografice a adunat și domnitorul Constantin Basarab, la mănăstirea de la Hurezi, monumentalul *Corpus Byzantinae Historiae*, întocmit și editat la Paris, în veacul al XVII-lea, în tipografia regelui Ludovic al XIV-lea, de doi iluștri bizantinologi francezi, Philippe Labbé și Charles Du Cange. Stolnicul Constantin Cantacuzino și toți cărturarii epocii brâncovenești au cunoscut comorile bibliotecii domnești de la Hurezi.

Scrisoarea datată 18 aprilie 1714 a domnitorului Ștefan Cantacuzino confirmă cu

certitudine accesul la aceste valori bibliofile:

Dacă va binevoi harul lui Dumnezeu și cineva din fiii noștrii și robii Tăi va avea nevoie de cărți pentru cetit, ajungă-i biblioteca Mărginenilor și a Hurezului. Fericit ceasul când prin rugăciunile sfinților ar ajunge la vreo nevoie ca aceasta și ușor ar fi să aibă cărți.

Stolnicul Constantin Cantacuzino era într-un permanent contact cu marea republică europeană a literaților, prin ziarele și revistele care veneau cu regularitate de la Veneția („La Galleria di Minerva” și „Giornale de’ Letterati d’Italia”), de la Viena („Il Corriere Ordinario”), din îndepărtatul oraș italian Foligno (periodicul bisăptămânal „Il Foglio”), de la Leipzig („Acta Eruditorum”), iar de la Amsterdam, prestigioasa publicație a lui Jean le Clerc, cunoscut erudit elvețian, „La Bibliothèque Universelle et Historique”. La începutul veacului al XVIII-lea, la București seseau frecvent cataloage de la edituri și tipografii, de la librării și anticariate din întreaga Europă, unele cu apariție lunară: „Catalogus Universalis Librorum” și „Le Catalogue des Livres Nouveaux”, editate la Amsterdam, la oficina tipografică Jansson-Waesberg, între 1713 și 1720, majoritatea cu periodicitate trimestrială sau anuală.

Dacă vitregia timpurilor și a oamenilor a ruinat palatul de la Filipești, a distrus mănăstirea postelnicului de la Mărgineni și a golit rafturile chiliei boltite de la Hurezi, lăsând doar inscripția greacă de pe fronton, cărțile, nu toate, dar în număr considerabil, pentru cine cunoaște dramatica luptă pentru existență a poporului român, au păstrat pentru noi și pentru cei care ne vor urma icoana de lumină și adevăr a civilizației noastre medievale.

Vel-spătarul **Mihail Cantacuzino**, ucis împreună cu fratele său, Constantin Cantacuzino Stolnicul, și nepotul său, domnitorul Ștefan Cantacuzino, s-a ilustrat și el ca istoric, lăsându-ne moștenire importante scrieri: *Genealogia Cantacuzinilor* și o *Istorie a Țării Românești*, care redă cu lux de amănunte domnia fratelui său, Șerban Cantacuzino. Mihail Cantacuzino este ctitorul Școlii Românești de la Colțea, organizată după modelul școlilor similare de la Târgoviște și Câmpulung.

Toma Spătarul, al patrulea fiu al postelnicului, este cel care, trecând de partea rușilor în lupta de la Stănilești, grăbește mazilirea și moartea domnitorului Brâncoveanu, ca și accesul la scaunul voievodal al nepotului său, Ștefan Cantacuzino.

Șerban Cantacuzino Basarab, primul domnitor muntean din șirul celor trei Cantacuzini, a domnit între 1678 și 1688. Grație căsătoriei tatălui său cu o fiică de Basarabi a putut fi înscăunat, în virtutea dreptului ereditar, întărit și prin adoptarea în coroană a numelui Basarabilor. Este cunoscut ca protector al culturii, fiind ctitorul Academiei de la Sfântul Sava din București; este cel care a încurajat, susținut și finanțat traducerea și tipărirea integrală a *Bibliei* în română pentru prima dată, la anul 1688, tipăritură cunoscută în literatura de specialitate sub numele de *Biblia lui Șerban* sau *Biblia de la București*. Este ctitorul Mănăstirii de la Cotroceni, a înființat două tipografii: la Episcopia Buzăului și la Mitropolia din București. A organizat armata după principii moderne, armată ce număra nu mai puțin de patruzeci de mii de ostași și 38 tunuri, cu care spera, în ambiția sa, să reîntemeieze Imperiul Bizantin. A murit pe neașteptate, probabil otrăvit.

Dintre fetele postelnicului, cea mai cunoscută este **Stanca Cantacuzino** – căsătorită cu Papa Brâncoveanu –, mama viitorului domn **Constantin Basarab Brâncoveanu** (1688-1714), ilustru ca și înaintașul său, prin numeroase fapte de cultură, în plan tipografic și arhitectural (bine-cunoscutul *stil brâncovenesc*, regăsit în palatele de la Târgoviște,

Doicești, Potlogi, Mogoșoaia) și întemeietorul valoroasei biblioteci de la Hurezi. La tron îi va urma fiul stolnicului, **Ștefan Cantacuzino** (1714-1716), mort împreună cu tatăl său, urmând într-un fel destinul unchiului său, ucis cu toții de năprasnicul Gin Ali Pașa. Domnia lui Ștefan Cantacuzino este consfințită în istorie ca ultima domnie pământeană, după care au urmat domniile fanarioți.

Fiii lui Ștefan Cantacuzino, Gh. Cantacuzino, Iordache Cantacuzino „Beizadea” și Drăghici Cantacuzino, deși sprijiniți cu putere de către boierii munteni, care își doreau reinstaurarea domniilor pământene, n-au mai ajuns niciodată la domnie. De altfel, prin căsătoria fiicei biv-vel-spătarului Radu Cantacuzino, fiul stolnicului, cu un Constantin Mavrocordat, s-a consfințit împăcarea celor două familii și încheierea disputelor cu fanarioții.

Asemenea coabitări „politice” erau obișnuite în acele vremuri; în 1688, prin căsătoria domniței Smaragda, fiica lui Șerban Cantacuzino, cu boierul Grigore Băleanul se stingea și mai vechiul conflict dintre cele două familii boierești rivale, „zâzanie” ce avea rădăcini încă de pe vremea morții prin sugrumare a postelnicului Constandin Cantacuzino.

Din celebrul *Dicționar Universal de Personalități* al lui Lazăr Șeineanu aflăm că din spița bizantină a Cantacuzinilor, în linie directă, mai sunt patru Cantacuzini: **Gh.-Gr. Cantacuzino „Nababul”** (28.09.1832-23.03.1913), mare proprietar, președinte al Partidului Conservator (1899-1907), de mai multe ori ministru, președinte al Consiliului de Miniștri (1899-1900 și 1904-1907), președinte la Camera Deputaților (1889-1891, 1900-1901), președintele Senatului (1892-1895, 1911-1913), promotor al conservatorismului în Dâmbovița, căsătorit cu Ecaterina Băleanu Cantacuzino, cu moșii la Băleni și domenii la Bușteni, Poiana Țapului, unde va ridica un castel, astăzi muzeu. **Ioan Cantacuzino**, cunoscut ca întemeietor și creator al școlii românești de microbiologie. **George M. Cantacuzino**, celebru arhitect și eseist; **Constantin (Băzu) Cantacuzino**, temerar pilot și automobilist. Acestora li se pot adăuga și alte nume: prozatorul **Al. Cantacuzino**, prieten apropiat cu Vasile Alecsandri și Ion Ghica; **George Mathei Cantacuzino**, eseist, estetician și memorialist, remarcabil poet de limbă franceză; poetul și traducătorul **Ioan Cantacuzino**, **Scarlat Cantacuzino**, însărcinatul cu afaceri al României în Franța (1918), poet de limbă franceză, apreciat în mod cu totul special de Mallarmé și Paul Valérie. **Gheorghe I. Cantacuzino** (13.09.1937, București), studii secundare și superioare la București (1954-1959), muzeograf la Muzeul de Istorie Tulcea (1959-1961), la Muzeul de Artă Populară „Dr. Nicolae Minovici”, București (1961-1963), arheolog la direcția PCN (1963). A efectuat cercetări asupra fortificațiilor medievale din Țara Românească (Cetatea Poenari, Curtea Domnească din Câmpulung și Târgoviște, Vodița etc.). Fortificațiile Curtii Domnești și ale orașului Târgoviște, principalele monumente și zona centrală au fost cercetate și prezentate în lucrări de specialitate semnate de acesta.

Firul atât de prolifică dinastie culturală a Cantacuzinilor munteni nu se întrerupe aici, rămurișul arborelui genealogic fiind încă verde în momentul actual și destul de stufos.

Ioana COȘEREANU

**DESTINUL UNEI BIBLIOTECI
- CASTELUL MICLĂUȘENI ȘI FAMILIA STURDZA -
DESTINY OF A LIBRARY – MICLAUSENI CASTLE & STURDZA FAMILY**

Abstract: *The present work, Destiny of a Library – Miclauseni Castle (property of Sturdza family), refers to the history of Miclauseni, a settlement from the 15th century, but actually older, proof being the archaeological discoveries, such as the 12 coins that represent a place of a Latin organization at the time of the emperors Trajan and Adrian, as well as fireplaces and graves from the beginning of the migrations era.*

Sturdza family represents a new stage in the evolution of Miclauseni area, an estate of 15 villages among which Miclauseni and the castle, rebuilt in the 1755 by the boyar Ioan Sturdza, a successor.

We will talk here about the Sturdza family that owned the castle for two centuries and about their cultural and diplomatic concerns, insisting upon the connections between Sturdza and the personalities of the time. We will also discuss about the library of the castle that counted over 60000 books at the beginning of the 19th century.

Lucrarea se referă la istoricul castelului Miclăușeni, ce poartă numele localității în care se află, așezare veche, întemeiată în secolul al XV-lea. Dovezi asupra existenței localității sunt semnalate prin câteva descoperiri arheologice, între care 12 monede care relevă o zonă de organizare romană din timpul împăraților Traian și Adrian, precum și vetre de așezare dacică, o necropolă cu morminte înhumate, datate de la începutul migrațiilor.

Familia Sturdza intră în deplina stăpânire a locului în secolul al XVII-lea, la sfârșit, și odată cu aceasta reprezintă o nouă etapă în evoluția localității Miclăușeni, dar și a moșiei (care îngloba 15 sate, între care și Miclăușeni) și castelului, pe care-l reface, pe la anul 1755, boierul moștenitor, Ioan Sturdza.

Vom vorbi aici îndeosebi despre ramura familiei Sturdza care a stăpânit vreme de două secole castelul și ne vom referi la preocupările diplomatice și culturale ale străvechii familii, insistând asupra legăturilor acestora cu personalitățile vremii, dar comentând cu precădere faptele referitoare la constituirea și soarta fabuloasei biblioteci a castelului care, la un moment dat, pe la începutul secolului al XIX-lea, număra peste 60.000 de volume de carte, precum și însemnate colecții de bijuterii de familie, piese rare arheologice, numismatice și epigrafice, pietre tombale și o colecție de busturi în marmură de Carrara.

Castelul Miclăușeni, proprietate a familiei de mari și iluminați boieri din Moldova, Sturdza, are o istorie foarte bogată, care se întinde pe câteva secole, o poveste ce se îmbogățește de-a lungul veacurilor în evenimente demne de comentat, îndeosebi cele de secole XVIII-XIX, de când stăpânii locului devin Grigore Sturdza și soția sa (fiica cea mare și cea mai iubită a scriitorului Ion Ghica), Maria Ghica.

Istoria locului, a satului Miclăușeni, ne trimite în a doua jumătate a anului 1400. Comuna Butea, la 65 de km de Iași, are două sate în componența sa, Butea și Miclăușeni, ambele aproape la fel de vechi, primul datând din prima domnie a lui Petru Rareș, cel de al doilea pare a fi mai vechi și este legat de numele boierului Miclăuș, așa cum ne spune Documentul nr. 462 tipărit în *Analele Academiei Române*. Lucrarea conține date extrase din arhive, din documentele privind istoria României în veacul al XV-lea. La

pagina 389 există o copie a hrisovului în limba slavonă, dat și semnat de domnitorul Ștefan cel Mare, de unde aflăm că în anul 1472 moșia Miclăușeni era stăpânită de fiica boierului Miclăuș. Documentul, între altele, consemnează și faptul că denumirea localității provine de la numele boierului vornic Miclăuș. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea urmașii vornicului vor vinde moșia, cu cele două sate pomenite mai sus, boierului Iorgu Sturdza. La rândul său, urmașul lui Iorgu, Gheorghe Sturdza, numit *feudalul* de la Miclăușeni (cu aceleași ambiții senioriale moștenite de pe urma atâtor generații ale familiei Sturdza, pe care îi putem urmări de la Alexandru cel Bun încoace), a ctitorit castelul, terminat în 1904 și pentru care ultimul dintre Sturdzești și-a cheltuit aproape întreaga avere. Originea construcției este legată de un vechi conac, ridicat în jurul anului 1410, iar istoria locului ne trimite tocmai la domnitorul Alexandru cel Bun, care dăruiește vornicului Miclăuș, membru în Sfatul domnesc, o moșie întinsă aflată în proximitatea luncii Siretului. După moartea boierului, urmașii înstrăinează așa-numita moșie Miclăușeni altui boier vistiernic, Simion Stroici, care construiește aici un conac ale cărui ruine se mai puteau vedea încă pe la începutul secolului XX. Moștenirea vistiernicului îi vizează pe Lupul Prajăscul și pe nepoata acestuia, Safta. La sfârșitul secolului al XVII-lea, adică pe la 1697, Safta, neavând urmași, lasă tot domeniul cu heleștee și prisăci și cu tot venitul rudelor mai îndepărtate, adică fraților Ioan și Sandu Sturdza. În anul 1699, cei doi își împart echitabil averile, moșia Miclăușeni revenindu-i lui Ioan. La acea vreme, moșia era locuită și lucrată de țărani clăcași și țigani vătrași, robi care până astăzi poartă numele meseriilor pe care le practicau, cele cu care se îndeletniceau, precum Bucătaru, Moraru, Pitaru, Curelaru, Mindirigiu, Surugiu... și locuiau în bordeiele foarte sărăcăcioase de pe moșie sau din preajma acesteia. În 1752, Ioan Sturdza ridică aici un conac în formă de cruce, cu demisol și parter, conceput la fiecare nivel cu câte zece încăperi, iar în curte anexele, grajdurile ce adăposteau cai de rasă antrenați pentru manej, adesea practicat pe întinsul domeniului. Preocupările de extindere a moșiei i s-au transmis și fiului lui Ioan, Dimitrie Sturdza, care la rândul său construiește și ctorește aici, între anii 1821 și 1823, o biserică de curte, înzestrând-o cu o frumoasă catapeteasmă în stil baroc și cu importante obiecte de cult (unele se mai păstrează încă în patrimoniul acestei biserici). Fiul lui Dimitrie, Alecu, se preocupă de amenajarea (pe o suprafață de 42 de hectare de jur împrejurul conacului) unui rafinat parc în stil englezesc, care cu timpul devine un adevărat parc dendrologic, în care abundă diverse specii rare de arbori, parte dintre ei ornamentali, diverse specii de plante și frumoase alei cu flori. Din vechiul parc au mai rezistat până azi câțiva arbori seculari, între care și un arbore de ginkgo-biloba.

Dimitrie este de asemenea preocupat de îmbogățirea bibliotecii castelului cu ediții bibliofile și manuscrise rare. Mihail Kogălniceanu scrie în prefață, la editarea *Cronicilor României sau Letopisețele Moldaviei și Valahiei*:

Originalul Tragediei lui Alexandru Beldiman mi s-a pus la dispozițiune de domnul Dimitrie A. Sturdza Miclăușanu, care în prețioasa sa colecție de la Miclăușeni posedă și d-lui un mare număr de letopisește manuscrise, dară care sunt mai noi decât manuscrisele păstrate de mine.

Alecu Sturdza, deși văr al domnitorului Mihail Sturdza, a fost revoluționar la 1848; a murit de holeră chiar în acel an, dar „au umblat zvonuri” care alimentau suspiciunea că ar fi fost otrăvit din ordinul vărului său, domnitorul, din cauza vederilor sale europene noi și îndreptate împotriva Curții. A fost înmormântat în biserica moșiei, iar treburile domeniului sunt preluate în acest fel de văduva acestuia, Catinca, cea care lasă

moștenire întreaga avere, în 1863, fiului ei, George A. Sturdza. Acesta, odată căsătorit cu Maria Ghica, se mută de la Iași la moșia de la Miclăușeni.

După acest moment putem vorbi de refacerea conacului și construirea castelului așa cum îl vedem azi după lucrările de restaurare. Cu intenția să refacă clădirea conacului, George vinde câteva păduri, dar face și un împrumut de 100.000 mii lei de la Creditul Financiar Român, împrumut pe care urma să-l achite în monezi de aur, punând astfel gaj chiar întreg domeniul moșiei Miclăușeni. Astfel, între 1890 și 1904, George clădește pe vechea construcție un adevărat palat în stil neogotic, amintind de vechile castele medievale apusene și semănând cu bine-cunoscutul palat de la Iași, dar și cu cel al lui Cuza de la Ruginoasa, folosindu-se de planurile arhitecților Iulius Reinecke și I. Grigsberg. Construcția castelului fusese concepută cu etaj și mansardă. Exteriorul este bogat ornamentat, cu elemente pe care le regăsim și în blazonul familiei, precum leul heraldic cu sabie și ramură de măslin, cruce și șarpe, dar și cavalerul medieval. Toate cele patru fațade ale construcției cuprind inscripția preluată din deviza familiei: *Utroque clarescere pulchrum – Frumusețea strălucește pretutindeni*. Pictura murală, prezentă fragmentar și acum, este în stil Art Nouveau și este atribuită aceuiași arhitect Reinecke, dar cu o importanță contribuție a Mariei Ghica-Sturdza. Fiica scriitorului Ion Ghica se născuse la Constantinopol (pe când tatăl avea misiune diplomatică în insula Samos), unde primise o aleasă educație, învățase engleza, franceza, greaca; își completase apoi în particular studiile. Odată cu venirea la Miclăușeni, Maria urmează un program intelectual foarte riguros alcătuit, cu doar 2-3 ore pe zi dedicate altor activități. Este deosebit de dotată spiritual, mai mică cu 11 ani decât George, iubită în mod deosebit de tatăl ei, Ion Ghica, și de soțul ei; dovedește un simț estetic remarcabil, este preocupată de pictură. Mai târziu, la editarea poeziilor lui Vasile Alecsandri, va ilustra foarte inspirat o seamă dintre pastelurile acestuia. Proprietatea poetului de la Mircești se învecina cu Miclăușeniul, iar poetul era adesea invitat la întâmplările culturale de la castel ca prieten al familiei. Există o bogată corespondență între membrii familiei Sturdza și poet, în mod deosebit cu eruditul Dimitrie, poetul acceptând prima invitație la castel în 1886, când Dimitrie se afla aici pentru a muta la Șcheia partea din bibliotecă revenită lui Costache (parte denumită anume Biblioteca Șcheiană).

Arhitectural, edificiul este impresionant cu influențele neogotice care se regăsesc în diversitatea decorațiunilor: turnulețe gotice, creneluri, rozete, ogivele intrărilor, dar și armurile medievale, tâmplăria ușilor și ferestrelor, sala de manej, dictioanele latinești înscrise pe pereți, turn de intrare cu pod peste șanțul de apă, elemente care îi conferă un aer romantic distinct.

Interiorul impresionează și el prin detalii demne de consemnat: scara principală din marmură de Dalmația, mobilierul din lemn de trandafir sculptat, sobele de teracotă, faianță și porțelan comandate la marile fabrici europene, parchetul cu intarsii de paltin, mahon, stejar și abanos, confecționat de meșteri austrieci, plafoane cu stucaturi și pereții pictați în uleiuri etc. De asemenea, atmosfera locului devine distinctă și prin întâlnirile culturale pe care frumosul castel le găzduia, frecvențele serate și întâlniri cu personalități ale vremii, dar îndeosebi prin fabuloasa sa colecție de cărți, documente manuscrise, costume medievale, arme, bijuterii, tablouri, busturi din marmură de Carrara, argintărie, precum și piese arheologice, numismatice și epigrafice cu deosebită valoare. Colecția bibliofilă se compunea din 60.000 de exemplare, între care ediții princeps sau carte rară de mare însemnătate.

Singurul copil al Mariei și George Sturdza a fost o fată, Ecaterina, căsătorită în 1897 cu Șerban Cantacuzino; cei doi nu au avut copii. Șerban moare în 1918, așa încât

Ecaterina rămâne văduvă de tânără, fapt care o determină să-l înfieze în cele din urmă pe vărul ei, Matei Ghica Cantacuzino care, însă, nu se dovedește interesat nici de castel, nici de moșie, nici de colecția bibliofilă. De altfel, în timpul celui de al Doilea Război Mondial pleacă în Occident fără a da semne că ar dori să se mai întoarcă.

În timpul Primului Război Mondial castelul a adăpostit un spital militar, iar Maria și Ecaterina au devenit infirmiere pentru răniții veniți de pe front. În acele momente George Enescu a vizitat castelul, concertând aici pentru a alina suferințele răniților. O altă etapă din povestea castelului și a familiei este cea legată de anul 1921 și de apariția legii agrare. Țăranii din cele două sate au fost împroprietăriți cu 1.700 hectare din moșia Miclăușeni, parcelate în 810 loturi, așa încât domeniul se micșorează considerabil. Domeniul este administrat de Ecaterina, rămasă singură (moare între timp și mama sa) pe o lungă perioadă de timp, iar în 1944, când se aproprie frontul, este nevoită să părăsească locul, luând cu ea doar odoarele bisericii (construită în 1823 de strămoșul ei, marele logofăt Dimitrie) și bunurile din seiful familiei. Biblioteca, cu toate insistențele și protecția oferite de autorități, refuză să o evacueze, predând însă ulterior Episcopiei Romanului două inventare ale vastei comori bibliofile. În iarna anului 1944 au staționat aici prizonierii militari nemți, iar mai apoi castelul a fost vandalizat și devastat de soldații ruși, care au folosit multe exemplare de carte drept combustibil în sobele de teracotă ale imobilului. Tot atunci au dispărut din castel și valoroase piese de mobilier, dar și piese din celelalte colecții.

Rămăasă văduvă și fără moștenitori, Ecaterina se călugărește în ultima parte a vieții, luând numele de monahia Macrina, iar în aprilie 1947 se hotărăște să facă un act de donație către Episcopia Roman, din care reiese că revin acesteia castelul cu toate bunurile sale, precum și parcul de 32 hectare care-l înconjură, biserica ctitorită de bunicul său, Dimitrie, și dependințele, cu gândul mărturisit ca episcopia să înființeze aici o mănăstire de maici. Lucrul acesta se și înfăptuiește, dar este cunoscut că, în 1953, comuniștii desființază comunitățile mănăstirești, iar maicile de aici sunt repartizate la un schit din județul Botoșani, întreg domeniul devenind proprietatea statului. Ecaterina nu mai apucă să vadă schimbările în bine ale străvechiului său domeniu, moare la schitul Cazancea, iar în 1970 osemintele îi sunt aduse la Miclăușeni, alături de cele ale strămoșilor ei.

În perioada următoare, clădirea a fost folosită cu diverse destinații, între care, cât timp a fost în patrimoniul Ministerului Metalurgiei, a fost organizat aici un depozit de explozibil, apoi a trecut în administrarea Sfatului Popular Regional, vreme în care în mansarda castelului erau organizate nenumărate agape ale administrației comuniste, perioadă în care are loc primul incendiu; apoi a trecut în grija Universității „Al.I. Cuza” din Iași, devenind, după 1960, centru de plasament pentru copii cu handicap psihic sever, împreună cu înființarea unei școli speciale sau de corecție, așa cum era denumită atunci. În decembrie 1968 castelul suferă de pe urma unui nou incendiu, însă din mansarda castelului, unde fuseseră depozitate o parte din piesele de mobilier, sunt salvate multe obiecte. În anii care au urmat, tot de pe urma acestei nefericite destinații, castelul suferă deteriorări masive, iar în 1985 izbucnește un ultim incendiu care pricinuieste pagube devastatoare, de această dată arzând mobilierul și șarpanta, iar apa infiltrată în pereții de dedesubt produce masive degradări. Între timp, clădirea neîngrijită, abandonată aproape, a suferit și alte neajunsuri, construcția este devastată: ușile, ferestrele, parchetul au fost scoase, șemineele sparte. La un moment dat, un ziarist ieșean inimos, după o vizită la castel, realizează un reportaj publicat de ziarul „Flacăra Iașului”. Aflăm astfel că, după un an de la plecarea Centrului de plasament, încă mai poate fi constatat faptul

că pereții și pardoselele miroseau a urină. În 2001 castelul este retrocedat, așa cum indica actul de donație al Ecaterinei, Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, prin grija căreia încep lucrările de restaurare, la început cu mici reparații de urgență la toate clădirile de incintă, iar mai târziu, cu intervenții substanțiale de consolidare și restaurare, lucrări însă nefinalizate în întregime. Castelul poate fi vizitat, fără însă a putea oferi o expoziție muzeală care să urmărească povestea locului și a familiei. După lucrările de amenajare a clădirilor anexe a fost organizat un Centru cultural ecumenic de zi pentru persoane în vârstă, dar și o sală de conferințe, pelerinaje, atelier de pictat icoane și ouă încondeiate. Au loc aici întâmplări culturale deosebite, existând și posibilitatea vizitării castelului, cu program muzeal și ghid specializat.

După ce am urmărit pe scurt destinul domeniului, să vorbim mai pe larg de patrimoniul inestimabil adăpostit de edificiul cu înfățișarea sa romantică, cu plafoanele și pereții săi pictați, și cu bogatele stucaturi încă prezente în interior, să amintim de vitraliile deosebite la care a contribuit cu sugestii și talentul Mariei Ghica. Castelul adăpostea un *Museum familiarum*, cu patrimoniul arheologic cumulând piese rare arheologice, numismatice, epigrafice (cuțite, topoare, cremene, pistoale turcești, pietre tombale etc.), dar și cea mai veche relicvă în piatră, provenită din vechea construcție, bolta-ogivă de la intrare, datată secolul XV-XVI, din vremea lui Miclăuș și a lui Simion Stroici.

Biblioteca cu impresionanta și valoroasa sa colecție a fost constituită inițial de vornicul Ioan Sturdza și de tatăl acestuia, logofătul Sandu Sturdza, probabil la 1755, odată cu începuturile conacului. După anul 1781, Dimitrie este acela care acordă cea mai mare importanță pasiunii bibliofile a familiei. El extinde metoda de îmbogățire abonându-se la buletine de informare după care erau făcute comenzile.

Biblioteca era plasată pe holul primului nivel, cele 60.000 de volume fiind orânduite în rafturi încuiate de-a lungul pereților, până la plafon.

Din colecția logofătului Sandu rămâne moștenire, păstrate în biblioteca Miclăușeană și apoi trecute în cea Șcheiană și de aici la Academie, o seamă de manuscrise ce merită a fi consemnate pentru a le putea urmări astfel traseul. Spre exemplu, o lucrare deosebită, foarte rară este *Adunare și strângere a multor istorii*, traducere din limba greacă, datată 1662, un manuscris cumpărat în 1737 sub denumirea *Letopiseț grecesc*.

Atât povestea bibliotecii, cât și a celorlalte valori ale familiei este foarte complicată. De aceea ne oprim doar la câteva date eveniment.

În 1737 Ioan Sturdza, fiul lui Sandu, intră în posesia Miclăușenilor; el cumpără, în anul 1748, și dăruiește bisericii (construită în 1823) domeniului un *Triod*, iar peste un an, o *Evanghelie tipărită la Râmnic în 1746* și păstrată până azi în biserica familiei. Pe exemplarul unui manuscris aflat acum în colecția Academiei, *Letopiseț al vechiului și slăvitului neam a slovenilor*, se află scris în grecește: „Această carte e a jupânului spătar Ioan Sturdza” (însemnarea datează din 1746-1747, când acesta deținea deja rangul de spătar, dată pe care o reținem ca început al constituirii fabuloasei colecții).

Însă odată cu acest început trebuie să-l punem în drepturi pe Dimitrie Sturdza Logofătul care, de fapt, după 1871, devenit și stăpân al Miclăușeniului, cu spiritul său iluminist, la curent cu evoluția culturii europene, bun cunoscător al limbii și culturii grecești și al limbii franceze (are grijă deosebită de educația fiilor lui, pe care îi va trimite la studii în Germania), își pune amprenta pe începuturile alcătuirii valoroasei colecții bibliofile. Va achiziționa acum o serie de manuscrise deosebit de prețioase. Fiii săi, Costache Sturdza-Șcheianul (președintele Cabinetului de Istorie Naturală a Moldovei) purta corespondență cu personalități științifice din Viena, Paris, Frankfurt, și Alecu

Sturdza-Miclăușeanul, colecționar de manuscrise istorice, vor îmbogăți biblioteca moștenită de la tatăl lor.

Această bibliotecă va fi împărțită între cei doi frați, Costache și Alecu, între 1830 și 1836 și definitiv după 1846, anul morții tatălui lor, și va fi denumită fiecare parte după moșia unde era plasată, adică Biblioteca Șcheiană și cea Miclăușeană. Mai mult, cei doi moștenitori își fac copii după manuscrise, pentru a le avea fiecare în partea sa de bibliotecă. Partea de bibliotecă de la Șcheia, a lui Costache, va fi moștenită de fiul acestuia, Dimitrie C. Sturdza-Șcheianul, membru al Academiei Române, și dăruită din voința acestuia din urmă, în 1884, înaltului for. Cea a lui Alecu, rămasă la Miclăușeni, va reveni fiilor acestuia, Dimitrie și George. Alecu este acela care, pe la 1848, în timpul revoluției, ordonează manuscrisele, o parte dintre ele le va pune chiar la dispoziția lui Kogălniceanu pentru tipărire. Alecu își păstra exemplare din bibliotecă și în locuința de la Iași, iar partea de la Miclăușeni se va dezvolta și va ajunge la momentul ei de vârf de fapt sub Dimitrie A. Sturdza care, după studiile în Germania, unde dobândise un bagaj enciclopedic de cunoștințe (va deveni numismat, istoric documentarist și președinte al Academiei Române), va îmbogăți colecția cu manuscrise românești și carte rară care se află azi, după cum am mai spus, la Academia Română. Miclăușeni, îmbogățit cu numeroase ediții de carte valoroasă, va rămâne fratelui său George (după ce Dimitrie A. se căsătorește și se stabilește la București). George continuă pasiunea familiei, primește buletine de informare după care făcea și el comenzi. Veneau cărți din Bologna, Berlin, Paris, găsim astfel ediții tipărite în marile orașe ale Europei din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În secolele XIX-XX biblioteca se mai îmbogățește și prin grija Mariei Ghica-Sturdza și a fiicei acesteia, Ecaterina Sturdza-Cantacuzino, însă ele nu mai aveau pasiune pentru cartea rară și manuscris, comandau doar cărți destinate lecturii. Biblioteca era acum practic nefolosită, rafturile din holul principal de la etaj rămăneau încuiate.

În 1944, autoritățile propun Ecaterinei evacuarea bibliotecii; aceasta refuză, socotind că este suficient, pentru a o proteja, inventarul din caietul cu scoarțe roșii, care avea o grosime de 30-40 cm. Ulterior, Episcopia Roman va ridica și un alt inventar, cu scoarțe maro, mult mai vechi, dar ambele dispar. În prezent, Episcopia nu mai recunoaște că ar fi intrat în posesia acestor inventare. Se mai presupune că inventarele Ecaterinei, precum și alte documene legate de castel, de întreaga proprietate au fost confiscate de Securitate și distruse. În iarna anilor 1944-1945 lungile convoaie cu prizonieri nemți făceau popas la castel, prilej cu care biblioteca e răvășită, iar la trecerea rușilor devastată, sute de cărți fiind arse în sobele din castel.

În primăvara anului 1945, Jacob Popper și anticarul ieșean Jean Ackerman au ajuns la Miclăușeni împreună, cu un camion al Apărării Patriotice, mișcând paznicul angajat să păzească domeniul că au misiunea să aleagă din biblioteca Miclăușenilor o seamă de cărți pe care ar urma să le predea universității ieșene. Este limpede, cum de altfel au și mărturisit ulterior, că erau informați și conștienți că aveau de a face cu cea mai valoroasă colecție bibliofilă particulară din Moldova. De altfel, trebuie spus că acest anticar a fost singura persoană avizată care a pătruns în prețioasa bibliotecă când încă mai existau acolo ediții de carte importante prin vechime și raritate. De fapt, aceasta a fost maniera folosită de comuniști pentru a distruge conacele boierești. Anticarii cunoscători, însoțiți de cineva de la partid, alegeau edițiile cele mai prețioase, nu doar din biblioteca despre care vorbim, ci și din numeroasele conace boierești din nordul Moldovei. Popper răspândise chiar zvonul că ar fi găsit biblioteca deteriorată de apa de ploaie care ar fi pătruns prin acoperișul spart sau că incendiile au mistuit valorile de acolo. Acesta

recunoaște, însă, că ar fi ridicat de la castel „câteva sute de *in folio*, legate în pergament, din *Patrologia latină și greacă* alcătuite de abatele J.P. Migné”. După declarația lui, există informația că întreaga colecție de pergamente era din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, și tot acest Popper ne spune că ce a luat a fost depus la sediul ARLUS Iași, „în lipsa unui loc mai adecvat”, iar alte câteva sute de cărți din secolele XVI-XVII au fost **vândute** de cei doi Bibliotecii Centrale Universitare din Iași, unde, spre bucuria noastră, le putem găsi și azi; alte câteva sute dintre cele mai valoroase, spune tot anticarul, ar fi trecut granița în Occident. Mai apoi, din multele volume încă rămase, cei doi paznici au vândut fără discernământ și fără număr, cu căruțele, spre a fi utilizate drept hârtie de ambalaj în dughenele și prăvăliile din Târgu Frumos. Abia în toamna anului 1945 o mică parte din ce rămăsese a fost salvată de Ecaterina și predată în grija Episcopiei pentru care, ulterior, a lăsat și un act de donație. Prin truda pasionaților preoți C. Dănilă și I.V. Pascu și, desigur, cu știința și consimțământul Ecaterinei Cantacuzino-Sturdza, Episcopia de Roman a pus la un loc sigur tot ce mai rămăsese din prețioasa bibliotecă – ne spune în mărturisirea sa învățătorul Costin Merișcă. Iată ce mai conținea inventarul ajuns la Episcopie: corespondență – este vorba de mii de scrisori, documente de moșie și 4.000 de volume, multe foarte deteriorate, dar restaurate și conservate în cadrul Episcopiei, înregistrate la numerele de inventar 7459-10655. Referitor la manuscrise, 1.500 au fost selectate și au luat drumul Arhivelor Statului din Iași, precum și alte 4.000 scrisori; acte de moșie din perioada 1850-1944 și-au găsit adăpost la Filiala Roman a Arhivelor Statului care, după desființarea județului, au trecut la Arhivele din Piatra Neamț, nu de la Iași.

În rezumat și pentru a încheia povestea aceasta tristă, știm, după inventarele Ecaterinei și după diverse alte mărturii, că biblioteca conținea aproximativ 60.000 de volume de carte, între ele un număr însemnat de incunabule, un număr mare de ediții princeps și ediții rare, românești și străine. În limba română, de exemplu, biblioteca deținea toate edițiile princeps ale secolelor XVIII-XIX, precum și toate cronicile românești, unele în copie, tipărituri și manuscrise religioase în română și slavonă, datate din secolele XVI-XIX, iar din literatura străină, cele mai multe erau ediții în limba germană, franceză, italiană, engleză, greacă, latină, unele ediții princeps din secolul al XVI-lea, apoi literatură beletristică, lucrări din filosofia antică și medievală, volume din istoria universală, dar și lucrări cu temă morală și religioasă. Știm că Biblioteca de la Miclăușeni primea informări periodice legate de apariția de carte din țară și din afara țării, precum și reviste în limbi străine, în colecții incomplete; pot fi regăsite în patrimoniul Episcopiei Roman. Exemplificăm aici publicații precum: „La Revue du clergé français”, Paris 1896, „Revue encyclopédique Larousse”, 1899, „La Roumanie nouvelle” 1925-1928 etc. Pentru o mai clară reprezentare și pentru a ne forma o imagine cât de cât aproape de adevăr asupra conținutului deosebit de prețios al bibliotecii, să enumerăm câteva titluri. Din istoriografia românească colecția deținea exemplare din *Cronicile moldovenești*, *Letopisețele anonime ale Moldovei*, *Letopisețul cantacuzinesc* și *Anonimul brâncovenesc*, lucrări semnate de Radu Greceanu, Dimitrie Cantemir, Nicolae Roset, sau literatură populară – romane și povestiri populare, traduceri din limba greacă sau din autori occidentali, cronografe – spre exemplu cel de la 1707, un cronograf denumit *Letopisețul grecesc*, însemnări de familie olografe ale lui Enache Cogălniceanu sau Tudorache Balș, scrisori ale lui Alexandru Sturdza Vistierul către Costache Iamandi Șetrarul, o condică privind evidența vaselor cu vin aflate în pivnița de la Miclăușeni la 1838..., din perioada iluministă lucrări ale reprezentanților Școlii Ardelene, apoi Gh. Asachi, Vasile Pogor Vornicul, tatăl junimistului, traducător din franceză și engleză,

Costachi Conachi etc., lucrări de la începuturile literaturii științifice, catagrafii despre meserii, bresle și negustori de pe cuprinsul întregii țări, lucrări de istorie, geografie, sociologie, lingvistice, militare, matematice, medicale... Acestea sunt doar câteva dintre tipăriturile ce se aflau la Miclăușeni, exemple care ilustrează diversitatea și consecvența preocupărilor familiei Sturdza, dar și calitatea și conținutul pasiunii lor bibliofile.

Ciprian GLĂVAN

FAMILIA NAKO - DINASTIE DE ÎNTRERPRINZĂTORI ȘI OAMENI DE CULTURĂ

DIE NAKO FAMILIE – EINE DYNASTIE VON UNTERNEHMER UND KULTURFÖRDERER

Zusammenfassung: Die Nako Familie stammte aus Makedonien. Eines der ersten Mitglieder dieser Familie war Cipriano Nako, der schon 1382 erwähnt wird. Die Handelsleute Cristophoros und Cyrillos Nako übersiedelten in der zweiten Hälfte des XVIII. Jahrhunderts aus Makedonien, das damals zu dem Osmanischen Reich gehörte, ins Habsburgerreich. Sie beschäftigten sich in ihrer neuen Heimat weiterhin mit dem Handel und dank ihrer Fähigkeiten in diesem Bereich wurden sie in kurzer Zeit wohlhabend und zu Lieferanten der kaiserlichen Armee. Als Folge dessen wurden sie auch in der Reichshauptstadt Wien bekannt. Sie folgten dem Rat des Kaisers Josef II und nahmen an der Versteigerung der Banater Domänen, die im Jahr 1781 stattfand, teil. Dabei kauften sie die Domänen Großsanktnikolaus und Marienfeld. Die beiden Brüder verwalteten zusammen ihre Geschäfte und setzten solide finanzielle Grundlagen für die Entwicklung der Familie. Als sie starben, wurden die Domänen aufgeteilt: die Nachfolger des Cristophoros bekamen die Domäne Großsanktnikolaus, während die Nachfolger des Cyrillos die Domäne Marienfeld, die auch Großkomlosch umfasste, bekamen. Die Aufteilung der Domänen führte auch zu einem Prozess, der mehrere Jahrzehnte dauerte und mit einem Urteil, der die ursprüngliche Einteilung beibehielt, endete. Die erste Generation aus dieser Familie setzte die Grundlagen des wirtschaftlichen Wohlstands der Familie. Während der zweiten Generation fanden die Aufteilung der Domänen und eine Trennung der zwei Familienteile statt. Die dritte Generation (z.B.: Johann Nako bzw. Koloman und Berta Nako) kann im Falle beider Familienteile als die wichtigste betrachtet werden. Dies gilt sowohl für den kulturellen Bereich, als auch in anderer Hinsicht und deshalb bin ich mehr auf diese Generation eingegangen. Wegen einer verschwenderischen Lebensweise, die sehr große Ausgaben voraussetzte, beginnt mit dieser Generation auch der Niedergang der beiden Teile der Familie Nako. Die letzten Nachfolger dieser Familie starben kinderlos oder verkauften in dem zweiten und dritten Jahrzehnt des XX. Jahrhunderts das Eigentum, das sie auf dem heutigen Gebiet Rumäniens besaßen.

Familia Nako era o familie veche, originară din zona Macedoniei care, la vremea respectivă, era parte integrantă a Imperiului Otoman. Printre primii săi membri este amintit un oarecare Cipriano Nako, în anul 1382. Din această familie, despre care s-a afirmat că ar fi de origine aromână sau greacă, se trag și frații Cristophoros și Cyrillos Nako. În regiunea lor de baștină, aceștia se ocupau cu comerțul. În jurul anului 1760, Cristophoros a plecat în Imperiul Habsburgic, unde a continuat să se ocupe de comerț. Era aprovizionat cu marfa necesară, îndeosebi grâne, fructe exotice și vite, de fratele său, Cyrillos. Acesta a rămas inițial în ținutul natal, dar în anul 1770 l-a urmat pe fratele său în Imperiu. În anul 1780 au înființat, la Viena, o societate de comerț. Grație abilității lor în domeniul comerțului, afacerile familiei au înflorit, cei doi frați devenind furnizori ai armatei imperiale.¹

Succesul în afaceri a dus la o creștere considerabilă a averii lor și i-a făcut cunoscuți în cercurile înalte din Imperiu. În acest context, împăratul Iosif al II-lea, care îi cunoștea personal, le-a sugerat să participe la licitația, desfășurată în anul 1781, pentru vânzarea domeniilor bănățene. Aceștia au achiziționat domeniile Sânnicolau Mare și Teremia,

¹ Martin Kurzhals, Hans Diplich, *Heimatsbuch der Heidegemeinde Großkomlosch im Banat*, Verlag J.G. Bläschke, St. Michael, 1983, p. 132.

devenind, asemenea altor comercianți aromâni veniți din Imperiul Otoman, mari proprietari funciari. Această vânzare a domeniilor bănățene a avut loc după desființarea provinciei imperiale Banat și înglobarea sa în Ungaria. Conform unei proceduri uzuale în vremea respectivă, în anul 1784, cei doi frați au fost înnoblați, primind predicatul „de Nagyszentmiklósi.” Conform unei înțelegeri încheiate între cei doi frați, Cyrillos urma să se ocupe de activitățile comerciale de la Viena, iar Christophoros, de administrarea nemijlocită a domeniilor din Banat. Acest mod de administrare comună a domeniilor și afacerilor, care presupunea împărțirea egală a profiturilor și pierderilor, a rezistat timp de două decenii. Cyrillos a murit în luna octombrie a anului 1787, la Viena, iar Christophoros a devenit, conform dorinței decedatului, tutorele fiului lui Cyrillos, Iosif. După decesul lui Christophoros, în anul 1801, a avut loc împărțirea domeniilor între urmașii lui Christophoros și Cyrillos. Astfel, prin tragere la sorți, domeniul Sănnicolau Mare a revenit urmașilor lui Christophoros, iar domeniul Teremia, care cuprindea și Comloșul Mare, a revenit urmașilor lui Cyrillos. În felul acesta, la cumpăna secolelor XVIII-XIX, familia Nako s-a ramificat în două ramuri, înnoblate ulterior separat.²

Familia Nako – Ramura de Sănnicolau Mare

După decesul lui Christophoros Nako, fiul acestuia, Alexandru, a crescut sub influența unui *pater* (călugăr) iezuit, ceea ce explică și convertirea sa la romano-catolicism la vârsta majoratului. Considerând că a fost dezavantajat în momentul împărțirii domeniilor, Alexandru Nako a inițiat un proces în acest sens, care s-a încheiat în anul 1844. Acest proces, al cărui verdict a confirmat împărțirea inițială, a dus la o distanțare și mai mare între cele două părți ale familiei Nako.

Alexandru a achiziționat palatul Eskeles, care găzduiește în prezent Muzeul Evreiesc din Viena. În zona natală a sprijinit construcția bisericii romano-catolice din Sănnicolau Mare, care a durat două decenii, în special din cauza unor întârzieri de natură financiară.³

Fiul său, Koloman, a moștenit de la tatăl său o avere considerabilă și a fost, alături de soția sa, Berta Gyertyánffy de Bobda, probabil cel mai important reprezentant al aripii de Sănnicolau Mare a familiei Nako.

Cu puțin timp înainte de sfârșitul vieții sale, Christophoros Nako a fondat prima școală agricolă de pe teritoriul actual al României, aceasta numărându-se printre primele de acest fel din Europa. Scopul primar urmărit prin crearea acestei școli a fost acela de a forma specialiști cu calificare în domeniu, pentru a putea administra moșiile familiei Nako. Fondarea acestei instituții, care și-a deschis porțile în anul 1801, a fost o măsură inspirată în domeniul politicii școlare. Școala s-a compus dintr-o clădire administrativă, o locuință, un internat pentru viitorii elevi, grajduri, silozuri pentru cereale și suprafețele agricole necesare, puse la dispoziție de familia Nako.

Conform dispozițiilor contelui Nako, școala avea un număr de doisprezece copii școlarizați: trei de etnie germană, trei maghiari, trei români și trei sârbi.⁴ Întreținerea acestora se realiza printr-un sistem de burse. Unul dintre administratorii acestei școli agricole a fost tatăl renumitului compozitor Bartók Béla.

Școala agricolă, care nu a funcționat în timpul Revoluției de la 1848-1849, a fost închisă în anul 1855. În anul 1863, Koloman a reorganizat școala și a numit-o, în memoria

² Maria Berényi, *Artistul și mecenatul Ioan Naco – Nákó János (1814-1889)*, în „Lumina”, Publicația Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, Budapesta, 2010, p. 6.

³ Hans Haas, *Neamul de nobili Nákó de Nagy-Szentmiklos*, Editura Banatul Montan, Reșița, 2011, pp. 26-27.

⁴ Hans Haas, *op. cit.*, p. 20.

bunicului său, Școala agricolă. Institutul „Kristof”. Pentru funcționarea acesteia, a donat 24 de pogoane și toate clădirile necesare. Anual erau admiși 12 elevi din Sânnicolau Mare, care erau educați gratuit și primeau câte 16 creșterii pentru achiziționarea de rechizite școlare. Dacă elevii, care terminau cursurile școlii, își fondau propria gospodărie, primeau o sumă de 42 de florini pentru înzestrarea ei. Cei cu rezultate excelente la învățătură obțineau un ajutor anual de 124 de forinți pentru continuarea studiilor până la vârsta de 24 de ani. Școala a fost preluată de stat în anul 1887, sub egida Ministerului agriculturii. În acest context, au fost închiriate 100 de pogoane cadastrale, iar școala a devenit o școală agricolă regală. Numărul elevilor acestei școli varia în general între 45 și 55, iar de pregătirea lor se ocupau, pe lângă directorul școlii, trei profesori permanenți și doi plătiți cu ora.⁵

Contele Koloman Nako s-a născut pe data de 22 februarie 1822 și a fost botezat în domul „Sfântul Ștefan” din Viena, petrecându-și cea mai mare parte a vieții la Sânnicolau Mare.

Castelul familiei Nako, care împodobește și în prezent partea centrală a orașului, a fost construit în anul 1864. La vremea respectivă acesta era un veritabil muzeu de artă. Astfel, pe lângă bibliotecă, care cuprindea 5.000 de volume și un altar de Cinquecento, în salon se aflau picturi ale mai multor artiști și, nu în ultimul rând, ale soției contelui, Berta. Imaginea era întregită de o colecție bogată de porțelanuri de Delft, piese de orfevrărie germană și dulapuri sculptate și intarsiate.⁶ În jurul castelului se afla un amplu parc, amenajat cu rafinament.⁷ O bună parte din amenajările interioare ale castelului au dispărut sau au fost distruse în anii tulburi de la sfârșitul Primului Război Mondial.

Printre instituțiile de utilitate publică din Sânnicolau Mare a căror edificare se datorează familiei Nako se numără și spitalul din localitate. După moartea soției sale, Berta, în anul 1882, contele Koloman a construit în memoria acesteia spitalul, în curtea căruia a fost amplasată o statuie reprezentând-o pe Sfânta Berta. La început, spitalul a cuprins doar câteva paturi și funcționa ca un singur medic, dr. Löwenstein, care era și medicul familiei Nako. Clădirea solidă a spitalului beneficia încă de la început de curent electric, livrat de moara Prohaska din apropiere. Spitalul, modern pentru vremea respectivă, a fost administrat de familia Nako până în anul 1915, fiind trecut apoi sub administrația comitatului Torontal și, ulterior, sub cea a statului român.⁸

Koloman, care a deținut diverse funcții economice și politice (de exemplu, deputat al comitatului Torontal în parlamentul maghiar sau membru al consiliului directorial al Societății de Căi Ferate din Imperiu), a avut și alte contribuții la dezvoltarea edilitară modernă a orașului Sânnicolau Mare.

În strânsă legătură cu numele său a stat construcția liniei ferate Timișoara – Sânnicolau Mare – Szeged, via Cenad, și a liniei Arad – Sânnicolau Mare – Kikinda, via Valcani. Fără îndoială că un rol important în acest sens l-a avut faptul că era membru în consiliul directorial al Căilor Ferate.

În altă ordine de idei, a fondat societatea Aranka, pentru protecția față de inundații, a cofinanțat construirea digului pe Mureș și expansiunea unui sistem de

⁵ Borovszky Samu, *Magyarország vármegyéi és városai*, Budapesta, 1912, p. 264.

⁶ Borovszky Samu, *op. cit.*, p. 90.

⁷ Hans Haas, *op. cit.*, p. 34.

⁸ *Istoria spitalului din Sânnicolau Mare*, http://www.spitalorasanesccsannicolaumare.ro/docs/ISTORICUL_SPITALULUI.pdf, 27.03.2015.

desecare funcțional.⁹ Dintre celelalte contribuții ale lui Koloman Nako la dezvoltarea edilitară a orașului pot fi menționate următoarele: înființarea unei tipografii, înființarea unei asociații de patinaj, amenajarea parcului orașenesc și donarea terenului intravilan necesar construirii unei biserici ortodoxe.¹⁰

În domeniul artistic, merită menționată contribuția soției lui Koloman, Berta.

Era o pianistă talentată, care își fermeca contemporanii prin strălucirea interpretărilor ei. A avut o orchestră proprie de țigani din Mako, cu care a dat concerte și spectacole, deseori în scop caritabil. S-a aflat în corespondență cu unii dintre marii muzicieni ai vremii, precum Richard Wagner sau Franz Liszt, care s-au exprimat în mod elogios cu privire la persoana contesei și la aparițiile acesteia pe scena Teatrului Național din Budapesta.¹¹

Chiar dacă a urmat și cursuri la Școala Superioară de Pictură din Viena, Berta Nako a fost mai mult un artist autodidact. Cu toate acestea, poate fi considerată discipol al lui Ignaz Raffalt și al lui Friedrich von Amerling. A avut succes în acest domeniu în primul rând ca portretistă. În portretele ei a acordat o atenție deosebită țigăncilor, însă a avut o abordare aparte, modernă, a acestui subiect atât de popular în secolul al XIX-lea. Personalitatea ei feminină a transferat-o și asupra modelelor de țigănci din portretele sale și a înnoit astfel convențiile de până atunci, privitoare la reprezentarea acestora.¹²

Dincolo de preocupările ei artistice, Berta și-a creat un bun renume și grație acțiunilor de caritate întreprinse de ea. Acest stil de viață al soților Nako, care presupunea cheltuirea unor sume mari de bani, a făcut din reședința lor din Sânnicolau Mare un nucleu important al vieții sociale din Banat de la vremea respectivă, dar a avut și o influență negativă asupra resurselor financiare ale familiei. Cu toate acestea, se poate aprecia că cei doi, conții Koloman și Berta Nako, au fost cei mai importanți reprezentanți ai familiei Nako din Sânnicolau Mare, aducând o contribuție importantă la dezvoltarea urbană modernă a acestei localități. Declinul mai accentuat al acestei ramuri a familiei a început odată cu fiul lor, Alexandru, care a fost tot timpul bolnăvicios și a avut o relație încordată cu părinții săi. Fiul acestuia, un alt Alexandru, a fost ultimul reprezentant masculin al acestei părți a familiei Nako. Acesta din urmă a ocupat mai multe funcții publice, precum deputat în parlamentul maghiar sau guvernator al orașului Fiume și al țărmului croat, aflat sub administrarea guvernului maghiar.¹³ S-a ocupat cu organizarea și modernizarea moșiei de la Sânnicolau Mare și a susținut fondarea unei școli superioare de fete. Stilul său extravagant de viață depășea însă posibilitățile sale financiare, astfel că, pentru a acoperi datoriile, începând cu anul 1912, a inițiat o înstrăinare radicală a bunurilor familiale. În contextul acestor probleme financiare, pasiunea sa pentru jocuri de noroc i-a adus sfârșitul în anul 1923.

Familia Nako – Ramura de Teremia (Comloșul Mare)

Fiul lui Cyrillos s-a născut în zona de baștină a familiei din zona Macedoniei, fiind botezat într-o capelă ortodoxă greacă din Salonic cu numele de Iosif. A murit în anul 1816, la vârsta de 30 de ani, la Viena, ca urmare a unei afecțiuni pulmonare. A fost adus însă la Comloșul Mare și înmormântat în cripta bisericii ortodoxe din localitate.

Dintre cei șase minori orfani care au rămas pe lângă soția sa, a supraviețuit doar

⁹ Hans Haas, *op. cit.*, pp. 43-45.

¹⁰ Borovszky Samu, *op. cit.*, p. 198.

¹¹ Hans Haas, *op. cit.*, pp. 37-39.

¹² Bellák Gábor, *Görög festők a 19. századi Pest-Budán*, în catalogul *Görög örökség*, Nyíregyháza, 2010, p. 49.

¹³ Borovszky Samu, *op. cit.*, pp. 547-548.

Ioan Nako. Acesta și-a făcut studiile la Pesta și la Viena, intrând, la vârsta majoratului, în posesia moștenirii lăsate de tatăl său și devenind astfel proprietarul funciar al domeniului Teremia. Prin diploma nobiliară din 8 aprilie 1840, a primit de altfel și titlul de „von Marienfeld”.¹⁴ S-a căsătorit cu Anastasia Vucetici, din Trieste, și a avut o singură fiică, Mileva. La rândul ei, aceasta nu a avut copii, astfel că a reprezentat ultima descendentă a ramurii de Teremia a familiei Nako, care s-a stins odată cu decesul ei, în anul 1926.

Până în anul 1840, Ioan și Anastasia au petrecut cea mai mare parte a timpului la reședințele familiale din Viena și Pesta. După acest moment s-au mutat în castelul construit de Ioan la Comloșul Mare, petrecând cea mai mare parte din an la această proprietate. În jurul acestui castel, aflat în centrul Comloșului, a dispus amenajarea unui parc, de care s-a ocupat printre altele renumitul grădinar Josef Janauschek, făcând din el unul dintre cele mai prezentabile parcuri din această zonă.¹⁵ De altfel, castelul și parcul sunt menționate și în descrierile lui Franz Xaver Eckert, care a vizitat Comloșul în anul 1857.

Ioan Nako a fost un împătimit al teatrului, ceea ce l-a făcut să cheltuiască sume mari pentru această pasiune. A studiat de plăcere tehnica și arta vocală la Viena, cu profesorul italian Luigi Guglielmi, și a urmărit cu regularitate reprezentațiile teatrale și muzicale care aveau loc în marile orașe ale Imperiului.¹⁶

Disponând de resurse financiare generoase, și-a înființat propriul teatru de curte în castelul său nobiliar de la Comloș. Acest teatru, frumos amenajat, dispunea de o scenă cu toate cele necesare pentru acest tip de reprezentații. În prelungirea sălii de spectacole se mai afla o clădire, care găzduia recuzita scumpă, confecționată din materiale de cea mai bună calitate. Decorul era realizat de cei mai buni scenografi de la Viena și Pesta.¹⁷

Pentru spectacolele permanente a angajat o trupă de artiști și o orchestră. Atât unii, cât și ceilalți beneficiau de cazare, încălzire, iluminat, o cantitate de cereale și o sumă de bani pentru serviciile prestate.¹⁸ Pe lângă beneficiile enumerate mai sus, dirijorul orchestrei primea dublul sumei primite de ceilalți muzicieni și o parte din banii încasați pe biletele de intrare cumpărate de localnici. Aristocrații din împrejurimi și funcționarii angajați pe domeniile acestora constituiau publicul permanent al spectacolelor desfășurate în cadrul acestui teatru. Deseori pe scenă a evoluat și amfitrionul Ioan Nako în rol de tenor, dar și ca scenograf sau regizor. Atunci când alegea să fie doar spectator, se așeza în loja sa, îmbrăcat impecabil cu frac, mănuși albe și joben.¹⁹

Pasiunea sa pentru teatru și disponibilitatea de a cheltui sume mari pentru aceasta poate fi cel mai bine ilustrată de următorul episod. La mijlocul secolului al XIX-lea, pe scena teatrului din Milano a făcut senzație o cântăreață care, prin frumusețea și talentul ei, a încântat toată Italia și Austria. Nako i-a propus acesteia, printr-un intermediar, să vină să interpreteze și pe scena teatrului din Comloș. Aceasta a acceptat, cu condiția să fie plătită cu 1.000 florini și să aibă un însoțitor, care să o aducă la Comloș și să o ducă înapoi. După reprezentația cântăreței, Ioan Nako a oferit o masă, la care au participat numeroși oaspeți. Nota de plată a serii respective corespundea valorii de

¹⁴ Maria Berényi, *op. cit.*, p. 7.

¹⁵ Martin Kurzhals, Hans Diplich, *op. cit.*, p. 136.

¹⁶ Maria Berényi, *op. cit.*, p. 8.

¹⁷ *Ibidem.*

¹⁸ Martin Kurzhals, Hans Diplich, *op. cit.*, p. 136.

¹⁹ Maria Berényi, *op. cit.*, p. 9.

achiziționare a două gospodării.²⁰ El a invitat la Comloș numeroase trupe de teatru, printre care s-a numărat, în 1868, și trupa lui Pascaly, din care făcea parte și Mihai Eminescu. Răspunzând invitației sale, se pare că această trupă ar fi jucat și la teatrul din Comloș.

Pe lângă teatru, el a fost atras și de artele plastice, astfel că Galeria Națională din Budapesta găzduiește și în prezent două din lucrările sale. În lucrările sale peisagistice el a folosit mai ales culori foarte închise, iar trăsăturile peisajelor sale corespund epocii romantice.²¹

Pe lângă activitatea sa în domeniul artistic, a făcut și numeroase acte de binefacere și a sprijinit cu sume de bani fondarea a diverse instituții și asociații de prestigiu. Astfel, contribuțiile sale au ajutat la înființarea Academiei Maghiare care, într-o primă fază, a activat de altfel în palatul budapestan al lui Ioan Nako.²² În altă ordine de idei, a susținut cu suma de 5.000 florini Matica Srpska, al cărei membru era. Donația sa a permis înființarea primei fundații literare pur sârbești.²³

Stilul de viață fastuos și pasiunea sa pentru teatru, cultură sau călătorii a presupus cheltuirea unor sume mari de bani. Așa s-a ajuns la acumularea unor mari datorii. Pentru acoperirea acestora, în 1880 a fost vândut palatul de la Pesta, iar fabrica de bere și o parte din pământuri au fost închiriate. Din acest moment administrarea pământurilor s-a făcut într-un mod foarte riguros, proprietarului funciar fiindu-i oferită o rentă, iar restul veniturilor a fost folosit pentru îngrijirea proprietății.²⁴

Ultimii ani de viață i-a petrecut în palatul său de la Viena, unde a murit în data de 19 martie 1889. Ulterior, a fost adus cu trenul, pe care nu l-a folosit în timpul vieții, până la Kikinda și apoi la Comloșul Mare, unde a fost înmormântat în cripta familiei din biserica ortodoxă.²⁵

²⁰ Martin Kurzhals, Hans Diplich, *op. cit.*, pp. 137-138.

²¹ Maria Berényi, *op. cit.*, p. 11

²² *Ibidem.*

²³ Душан Ј. Попов, Јован пл. Нако од Великог Сент-Миклоша – велепоседник и први књижевни задужбинар Матице српске, în *Темнишварски зборник*, 4, Нови Сад 2006, p. 83.

²⁴ Maria Berényi, *op. cit.*, p. 12.

²⁵ *Ibidem.*

Elisabeta SAVU, Tatiana RISTEA

O DINASTIE ÎNTRERUPTĂ - CASA LE ROY

UNE DYNASTIE PERDUE - LA MAISON LE ROY

Résumé: *L'étude aborde l'évolution et les réalisations de l'une des entreprises les plus importantes et prestigieuses de l'horlogerie française, fondée en 1785 par Charles Basile Le Roy.*

La maison Le Roy est devenue renommée dans le domaine de l'horlogerie et au fil du temps elle attire une clientèle aisée et cosmopolite.

Nous présentons ici une pièce précieuse du patrimoine du Musée de l'Horloge « Nicolae Simache » de Ploiești attribué au fondateur de La maison Le Roy.

Depuis 1845, Louis Charles Le Roy, le fils du fondateur de La maison Le Roy, a vendu l'entreprise aux certains de ses partenaires, mais à condition de garder le nom de Le Roy pour deux générations encore. Avec cet acte de vente on met fin à la première étape de l'histoire de La maison Le Roy.

Pour plus de 40 ans, la société est détenue par Georges Casimir Halley des Fontaines, un entrepreneur passionné pour l'horlogerie, mais le destin fait qu'un autre horloger, nommé toujours Le Roy, devienne l'unique propriétaire de la compagnie en 1889. Depuis ce moment, le nom officiel de la société sera « L. Leroy & Cie », en commençant ainsi la seconde phase dans l'évolution de La maison Le Roy.

L'entreprise recevra en 1897 une commande pour une très complexe horloge, ce qui nécessite un travail de sept ans. Bien qu'incomplète, l'horloge sera présentée à l'Exposition internationale de Paris en 1900 où il reçoit le Grand Prix. Quintessence des plus importants progrès technique, technologique et artistique du temps, la performance réalisée par cette pièce ne sera pas égalée pendant près d'un siècle.

Lucrarea abordează evoluția și realizările uneia dintre cele mai importante și prestigioase firme din orologeria franceză, fondată în anul 1785 de Charles-Basile Le Roy. Casa Le Roy a devenit în timp foarte cunoscută în domeniu, atrăgându-și o clientelă de înalt prestigiu. În textul de față este prezentată o piesă de mare valoare din patrimoniul Muzeului Ceasului „Nicolae Simache” Ploiești și care este atribuită însuși fondatorului Casei Le Roy.

În anul 1845, Louis-Charles Le Roy, fiul fondatorului Casei Le Roy, vinde compania unor asociați, condiționând acest act de păstrarea numelui Le Roy timp de două generații. Odată cu acest act de vânzare, se încheie o primă etapă în istoria Casei.

După ce, timp de peste 40 de ani, compania este în proprietatea lui Georges Casimir Halley des Fontaines, un antreprenor pasionat de orologerie, destinul face ca un alt orologier, purtând tot numele de Le Roy, să devină unicul proprietar al companiei în anul 1889. Din acel moment, titulatura oficială a companiei va fi „L. Leroy & Cie”, începând astfel cea de a doua etapă în evoluția Casei Le Roy.

Firma va primi, în anul 1897, comanda unui ceas extrem de complex, la care se va lucra timp de șapte ani. Deși neterminat, ceasul va fi prezentat la Expoziția Internațională de la Paris din 1900, unde primește Marele Premiu. Chintesență a celor mai importante progrese tehnice, tehnologice și artistice ale vremii, performanțele piesei vor fi egalate într-un interval de aproape 100 de ani.

Casa Le Roy este una dintre cele mai prestigioase și longevive companii franceze de orologerie, fondată la sfârșitul secolului al XVIII-lea de Charles-Basile Le Roy, descendent dintr-o familie de orologieri.

Numele Le Roy este foarte frecvent în orologeria franceză și elvețiană, dar cel care îi va da prima dată strălucire prin inovațiile sale de geniu a fost Julien Le Roy (1686-1759). *Enciclopedia* lui Diderot și d'Alembert îi recunoaște meritul de a fi la originea ascensiunii orologeriei franceze, asigurându-i acesteia un statut de întâietate față de orologeria engleză. Fiul său, Pierre Le Roy (1717-1785), care a avut contribuții notabile în privința cronometrelor de marină, îi va continua activitatea, fără însă să-și poată egala celebrul tată.¹

Peste numai două decenii de la moartea lui Julien Le Roy, o altă familie de orologieri cu același nume, fără niciun grad de rudenie cu prima, pune bazele celebrei Case Le Roy, care se va impune, în timp, cu realizarea unor piese de mare prestigiu, capodopere tehnice și artistice, adevărate simboluri ale orologeriei franceze.

La scurt timp de la înființare (anul 1785), Casa Le Roy devine foarte cunoscută, atrăgându-și astfel o clientelă pe măsura prestigiului său. La început, atelierul era situat în zona Palatului Regal, zonă cunoscută pentru comerțul foarte intens; ulterior, în anul 1815, sediul firmei se va muta în Galerie Montpensier, aici rămânând mai mult de un secol.²

În timpul Revoluției franceze, Charles-Basile Le Roy este obligat să procedeze la o falsă vânzare a sediului și să-și semneze ceasurile produse cu anagrama „Elyor”. În perioada Primului Imperiu, Casa Le Roy cunoaște noi oportunități. În 1805, proprietatea este răscumpărată, iar ceasurile de buzunar și de călătorie cu sonerie, produse de înaltă precizie, sunt apreciate pe măsura valorii lor. Lui Charles-Basile Le Roy i se conferă atât titlul de Orologier al Împăratului, cât și al mamei acestuia, Laetitia Bonaparte. Primește numeroase comenzi și din partea comercianților elvețieni, participând în același timp la expozițiile de la Paris din 1819, 1823 (când brevetează un ceas atmosferic) și 1827.

În patrimoniul Muzeului Ceasului „Nicolae Simache” din Ploiești se află un ceas de buzunar, din aur, atribuit lui Charles Le Roy, datorită similitudinilor tipologice cu cele originale purtând semnătura acestuia. Această piesă prezintă două particularități: capacul din spate este decorat cu simboluri masonice, pictate cu email policrom, iar pe

Foto 1. Ceas de buzunar atribuit lui Ch. Le Roy, Colecția Muzeului Ceasului „Nicolae Simache”, Ploiești

¹ Catherine Cardinal, *Catalogue des montres du Musée du Louvre*, Éditions de la Réunion des musées nationaux, Paris, 1984, vol. I, p. 246.

² <http://legemmologue.com/2014/11/23/le-roy-leroy-des-histoires-qui-se-confondent/>

cadran, orele sunt marcate cu cifre turcești (foto 1). Simbolurile masonice de pe această piesă, cât și modul de indicare a orelor, conferă acesteia o valoare de mare raritate, știut fiind că idealurile masonice erau în contradicție cu preceptele religiei musulmane. Cu toate acestea, în secolul al XIX-lea, francmasoneriile italiană, franceză și engleză deschid loji masonice în Imperiul Otoman, la care au aderat politicieni, intelectuali, comercianți.³

Charles-Basile Le Roy a avut un fiu, Charles-Louis Le Roy, care va continua tradiția familiei, devenind maestru orologier, alăturându-se tatălui său în înfloritoarea companie care își va schimba denumirea, în 1828, în „Le Roy & Fils”. Louis Le Roy devine furnizorul ducilor de Chartres, Bourbon și d’Orléans, cât și al regelui Carol al X-lea; în 1835 este numit și ceasornicar al Ministerului Marinei.

Compania „Le Roy & Fils” se dezvoltă continuu, diversificându-și gama produselor prin atragerea în procesul de producție a celor mai buni orologieri. Avea, în 1840, un număr de 50 angajați, printre aceștia remarcându-se Adrien Philippe, orologier parizian, cel care, în 1851, se va asocia cu Antoine Norbert de Patek, impunând companiei fondate în 1839 celebrul nume „Patek Philippe”.

În 1845, Charles-Louis Le Roy decide vânzarea companiei determinat de situația din familia sa, unde cei doi fii nu erau atrași de orologerie, nedorind păstrarea companiei. Astfel „Le Roy & Fils” este vândută unui colaborator, Georges Casimir Halley des Fontaines, condiția fiind păstrarea denumirii inițiale timp de două generații.

Odată cu actul de cumpărare ia sfârșit o importantă dinastie de orologieri care a „scris” una dintre cele mai frumoase și importante pagini în istoria orologeriei franceze.

Destinul „Casei Le Roy” nu se oprește odată cu momentul vânzării către talentatul întreprinzător Georges Casimir Halley (1813-1888); s-a încheiat doar o primă etapă în istoria celebrei companii de orologerie.⁴

În anii următori noul proprietar continuă producția, fiind preocupat și de brevetarea unor noi tipuri de ceasuri; în 1855 depune documentația pentru brevetarea unui ceas electromagnetic la Expoziția de la Paris, ulterior compania producând și ceasuri armate fără cheie, după o idee a lui Adrien Philippe, care și-a pus o accentuată amprentă și asupra companiei „Le Roy”.

Pasionat de orologerie, des Fontaines se preocupă și de extinderea companiei, deschizând, în 1854, un magazin la Londra, în Regent Street 211, denumit „Le Roy & Sons”; la scurt timp, va proceda la deschiderea unui al doilea magazin, în New Bond Street, loc emblematic pentru englezii pasionați de orologerie până la mijlocul secolului XX (1952).

Perioada londoneză a constituit o oportunitate fără precedent pentru „Casa Le Roy”, produsele sale bucurându-se de mare succes în rândul nobilimii engleze, iar regina Victoria, o mare admiratoare a firmei, va beneficia de ceasuri personalizate.

Participările firmei la expozițiile internaționale sunt apreciate cu medalii și diplome; cele mai prestigioase titluri acordate în această perioadă au fost cele de „Orologier al Reginei Victoria” (1863) și al Marinei engleze (1866). Una dintre cele mai notabile realizări ale companiei „Le Roy & Sons” este un ceas montat pe o brățară, decorat cu un portret (foarte probabil al unui membru al familiei reginei Victoria) pictat pe email de un renumit artist genevez, Jean Petitot; piesa este extrem de valoroasă prin

³ Tatiana Ristea, *Ceasuri cu simboluri masonice din colecția Muzeului ceasului Nicolae Simache Ploiești*, în „Buletinul Muzeului Științei și Tehnicii Ștefan Procopiu”, Iași, An V, nr. 5, 2011, pag. 66.

⁴ http://watch-wiki.org/index.php?title=Maison_Le_Roy,_Leroy/nl

datarea, raritatea și tipologia ei, ideea generând peste ani, la începutul secolului XX, apariția ceasurilor de mână.⁵

„Le Roy & Sons” a fost, de asemeni, furnizorul împăratului Braziliei și al reginei Isabella a Spaniei.

După moartea lui Georges Casimir Halley des Fontaines, în septembrie 1888, compania îi revine fratelui acestuia, Jules Halley des Fontaines. Printre angajații companiei de la acea vreme se număra și un tânăr ceasornicar, Louis Leroy (1860-1935), care se face remarcat în scurt timp și, în 11 decembrie 1889, devine partenerul lui Jules Halley. Compania este numită atunci „Ancienne Maison Le Roy & Fils, L. Leroy & Cie Successeurs”.

Coincidență sau destin fericit, tânărul ceasornicar are același nume cu cel al fondatorului companiei și același renume de bun orologier, provenind dintr-o familie de ceasornicari, tatăl său fiind un cunoscut orologier de marină. Devenit unic proprietar al companiei în 1889, Louis Leroy va marca începutul perioadei de excelență absolută a brandului sub titulatura de „L. Leroy & Cie”.

Louis Leroy întreprinde o serie de călătorii în timpul cărora descoperă că Elveția depășește Franța în intensitatea producției de ceasuri. De aceea, el se preocupă de achiziționarea unor proiecte, de componente și chiar de mecanisme complete din atelierele elvețiene, care sunt apoi asamblate, decorate și comercializate în atelierul său din Paris. Deoarece la acea vreme orașul Besançon era inima și sufletul industriei de ceasuri franceze, Louis Leroy deschide aici, în anul 1892, „Ateliers L. Leroy”.

Trei ani mai târziu, fratele său mai mic, Léon, orologier cu abilități excelente de cercetare, dezvoltare și producție, i se alătură în calitate de partener.

În 1899 „L. Leroy & Cie” își instalează ateliere și magazine în Boulevard Madeleine nr. 7. Casa poate conta pe o clientelă bogată, loială și de prestigiu; scriitori, artiști, industriași, politicieni, filosofi sunt ceea ce astăzi am numi pasionații de brand: Franklin D. Roosevelt, Alfred Nobel, Antoine de Saint-Exupéry, Lindbergh, Louis Renault și Ettore Bugatti, Chopin, Strauss și Wagner, Georges Sand, Musset, Marcel Proust, Henri Matisse sunt printre clienții Casei L. Leroy.⁶

Anul 1900, când are loc Expoziția Universală de la Paris, este anul calității și performanței pentru Casa L. Leroy; în acest an, compania prezintă, în cadrul expoziției, celebrul ceas *Leroy 01*, un adevărat simbol al brandului. Acesta, deși neterminat, câștigă Marele Premiu al juriului, fiind considerat „o capodoperă fără egal care a făcut cea mai mare onoare orologeriei franceze”.

Întorcându-ne în timp, istoria ceasului *Leroy 01* a început în anul 1867, atunci când compania prezintă la o expoziție un ceas cu nouă funcții, în limbajul orologierilor, „complicații”. Acest ceas a uimit prin calitățile sale colecționari și pasionați din toată lumea, printre ei numărându-se și contele Nicolas Grigorievitch Nostitz din Moscova care, impresionat de această realizare, comandă atelierelor din Paris ale Casei Leroy un ceas cu 11 funcții. Compania primește această provocare și realizează acest ceas, prezentându-l, înainte de livrare către proprietar, la Expoziția Universală din 1878.

După moartea contelui rus, în 1896, ceasul a fost achiziționat cu suma de 5.500.000 \$ de către un colecționar portughez celebru, Antonio Augusto de Carvalho Monteiro.

⁵ <http://www.scoop.it/t/montres-leroy/p/4017859418/2014/03/18/collection-de-montres-et-objets-du-musee-l-leroy>

⁶ Agnès Bos et al., *Montres et merveilles. Collection Musée du Temps, Besançon*, Harzan, Paris, 2010, p. 32.

Milionar foarte cultivat, altruist și excentric, acesta moștenise o avere considerabilă, obținută în Brazilia din afaceri cu cafea și pietre prețioase. Imensa sa avere dar și vasta cultură i-au permis să aibă cea mai valoroasă colecție de ceasuri din lume la acel moment. Deși era conștient că ceasul cu 11 „complicații” era o piesă foarte valoroasă din punct de vedere tehnic, și-a dorit un alt ceas, mult mai performant, care să ilustreze tot ceea ce era mai nou și valoros din punctul de vedere al tehnicii, al complexității, al valorii artistice și al prețiozității materialelor. Astfel, în anul 1897, comandă la aceeași firmă Leroy „un ceas care aduce împreună într-un singur ceas portabil tot ceea ce știința și mecanica poate realiza în prezent”.

După șapte ani de lucru, în 1904, Louis Leroy finalizează ceasul numit *Leroy 01*; acesta are față dublă, carcasă din aur gravat, cu diametrul de 71 mm și cântărește 228 de grame. Mecanismele sunt compuse din 975 de piese, asamblate pe 4 etaje și oferă 25 de indicații (foto 2).

Foto 2. Ceasul *Leroy 01*

Funcțiile acestui ceas sunt:

1. Calendarul zilelor
2. Calendarul datelor
3. Calendarul perpetuu al lunilor și anilor bisecți
4. Calendarul datelor pentru 100 de ani
5. Fazele Lunii și perioada de lunație
6. Anotimpurile, solstițiile și echinocțiile
7. Ecuația timpului - diferența dintre timpul solar și timpul real, cel indicat de ceas. Timpul solar este diferit de cel real datorită faptului că orbita Pământului în jurul Soarelui este eliptică și nu rotundă. În datele de 15/16 aprilie, 14/15 iunie, 1 septembrie și 25 decembrie, valoarea ecuației este 0 (cele două valori sunt egale); în celelalte zile ale anului variațiile sunt de la -15 minute la +16 minute.
8. Cronograf
9. Contor pentru minute cu revenire la 0
10. Contor pentru ore

11. Rezerva de mers a arcului
12. Marea sonerie (bate ora, sfertul și repetă ora la fiecare sfert) și mica sonerie (bate ora, sfertul, fără repetiție)
13. Repetiția orei, a sferturilor și minutelor cu mers silențios pe trei timbre, similar carillonului
14. Poziția aștrilor pe bolta cerească în emisfera boreală, în ziua indicată de calendar
15. Poziția aștrilor pe bolta cerească în emisfera australă, în ziua indicată de calendar
16. Ora în 125 de orașe ale lumii
17. Ora răsăritului Soarelui la Lisabona
18. Ora apusului Soarelui la Lisabona
19. Termometru metalic cu scală centigradă
20. Higrometru cu păr
21. Barometru
22. Altimetru pentru 5.000 m
23. Un sistem de reglaj al mecanismului fără a deschide ceasul
24. Busolă
25. Pe carcasă, 12 semne zodiacale.

Era o minune tehnică care funcționa cu un singur arc!

Acest ceas a fost livrat proprietarului într-o cutie din abanos, prin intermediul regelui Portugaliei, client fidel al Casei Leroy, care, în urma unei vizite regale în Paris, primește acest ceas. La rândul său, regele îi înmânează ceasul lui Carvalho Monteiro în palatul din Lisabona. Ceasul a rămas în proprietatea familiei Monteiro până în anul 1953, când moștenitorii acestuia au hotărât să îl vândă. Au fost primite numeroase oferte din întreaga lume. Piesa a ajuns, în final, în proprietatea Muzeului Timpului din Becançon, datorită inițiativei unui comitet format din cinci industriași francezi din domeniul orologeriei, care au oferit inițial o garanție bancară pentru ca această capodoperă, tehnică și artistică, să revină definitiv în Franța unde a fost produsă. Un comitet de subscripție, prezidat de Léon Leroy, s-a ocupat de colectarea întregii sume într-un interval de doi ani (1954-1956), piesa ajungând în final în colecția muzeului din Becançon.

Astăzi, întreaga colecție de ceasuri a lui Antonio Augusto Carvalho de Monteiro a fost achiziționată de aceeași instituție, iar celebrul ceas *Le Roy 01* constituie una dintre cele mai mari atracții ale acestui muzeu, fiind ceasul cu cele mai multe funcții până în anul 1989, când firma Patek Philippe, pentru a celebra 150 de ani de la înființare, realizează un ceas cu 33 de funcții.⁷

În 1935, Louis Leroy a murit fără a avea copii; fratele și partenerul Léon Le Roy transferă magazinul companiei în str. Faubourg Saint-Honoré la nr. 4, care va rămâne sediul societății până în anul 1980. Fiii lui, Pierre și Philippe, continuă tradiția și, de asemenea, vin să lucreze în cadrul companiei. În afară de activitatea sa în cadrul companiei, Léon Leroy a avut o bibliotecă vastă de cărți despre ceasuri și mijloace de măsurare a timpului, care, în 1982, a fost vândută prin licitație. Léon Leroy a murit în 1961.

La acea vreme, moștenitorii lui Léon cedează compania unui grup de investitori activi în ale orologeriei din regiunea Jura elvețiană, ca, mai apoi, activitățile de dezvoltare

⁷ <http://www.montres-leroy.com/en/leroy/history>

și producție să fie transferate în Elveția, la începutul anilor 1990.

În 2004, Miguel Rodriguez, fondatorul și proprietarul companiei de ceasuri „Festina Lotus SA” dobândește „L. Leroy” și hotărî ca produsele acesteia să devină vârful de lance al grupului. Din acest motiv, bogatele valori de patrimoniu și de bază ale mărcii sunt studiate pentru a le reinventa în noi colecții. Astfel, se nasc modelele *Osmior* și *Marine*, care marchează renașterea prestigiului Casei L. Le Roy.⁸

⁸ <http://fr.worldtempus.com/article/insider/lleroy-longue-riche-histoire-334625>

Steluța CHEFANI-PĂTRAȘCU

FAMILIA BERINDEI – CONTINUITATE ÎN EXCELENȚĂ

BERINDEI FAMILY – CONTINUITY BY EXCELLENCE

Abstract: *The Berindeis, an old family of Wallachian landowners and important by involvement in the extraordinary process of formation of national Romanian modern State, have excelled in many different areas: architecture, military, history, etc.*

At the highest level we find the architects Dimitrie Berindei and his son, Ion Berindei, who have left monuments of a rare beauty. The last one, besides a prodigious career as a teacher, designed buildings such as the Culture Palace from Iasi, Cantacuzino Palace, the House G. G. Assan from Piata Lahovari, the House and the Museum Klinger from Dr. Sion Street, the Museum-House Toma Stelian on Kiseleff Road.

In the army, Anton Berindei built the bridge of boats over the Danube and he was one of the senior officers to whom Osman Pasha surrendered, Grigore Berindei won the battle of Porumbacu in the First World War and was the creator of Scouting in Romania. Nowadays the name of family has been taken ahead by the academician Dan Berindei, excelling in modern history.

The assets of the family were over the years the Dobrotesti estate, from Teleorman, that they owned until March 1949. The land was the most valuable asset and was kept with great care by all the members.

Together with the liberal professions performed by each member of the family, the agricultural works were always respected by them. Dumitru Berindei developed a model farm on his share of property from Beuca village named Cuibul din lunca/The Nest from the Meadow.

They were characterized by determination, sense of duty and sustainable work in all areas of life; the members of the Berindei family have printed a worthy model to be followed.

Berindei – cu o continuitate de peste 300 de ani în județul Teleorman – este o familie datată de genealogistul Octav-George Lecca în secolul al XVI-lea. Berindei Kneju, pretendent la tronul Moldovei, s-a unit cu Petru Aron în încercarea de a-l detrona pe domnitorul Ștefan cel Mare. În bătălia de la Baia, din 1467, Ștefan cel Mare iese învingător și Berindei Kneju moare în luptă.¹

Dacă mergem la rădăcina numelui *Berindei*, vedem că el vine din limba cumanică, la fel și numele județului Teleorman („deliorman”, care înseamnă pădure nebună – n.n.). Nu putem lega existența familiei de județul de la Dunăre, pentru că familii cu numele de Berindei au fost atât în Moldova, cât și în Muntenia. Istoricul Dan Berindei afirmă că a existat un moment comun în istoria celor două țări, când un stolnic Berindei era dregător la Curtea lui Matei Basarab (sept. 1632-9 apr. 1654), iar în Moldova tot un stolnic Berindei se afla la Curtea lui Vasile Lupu (1634-apr. 1653).² Acest lucru însemna că au ființat mai multe trupuri de familii cu același nume, desprinse anterior dintr-o familie cumanică.³

Revenind la familia Berindei din Muntenia, cele mai vechi documente atestă faptul că aceasta era stabilită în Oltenia, unde avea moșia Berindoica în localitatea cu același

¹ Octav-George Lecca, *Familii boierești române*, Editura Artemis, București, 2009.

² Dan Berindei, *Istoria românilor din paleolitic până în 2008*, Editura Cartex, București, 2013, p. 61.

³ *Interviu cu academician Dan Berindei*, din data de 1 aprilie 2015.

nume, păstrat până astăzi. În anul 1719, stolnicul Berindei era menționat ca funcționar în administrația imperială austriacă.⁴

La mijlocul secolului al XVIII-lea vin pe filieră feminină în Muntenia, și anume, în zona Doagele-Dobrotești din județul Teleorman. Ilinca, căsătorită cu un mare boier al lui Brâncoveanu, Merișanu, după moartea soțului și a copiilor ei, s-a călugărit și a împărțit averea între Mitropolie și fratele ei, Radu Berindei (1727-1759). Viitoarea monahie Irina, la data de 5 martie 1771, își întocmește diata și lasă moștenire familiei Berindei moșia Doagele-Dobrotești din județul Teleorman.⁵

Cel care vine să stăpânească moșia va fi nepotul Matei (1759-1831), strămutat cu familia din județul Romanați în Teleorman. Matei era unul din cei patru copii ai lui Radu Berindei și nepotul lui Badea Berindei și al Iditei Otetelișanu.⁶ A deținut dregătoria de postelnic în care îl găsim în anul 1783, când se număra printre boierii epitropiei obștești plătit cu 30 de taleri pe lună.⁷ Pe moșia Doagele-Dobrotești, primită moștenire, ridică o biserică care se păstrează și astăzi, fiind trecută în patrimoniul cultural al județului. În pronaosul bisericii se găsește tabloul ctitorilor, în mărime naturală. Matei Berindei împreună cu cei doi fii (Mihăiță, Ioniță), fetele și soția sunt reprezentați în haine și bijuterii de epocă (Fig. 1). Este demn de semnalat faptul că, în timp ce boierul Matei Berindei era îmbrăcat cu haine orientale, de influență turcească, fetele și soția poartă haine occidentale (Fig. 2). Se cunoaște faptul că femeile au fost în avangarda celor care au abandonat hainele turcești și au început să se îmbrace din capitalele occidentale. Influența a fost adusă în Moldova și Muntenia prin armatele rusești.⁸ Îmbrăcămintea denotă rangul; persoanele prezente în tabloul votiv aveau un statut social înalt și făceau parte din boierii cu deschidere spre nou, dar totodată tributari unei mentalități vechi

Fig. 1 Familia Matei Berindei

Fig. 2 Tabloul votiv din biserica Dobrotești

⁴ Șt. Greceanu, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, București, 1913-1916, p. 436.

⁵ *Ibidem*, p. 437.

⁶ Mihai D. Sturdza, *Familii boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică*, I, Editura Simetria, București, 2004, p. 443.

⁷ V.A. Urechia, *Istoria Românilor*, I, p. 254, și Șt. Greceanu, *op. cit.*, p. 437.

⁸ Vezi Pompiliu Eliade, *Influența franceză asupra spiritului public în România*, Univers, București, 1982.

de secole.

Important în epocă era pământul, care inițial însemna un *modus vivendi* și mai târziu baza pentru dregătorii. Familia Berindei, prin averea deținută, s-a încadrat în categoria boierilor mijlocii și, de-a lungul veacurilor, s-a înrudit cu familii vestite ale țării.

Calitatea de boier se reflecta mai ales în stăpânirea moșiei, cu timpul adăugându-se și dregătoria. Moșia trebuia să fie una considerabilă și era reală ca valoare abia atunci când avea pe ea locuitori. Familia Berindei rămâne un exemplu pentru județul Teleorman ca mod de gândire tipic boierească prin consecvența cu care și-au păstrat moșia, reușind să nu o vândă, să nu o înstrăineze și să o transmită din generație în generație ca pe un bun inalienabil. Moșia Dobrotești, deținând unul dintre cele mai bogate sate ale județului Teleorman (satul Doagele-Dobrotești – n.n.), a fost stăpânită de la Matei Berindei (1759-1831) până în anul 1949, când toate moșiile au fost confiscate de regimul comunist.

Din Matei Berindei se trag descendenții actuali ai familiei prin fiul lui, Ioniță Berindei (1793-1839), care a deținut funcția de clucer și serdar, căsătorit cu Ecaterina Izvoranu. Împreună au avut patru copii: Elena, căsătorită C. Cătuneanu, Dumitru (1831-1884), căsătorit cu Ana Slătineanu, Maria, decedată în 1903, și Anton (1838-1899), căsătorit cu Maria Brăiloiu.⁹

În familia Berindei educația a avut un rol primordial; urmând exemplul tinerilor pașoptiști, s-a optat pentru aprofundarea studiilor în Franța. Pentru susținerea acestui efort intelectual era nevoie de resurse financiare care întotdeauna au provenit din ceea ce se producea la moșie. Pământul a fost lucrat în arendășie, iar din contractele de arendare vedem acribia cu care proprietarii urmăreau respectarea calendarului agricol, valorificarea produselor și desfășurarea tuturor activităților edilitare de la conac.¹⁰

Pentru a justifica cele menționate mai sus, am căutat în arhivele locale întinderea moșiei Dobrotești. În timpul reformei agrare a lui Cuza, 1864, moșia Dobrotești, pe care urma a fi împrăștiată țăranii clăcași, avea o suprafață arabilă de aproximativ 2.000 de hectare, adăugându-se pădurile, eleșteele, fânețele rămăse neexpropriate. Proprietatea era stăpânită de văduva Ecaterina Berindei (născută Izvoranu), soția lui Ioniță Berindei; prin aplicarea reformei, o treime din moșie intra în stăpânirea țăranilor clăcași.¹¹

Chiar dacă fiii erau majori, de exemplu arhitectul Dumitru avea la acea dată 33 de ani, iar generalul Anton avea 26 de ani, obiceiul în familie era ca aceștia să nu intre în stăpânirea pământului decât la moartea părinților. Moșia a fost împărțită, la moartea mamei, în două: arhitectului Ioan I. Berindei, unde s-a continuat tradiția ca pământul să rămână în stăpânire până la moartea proprietarului, și generalului Anton I. Berindei, unde pământul a fost împărțit între urmași, atât masculini cât și feminini, din timpul vieții proprietarului. A doua opțiune a fost viabilă, pentru că moșia, trecând prin trei reforme agrare, părți importante din ea au putut fi salvate de către moștenitori de la expropriere.

Urmărind familia Ioniță Berindei, vedem că ea va da naștere la două ramuri: cea creată de copiii lui Dumitru, care vor excela în domeniul arhitecturii, și copiii lui Anton, care vor excela în domeniul armatei. Cei doi fii ai lui Ioniță, Anton și Dumitru, născuți

⁹ Mihai D. Sturdza, *op. cit.*, p. 444.

¹⁰ Biroul Județean Teleorman al Arhivelor Naționale (în continuare: B.J.T.A.N.), fond *Tribunalul Județean Teleorman*, ds. 271/1906, ff. 129-132.

¹¹ B.J.T.A.N., fond *Reforme agrare*, ds. 3/1865, f. 11.

în Roșiori de Vede, județul Teleorman, au plecat împreună la studii la Paris în timpul împăratului Napoleon al III-lea (1851-1872), unul să studieze Școala de Artilerie și Geniu de la Metz și cel de-al doilea Școala Națională de Arte Frumoase (Belle-Arte).¹²

1. Ramura militarilor:

Fig. 6 Anton Berindei
(colecția D. Berindei)

Anton Berindei (1838-1899) a urmat cursurile Școlii Militare din București între anii 1850 și 1853 și Școala Militară de Artilerie și Geniu de la Metz (Franța) între 1858 și 1862, obținând gradul de sublocotenent la 1 decembrie 1860, locotenent la 1 decembrie 1862 și căpitan la 24 ianuarie 1865, în Statul Major al Geniului (Fig. 6). A fost primul ofițer român admis în vremea lui Napoleon al III-lea în școala de la Metz.

A participat la Războiul de Independență din 1877-1878, conducând lucrările pentru construirea podului de vase de peste Dunăre de la Siliștioara - Măgura, pentru trecerea armatelor ruso-române. De asemenea, ca șef al Geniului Armatei române de operații, a condus nemijlocit lucrările genistice de la Plevna, iar la 28 noiembrie-10 decembrie 1877 a asistat la momentul predării lui Osman Pașa. Pentru meritele dovedite pe câmpul de luptă, Anton Berindei a fost avansat colonel la 1 decembrie 1877 și decorat cu „Steaua României” în grad de

Ofițer, „Virtutea Militară” de aur, Crucea „Trecerea Dunării”, „Medalia Apărătorilor Independenței” și Ordinul rus „Sf. Vladimir” clasa a III-a.

După război, între anii 1879 și 1881, a fost primul inspector al Geniului, contribuind la adoptarea primelor măsuri privind dezvoltarea și perfecționarea activității trupelor de Geniu, ca urmare a problemelor ridicate de campania militară din timpul Războiului de Independență 1877-1878. Prin Înaltul Decret nr. 2550 din 31 octombrie 1880 a fost înființat Batalionul 2 Geniu, compus din 5 companii (1 de telegrafisti, 1 de căi ferate, 2 de săpători-minari și 1 de pontonieri), sub comanda maiorului C. Candiano. Batalionul 1 Geniu avea aceeași structură.

În 1881-1882 a fost secretar general al Ministerului de Război și totodată a făcut parte din comisia română însărcinată cu întocmirea unui proiect de ansamblu privind întărirea țării cu lucrări de fortificație și de căi ferate, având o prestație remarcabilă, atât în timpul elaborării lui, cât și în cursul dezbaterii în Comisia de Apărare a Țării (ianuarie 1883).¹³

¹² *Interviuri cu academician Dan Berindei*, 1 aprilie 2015; cei doi, Dumitru și Anton, au fost străbunicii domnului academician.

¹³ Mihai-Costache Humă, Mihai Gh. Grigorescu, *Cavalerii roții înaripate*, ed. a II-a, Editura ASAB, București, 2007, p. 13; în interviul cu academician Dan Berindei, acesta menționa meritul deosebit al străbunicului Anton Berindei în crearea de rețele de căi ferate în România, acesta considerând că infrastructura este foarte importantă în modernizarea statului. Pe moșia sa din Beuca, județul Teleorman, a construit calea ferată care unește localitatea cu orașul Pitești și care se află și azi în funcțiune.

Anton Berindei s-a implicat în organizarea și executarea lucrărilor de fortificații, hotărâte de forurile de decizie ale țării. Inițial, în calitate de comandant al Regimentului 1 Geniu (1884-1885), destinat, prin Ordinul Ministerului de Război nr. 5875 din 28 iunie 1884, să execute lucrările de fortificare a Bucureștiului, a organizat și condus nemijlocit realizarea acestora. A proiectat și condus lucrările de construire a liniei ferate de centură (72 km + 15 km linii de garare), cu eforturile nemijlocite ale companiilor de căi ferate.¹⁴

A intrat în puternica și influenta familie a liberalilor prin înscrisura a doi fii cu familia Emil Costinescu, omul Brătienilor. Este vorba de Ion (1868-1925) – inginer agronom cu studii la Paris, care s-a căsătorit cu Florica, și Grigore (1867-1925) – general și aghiotant regal, care s-a căsătorit cu Ioana. Astfel, având porțile deschise în politică, este ales ministru de război în 1896, în guvernul liberal condus de D.A. Strudza și apoi de P.S. Aurelian.¹⁵ Demisionează din acest post, împreună cu tot guvernul, în 1899, și este ales guvernator al cetății Bucureștiului dar, din nefericire, doar o jumătate de an, întrucât, la 31 octombrie 1899, a trecut la cele veșnice. Au rămas fortificațiile, creația sa care a dăinuit. Din păcate, fortul Jilava a fost folosit în alte scopuri de legionari și apoi de comuniști.

Fig. 7 Grigore Berindei
(colecția D. Berindei)

Grigore (1867-1852), fiul său, a ajuns și el general și aghiotant regal (Fig. 7). A făcut stagii de practică în rândurile armatelor austro-ungară și italiană și a câștigat lupta de la Porumbacu în Primul Război Mondial, fiind cel care a creat cercetășia în România.¹⁶ Implicat în politica liberală, ajunge, spre sfârșitul vieții, în postul de director al diferitelor societăți bancare, dintre care cea mai însemnată a fost Banca de Agricultură din Turnu Măgurele.¹⁷ Fiul lui, **Grigore** (1899-1927), a ales tot cariera militară.

2. Ramura arhitecților:

Dumitru Berindei (1832-1884) a fost primul absolvent al Școlii Naționale de Arte Frumoase din Paris (Fig. 4). În timpul studiilor a activat în cercul tinerilor studenți români apropiați de exilații pașoptiști, fiind unul din redactorii „Junimei Române”, unde a publicat articolul *Trecutul și prezentul*, atribuit multă vreme lui Nicolae Bălcescu

și datorită unui stil apropiat de al acestuia, stil lăudat de Nicolae Iorga în *Istoria literaturii române*.

Întors în țară, s-a remarcat ca autor al unor apreciate studii de artă și cultură românească publicate în „Revista Română”, printre care: *Studii artistice asupra Romei antice; București, studiu istoric; Despre arte și despre cultura lor în Țara Românească; Repede ochire asupra arhitecturii bizantine*, pentru ca, în anul 1860, să devină secretar de redacție al revistei.¹⁸ În 1870-1871 a făcut parte din guvernul Ion Ghica, ca ministru al

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Mihai D. Sturdza, *op. cit.*, p. 447.

¹⁶ *Interviu cu acad. Dan Berindei...*

¹⁷ Mihai D. Sturdza, *op. cit.*, p. 447.

¹⁸ *Ibidem*, p. 448.

Fig. 4 Dumitru Berindei
(colecția D. Berindei)

Fig. 5 Arhitect Ion D. Berindei
(colecția D. Berindei)

Lucrărilor Publice și deputat în Parlament.

Ion D. Berindei (1871-1928) a absolvit Școala de Poduri și Șosele din București, apoi a plecat la Paris, unde a studiat la Școala Națională de Arte Frumoase, obținând diploma de arhitect (Fig. 5). S-a afirmat în mișcarea culturală a românilor din Paris și a fost ales președinte al Ligii Culturale române și a lucrat ca profesor la Catedra de Limbă a Școlii de adulți din Suburbia II Paris, catedră înființată prin strădania sa.¹⁹

În anul 1897 a revenit în țară, unde s-a dedicat arhitecturii și ridicării nivelului școlii de arhitectură din București. A profesat cu multă râvnă; proiectele sale sunt impresionante prin precizia tehnică, dar în același timp pline de viață prin stilul adoptat, cel al *Beaux-Arts*. Interesant este faptul că munca arhitectului Ion D. Berindei nu se oprea la a schița planul clădirii. El desena și proiecta scările interioare, șemineele, modelele și disponerea mobilierului, toate acestea în funcție de clădire și de stilul arhitectonic. Munca lui se continua cu somptuoasele fațade de clădiri, arhitectul desenând trăsuri, automobile, chiar un tramvai tras de cai sau siluetele câtorva trecători, creionând discret o parte din atmosfera unei *Belle Epoque*, strălucitoare și în spațiul românesc.²⁰

Opera lui bucureșteană se compune în majoritate din locuințe, comanditari fiindu-i mai ales personalități din lumea politică și artistică. Palatul în care trăia o singură familie a fost tipul de locuință reprezentativă pentru aristocrația și marea burghezie din România în perioada regalității, fiind și tipul de locuință în conceperea căruia arhitectul Ion D. Berindei a excelat.²¹ Pe lângă salonul de primire a oaspeților sau numeroasele dormitoare, o astfel de reședință mai avea: un salon de muzică, un birou sau un cabinet,

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Expoziția I.D. Berindei (1871-1928). *Proiecte de arhitectură: palatele urbane*, 26 aprilie-30 septembrie 2012, Muzeul Național de Artă al României.

²¹ Narcis-Dorin Ion, *Residences and Families of the Nobility in Romania*, Institutul Cultural Român, București, 2007, pp. XV-XVIII.

o bibliotecă, o sală de biliard, o seră cu plante exotice, care comunica direct cu salonul de primire, o scară interioară opulentă și o scară exterioară, care se integra în decorul unei grădini situate în spatele imobilului. Ca o anexă obligatorie apare garajul, construit pe o latură sau în spatele grădinii, clădirile care adăposteau trăsurile și automobilul familiei. Toate aceste lucrări purtau semnătura arhitectului.²²

Clădirile construite de Ion D. Berindei definesc stilul arhitectonic al epocii sale: casa amiral Vasile Urseanu, devenită Observatorul Astronomic, casa Alexandru G. Florescu, fostul sediu al Institutului Goethe, clădirea Palatului Sindicatului Ziaristilor, în prezent Teatrul Foarte Mic, reședința Bazil G. Assan, care a revenit Academiei Române și găzduiește Casa Oamenilor de Știință, Muzeul „Ioan și dr. Nicolae Kalinderu” sau Muzeul „Toma Stelian”. Acestea sunt cele mai reprezentative construcții, în care arhitectul a promovat stilul francez de secol al XVIII-lea, conceptele inovatoare promovate de *Arta 1900* și tendințele decorative neoromânești.

Creația bucureșteană a arhitectului Ion D. Berindei este consistentă și valoroasă. Prin ea s-a ajuns la remodelarea imaginii capitalei în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului XX prin cele peste 40 de imobile ridicate după planurile sale. O cercetare de teren atentă mărturisește existența a treizeci și una de construcții în București, care dăinuiesc și în ziua de azi.²³ Alături de aceste imobile, mărturie a implicării în modernizarea Bucureștiului sunt și proiectarea unor zone ce sunt cunoscute și apreciate: Parcul Herăstrău, Bulevardul Aviatorilor, Parcul Ioanid, Parcul Filipescu. Toate aceste construcții ridicate de arhitect împreună cu cele două perle ale arhitecturii românești, Palatul Cantacuzino și Palatul Administrativ din Iași (actualmente Palatul Culturii), îl plasează pe arhitect în galeria celor mai buni.

Palatul Cantacuzino din Calea Victoriei nr. 141, cunoscut și sub numele „Casa cu lei”, după statuile maiestuoase care străjuiesc rampa scărilor la intrare, a fost construit pentru Gh.-Gr. Cantacuzino, personalitate de prim rang a societății românești, un adevărat Nabab al ei. Și-a dorit o construcție somptuoasă și a obținut-o prin priceperea și dăruirea arhitectului Ion D. Berindei, fiind ridicată între 1901 și 1903 și inaugurată în 29 ianuarie 1906.²⁴ Palatul se înscrie într-un volum geometrizat, monumental, pe cinci nivele de locuire. Fațada principală este simetrică, cu accent pe intrare, care are un pavilion cu arcadă. Interioarele sunt organizate în jurul holului central, cu două nivele și galerii înconjurătoare. Spațiile sunt ample, ambientate corespunzător funcțiunii și frumos decorate. Sufrageria, sala de muzică, sala de dans se individualizează, fiecare, ca un întreg alcătuit din decorul întregii clădiri, incluzând pictura, mobilierul, corpurile de iluminat, sobe și șeminee și feronerie artistice.²⁵

Edificiul bucureștean își are istoria împletită cu viața marelui muzician George Enescu, căsătorit cu Maruca Cantacuzino. Restaurările succesive, precum și folosirea corectă a construcției de-a lungul timpului o recomandă și astăzi ca punct de interes major pentru turism cultural.

Pentru Gh.-Gr. Cantacuzino, arhitectul proiectează, în anul 1911, în stil eclectic francez cu elemente de neorococo și neoclasic, Palatul Cantacuzino de la Florești, care rămâne o capodoperă a arhitecturii eclectice din România. Palatul a fost ridicat în anii

²² *Interviu cu acad. Dan Berindei...*

²³ *Ibidem.*

²⁴ Narcis-Dorin Ion, *Residences...*, pp. 66-67.

²⁵ Vezi Narcis-Dorin Ion, *Elitele și arhitectura rezidențială în Țările Române (sec. XIX-XX)*, Editura Oscar Print, București, 2010.

1911-1913 de meșteri francezi și este o combinație fericită între Marele Trianon și Micul Trianon, construcții ce completează armonios ansamblul rezidențial de la Versailles.²⁶

Fundamental în cariera arhitectului Ion D. Berindei a fost proiectul elaborat pentru Palatul Administrativ din Iași, edificiu grandios în stil neogotic, construit în perioada 1906-1925 pe temeliiile fostei Curți Domnești a Moldovei și finalizat mai târziu de fiul lui.

De construirea Palatului Administrativ din Iași se leagă și istoria moșiei din Dobrotești, județul Teleorman. În timpul Răscoalei țărănești din anul 1907, conacul din comuna Dobrotești a fost incendiat de țărani. Datorită acestui eveniment, familia Berindei a părăsit localitatea și a construit un conac, după planurile arhitectului Ion D. Berindei, în pădurea din comuna Beuca. Evenimentul este explicat chiar pe harta întocmită de proprietari, în anul 1908, cu ocazia ieșirii din indiviziune a membrilor familiei Berindei.²⁷ În legenda hărții, „privind curtea proprietății din satul Doagele (Dobrotești - n.a.)”, proprietarul a scris următoarele:

Proprietatea veche Dumitru Berindei, clădită în anul 1858, distrusă de incendiul din noaptea de martie 1907, cu ocazia revoltelor țărănești din Districtul Teleorman. În urma acestui incendiu Ion D. Berindei a părăsit vechea curte, păstrând moara rămasă în stare de funcționare, a cărei exploatare se continuă, și s-a stabilit în pădurea din Luncă, în casa provizorie din *Cuibul din Luncă*, după cum a botezat-o Ecaterina Berindei, născută Laptew²⁸.

Aici, în conacul din pădure, construit de el, avea să realizeze arhitectul Ion D. Berindei planurile Palatului Culturii din Iași și, mai mult decât atât, pentru fondurile necesare construirii efective, care erau suportate de arhitect în totalitate până la predarea lucrării, a plătit cu banii proveniți din prețul arendării, dar nu a renunțat cu totul la pământ.²⁹

Din inițiativa lui G.-Gr. Cantacuzino, președintele Consiliului de Miniștri și ministru de interne, Ion D. Berindei a fost numit arhitect-șef al ministerului, funcție pe care a ocupat-o între anii 1898 și 1901; la începutul veacului XX a fost vicepreședinte al Societății Arhitecților Români, între 1904 și 1906 a funcționat ca inspector general al lucrărilor Expoziției jubiliare din 1906, în 1904 a fost numit profesor la Școala de Belle Arte, la secția de Arhitectură și el este cel care elaborează programul Școlii de Arhitectură, fiind unul dintre profesorii ei.³⁰ Și-a dedicat 28 de ani carierei didactice, lucrând cu dăruire la formarea a numeroase generații de profesioniști. În jurul său s-a format o adevărată școală de tineri admiratori care i-au preluat ideile.

Ion D. Berindei a fost unul dintre arhitecții „micului Paris” bucureștean. El va avea patru copii: primii doi, Ion și Alexandru, se vor naște la Paris în timpul studiilor, Dumitru și Ana-Maria, în țară. Alexandru va urma Dreptul la Paris și își va lua

²⁶ Narcis-Dorin Ion, *Residences...*, pp. 146-147.

²⁷ B.J.T.A.N., fond *Reforme agrare*, ds. 124/1919, f. 20.

²⁸ *Ibidem*. Ecaterina Berindei va fi îngropată pe moșie, în pădure, și va fi dezgropată târziu, prin 1980, osemintele fiind duse în cimitirul Bellu (informație furnizată de academician Dan Berindei).

²⁹ *Interviu cu academician Dan Berindei...*, în care domnul academician menționa problemele ridicate de construirea Palatului Administrativ din Iași. Acest proiect fusese luat în antrepriză de Ion D. Berindei și recepția lui nu avusese loc când a intervenit cea mai mare criză economică din 1929-1933, timp în care arhitectul a fost nevoit să-și vândă toate imobilele din București, iar ceea ce a primit la terminarea lucrării nu a făcut decât să certifice faptul că era falimentar.

³⁰ Mihai D. Sturza, *op. cit.*, p. 448.

doctoratul tot aici, Dumitru va studia ingineria, iar Ion va fi continuatorul și elevul său cel mai silitor în arhitectură.

La moartea arhitectului Ion I. Berindei, petrecută în anul 1928, cei trei fii ai acestuia, Dumitru, Alexandru și Ion, au moștenit moșia și, potrivit afirmațiilor fiului, Dumitru Berindei, „nu am înstrăinat nici un petic de pământ sub nici o formă păstrând neștirbit acest patrimoniu pe care l-am considerat din tată în fiu ca pe o funcțiune socială”³¹, el fiind oricum mult diminuat, în urma reformei agrare din 1921.

Ion I. Berindei (1897-1959) urmează Școala Națională de Arte Frumoase din Paris, unde obține diploma de arhitect. După revenirea de la studii, colaborează cu tatăl său în realizarea a diferite proiecte, inclusiv Palatul Administrativ.³² Între anii 1930 și 1945 a fost consilier permanent pentru sistematizare al Primăriei București și un timp a fost președinte al Uniunii Arhitecților din România. Se cunosc aproximativ 70 de lucrări realizate, dintre care: casa Argetoianu pe Str. N. Iorga 36, sediul Crucii Roșii pe Str. Amzei 29, Banca Ardeleană pe Str. I. Ghica, Spitalul Panduri, un număr de blocuri pe Str. Xenopol, pe Str. Jules Michelet 25 și 27, Blocul Leonida, Blocul Lahovary 2 pe Str. Cosmonauților 7 și 9-11 etc.³³

Arhitectul Ion I. Berindei, pe lângă prodigioasa activitate edilitară desfășurată în București, nu uită de îndatoririle ce-i reveneau ca moștenitor al averii funciare lăsate de străbunii săi. Vedem această datorie sfântă în memoriul scris de el din timpul reformei de la 1945, unde menționa:

Moșia nu a fost împărțită la copii sau moștenitori deși am un copil major măritat și este așa cum a fost în 1929

și, mai departe:

Până la data prezentului memoriu întreaga suprafață este muncită găsind că este o datorie cetățenească a nu lăsa un petic de pământ nemuncit atât pentru nevoile interne cât și pentru obligațiile noastre controlate față de armistițiu³⁴.

În anul 1949 va fi expropriat de 44,11 ha arabil, 4,37 ha vii, 35,42 ha pădure, 1,38 ha curți, 4,07 ha bălți și un conac în stare bună. Un total de 89,95 ha.³⁵

O nouă reformă agrară, cea din 1945, avea să reducă toate proprietățile la suprafața de 50 hectare pământ arabil. În cota de 50 de hectare intra și suprafața conacului, iar pentru aceasta proprietarul trebuia să dovedească că și-a muncit moșia în regie. Ceilalți doi fii ai arhitectului sunt și ei expropriați. Interesante rămân memoriile scrise către comisia de expropriere.

Avocatul **Alexandru I. Berindei**, proprietar în comuna Dobrotești, adresează un memoriu Comisiei de Expropriere Agricole, argumentând:

Această moșie a fost și este exploatată în regie proprie, adică sub administrația și conducerea directă și personală a subsemnatului, care, deși domiciliază la București, sunt totuși prezent la moșie 2, 3 zile pe săptămână în mod obișnuit și în permanență în timpul muncilor mai importante, astfel cum o pot dovedi oricând cu martori și cum o dovedesc cu adeverința nr. 2441 din 18 martie 1944 a Ministerului Agriculturii și Domeniilor. Moșia nu a fost niciodată

³¹ B.J.T.A.N., fond *Primăria comunei Dobrotești*, ds. 59/1945, f. 68.

³² *Interviu cu acad. Dan Berindei...*

³³ Mihai D. Sturdza, *op. cit.*, pp. 448-449.

³⁴ B.J.T.A.N., fond *Primăria comunei Dobrotești*, ds. 59/1945, ff. 55-56.

³⁵ *Idem*, fond *Prefectura județului Teleorman*, ds. 51/1949, ff. 1-2.

arendată (sublinierea petiționarului - n.n.)³⁶.

După ce arată modul de exploatare a moșiei, adică în dijmă, proprietarul Alexandru I. Berindei pune la dispoziția Comisiei de Expropriere Agricolă Dobrotești surplusul de 54 ha, „spre a fi împărțite celor îndreptățiți la împrumut”, menționând în mod expres ca acest pământ să revină „sătenilor din comuna Dobrotești, cărora li se cuvine în mod exclusiv pământul ce se expoziază”³⁷.

Un caz special este proprietatea lui **Dumitru I. Berindei**, din comuna Beuca, proprietarul fermei „Cuibul din Luncă”, care se declară de profesie „agricultor fermier” cu toate că „studiile universitare le-am făcut în Franța și am sacrificat pământului cariera ce o puteam avea ca inginer electrotehnic”³⁸. Pentru toate dependențele fermei: semințerie, albinărit, crescătorie de păsări, de porci, vite, pomicultură, horticultură, grădina de zarzavat, uzină electrică, moară țărănească și toate instalațiile aferente cere să se aplice art. 22 din Legea 187/1945.³⁹ Comitetul de reformă al comunei Beuca pune rezoluția pe memoriu și îi rezervă proprietarului cota de „50 ha și 12^{1/2} ha pentru ferma care este recunoscută de Ministerul Agriculturii și Domeniilor, întrucât există și azi clădiri și inventar agricol”⁴⁰.

Fig. 8 Acad. Dan Berindei

Dan Berindei, născut în data de 3 noiembrie 1923, fiul lui Alexandru I. Berindei și al Adinei-Florica G. Berindei⁴¹, licențiat în Litere și Filosofie, specialitatea Istorie (1945), doctor în științe istorice (1969), cercetător științific la Institutul de Cercetări Balcanice (1946-1948), la Institutul de Istorie și Filosofie (1948-1952), la Institutul de Istorie „N. Iorga” (1955-1990), membrul al Academiei Române (1992), președinte al Secției de Științe Istorice din 1993, vicepreședinte al Academiei Române (2006-2014). A publicat peste 500 de lucrări științifice, din care peste 50 de cărți, în special de istorie universală și românească (Fig. 8). Străbunii și bunicii au construit și apărât țara, pentru ca strănepotul și nepotul să facă cunoscut trecutul și, implicit, efortul fiecărui membru al familiei Berindei la formarea societății românești moderne.

Fiul său, **Mihnea Berindei** (n. 1948), a ales tot pasiunea tatălui său și este un remarcabil istoric și publicist. A fost bună vreme vocea exilului românesc din Franța.

³⁶ *Idem*, fond Primăria comunei Dobrotești, ds. 59/1945, f. 60.

³⁷ *Ibidem*, f. 61.

³⁸ *Idem*, fond Prefectura județului Teleorman, ds. 312/1945, f. 67.

³⁹ *Ibidem*, ds. 60/1945, f. 65.

⁴⁰ *Ibidem*, ds. 59/1945, f. 67.

⁴¹ Prin căsătoria lor, cele două ramuri ale familiei: Ioan I. Berindei și Anton I. Berindei se unesc, iar rezultatul îl reprezintă domnul acad. Dan Berindei.

Din anul 1977, activitatea de istoric s-a împletit cu cea de militant în sprijinul opoziției democratice din Europa Centrală și de Est și, în special, în susținerea rezistenței față de regimul Ceaușescu. După prăbușirea regimului comunist din România, Mihnea Berindei s-a implicat în crearea Grupului pentru Dialog Social și în sprijinirea primelor organizații civice românești. A mobilizat resurse umane și financiare din Franța, menite să asiste democrațiile incipiente din România, Bulgaria, Albania, Republica Moldova. În anii 2000, a participat la restituirea pentru istorici și opinia publică a arhivelor Partidului Comunist Român.

Boieri prin origine, familia Berindei a făcut parte din rândul celor care au înțeles că bogăția dată de stăpânirea pământului îi obligă la instruire pentru a se putea pune în slujba comunității. Un boier era un model social prin felul de a se comporta elegant, cu o anumită distincție, rafinement și bună creștere, pentru că în limba română exista expresia „e boier”. A fi boier era un model urmat de cei din jur, toți tinzând a fi ca ei. Pe de altă parte, se mai spunea „m-ai tratat ca un boier” însemnând generozitate, implicare și slujire a interesului comun. Bazându-se pe stabilitatea financiară dată de roadele pământului, fiii de boieri au plecat la studii în Occident și au revenit în țară, profesând și excelând în diferite domenii de activitate. În comparație cu cei de azi, nu au căutat să se îmbogățească din meseriile desfășurate și nu au încercat să epateze cu ceea ce au moștenit.

O discuție despre toți acești înaintași ai noștri nu poate fi decât benefică, pentru că în ziua de azi ne lipsesc modelele mai mult decât oricând.

Nicolae TEȘCULĂ

DINASTII CULTURALE LA SIGHIȘOARA ÎN SECOLUL AL XIX-LEA FAMILIA GOOß

KULTURDYNASTIEN SCHÄSSBURGS IN DEM 19. JAHRHUNDERT DIE FAMILIE GOOß

Zusammenfassung: Vorliegender Artikel beschreibt Leben und Schaffen zweier Schäßburger Persönlichkeiten des 19. Jahrhunderts, Karl Gooß, Vater (1814-1848) und Sohn (1844-1887), deren Leben und Tätigkeit mit dem evangelischen Gymnasium aus Schäßsburg verbunden ist, wo beide als Geschichtelehrer gewirkt haben.

Obwohl die Tätigkeit der beiden nicht von gleichem Ausmaß war, bleibt der Vater vor allem in Bezug auf sein politisches Wirken und der Sohn durch seine wissenschaftliche- und Lehrtätigkeit dem Gedächtnis der Nachwelt erhalten, beide trugen durch diese zu der Entwicklung der Siebenbürger Gesellschaft im Allgemeinen - und vor allem derjenigen von Schäßsburg bei.

Ihr Eifer für der Erziehung der jungen Generation, die Neigung zur Vergangenheitserforschung und das stete Wirken mittels politischen Aktivismus im Leben der Gemeinschaft welcher sie angehörten, beflügelte beide Karl Gooß, welche trotz ihren kurzen Leben, - der Vater lebte nur 34 Jahre und der Sohn 37 - sich in der Reihe der Persönlichkeiten Schäßsburgs auszeichneten.

Orașul de pe Târnava Mare, cu o puternică tradiție meșteșugărească, și-a păstrat și în secolul al XIX-lea importanța în economia și demografia Transilvaniei. Astfel, Sighișoara, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, se afla pe una din primele poziții în rândul orașelor ardeleni.

Pe lângă rolul economic, urbea se va dovedi a fi, încă din perioada medievală, un centru educațional. Fiind o localitate protestantă, majoritatea locuitorilor la aceea vreme fiind sași de confesiune evanghelică prin excelență, școala se afla în centrul comunității și în jurul ei se va crea elita sighișoreană.

Forma ei era una eterogenă și era compusă din comercianți, câțiva meșteșugari înstăriți care și-au deschis manufacturi și mici fabrici, profesori ai școlilor din oraș, clericii diferitelor confesiuni, câțiva avocați, medici și funcționarii aflați în slujba orașului și a comitatului Târnava Mare, care își avea reședința la Sighișoara.

Centrul de cultură al orașului era reprezentat de Gimnaziul Evanghelic, cea mai importantă și reprezentativă instituție de învățământ cu care se lăuda orașul. Atestat documentar în 1522, gimnaziul a reprezentat unul dintre cele mai importante centre de învățământ din Transilvania, atât la nivelul corpului profesoral, cât și la nivelul absolvenților, care au studiat la universități de prestigiu din spațiul german.¹

Alături de gimnaziile similare din Sibiu, Brașov, Mediaș, Sebeș și Bistrița, gimnaziul sighișorean se afla între cele mai prestigioase instituții educaționale ardeleni. Diploma de absolvire sau de bacalaureat era valabilă pentru accederea în orice universitate din spațiul german.

După cum aminteam mai sus, corpul profesoral era unul de elită și în jurul acestor profesori se va crea o activitate erudită de excepție. Avem de a face cu așa-numita categorie a *literaților*.

¹ Despre istoria școlii, vezi Joseph Hoch, *Geschichte des Schößburger Gymnasium*, Kraner Verlag, Schäßsburg, 1872, *passim*; Richard Schuller, *Geschichte des Schäßburger Gymnasiums*, 1896, *passim*.

Friedrich Teutsch arăta că sașii ardeleni erau un popor format din țărani, meșteșugari și *literați*, văzuți ca reprezentanți ai intelighenției. Majoritatea lor era formată din bărbați, care făceau o facultate în mediul german, deveneau profesori și, pe finalul vieții, preoți. De aceea, numărul profesorilor cu studii academice era egal cu numărul proților cu studii universitare.²

Acest lucru a făcut ca gimnaziile săsești să devină, pe parcursul secolului al XIX-lea, adevărate centre de cercetare, unde o anumită activitate derulată de mai mulți profesori devenea tradiția școlii. Astfel, putem să spunem că în jurul acestor instituții școlare se vor crea adevărate dinastii culturale.

La fel s-au petrecut lucrurile și la Sighișoara, fie că e vorba de activitatea științifică a unor profesori, a căror cercetare este continuată de foști elevi, cum este cazul lui Josef Haltrich și al lui Michael Albert în domeniul literaturii germane, sau avem de a face cu activități derulate în slujba științei, dar și a comunității, atât de părinți, cât și de copiii lor. În acest sens menționăm familia Gooß.

În istoria Școlii din Deal, cum mai este numit vechiul Gimnaziu Luteran, există doi profesori care poartă numele de Karl Gooß. Ambii au fost elevi, apoi profesori ai instituției și și-au legat destinul de slujirea muzei Clio.

Karl Gooß senior³ se naște la data de 30 ianuarie 1814, la Sighișoara. După terminarea studiilor primare și gimnaziale la Sighișoara, va continua studiile juridice la Cluj, unde va audia cursurile lui Huber și Sebestyen asupra politicii, formeii constituționale și a dreptului în Transilvania. După doi ani de studiu va urma cursurile de teologie protestantă ale Universității din Viena. Aici, începând din 1834, își va descoperi pasiunea pentru trecut, făcând studii private în domeniul antichităților, al filologiei clasice și al istoriei.

Se va întoarce în localitatea natală unde, din august 1835, devine, la Gimnaziul Evanghelic din Sighișoara, profesor de istorie. După cinci ani, va ajunge co-rector și, din 1842, la vârsta de 28 de ani, rector al școlii sighișorene. În activitatea sa se va îngriji de adunarea și creșterea colecțiilor, a mijloacelor didactice și a bibliotecii gimnaziului căreia, prin îmbunătățirea fondului de carte, îi va da un caracter științific. După trei ani de activitate va renunța la meseria de profesor și se va dedica activității pastorale, devenind preot în comunitatea Daia.

Erau zorii Revoluției de la 1848 când, la nivelul elitei săsești se simțea nevoia de schimbare, de modernizare a Universității Saxone, în rândul tinerilor sași manifestându-se atât idei de natură conservatoare, cât și liberale.

Cele două forme de acțiune amintite mai sus nu au atins o formă extremă de reprezentare. Exponenții celor două curente doreau atât menținerea autonomiei săsești, cât și drepturi și libertăți cetățenești. Varia practic modul de acțiune al celor două grupări. În istoria sașilor ardeleni, după epoca anilor liniștiți (1805-1830), urmează așa-numita epocă de viață nouă (1830-1840); sub influența liberalismului german și austriac apar instituții noi, cum sunt asociațiile culturale sau economice, totul culminând

² Friedrich Gottas, *Die Deutschtum in Ungarn*, în *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, Band III, *Die Völker des Reiches*, 2. Teilband, Hrsg. Adam Wandruszka und Peter Urbanitsch, Verlag des Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien, 1980, p. 376.

³ Legat de viața și activitatea lui Karl Gooß senior, vezi Friedrich Schuller, *Gooß, Karl der Aeltere*, în *Allgemeine Deutsche Biographie*, herausgegeben von der Historischen Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Band 49 (1904), pp. 684-685.

cu înființarea Asociației pentru cunoașterea Transilvaniei, în anul 1840.⁴

Divergențele dintre sași în zorii Revoluției de la 1848 se vor reflecta și la nivelul Sighișoarei, unde, după cum arăta istoricul Carl Göllner, atitudinea era marcată de poziționarea geografică a Scaunului, cât și de scrisoarea primită de la Scaunul Odoarhei în 3 aprilie 1848, în care se cerea unirea Transilvaniei cu Ungaria. Conducerea conservatoare a orașului, în frunte cu primarul Karl Csech von Sternheim, vedea în uniune întărirea statului maghiar și ruperea Imperiului în două. Pe de altă parte, tinerii intelectuali, ca Georg Daniel Teusch sau Karl Gooß (care vor reprezenta orașul la Dieta uniunii de la Cluj din 29 mai 1848), vedeau în acceptarea uniunii înlăturarea birocrăției din conducerea Universității Saxone, precum și obținerea de drepturi și libertăți politice. De altfel, sub presiunea tinerilor intelectuali, Sighișoara, ca și Brașovul, la 13 aprilie s-a pronunțat pentru unire. Mai mult decât atât, se glumea pe seama lui Georg Daniel Teutsch, de care se spunea că l-a detronat pe bătrânul primar Sternheim.⁵

La fel de vehement ca și colegul său se va dovedi a fi și Karl Gooß senior. În memoriile sale, fiul primarului, Friedrich Csech von Sternheim, referitor la Gooß arăta:

Prin cuvântările sale, ținute în adunări publice ale orașenilor, parte în cercurile particulare ale Sighișoarei între persoane de mare autoritate și influență, Gooß înțelegea să unească partidele care stăteau deja față în față în ceartă a prigră cu privire la uniune.⁶

Vedem că avem de a face cu un bun orator. Valorile sale liberale îl vor îndemna să adere sincer la idealurile revoluției maghiare. Cum aminteam mai sus, va și reprezenta, împreună cu Georg Daniel Teutsch, Scaunul Sighișoara la Dieta de la Cluj. Se știe că aici, din cei 22 de deputați sași care trebuiau să se prezinte, au participat doar 15, cinci au votat total contra unirii, dar, din cauza atmosferei tensionate, au votat pentru unire.⁷

La Dietă, în calitatea sa de șef al delegației sighișorene, a rămas ferm pe poziție în favoarea uniunii. El vedea uniunea Transilvaniei cu Ungaria fezabilă doar cu condiția păstrării drepturilor și privilegiilor municipale săsești. Cu toate acestea, a fost acuzat că nu a votat conform dorințelor națiunii săsești. Atmosfera de la Cluj l-a dezamăgit profund și a mers la Pesta, unde domina aceeași atmosferă. Se spune că la o întâlnire cu studenții sași ardeleni care se întorceau acasă le-ar fi spus că o mare pacoste se va abate asupra poporului săsesc: „Vă rog să spuneți poporului nostru, că ar trebui să cumpere praf de pușcă, puști și să se pregătească...” Astfel a recunoscut că viitorul nu poate fi bun și în toamna anului 1848 s-a întors acasă. Dezamăgit, se va retrage la parohia sa din Daia, unde, după toate probabilitățile, se va sinucide la 29 decembrie 1848. Din păcate, la scurt timp după moartea sa, toate manuscrisele sale vor fi arse.⁸

O altă viață, nu atât de tumultuoasă, o va avea fiul său, Karl Gooß junior. Acesta

⁴ Ela Cosma, *Liberalism versus conservatorism la sași la 1848-1849 cu privire introductivă asupra liberalismului german și austriac*, în *Transilvania între medieval și modern*, coordonator prof. univ. dr. Camil Mureșanu, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, 1996, pp. 63-71.

⁵ Asupra manifestărilor revoluționare din primăvara lui 1848 la Sighișoara, vezi Carl Göllner, *Die Siebenbürger Sachsen in der Revolutionsjahre 1848-1849*, Kriterion Verlag, București, 1967, p. 100; Nicolae Teșculă, Gheorghe Gavrila, *Primăvara lui 1848 văzută de sighișoreanul Friedrich Csech von Sternheim*, în „Revista Bistriței”, XVIII, 2004, pp. 291-298.

⁶ Julius Holitzer, *Din însemnările lui Friedrich Csech von Sternheim despre evenimentele din jurul anului 1848*, mss, p. 15.

⁷ Ela Cosma, *L'attitude des Saxons à l'égard de l'union de la Transylvanie à la Hongrie*, în „Transylvanian Review”, vol. VII, nr. 2, 1998, p. 86.

⁸ Friedrich Schuller, *op. cit.*, p. 685.

se va naște la Daia, în 9 aprilie 1844. După decesul prematur al tatălui său, va urma, la câteva luni, mama; va fi crescut de bunicul matern, Johann Georg Fronius, preot în Seleușul Mare. Studiile elementare și gimnaziale le va face la Sighișoara. Aici va fi influențat profund de profesorii săi, Georg Daniel Teutsch și Friedrich Müller, care îi vor insufla dragostea pentru cercetarea trecutului, a istoriei. După finalizarea gimnaziului în anul 1862, se va orienta spre studierea muzei Clio prin cursurile de specialitate efectuate la Universitatea din Heidelberg, unde, după cum se știe, se punea un mare accent pe studiul latinei clasice. Profesorii Wattenbach și Häuser îl vor conduce în studiul izvoarelor istorice, iar profesorii Rothe și Schenkel, în domeniul teologiei. De aici va merge la Universitatea din Jena, unde profesorii Nipperdey, Moritz Schmidt și Gädechens îl vor coordona în studiul filologiei clasice. De mare ajutor se va dovedi pentru cariera viitoare seminarul profesorului Adolf Schmidt în domeniul mitologiei vechilor germani și celți. De la Jena, pentru un semestru, la Berlin va audia cursurile lui Lepsius și Droysen și va vizita muzeele de aici.⁹

Se va întoarce în localitatea natală, unde devine profesor de istorie la Gimnaziul Evanghelic timp de 15 ani. Va avea o activitate prestigioasă în domeniul cercetării arheologice, a perioadei antice din Dacia. Meritele sale vor fi recunoscute de numeroși cercetători germani, dintre care se remarcă Thomas Mommsen. De altfel, eruditul german îl și menționează pe Gooß în monumentală sa lucrare *Istoria romanilor*. Alături de el, a găsit aprecierea unor erudiți ai epocii, ca Hirschfeld, Conze, Benndorf.¹⁰

Dintre lucrările sale amintim *Arhăologischen Analekten, Studien zur Geographie und Geschichte des Trajanischen Daziens, Untersuchungen über die Innenverhältnisse der Trajanischen Daziens, Die römische Lagerstadt Apulum in Dazien*, lucrări fundamentate care îl vor include în pleada specialiștilor cu privire la istoricul Daciei romane, cercetările sale fiind utilizate până în ziua de azi de istoricii de profil.¹¹

Lucrările *Skizzen zur vorrömischen Culturgeschichte der mittleren Donaugegenden* și *Chronik der archäologischen Funde Siebenbürgens* îl vor evidenția ca un specialist în arheologia epocii, cercetând cu acribie și analizând obiecte din piatră și os găsite în Ardeal, pe care le-a atribuit corect perioadei preromane.¹²

S-a apropiat și de istoria veche a poporului român, a începuturilor sale, prin două studii apărute în „Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgischen Landeskunde”, în care va prezenta disputele dintre Rösler și Hasdeu cu privire la continuitatea românilor: *Die neueste Literatur über die Frage der Rumänen* și *Zur Rumänenfrage*.¹³

Alături de activitatea științifică, a avut și o bogată activitate politică și civică. S-a implicat în activitatea politică a sașilor ardeleni devenind membru al Partidului Popular Săsesc și va ajunge reprezentant al orașului în cadrul Universității Saxone. Pe de altă parte, va fi membru în comisia de examen pentru candidații în teologie care doreau să devină preoți evanghelici.¹⁴

Din păcate, activitatea sa va fi întreruptă în anul 1880, când va suferi un atac

⁹ *Idem, Schriftsteller Lexicon der Siebenbürger Deutschen*, IV Band, Hermannstadt, Druck und Verlag W. Krafft, 1902, pp. 148-150.

¹⁰ *Ibidem*, p. 151.

¹¹ *Idem, Gooß, Karl der Jüngere*, în *Allgemeine Deutsche Biographie*, herausgegeben von der Historischen Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Band 49, p. 687.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

cerebral sever. Acesta îi va grăbi moartea și va părăsi această lume în data de 23 iunie 1881, în orașul său natal, Sighișoara.¹⁵

Deși activitatea celor doi nu a avut aceeași amploare, tatăl rămânând în memoria posterității în special prin prisma activității sale politice, iar fiul, prin activitatea sa științifică și didactică, ambii au contribuit la dezvoltarea societății transilvănene, în general, și a celei sighișorene, în special.

Dragostea pentru educația tinerei generații, aplecarea spre cercetarea trecutului și implicarea în viața comunității din care făceau parte prin activism politic au animat la fel de mult pe cei doi Gooß, care, în ciuda vieții lor scurte (tatăl doar 34 ani și fiul 37 de ani), s-au evidențiat în galeria personalităților sighișorene.

¹⁵ *Ibidem.*

Sergiu BACALOV, Lidia PRISAC

**NOBILI DE ORIGINE ARMEANĂ ÎN BASARABIA ȚARISTĂ:
GENEALOGIA FAMILIEI LEBEDEV**

THE GENEALOGY OF THE ARMENIAN NOBLE FAMILY LEBEDEV

Abstract: *This study, on the base of the published monographic literature and unpublished archival sources, presents the genealogy of an Armenian noble family – Lebedev. The descendant of this family was Moise Lebedev, who settled his permanent residence in Bessarabia after the annexation to the Russian Empire in 1812. As a merchant, he came in the capital of the province – Chisinau/Kishinev, the most important center of commercial transactions from Moldavia, increasing the commercial bourgeoisie of the newly annexed territory. During the first half of the 19th century, the representatives of Lebedev family fought for the confirmation of the title of their nobility. During tsarist period the Lebedev family members held administrative positions in the territory between the Prut and Dniester.*

Pe teritoriul istoric al Moldovei, armenii au fost menționați pentru prima dată înainte de secolul al XIV-lea¹, pătrunzând în regiune din considerente religioase și în urma ingerințelor tătaro-mongole din secolele XIII-XIV, turcești și persane din secolele XV-XVII². Totodată, trecerea prin Moldova a armenilor a fost motivată de existența unei căi comerciale, care asigura conexiunea dintre bazinul Mării Negre cu Polonia și Germania de Est.³

Negustori prin vocație, armenii, în majoritate, au început să se așeze pe teritoriul dintre Prut și Nistru mai ales în secolul al XVIII-lea și după anexarea Basarabiei la Rusia (1812)⁴, fiind atrași de privilegiile comerciale⁵ acordate negustorilor de autoritățile țariste⁶.

La început comercianți, ulterior arendași, bărbieri, proprietari⁷ și funcționari, armenii s-au strămutat în Basarabia țaristă din guberniile rusești și ucrainene, orașele-colonii armenice Nahicevan (1779) și Grigoriopol (1792), precum și din Imperiul Austriei, Muntenia și Moldova de peste Prut⁸, populând în cea mai mare parte orașele ținutului (Akerman, Ismail, Chilia, Tatar-Bunar, Căușeni, Bender, Hâncești, Chișinău, Hotin etc.)

¹ Gheorghe Bezviconi, *Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse*, Editura Academiei RPR, București, 1962, p. 22; Sergiu Stelian, *Schiță istorică a comunității armenice din România*, Ararat, București, 1999, p. 34.

² Джовани Гуайта, *1700 лет верности. История Армении и ее Церкви*, Москва, Юнистрой, 2005, с. 91-136.

³ Dan Haidarlı, *Date istorice cu privire la populația armenescă în spațiul pruto-nistrean (până la sfârșitul secolului al XIX-lea)*, în „Revista de Istorie a Moldovei”, nr. 3, 2008, p. 102.

⁴ Lidia Prisac, *Migrația armenilor în spațiul românesc dintre Prut și Nistru: premise și direcții (sec. XI-XIX)*, în *Materialele conferinței științifice a tinerilor cercetători. Istorie și Societate: de la tradițional la modernitate*, ed. a VII-a, 25 aprilie 2013, Chișinău, 2013, pp. 132-141.

⁵ De exemplu, printr-o decizie din 29 septembrie 1830, toți negustorii veniți în Basarabia se scuteau de orice dări timp de cinci ani, următorii trei ani ei urmau să plătească doar un sfert din impozite, iar următorii doi ani, după cei trei, o jumătate. Vezi Ștefan Ciobanu, *Chișinăul*, Museum, Chișinău, 1996, p. 53.

⁶ Valentin Tomuleț, *Noi opinii privind dezvoltarea comerțului Basarabiei în prima jumătate a sec. al XIX-lea*, în *Basarabia în sistemul economic și politic al Imperiului Rus (1812-1868): Studii*, Cardidact, Chișinău, 2012, pp. 165-166.

⁷ Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 54.

⁸ Lidia Prisac, *Evoluția numerică a armenilor din Basarabia (1812-1918)*, în „Revista de etnologie și culturologie”, vol. XI-XII, Chișinău, 2012, pp. 41-45.

și completând rândurile burgheziei comerciale cosmopolite⁹.

În 1816-1817, când se efectuează primul recensământ al ținutului la comanda Imperiului Rus (deși cu caracter parțial și date contradictorii)¹⁰, numărul armenilor rezidenți în Basarabia era de 2.738 de suflete (544 de familii) și constituia 0,25% din toți locuitorii ținutului (492 de mii).

Destul de numeroasă era comunitatea armeană din Chișinău – capitala guberniei nou-anexate, situată pe calea comercială care unea orașele Kamenet, Podolsk, Noua Suliță, Sculeni și Movilău cu Odesa –, oraș considerat centru al celor mai importante tranzacții comerciale (cu pâine, vin, tutun, seu, lână și piei), în care era concentrat întreg comerțul interior al Basarabiei.¹¹ Anume aici, comunitatea armeană deținea poziții importante în comerțul intern și extern. Conform tabelii de taxare privind impozitul de bir și prestațiile locale pe anul 1818, obștea armeană din Chișinău era formată din 101 familii.¹²

În această comunitate îl întâlnim și pe Moise Lebedev, armeanul înnobilit de domnul Principatului Moldovei, care se stabilește la Chișinău la începutul secolului al XIX-lea.

În cele ce urmează, în studiul de față vom prezenta reperele istorice ale familiei de origine armeană Lebedev și procesul de recunoaștere a originii ei nobiliare în Basarabia țarită pe parcursul secolului al XIX-lea. Demersul nostru de restabilire a genealogiei familiei se bazează în mod special pe documentele fondului Adunării Deputaților Nobilimii Basarabiei (dosarul privind noblețea neamului Lebedev, deschis în aprilie 1828), păstrate în Arhiva Națională a Republicii Moldova.

Strămoșul nobililor („dvorenilor”) Lebedev din Basarabia a fost boierul moldovean de origine armeană Moise Lebedev, căruia, la 23 ianuarie 1828, domnul Moldovei, Ioan Sandu Sturdza, i-a acordat rangul boieresc de vel-serdar.¹³ (Vezi Anexa nr. 1)

În calitate de negustor, armeanul Moise Lebedev, originar din târgul Botoșani¹⁴, se stabilește în Basarabia înainte de 1823. Presupunerea este confirmată de faptul că unul din fiii săi, Stepan (Ștefănache) Lebedev, născut la 13 octombrie 1818, a fost botezat

⁹ Despre emigrația în Basarabia a negustorilor armeni și influența lor asupra constituirii burgheziei comerciale naționale, a se vedea mai detaliat: Valentin Tomuleț, *Activitatea comercială a negustorilor armeni în Basarabia în prima treime a sec. XIX*, în „Tyragetia. Revista de arheologie, istorie și culturologie”, Chișinău, 1997, nr. IV-V, pp. 239-250; *Idem*, *Influența activității negustorilor alogeni – evrei, greci și armeni asupra constituirii burgheziei comerciale naționale din Basarabia (1812-1868)*, în *Filosofie. Știință. Politică: realizări, implementări, perspective. Materialele conferinței internaționale, 28-29 noiembrie 2002*, Chișinău, 2003, pp. 326-330; *Idem*, *Elite ale burgheziei basarabene: negustori angroșiști armeni și greci în comerțul cu cereale prin porturile Ismail și Reni în anii '30-'50 ai sec. al XIX-lea*, în *Simpozionul Științific Internațional Noile paradigme în cercetarea și predarea istoriei în mileniul III*, 23-25 martie 2012, Chișinău, 2012, pp. 147-154.

¹⁰ Recensământul a înregistrat 492 de mii de locuitori și 1040 de localități rurale. Totodată, alte surse, cum ar fi cele pentru anul 1812, menționează între 275 de mii și 334 de mii de locuitori, cu 17 localități urbane și 683 rurale. Vezi Dorin Lozovanu, *Evoluția structurii etnice a populației Republicii Moldova*, în „Buletinul Științific al Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală a Moldovei”, Chișinău, 2008, vol. 9 (22), p. 144, și Валентин Зеленчук, *Население Бессарабии и Поднепровья в XIX в. Этнические и социально-демографические процессы*, Кишинев, Штиинца, 1979, с. 98-99.

¹¹ Valentin Tomuleț, *Elite ale burgheziei basarabene: negustorii de ghildă angroșiști din Chișinău (1812-1868)*, în *Studii de arhondologie și genealogie*, vol. 1, Chișinău, 2013, p. 49.

¹² Mărimea birului-impozit varia în funcție de avuția contribuabilului, la acesta era impusă majoritatea populației Basarabiei. Vezi Valentin Tomuleț, *Activitatea comercială ...*, p. 248.

¹³ Arhiva Națională a Republicii Moldova (în continuare: ANRM), fond 88, inventar 1, dosar 684, f. 78^r-v^o.

¹⁴ Intuim că neamul Lebedev a venit în Moldova din Imperiul Otoman prin secolul XVIII tranzitând Muntenia.

la biserica armeano-gregoriană Adormirea Maicii Domnului din Chișinău, avându-l drept naș de botez pe negustorul armean Iacov Carabet.¹⁵

Nu știm exact care au fost motivele¹⁶ care l-au determinat pe Moise Lebedev să treacă Prutul după 1812, putem doar să presupunem că venirea sa în Basarabia a fost definită de recunoașterea originii nobiliare care oferea nu doar avantaje economice, dar și un statut deosebit, care înlesnea efectuarea comerțului, cumpărarea unor loturi de pământ cu locuințe și viță-de-vie, precum și a prăvăliilor pe care le puteau da în chirie, ocupându-se cu vânzarea în ele a „mărfurilor prețioase”¹⁷. Totodată, statutul nobiliar putea înlesni activitatea reprezentanților familiei Lebedev în aparatul administrativ al Basarabiei țariste, după cum se va vedea în cele ce urmează.

Preocupările comerciale ale lui Moise Lebedev sunt confirmate și de faptul că cel de-al doilea fiu al său, Lebet M. Lebedev, născut la 8 aprilie 1828 și botezat la aceeași biserică, l-a avut drept naș de botez pe negustorul Artemi Cernitov.¹⁸

Boierul cu preocupări negustorești sau, mai degrabă, negustorul cu rang boieresc Moise Lebedev și fratele său, boiernașul Fiodor, care de asemenea era stabilit în Basarabia, au fost fiii unui Gavril Lebedev.

Moise Lebedev a fost căsătorit cu Nastasia, fiica lui Artemi (Ariton) Muratov.¹⁹

În baza rangului de vel-serdar, Moise Lebedev, la 7 iunie 1828, a solicitat Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia înscrierea în mediul dvorenimii locale. După decesul acestuia, nu mai târziu de 1833, când a fost finalizată o primă etapă²⁰, procesul de recunoaștere a statutului nobiliar al neamului Lebedev a fost coordonat de fiul lui, *kollejskii reghistrador*, Stepan Lebedev.²¹ (Vezi Anexa nr. 2)

Acesta a activat ca funcționar în cadrul aparatului administrativ al guberniei Basarabia, a fost căsătorit cu Zamfira (fiica boierului de origine armeană Nichita Buiucli)²², au avut șapte copii: Moise (n. 3 iunie 1846), Grigore (n. 22 iunie 1849), Anastasia (n. 28 ianuarie 1843), Maria (n. 4 martie 1845), Ivan sau Ioannes (n. 16 martie 1853), Nicolai (n. 25 iunie 1858) și Mihail (n. 27 august 1859)²³.

Știm că Ivan, unul din fiii lui Stepan M. Lebedev, a fost căsătorit cu Maria, fiica lui

¹⁵ *Ibidem*, ff. 6v^o-7.

¹⁶ O cauză ar consta în instaurarea în Principatele române a domniilor fanariote, care au dus la decăderea comerțului purtat de armeni. Venirea în număr mare a negustorilor greci, protejați de domnie, care au acaparat comerțul și au cumpărat pământuri întinse, a afectat viața comunităților armenie care se aflau în țărilor române. Armenii au început să piardă din privilegiu, în unele orașe nu le mai era permis să deschidă prăvălii și să facă negoț cu amănuntul dacă nu plăteau bir greu în vistieria domnească sau la compania negustorilor locali, alcătuită în majoritate din greci. Armenii erau supuși restricțiilor și taxelor vamale sporite. Concurența aprigă cu grecii, care subminaseră și preluaseră de la armeni rolul principal pe care aceștia îl avuseseră în comerțul exterior al Moldovei, îi determină pe unii dintre ei să plece în alte regiuni. Vezi Irina Cereș, *Negustori armeni și greci – reprezentanți ai elitei economice din Țara Moldovei (începutul secolului al XIX-lea)*, în *Studii de arhondologie și genealogie*, vol. 1, Chișinău, 2013, p. 84.

¹⁷ Valentin Tomuleț, *Activitatea comercială...*, pp. 246-247.

¹⁸ ANRM, fond 88, I. 1, dosar 684, f. 7r^o-v^o.

¹⁹ Detalii despre neamul Muratov a se vedea în Lidia Prisac, Sergiu Bacalov, *Contribuții la istoria neamului de origine armeană Muraciov (Muratov)*, în *Studii de arhondologie și genealogie*, vol. 1, Chișinău, 2013, pp. 220-227.

²⁰ *Elita social-politică și economică a Basarabiei. Sec. XIX – începutul sec. XX. Documente* (coord. S. Bacalov), Vol. 1, Chișinău, 2014, pp. 163-164.

²¹ ANRM, fond 88, I. 1, dosar 684, ff. 1r^o-v^o, 4-5v^o.

²² *Ibidem*, ff. 50-51.

²³ *Ibidem*, ff. 41r^o-v^o, 50-51.

Artemi von Prunkul, nobil de etnie armeană din Bucovina.²⁴ Ei au avut doi copii: fiul Nerses, născut la 26 iulie 1880, la Chișinău, și fiica Evghenia, născută la 19 decembrie 1884, la Hâncești.²⁵

Al doilea fiu al lui Moise G. Lebedev, *gubernskii sekretari*, Lebet M. Lebedev, a fost căsătorit cu Maria (Mariam), fiica serdarului Emanuil Ciolac, și el de origine armeană (își spunea Manukyan Ciolakyants - n.n.).²⁶ Fiica lor, Anastasia (Nazli), fiind căsătorită cu contele austriac Erich Kielmansegg (1847-1923), s-a stabilit în Imperiul Austro-Ungar.²⁷

Este interesant faptul că, în documentele de epocă, reprezentanții neamului Lebedev își ortografiau antroponimia în trei feluri: moldovenește (românește), rusește și armeneste. Astfel, în timpul aflării lor în Moldova, dar și în primii ani de viață în Basarabia țaristă, aceștia își spuneau *Lebedeu* sau *Lebădău*, ulterior, după modelul rusesc, și-au zis *Lebedev*, iar în unele cazuri, de regulă în documentele de limbă armeană, semnav ca *Lebedyants*.

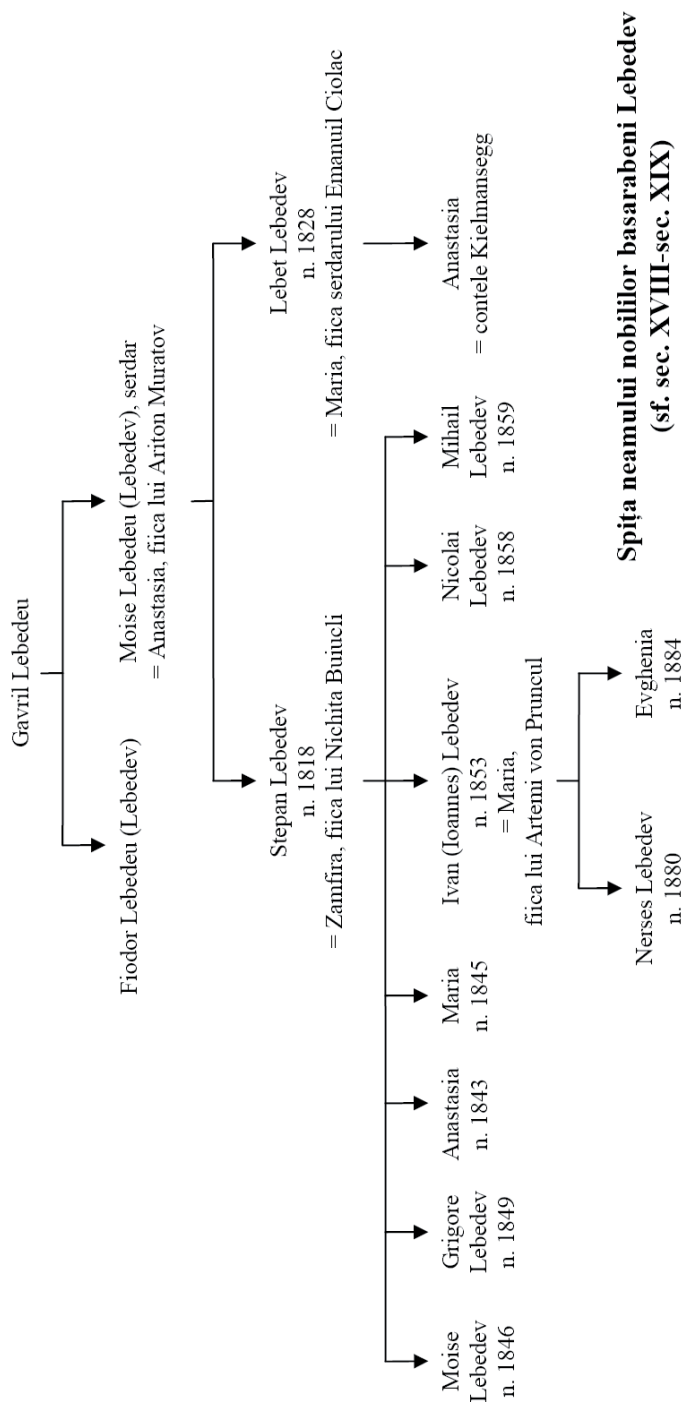
Aceeași situație o constatăm și în cazul prenumelor: astfel, frații Stepan și Lebet Moiseevici Lebedev semnav armeneste: Stepan Nerseyan și Lebet Nerasyan Lebedyants. Fiica lui Stepan M. Lebedev, Anastasia, uneori și în documentele de limbă rusă este numită armeneste - Nazli. De altfel, și numele soției lui Stepan Lebedev, Zamfira Nichitevna Buiucli, frecvent este redat în formă armenescă - Zanzana Magardici Buiucli. Fără îndoială, dublarea sau triplarea antroponimiei a cauzat anumite complicații legate de confirmarea nobleței unor descendenți de-ai serdarului Moise Lebedev. Cu toate acestea, în pofida rusificării, fenomenul în sine mărturisește că nobilii de origine armeană din Basarabia, Lebedev, și-au păstrat conștiința identității etnice.

²⁴ *Ibidem*, ff. 102 r°-v^o, 103.

²⁵ *Ibidem*, ff. 102-103.

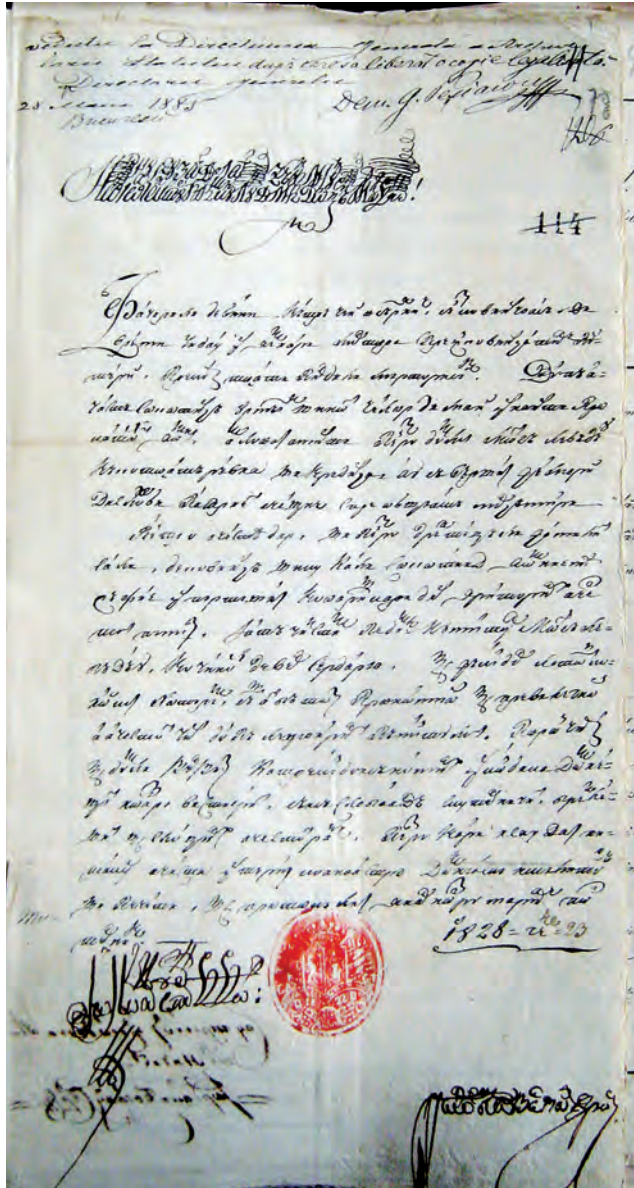
²⁶ *Ibidem*, f. 61 r°-v^o.

²⁷ *Ibidem*, ff. 58-61 v°.

Anexe

Nr. 1. 1828, ianuarie 23. Domnul Ioan Sandu Sturdza acordă lui Moise Lebedeu rangul boieresc de vel-serdar.

Noi Ioanu Sandu Sturza Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domnu Țării Moldovei!
 Facerile de bini cătră cei osărdnici, sănt cuviincioase di vremi ci dau îndemnari
 multora spre încuviințatile purtări, precum toati pildili mărturisăsc. După această
 socotință urmând și noi celor de mai înainti procatohi domni, am luoat aminti pentru
 dum(nea)lui Moisa Lebădău că cu toată râvna și credința au săvârșit feliuri de slujbi
 patriei aceștie spre obștească mulțămiri.

Pentru aceste dar, și pentru dreptățali familii sale, de cuviință și cu cali socotind
 Domnie Me să fie împărtășit cu oarișcari din driturili acestui pământ, iată cinstim
 pe dumn(ea)l(ui) numitul Moisa Lebădău, cu cinul de vel-serdarius, și făcândul la toț
 cunoscut hotărâm, săș aibă tot pronomion și privileghion a acestui cin după legiuirile
 pământului. Poruncimu și dum(ita)li vel-vist(ier) ca trecânduissă numili în condica
 Domneștii Noastre vistierii, să i să sloboadă scutelnicii, bresleșii și slugili acestui rang.
 Pentru cari i sa dat pitacul acesta întărit cu a noastră Domnească iscălitură și peceti, și
 protocolit di al Nostru marile postelnic.

1828 ghen(a)r 23.

Io Ioan Sturza v(oe)vod (L.P.)

Costandin Balș vel post(elnic) pocit

Pe verso: Sau trecut în condica postelniciei
 Iordachi Boianu serdar

ANRM, fond 88, I. 1, dosar 684, f. 78 r°-v^o. Original. Hârtie.

Notă: Acest document a fost trimis la București spre a fi confirmat de autoritățile României. La 4/16 iunie 1885, responsabilii de la Direcțiunea Generală a Arhivelor Statului au eliberat doar o copie transliterată a acestui document, cu câteva note, sub semnăturile șefului Secțiunii Istorice G. D<...> („această copie... fiind colaționată de subsemnatul, se încredințează pentru conformitate”), a directorului general Dem. G. Peșiacoru („se adeverează copia de față”), fiind întărită, la 7/19 iunie 1885, de Ministrul de Externe al Regatului România. Actul respectiv a fost perceput de Misiunea Imperială Rusă din București ca o confirmare a originalității cărții domnești din 23 ianuarie 1828. Vezi ff. 79-80 ale aceluiași dosar.

Nr. 2. 1833, august 4. Adunarea Deputaților Dvorenimii Basarabiei examinează dovezile documentare și confirmă noblețea neamului Lebedev.

Anul 1833 avgust 14 zile. După ucazul împărăteștii sale măriri singur stăpânitor
 a toată Rossia, la Adunarea Deputățască a Dvorenstovii oblastii Besarabiei, după ci s-au
 asculta jaloba vel-serdariusului Moisei Lebedev, dată la 7 zile a lunii iunii anul 1828, cu
 cerire ca să cercetezi documenturili tragirii dumsale și să treacă în spița condicii
 niamurilor dvorenești, iar pentru că nu înfățoșasi atuncea adeverinți pentru legiuită
 naștirea copiilor dumisale i sau făcut cunoscut ca să înfățoșază acelia în această Adunare,
 după cari pominitul Lebedev mutândusă din viață, au înfățoșat soția răposatului
 adiverințile mitrici pentru copii săi.

Iar din alăturatele pe lângă jalubă, documenturi să vedi: 1-i) Hrisovul din 23
 apr(ilie) anul 1828 pentru cinul de vel-serdar cu cari au fost miluit jăluitoriul Moisei
 Lebedev de cătră domnul oblăduitoriu Moldaviei Ioan Alexandru Sturza v(oe)(o)vod,
 cu toate dreptățile și pronomiile încuviințate acestui cin după obiceiul acelui pământ

pentru slujbile ciau arătat provincia de acolo; Al 2-le) Vipis mitrică dat după jaluba sărdăresii Nastasia, fiica lui Artemi, Lebedev, la 12 iulii anul 1833 cu nr. 118, de la al Besarabiei Duhovnicească Consistorie a armenilor pentru fiul răp(o)s(atului) serdar Moisei Lebedev anumi Ștefanachi, cu adevărat este născut din legiuită însoțire și botezat după obiceiul bisericii armenesti la 13 oc(tom)v(rie) anul 1818; Și al 3-le) iarăș asăminea zăpis tot din aceeași zi lună și an cu nr. 119, dat de la aceeași Consistorie după jaluba sărdăresii Lebedev pentru legiuita naștere și botez a celui mai mic ficior a lor anumi Lebet, la 8 zile apr(ilie) 1828.

Prin gramota domnului Moldaviei Ioan Nicolai Mavrocordat din 1734 să puroncești: toț aceea să cunosc de dvoreni, cari au primit cinuri moldovenești de la vel-logofăt până la al triile log(o)făt.

Sau hotărât: fiind că cinul de vel-serdar cu cari au fost miluit răposatul Moisei Lebedev părinteli lui Ștefan și Lebet, fraț între dănșii, întră în rangul cinurilor moldovenești cari dău în veci dreptate urmașilor pentru ce adivărată dvoreanstvă, pentru aceea în cuprindire așăzământului înalt întărit pintru ocărmiuirea oblastii Besarabiei la 29 f(e)v(ruarie) 1828, § 1-i prin cari să sloboade dvorenstvăi de pi ce toate dreptățile și pronomiile Moldavei cu cari ea până acum sau folosit – să să cunoască în vrednicia dvorenească pe ficiorii sardariului Moisei Lebedev, Ștefan și Lebet Lebedev, și după § 77 din Gramota Dvorenească să să triacă la partea 1-i în spița condicii niamurilor dvoreni de la țăn(u)t(ul) Orheiului – pentru care să li să dei adiverință și copie de pe opridelenie. Iar pentru cunoaștirea aceasta în cuprindire § 86 să să împlinescă di la dănșii în folosul casii dvorenești ___ rubli asignații, și documenturile în orghinal după ci să vor opri copiile trebuincioasi la delă, orginalurile să li să întoarcă. Iar spre a să trece în izvodul dvorenilor de la ținut(ul) Orh(eiului), să să scrie pridvoditelului dvorenstvăi de acolo.

ANRM, fond 88, I. 1, dosar 684, ff. 4-5v°

Manuela-Florentina ȚUHAȘU

FRAȚII TAKE ȘI THOMA IONESCU - PERSONALITĂȚI REMARCABILE CARE S-AU IMPUS PRIN ACTIVITATEA POLITICĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ ÎN ISTORIA ȘI CONȘTIINȚA ROMÂNILOR

TAKE AND THOMA IONESCU BROTHERS – REMARKABLE FIGURES IN POLITICS AND SCIENCE, WITHIN THE CONSCIENCE AND HISTORY OF ROMANIANS

Abstract: *Ionescu brothers distinguished themselves like two noticeable personalities of our country, the first as a brilliant political man and the second as a famous doctor. Growing up in a modest family, they took both their degrees in law, and then they assumed their different ways. Take followed his vocation in politics and Thoma became a medicine man, both being successful in their careers.*

They use to say about themselves:

Take Ionescu: „I never asked for regrets from those who had gone wrong to me and I absolved them for all the injustices I had experienced. I never asked anybody to forget those mistakes I had made to others, because I was the first to regret them”.

Thoma Ionescu: „If I could save only one people from all those who were about to die, I was glad to do it; I've made a beneficence. Staring at him, keeping my hands in pockets, I was risking to lose him to death”.

Frații Dimitrie (Take), om politic, și Thoma Ionescu, medic chirurg, personalități excepționale, oameni fără avere, fără nume, fără relații, care numai prin propriile lor mijloace și merite s-au impus în conștiința națiunii noastre ca repere morale, profesionale și de demnitate, patrioți autentici, au contribuit prin activitatea și creația lor la progresul comunității și al umanității, valoarea lor intelectuală fiind unanim recunoscută.

Take și Thoma Ionescu s-au născut la Ploiești, într-o familie modestă, în anul 1858 și, respectiv, 1860, fiind fiii lui Ghiță-Ion și ai Eufrosinei; ambii au absolvit liceul Sf. Sava din București, obținând note strălucite, și apoi au plecat la studii la Paris, Take în anul 1875 și Thoma în 1878, fiind niște studenți eminenți. Take Ionescu a obținut în capitala Franței doctoratul în drept (1881), revine în țară, se înscrie în baroul de Ilfov și cunoaște o rapidă ascensiune politică în Partidul Național Liberal, devenind pentru prima dată deputat în anul 1884 (avea 26 de ani), impunându-se printr-un extraordinar talent oratoric (fiind supranumit Take „gură de aur”).¹ Thoma Ionescu a urmat la Paris studiile juridice și de medicină, obține în anul 1882 licența în drept, pe care o abandonează, apoi trece concursul de externat al spitalelor din Paris, obține cetățenia franceză în 1889, aceasta fiind o cerință pentru a ocupa postul de profesor la Facultatea de Medicină, unde devine, în 1891, profesor definitiv.² În februarie 1895, la vârsta de 35 de ani, revine în țară, recapătă cetățenia română și este numit director al Institutului de Anatomie Topografică și de Chirurgie Experimentală și profesor la Facultatea de Medicină din București, la Catedra de anatomie topografică, precum și profesor la Clinica de chirurgie de la Spitalul Colțea.³

¹ Ion Mamina, Ion Bulei, *Guverne și guvernanți 1866-1916*, Editura Silex, București, 1994, p. 207.

² Thoma Ionescu (despre), *Volum jubiliar oferit profesorului Thoma Ionescu cu ocazia împlinirii a treizeci de ani de învățământ: viața și operele lui* (bibliografie), Tipografia Curții Regale F. Göbl Fiii, București, 1925, pp. 7-8.

³ *Ibidem*, p. 9.

Take Ionescu își face debutul în Parlament vorbind în numele tinerilor aleși, iar tinerii, în numele cărora vorbea, erau: Alexandru Marghiloman, Constantin Dissescu, Alex. Djuvara. Ales între aleși, putem spune că s-a adevărit aprecierea lui Sterie Diamandi: „Timp de aproape patru decenii, Take Ionescu a fost o mândrie a Parlamentului român, într-o vreme când tribuna parlamentară era ilustrată printr-o pleiadă de oratori de mâna întâia”⁴. Introducerea sa în viața politică s-a produs printr-o susținută activitate ziaristică, desfășurată în calitate de colaborator la ziarul „Românul”, condus de C.A. Rosetti. În articolele pe care le semna cu pseudonimul „Joanera”, el abordează cu curaj și aspectele gingașe ale politicii externe a României, susținând cu perseverență necesitatea realizării unității naționale. Astfel, într-unul din articole, Take Ionescu arată că sunt aproape 11 milioane de români, că aceștia sunt însuflețiți de un gând și un ideal comun și, fiind mai numeroși, va fi necesar să se țină seama de voința acestora.⁵

După cum se știe, în anul 1883 România a încheiat un tratat de alianță cu Austro-Ungaria, alianță ce a avut drept cauză principală experiența tristă a delegației țării noastre legată de poziția anexionistă a Rusiei manifestată în cadrul Congresului de Pace de la Berlin din vara anului 1878. Referindu-se la acest pas al diplomației noastre, Take Ionescu scrie, printre altele, în articolul intitulat *Neamul românesc*, publicat în ziarul „Românul” din 31 decembrie 1890, că „existența națională a neamului întreg și neștirbit este o chestiune vitală pentru toți românii, pentru cei din regat ca și pentru cei din afară”, că prima problemă o constituie necesitatea ca statul român să se pună la adăpost de orice primejdie, pentru că altfel va dispărea românismul, și a doua, de a nu uita aspirațiile întregului neam românesc, adică și pe acei români care se află în ținuturile stăpânite de imperiile vecine. Acestea sunt cele două coordonate principale considerate de Take Ionescu că trebuie urmărite cu perseverență de politica externă a României la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX.

Întocmai ca fratele său, Thoma Ionescu, de la începutul profesiei de medic chirurg, a desfășurat o susținută activitate publicistică, prezentând comunicări inedite și interesante în diferite reviste și publicații medicale și participând cu comunicări științifice la multe congrese internaționale de medicină. Astfel, în anul 1897, a fost prezent la Congresul internațional de medicină de la Moscova, 1898 – la congresul periodic de ginecologie, obstetrică și pediatrie ținut la Marsilia, 1900 – la Paris, unde a susținut 5 comunicări, 1902 – la Roma, unde a prezentat un raport asupra tratamentului chirurgical al cancerului uterin, participând și la alte manifestări științifice internaționale.⁶ În anul 1908, la Congresul de la Bruxelles, profesorul Thoma Ionescu a prezentat, pentru prima dată în lumea medicală, introducerea rahianesteziei generale, folosind stovaina în regiunea cervicală, cu precădere pentru operații pe toracele superior, dar și asupra întregului corp.⁷ Deoarece medicii britanici și americani au primit cu scepticism noua tehnică de anestezie, Thoma Ionescu a efectuat, în anii 1909-1910, un turneu demonstrativ la Londra, New York, Philadelphia, Boston, Chicago, pentru a executa experiențe în diferite centre chirurgicale.⁸ De exemplu, la Londra a

⁴ Sterie Diamandi, *Galeria oamenilor politici*, Editura Gesa, București, 1991, p. 101.

⁵ Șerban Constantinescu, *Take Ionescu, în Făuritori ai unității și independenței naționale*, Muzeul Național de Istorie a României, București, 1983, p. 288.

⁶ Thoma Ionescu (despre), *op. cit.*, pp. 9-10.

⁷ *Ibidem*, p. 11.

⁸ *Ibidem*.

efectuat o demonstrație de rahianestezie în prezența a 1.000 de persoane, jurnaliști și medici, același lucru făcându-l și în SUA⁹, iar în 1912 a publicat, la Paris, monografia *La rachianesthésie générale*. Lansarea acestei metode, respectiv, rahianestezia generală, l-a consacrat pe profesorul Thoma Ionescu pe plan mondial, tehnica sa fiind recomandată în literatura de specialitate drept „metoda românească”.

Dacă la vârsta de 35 de ani Thoma Ionescu a devenit – după cum am văzut – director al Institutului de Anatomie Topografică și de Chirurgie Experimentală, precum și profesor la Facultatea de Medicină din București, fratele său, Take Ionescu, va deveni, la etatea de 33 de ani, ministrul al Cultelor și Instrucțiunii Publice (1891-1895), activând în rândurile Partidului Conservator condus de Lascăr Catargiu.

În această calitate și folosindu-se de legăturile sale de amiciție cu mai mulți conducători ai luptei românilor din Transilvania, ca Ion Rațiu, Vasile Lucaciu și Iuliu Coroianu, Take Ionescu caută și reușește să sprijine prin diferite forme lupta justă și legitimă a fraților din Ardeal. Cu multă discreție, deoarece România era, după cum am arătat, încă din 1883 aliata Austro-Ungariei, el a expedit în taină din fondurile ministerului pe care-l conducea sume de bani necesare românilor din Transilvania în lupta și propaganda pe care o desfășurau în apărarea intereselor populației majoritare din această regiune românească. Trecând 20 de ani de la aceste evenimente, el își va aminti de perioada când, ca ministru în guvernul României, acordase ajutoare bănești școlilor și bisericilor românești din Transilvania, precum și presei și comitetelor politice, încurajând și sprijinind lupta de emancipare a românilor din acest ținut ce se afla sub stăpânirea Austro-Ungariei.¹⁰

Take Ionescu a fost singurul dintre membrii cabinetului Lascăr Catargiu care a fost împotriva poziției oficiale, luând apărarea românilor implicați în mișcarea memorandistă. Titu Maiorescu avea să scrie că „amestecul său în chestiunea transilvană arată un militant și un hotărât patriotism”¹¹.

Astfel, Take Ionescu a fost primul ministru român care a avut curajul să subvenționeze cu sume însemnate nu numai școlile și bisericile din Transilvania, dar chiar presa și mișcarea politică. Interesantă este convorbirea dintre Take Ionescu și baronul Dezső Bánffy pe când cel din urmă era prim-ministru al Ungariei (1895-1899), când acesta îl întâmpină pe politicianul român cu următoarea întrebare:

Nu care cumva îmi vei spune că n-ați dori să luați Transilvania?

la care Take Ionescu răspunde:

Nu, nu ți-aș putea spune aceasta, căci dacă ți-aș spune-o, ai crede că sau te mint, sau că sunt un nemernic care nu-și iubește țara. Vreau să iau Ardealul, dar știu că nu pot. La rândul meu și eu îți zic: Nici D-ta nu-mi vei spune ca n-ați dori să ajungeți la Marea Neagră¹².

Take Ionescu a încheiat convorbirea cu următoarele cuvinte:

Numai asupra unui singur punct suntem de acord, anume că niciodată nu vom fi de acord¹³.

⁹ Viorica Vidu, *Medalion aniversar: „Thoma Ionescu”*, în „Jurnalul de chirurgie”, Iași, 2010, vol. 6, nr. 3, p. 390.

¹⁰ Take Ionescu, *Amintiri*, Socec, București, 1923, pp. 121-122.

¹¹ Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României (1866-1900)*, Socec, București, 1925, p. 212.

¹² Sterie Diamandi, *op. cit.*, p. 125.

¹³ *Ibidem*.

Domeniul în care s-a manifestat plinar personalitatea politică a lui Take Ionescu a fost cel al politicii externe.

Odată cu intrarea în guvernul de colaborare conservatoare Titu Maiorescu-Take Ionescu, care coincidea cu declanșarea Primului Război Balcanic (septembrie 1912), va stăruii pentru menținerea neutralității, dar subliniază că perspectiva răsturnării echilibrului sud-dunărean ar pune în pericol integritatea României. După participarea țării noastre la al Doilea Război Balcanic (1913), încheiat cu înfrângerea Bulgariei, la Congresul de Pace de la București prezidat de Titu Maiorescu, Take Ionescu a fost al doilea delegat din cei șase. Premierul Greciei, Elefterios Venizelos, apreciind calitățile și farmecul personalității lui Take Ionescu, avea să-i devină unul dintre cei mai apropiați amici, rugându-l să accepte medierea conflictului greco-turc.

Activitatea sa și a lui Titu Maiorescu în contextul celui de al Doilea Război Balcanic a fost apreciată de regele Carol I. În urma unei audiențe la rege, Take Ionescu avea să înțeleagă că: „Regele este adânc convins că România nu a făcut nici o greșală în conducerea ei politică”.

Dacă profesorul Thoma Ionescu era cunoscut nu numai în țara sa, dar și în Europa și America pentru activitatea sa științifică și practică în domeniul chirurgiei, fratele său, Take, așa cum menționa Constantin Bacalbașa, „trecea ca un om cu numeroase legături în lumea politică”¹⁴; legăturile lui în străinătate erau de neprețuit folos, preciza în memoriile sale Nicolae Iorga, pentru el, pentru plăcerea de a-l servi, s-au făcut României concesii care altfel nu s-ar fi putut obține. Take Ionescu, cum îl caracteriza Constantin Xenii, biograful său, „cu simpatia cuceritoare a fizicului său, cu sinceritatea felului său de a fi, cu reputația unei bunătați sufletești așa de rară în politică, inspira o încredere în cei care-l înconjurau”¹⁵.

Dacă în activitățile desfășurate Take Ionescu s-a impus ca un strălucit politician, fiind „omul politic în accepțiunea occidentală a cuvântului, cum prea puțini a avut Țara Românească”¹⁶, fratele său, medicul Thoma Ionescu, s-a distins ca un profesionist eminent și un remarcabil chirurg. În calitate de profesor universitar, Thoma Ionescu a avut o contribuție remarcabilă la dezvoltarea și modernizarea învățământului medical românesc înființat de Carol Davila, prin studiile sale de anatomie, de chirurgie și anestezie, prin tehnicile chirurgicale ce au constituit premiere naționale și internaționale, considerate și astăzi ca lucrări de referință în literatura medicală.¹⁷ Ca o recunoaștere a meritelor sale în cariera didactică, Thoma Ionescu a fost ales decan al Facultății de Medicină din București în anul 1906 și a ocupat această demnitate trei sesiuni, până în anul 1912, când a fost ales rector al Universității din capitală pe o perioadă de 3 ani, respectiv, până în anul 1915.¹⁸

Activitatea de chirurg a desfășurat-o la Spitalul Colțea, fiind considerat fondatorul chirurgiei fiziologice moderne bazate pe reguli noi de asepsie (mijloc de eliminare a microbilor fără ajutorul substanțelor toxice) după principiile chimistului și medicului francez Louis Pasteur și ale chirurgului englez Joseph Lister și pe cercetări experimentale, cu contribuții originale în studiul secreției gastrice după intervenții

¹⁴ Constantin Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, vol. IV, Editura Universul, București, 1933, p. 452.

¹⁵ Constantin Xenii, *Take Ionescu (1858-1922)*, Editura Universul, București, 1932, p. 87.

¹⁶ Sterie Diamandi, *op. cit.*, p. 102.

¹⁷ Viorica Vidu, *loc. cit.*, p. 389.

¹⁸ Thoma Ionescu (despre), *op. cit.*, p. 12.

chirurgicale și altele.¹⁹ În literatura de specialitate, ca și în practica chirurgicală, sunt numeroase eponime asociate numelui său, emblematice pentru chirurgia românească: *acul Ionescu* pentru sutura cu fir metalic, *cura Ionescu* – intervenție operatorie ce constă în simpatectomie cervicală, *depărtătorul Ionescu* – dispozitiv autostatic abdominal de care se pot fixa valve de diferite mărimi, și rahianestezia înaltă *Thoma Ionescu* cu anestezic introdus intrarahidian în regiunea cervicală înaltă sau suboccipital.²⁰ Referindu-se la tehnica sa desăvârșită, profesorul Ion Făgărașanu – un cunoscut chirurg – menționa în monografia dedicată lui Thoma Ionescu, editată în anul 1962: „Operațiile sale se caracterizau prin ordine anatomică, precizie și rapiditate, calități pe care le-a transmis și elevilor săi, alcătuind specificul chirurgiei românești”.

Menționăm că la 11 februarie 1898, din inițiativa lui Thoma Ionescu s-a constituit Societatea Română de Chirurgie, cu 30 membri fondatori, pe a cărei activitate s-a pus amprenta marcantă a președintelui său fondator. A fost concepută ca o necesitate a învățământului chirurgical românesc modern, devenind o mare școală de formare profesională, medicală și științifică a chirurgilor români.²¹

Unul din meritele incontestabile ale profesorului Thoma Ionescu este și acela că a fost formator de opinie și mari maestri ai chirurgiei românești, promovând nume sonore ca Ernest Juvara (1870-1933), Amza Jianu (1881-1962), Constantin Angelescu (1869-1948), Dimitrie Gerota (1867-1939), Traian Nasta (1882-1958), care au ridicat și au afirmat chirurgia ca știință, artă și profesie, competitivă cu instituțiile similare existente în Occident.

În timp ce Thoma Ionescu devine un strălucit profesor și eminent chirurg, multe procedee pe care le-a inventat și aplicat fiind preluate de medici din întreaga lume, izbucnește Primul Război Mondial. Odată cu declanșarea primei conflagrații mondiale, pentru fratele lui Thoma Ionescu, Take, începe cea mai fecundă perioadă din activitățile sale politice, dezrobirea Ardealului devenind ținta tuturor acțiunilor sale. Încălzit de flacăra idealului național, Take Ionescu atinge apogeul carierei sale de politician și, grație activității susținute pe care a desfășurat-o pentru înfăptuirea unității politice, precum și a contribuției sale la realizarea acestui deziderat al neamului nostru, numele său se află fixat în galeria marilor români, printre ctitorii României Mari.

În vâltoarea evenimentelor din vara anului 1914, Take Ionescu ajunge de la Londra la Sinaia, la 2 august, și îi comunică prietenului său, Constantin Xeni, părerile, respectiv, viziunea sa asupra războiului declanșat:

Va fi un război de cinci ani, va intra Anglia, va intra Italia, vom intra noi și nu se poate să nu intre și America... Va fi vai de omenire. Dar de un lucru sunt sigur: că aliații vor fi victorioși și că vom vedea cu ochii România Mare²².

Anticiparea evenimentelor și mai ales consecințele acestora, autentice viziuni profetice asupra viitorului, formulate cu precizie de către Take Ionescu, evidențiază calitățile sale de om politic, el fiind printre puținii politicieni din lume care prevăzuseră consecințele Primului Război Mondial.

În cadrul Consiliului de Coroană desfășurat la 3 august 1914 la Peleş, Take Ionescu este printre cei dintâi politicieni care au fost împotriva unei acțiuni militare a României

¹⁹ Viorica Vidu, *loc. cit.*, p. 389.

²⁰ *Ibidem*, p. 390.

²¹ *Ibidem*, p. 391.

²² Georgeta Tâmpescu (Luca), *Take Ionescu*, în „Magazin istoric”, anul XLVIII – serie nouă – nr. 9 (570), septembrie 2014, p. 26.

alături de Austro-Ungaria și Germania, pronunțându-se pentru neutralitate. În anii neutralității (1914-1916), perioadă în care lupta pentru realizarea unității naționale se va intensifica, Take Ionescu „n-are alt gând și altă preocupare decât războiul pentru întregirea neamului. Arde de nerăbdare să vadă clipa când armata română va trece Carpații”²³. Atât în anul 1915, cât și în cel următor, pe întreg teritoriul României au loc demonstrații și întruniri în sprijinul unității naționale, la care participă oameni de toate categoriile sociale. Referitor la acestea, reprezentantul Austro-Ungariei în România în anii 1913-1916, contele Ottokar Czernin, într-o scrisoare adresată în octombrie 1914, la Viena, ministrului de externe – Berchtold, arată dificultatea pe care o constituie pentru activitatea sa acțiunile desfășurate de Take Ionescu. Diplomatul austro-ungar relatează că este greu de rezistat împotriva acestuia și a partidului pe care-l conducea – Conservator-Democrat –, că adepții săi sunt numeroși și că, după părerea guvernului și a prim-ministrului Ion I.C. Brătianu, el ar fi capabil să provoace grave tulburări în țară.²⁴ Astfel, la o întrunire care a avut loc la București în sala Dacia la 15/28 februarie 1915, organizată de Liga pentru unitate politică a tuturor românilor, luând cuvântul, printre alții, Octavian Goga, N. Filipescu, Barbu Șt. Delavrancea și N. Iorga, Take Ionescu a rostit unul din cele mai însuflețitoare discursuri în favoarea unității naționale. Susținând ideea participării României la Primul Război Mondial alături de puterile Antantei, el arată necesitatea ca întreaga țară să adere la această politică. „Nu este vorba... ca să trăim într-o Românie mai mică sau mai mare. Toate pot să iasă din războiul acesta, un singur lucru nu poate să iasă: să rămână lucrurile cum au fost”²⁵.

După formarea, la Iași, a unui cabinet de uniune națională (10 iulie 1917-26 ianuarie 1918), în care Take Ionescu a fost vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, el pleacă la sfârșitul lunii iunie 1918 la Paris, fiind însoțit de 200 prieteni și cunoscuți oameni politici. Cu toate rezultatele bune înregistrate în anii 1914-1917 de activitatea desfășurată de propaganda românească peste hotare, anul 1918 reclamă necesitatea coordonării unitare a tuturor acțiunilor pe care le inițiază. Imediat ce a sosit la Paris, Take Ionescu a prezentat în fața românilor sarcinile care stau înaintea lor, „deoarece constatase că realizarea unității naționale nu stă numai în tratatele semnate în anul 1916 cu Antanta”²⁶. La 20 septembrie/3 octombrie 1918 s-a creat, la Paris, Consiliul Național al Unității Române, organ reprezentativ al românilor, compus din 29 membri, având în conducere pe Take Ionescu – președinte și Vasile Lucaciu, Octavian Goga, dr. Constantin Angelescu – vicepreședinți.²⁷ De remarcat că acest Consiliu Național al Unității Române a fost recunoscut și pe plan internațional, respectiv, la 29 septembrie/12 octombrie de guvernul Franței, la 23 octombrie/5 noiembrie de guvernul SUA, la 29 octombrie/11 noiembrie de guvernul englez, iar la 9/22 noiembrie 1918 de cel italian, ca exponent al intereselor poporului român.²⁸ Alegerea lui Take Ionescu la conducerea acestui for al românilor nu a fost întâmplătoare, el se bucura de aprecieri elogioase din partea liderilor politici din țările Antantei, era omul politic animat de sentimente patriotice, care, prin întreaga sa activitate, se recomandase ca cel mai autorizat reprezentant al emigrației românești, acum când a apărut necesitatea ca statul nostru să fie reprezentat

²³ Sterie Diamandi, *op. cit.*, p. 126.

²⁴ R. Stan, V. Bran, *Take Ionescu*, București, 1933, p. 193.

²⁵ Victor Atanasie *et al.*, *România în primul război mondial*, vol. I, Editura Militară, București, 1979, p. 89.

²⁶ *Ibidem*, p. 415.

²⁷ Dinu C. Giurescu (coautor și coord.), *Istoria României în date*, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 326.

²⁸ *Ibidem*.

față de Puterile Triplei Înțelegeri. Recunoscut de către aliați, acest consiliu a facilitat inițierea unor tratative cu aceștia, a desfășurat o susținută activitate diplomatică în scopul câștigării opiniei publice din aceste state pentru cauza justă a unității politice a tuturor românilor.

După confirmarea prin tratatele internaționale a actelor de unire de la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia din cursul anului 1918, „de dragul de a înfăptui ideea Micii Antante”²⁹, Take Ionescu a acceptat să intre în guvernul Averescu, fiind ministrul Afacerilor Străine în perioada 13 iunie 1920-17 decembrie 1921. Subliniem faptul că Take Ionescu, despre care regele Carol I în dese rânduri spunea „că este omul cel mai inteligent din domnia mea”³⁰, a prevăzut primejdia revizionismului și a căutat să o preîntâmpine prin formarea scutului Micii Antante, o alianță politică a României cu Cehoslovacia și Regatul Sârbo-Croato-Sloven. Astfel, în calitate de conducător al diplomației românești, Take Ionescu a avut rolul important în realizarea Micii Înțelegeri prin convenții bilaterale semnate de Cehoslovacia cu Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor (august 1920), România cu Cehoslovacia (aprilie 1921) și Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor cu România (iunie 1921). Aceste trei state se angajau să acționeze pentru menținerea păcii, respectarea Tratatului de la Trianon și acordarea ajutorului reciproc în cazul unui atac neprovocat din partea Ungariei sau Bulgariei (această prevedere angaja numai România și Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor).³¹ Cu ocazia încheierii acestei organizații de securitate regională defensivă, Take Ionescu, care a fost inițiatorul ei, spunea: „De azi, învinșii nu vor câștiga prin intrigă ceea ce au pierdut prin sabie. Mica Înțelegere e destinată să joace un mare rol în politica lumii”³².

După o lungă perioadă de zbcium permanent pus în slujba neamului, îi e dat să ajungă prim-ministru al României (17 decembrie 1921-17 ianuarie 1922) numai pentru o lună și în condiții ce contrastau cu trecutul, prestigiul și valoarea sa. Astfel, strălucita carieră politică a lui Take Ionescu se încheie, iar în scurt timp, la 21 iunie 1922, se va stinge din viață, la Roma, la vârsta de 64 de ani, datorită unei infecții puternice provocate de intoxicarea cu stridii.

Dacă Take Ionescu a desfășurat o prodigioasă activitate politică pentru realizarea unirii tuturor românilor într-un singur stat, România Mare, fratele său, Thoma Ionescu, chirurg cu reputație internațională, s-a făcut cunoscut și ca om politic cu prestigiu recunoscut în plan național și european și, nu în ultimul rând, ca un mare patriot.³³ În Franța, atât la Paris, cât și în alte orașe din această țară – Angoulême, Le Havre – Thoma Ionescu a susținut, în anii 1917-1918, numeroase conferințe prin care a făcut cunoscut publicului francez revendicările juste ale românilor pentru realizarea unității naționale. Totodată, în anul 1918, a publicat numeroase articole în diferite ziare ca „La Roumanie”, „Le Temps”, „Le Petit Parisien”, ce apăreau în capitala Franței, în care a susținut cu argumente cauza României.³⁴ Una dintre conferințele susținute de către Thoma Ionescu a fost publicată într-un volum apărut la Paris în anul 1920, *Les questions roumaines du temps présent*, având o prefață semnată de președintele Franței, Raymond Poincaré, și tot în această perioadă a mai publicat, tot în capitala Franței, o lucrare

²⁹ Sterie Diamandi, *op. cit.*, p. 132.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Ion Mamina, Ioan Scurtu.

³² Sterie Diamandi, *op. cit.*, p. 132.

³³ Viorica Vidu, *loc. cit.*, p. 388.

³⁴ Thoma Ionescu (despre), *op. cit.*, pp. 19-20.

în două volume, *La question roumaine*, destinată a face cunoscut publicului francez și nu numai, trecutul României, prezentul și justele ei revendicări.³⁵ În anul 1920, grație meritelor sale în domeniul apărării intereselor naționale, profesorul Thoma Ionescu a fost numit delegat al României la Societatea Națiunilor, participând și la sesiunea din 1921; a fost vicepreședinte al conferinței în acești doi ani, făcând parte din biroul acestei organizații internaționale.³⁶

La scurt timp după trecerea în lumea umbrelor, în anul 1926, a profesorului Thoma Ionescu, la vârsta de 66 de ani, într-o ședință omagială a Academiei Franceze, profesorul J.L. Faure menționa că acesta a deținut un rol proeminent printre chirurgii epocii sale, a fost mai mult decât un savant ilustru, mai mult decât un mare chirurg, a fost un mare cetățean, al cărui nume va rămâne în istoria patriei sale.³⁷

Frații Take și Thoma Ionescu au fost două personalități remarcabile ale neamului românesc, ambii s-au impus în domeniile în care au activat prin talent, inteligență, cultură, profesionalism, o enormă putere de muncă, un profund patriotism, ei identificându-se cu idealurile naționale.

În încheiere, ilustrăm o altă calitate a acestora, aceea a umanismului și a sufletului lor sensibil și plin de bunătate față de semenii lor, elocvente fiind următoarele cuvinte care le aparțin.

Take Ionescu:

Ndreptățile pe care mi le-au făcut alții mie nu cer nimănui să le regrete, căci eu le uit; acelea pe care le-am făcut eu altora, nu cer nimănui să le uite, căci eu le regret³⁸.

Thoma Ionescu:

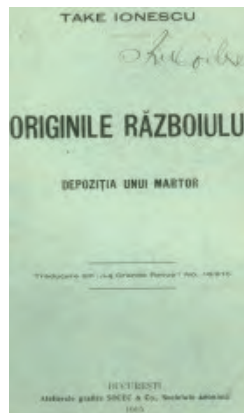
Dacă din o mie de muribunzi pot să salvez măcar unul, tot am făcut o operă umanitară; încrucișând brațele, îl pierdeam și pe acela³⁹.

Medalie Thoma Ionescu, 1908 (nr. inv. 37.540)

Fotografie Take Ionescu cu autograf (nr. inv. 158.414)

³⁵ *Ibidem*, p. 20.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ Viorica Vidu, *loc. cit.*, p. 392.

³⁸ Sterie Diamandi, *op. cit.*, p. 112.

³⁹ Viorica Vidu, *loc. cit.*, p. 392.

Jenica TABACU

HASDEII, O DINASTIE CULTURALĂ

LES HASDEU, UNE DYNASTIE CULTURELLE

Résumé: Les Hasdeu étaient une famille très ancienne et noble, d'origine roumaine, avec des racines en Bessarabie. Les ancêtres de Bogdan-Petriceicu Hasdeu furent obligés de quitter leur pays pour s'exiler en Pologne, en suivant le prince moldave Petriceicu Voda avec lequel ils se trouvaient dans une relation de parenté. A l'aube du XIXème siècle, le grand-père de Bogdan, Thaddée, avocat et homme de lettres, recouvra les domaines héréditaires de la famille et s'établit à Cristinesti, dans le département de Hotin. Les préoccupations intellectuelles étaient très anciennes au sein de cette famille. Thaddée eut deux fils: Boleslav et Alexandre. Le premier, établi à Vienne, s'est occupé des sciences de la nature, mais il a écrit aussi de la prose historique. Alexandre (1811-1872), le père de Bogdan, a été une personnalité de son temps. Etudiant à Harkov, Lvov et Munich, il connaissait une dizaine de langues. Professeur en plusieurs villes de Podolie, il a dédié plus tard sa vie aux recherches historiques et philologiques en rapport surtout avec le passé roumain. Marié avec Elisaveta, la fille du noble lituanien Teofil Dauszka et de Maria Mortun, il eut deux fils: Nicolas et Bogdan. Impliqué dans une conspiration à l'époque où il était étudiant à la Faculté des Beaux-Arts de Saint-Petersbourg, Nicolas mourut en prison, à l'âge de 19 ans. Bogdan-Petriceicu Hasdeu (1838-1907), historien, philologue, professeur, journaliste et écrivain, a été une personnalité célèbre du XIXème siècle. D'après Mircea Eliade, B.-P. Hasdeu a été « un génie d'une terrifiante étendue ». Sa fille, Julia Hasdeu (1869-1888) a représenté la quatrième génération d'écrivains dans cette famille. Vraiment, les Hasdeu ont été une dynastie culturelle!

Tadeu Hasdeu s-a născut pe pământ polonez, în 1769, părinți fiindu-i Ioan Hasdeu și Margareta Piorkuszewski. La 14 ani începe a scrie versuri în limba polonă. A absolvit cursurile Facultății de Drept din Cracovia. Spirit aventurier, după o legătură de dragoste și o trecere prin armata austriacă, s-a întors în Polonia cu gradul de locotenent. S-a însurat cu o tânără din familia Denhof și, în 1806, s-a născut primul lui fiu. Valeria, cea de a doua soție, evreică de origine, i-a dăruit încă doi: Alexandru și Boleslav. În 1812, după anexarea Basarabiei, Tadeu s-a stabilit în Cristinești Hotinului, de unde familia plecase în lungul exil polonez după pierderea tronului Moldovei de către Ștefan Petriceicu. Încă din 1805, guvernul rus l-a recunoscut ca descendent al lui Ștefan Petriceicu. Tadeu vorbea cu ușurință româna, polona, rusa, franceza, germana, latina și greaca veche. Avea talent la desen și cânta la flaut, considerând acest instrument „singura consolare în grijile și mizeriile sale”¹. A tradus comediiile lui Kotzebue, din germană în polonă iar, spre apusul vieții, a cules folclor basarabean. Din amintirile nepotului său, aflăm că Tadeu se bucura de atenția locuitorilor Hotinului pentru că era o persoană onorabilă, tată și soț iubitor, iar erudiția, dublată de talentul de bun vorbitor, îi atrăgea pe aceștia. În 1835, s-a stins din viață.

Alexandru Hasdeu, fiul lui Tadeu, s-a născut în 1811. În copilărie, sub îndrumarea părintelui său, a învățat limba latină și greaca veche. După studii de drept, urmate la universități din Harkov, Lemberg și Munchen, s-a întors la Chișinău pentru a profesa cu succes avocatura. Scrierile sale, publicate în diferite gazete rusești, între anii 1830 și 1840, au teme filosofice, istorice, fiind strâns legate de trecutul glorios al Moldovei. Sub

¹ B.-P. Hasdeu, *Tadeu Hasdeu*, în „Revista Nouă”, II, nr. 7, 15 iulie 1889, p. 245.

semnătura lui Alexandru Hasdeu au apărut *Cântecelile naționale române cu note istorice, Duca-Vodă și Dabija-Vodă* (nuvele istorice), *Moartea cazacului Hunicki în Buceag* (legendă), *Despre literații din Basarabia, Despre Gregori Varsava Scovorada* (dizertație filosofică) și altele. Pasionat din tinerețe de viața plantelor, a scris o lucrare în românește și latinește, *Flora Basarabiei*, pe care nu a publicat-o niciodată.² *Discursul despre antica glorie a Moldovei*, în urma căruia Alexandru Hasdeu va suporta persecuțiile guvernului muscălesc, a fost publicat de bunul său prieten, Costache Stamati, în „Fóia pentru minte și animă”, apoi de Balica, la Iași, și chiar tradus în franceză, de Colson. *Faptele cele mari ale Românilor* au apărut în sonete compuse într-un stil elegant, rămase într-un manuscris conservat la Universitatea din Iași.³

Alexandru Hasdeu a avut doi băieți și o fată. Primii doi au fost rodul iubirii pentru Elisabeta, fiica nobilului lituanian Daucs, și pentru Maria Morțun, cea care i-a fost soție pentru scurt timp, căci s-a stins din viață la 24 de ani. Din a doua căsătorie a avut o fiică, Alexandrina. Dintre toate încercările vieții, una a fost îndelungată și dureroasă: interdicția de a trece Prutul pentru a-și revedea fiul, pe Bogdan, și pentru a lua parte la ședințele Societății Academice Române, al cărui membru fondator era.

În 1872 Alexandru Hasdeu murea la Cristinești. Fiul, Bogdan, a primit teribila veste mai târziu și a publicat, *in memoriam*, nuvela istorică *Domnia Arnăutului*, scrisă de acesta. Prefața are *motto* de Missail:

Nobilul Alessandru Hasdeu și cavalerul Costache Stamati sunt singurii literați români de peste Prut. Precum doi arbori verzi și stufoși, părăsiți sau uitați de Dumnezeu și de oameni pe întinderea cea nemărginită a unui desert arinos, reprezintă singura vegetațiune din partea locului, de asemenea acești doi români reprezintă viața intelectuală între Basarabeni...

Însuși Bogdan-Petriceicu Hasdeu scria în aceeași prefață:

Publicând una din cele mai frumoase bucăți literare ale părintelui meu, rămasă până acum inedită, îmi fac datoria de fiu și mai cu seamă de Român.

Iosif Vulcan a considerat pe Alexandru Hasdeu „cel mai mare patriot român și bărbatul cel mai învățat din Basarabia”⁴.

Bogdan-Petriceicu Hasdeu, fiul lui Alexandru și nepotul lui Tadeu, s-a născut la 28 februarie 1838, în Cristineștii Hotinului. L-a însoțit pe tatăl lui în Podolia, unde Tadeu (acesta era de fapt numele său, preschimbat în Bogdan, după trecerea Prutului - n. red.) a urmat cursurile primare în școli poloneze, apoi a continuat liceul în Chișinău. A început cursurile Facultății de Drept a Universității din Harkov, dar le-a întrerupt pentru a se înrola în armata rusă, alături de care, ca sublocotenent, a participat la Războiul Crimeei. Nesuportând regimul militar, tânărul a evadat și, profitând de înțelegerile Tratatului de Pace de la Paris, a trecut Prutul ajungând la Iași, în 1856. Cu sprijinul lui Nicolae Vogoride a obținut postul de judecător la Cahul, pentru scurt timp.

În perioada ieșeană, B.-P. Hasdeu a scos primele sale periodice: „România” (1858), „Foae de storia română” (1859), „Foiță de istorie și literatură” (1860), „Din Moldova”, intitulată, mai târziu, „Lumina” (1862-1863). În 1859 a dăruit Bibliotecii Școalelor din Iași câteva mii de cărți aduse cu greu din casa părintească, devenind el însuși custode.

² Alessandru Hasdeu, *Domnia Arnăutului*, Tipografia Curții (Lucrători Asociați), București, 1872, p. xj.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

În 1860, a fost profesor de istorie, geografie și statistică la Școala Reală, iar din 1862, a predat istoria la cursul superior al Colegiului Național, al cărui director era Titu Maiorescu. Fragmente considerate a fi imorale, din nuvela *Duduca Mamuca*, au fost pretext pentru un proces răsunător în epocă. Tânărul profesor s-a apărat evocând marile opere ale culturii universale, lucrările artistice din tezaurul lumii, printre care și nuduri, și, deși a fost achitat, i s-a interzis dreptul de a mai preda.

În 1863, Hasdeu a fost numit membru în Comisia însărcinată cu inventarierea averilor mănăstirilor. La 3 noiembrie 1863, în publicistica bucureșteană și-a făcut apariția primul număr al unui periodic, sub directoratul lui Bogdan-Petriceicu Hasdeu, intitulat „Aghiută”, cu subtitlul: „Foaie umoristică, satirică și critică”. În actul de deces al periodicului suprimat definitiv la 29 mai 1864, prin Hotărârea Consiliului de Miniștri, era slăvit „interesul moralității publice”, cel care a grăbit sfârșitul năstrușnicului „drăcușor”, a cărui coadă se vârâse prea mult în afacerile unor personaje publice și particulare ce făceau istoria acelei epoci încărcate de frământări, în care „monstruoasa coaliție” dorea răsturnarea lui Cuza, iar „Aghiută” se făcea părtașul celui din urmă, satirizând prin toate mijloacele acestei categorii estetice pe cei considerați a fi vinovați. Satira hasdeiană a evidențiat nefasta influență a „ciocoismului” care nu vroia „unirea” cu Basarabia, nici „instrucțiunea publică”, cu atât mai puțin „armarea țării”, „împroprietărirea țăranului” și „votul universal”. „Patriotismul în gura ciocoiului este ca o floare naturală aninată la o coadă falsă a unei bătrâne cochete”, scria Hasdeu. Următoarea revistă hasdeiană, „Satyrul”, a fost suprimată din aceleași cauze.

Pe 8 august apărea, la București, primul număr al „Arhivei istorice a României”, „sub auspiciile Ministerului Justiției, Cultelor și Instrucțiunii Publice”, avându-l ca redactor pe Bogdan-Petriceicu Hasdeu. Numerele revistei publicate cu întrerupere, între anii 1864 și 1869, au fost incluse în patru tomuri ale „Arhivei”. Bogdan-Petriceicu Hasdeu cunoștea în jur de zece limbi vechi și moderne, și acest fapt l-a făcut să afirme: „Aveam cheile cele mai necesare pentru a înțelege și a alege tot ce poate arunca vreo lumină asupra trecutului român”. Documentele proveneau din diferite arhive străine (rusești, poloneze), din Arhivele Statului, dar și din colecții „eterogene și unele foarte rare”. În 1866 ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, C.A. Rosetti, sista publicarea revistei imediat după apariția celui de-al doilea tom. Peste nouă luni, la propunerea deputatului N. Ionescu, profesor la Universitatea din Iași, cu aportul lui C.D. Aricescu, autorul amendamentului de a se include în bugetul statului suma de 24.000 lei pentru continuarea publicării periodicului „Arhiva istorică”, avea să reapară în viața culturală românească. Cu prilejul votării bugetului în Adunarea Legislativă, Mihail Kogălniceanu evidenția „religiozitatea” cu care redactorul a respectat articolele contractului și amintea auditoriului de tatăl scriitorului, Alexandru Hasdeu, membru fondator al Societății Academice Române. La începutul anului 1869, sarcina redactării revistei a fost preluată de Arhivele Statului. I. Opreșan observa pe bună dreptate că

printr-un concurs cu totul nefavorabil de împrejurări, strădaniile scriitorului de a realiza monumentalul corpus național de documente istorice, cu care dorea să înzestreze istoriografia română, erau estompate și anihilate chiar de adversari, după ce ani de zile ei încercaseră să direcționeze elanurile istoricului exact în acest sens⁵.

⁵ I. Opreșan, *B. P. Hasdeu sau setea de absolut. Tumultul și misterul vieții*, Vestala, București, pp. 222-223.

În 1865, Bogdan-Petriceicu Hasdeu și Iulia Faliciu își uneau destinele sub cupola unei biserici bucureștene. În același an, istoricul publica volumul monografic *Ioan Vodă cel Cumplit: aventurile, domnia, resbelele, moartea lui; rolul său în istoria universală și în viața poporului român*. Trei ani mai târziu, savantul scria piese de teatru, precum *Domnița Rosanda, Răzvoan și Vidra, Trei crai de la Răsărit*. Anterior, publicase *Copilăria lui Iancu Moțoc*, singurul roman din literatura hasdeiană. În 1869, anul în care s-a născut Iulia, unicul lui copil, Hasdeu a scos revista „Traian”, intitulată, din 1870, „Columna lui Traian”, cu apariție lunară, domeniile de interes fiind istoria, lingvistica și „psihologia poporană”.

În această perioadă, savantul a ținut conferințe la Ateneul Român, cursul liber de istorie a dreptului constituțional la români, a fost deputat liberal de Bolgrad (1867-1871) și chiar încarcerat între 8 și 17 august 1870, din cauza atitudinii sale antimonarhice.

În 1873, fasciculele publicate, începând cu 13 septembrie 1871, în „Columna lui Traian”, au fost adunate într-un volum, cu titlul *Istoria critică a Românilor*. După apariția *Istoriei critice*, Carol de Hohenzollern semna în București, la 3 februarie 1874, decretul domnesc prin care se decerna lui B.-P. Hasdeu Medalia de aur pentru Arte și Științe „ca un semn de a noastră mulțumire despre silințele Domniei Sale în domeniul istoriei naționale”.

Pe 14 octombrie 1874, savantul inaugura cursul de filologie comparată, la Facultatea de Litere a Universității din București. În 1876, încredințându-i-se direcțiunea generală a Arhivelor Statului, B.-P. Hasdeu și-a luat misiunea de a clasifica și publica sistematic documentele, respectând forma și fondul fiecăruia. În 1877 a publicat primul volum al *Cuventelor den Bătrâni*, având titlul: *Studiu paleografico-linguistic*. Următorul volum, *Cărțile poporane ale românilor în secolul al XVI-lea*, a apărut în 1879, iar ultimul, *Istoria limbei române*, partea I, *Principie de lingvistică*, în 1881. Ultimele două tomuri ale *Cuventelor* i-au adus lui Hasdeu, în 1880, respectiv, 1881, premiul „Ion Heliade Rădulescu”, din partea conducerii Academiei Române. Din 1877 era membru al forului academic.

La 4 aprilie 1884, Bogdan-Petriceicu Hasdeu se angaja în fața academicienilor să elaboreze un mare dicționar, ce urma a fi subvenționat, printr-un premiu anual, chiar de regele Carol I. Filologului i se fixa subvenția anuală de 6.000 lei și termenul de definitivare a dicționarului la șase ani. La 1 iunie, citea academicienilor chestionarul conținând 206 întrebări și solicita tipărirea, respectiv, răspândirea lui în toate spațiile locuite de români. Proiectul dicționarului gândit de B.-P. Hasdeu avea dimensiuni vaste.

Dicționarul unei limbi – scria el în prefața tomului întâi – trebuie să fie pentru un popor o enciclopedie a traiului său întreg, trecut și prezinte. În limbă, o națiune se privește pe sine însăși într-o lungă galerie de portrete din epocă în epocă.

Publicarea primului tom, în 1887, și tipărirea celor două fascicule din tomul al doilea lăsa academicienilor, reuniți la ședința solemnă din 15 aprilie 1888, impresia că volumul de muncă este uriaș și imposibil de materializat atât de repede. B.-P. Hasdeu era extrem de rezervat asupra lucrului la dicționar, afișând mai degrabă o atitudine optimistă.

Dacă nemic nu va veni să împiedice acest ager avânt, menit din ce în ce mai mult a prinde la putere, lucrarea Etymologicului va deveni și ea mai ușoară, mai îndemânică, mai gata cu o oară înainte,

anunța savantul în prefața tomului al doilea, datată 25 martie 1887. Moartea fiicei, în luna septembrie a anului 1888, a frânat elanul acestuia, întocmai cum se pronunțase în

prefața amintită. Amuțit de durere, B.-P. Hasdeu lăsa deoparte munca cea de câțiva ani pentru a se dedica publicării operei literare a Iuliei, scrisă în limba franceză, reunind poezii, proză, eseuri și schițe dramatice. În acel an începuse a fi preocupat de spiritism și continuarea dicționarului trecut, probabil, pe un loc inferior! Acest fapt n-a trecut neobservat de colegii academicieni și de cei apropiați lui care, se pare, îl consiliau să reia munca la *Dicționar*, având rol chiar terapeutic pentru tulburarea sufletească ce-l chinuia după teribilul șoc. „Murind [Iulia], totul murise pentru el”, nimic nu-l mai lega de vechile ocupațiuni care-l duseseră atât de sus în cariera științifică. În acest sens, chiar continuarea *Etymologicumului* se transformase din „plăcere” în „povară”, arăta I. Opreșan, savantul negăsind puterea de a-l duce la capăt, deși „arsese prea mult la flacăra dorinței de a înzestra cultura română cu un dicționar fără egal”⁶. Timpul trecea neprietenos, savantul depunând, cu siguranță, eforturi supraomenești pentru a produce tomurile următoare. Ultima fasciculă din tomul al doilea a apărut abia la începutul anului 1892, încheindu-se astfel literele A, Â. În anul 1893 doar prima fasciculă din tomul al treilea a fost prezentată. Termina și cea de-a doua fasciculă în anul următor, iar în 1895 o anunța pe a treia. Ultima fasciculă, a patra, și întreg tomul trei au apărut abia în 1896, ultimul cuvânt înaintea *Addendei* fiind „bărbat”. Regele, care oferise drept premiu anual cei 6.000 lei pentru susținerea *Etymologicului*, își exprima, pe bună dreptate, la 18 martie 1894, nemulțumirea legată de încetineala lucrului la dicționar. Abia în 1897, conducerea Academiei, probabil ca răspuns la anumite presiuni, hotărâ lămurirea situației privind redactarea dicționarului. Lucrarea era admirabilă, ceea ce academicienii au constatat fără rezerve. Conducerea Academiei, cât și regele, care o susținea financiar, erau neliniștiți de incertitudinea finalizării ei, dat fiind ritmul foarte lent al redactării. La 29 martie, savantul oferea un răspuns punctual, în care arăta că a respectat întocmai planul lucrării, iar Academia l-a acceptat cu ocazia prezentărilor sale parțiale. Propunea ca, în 1897, lucrarea să fie continuată conform angajamentului, deoarece fusese începută, și sugera ca, din 1898, să fie analizate două soluții : prima, de a lucra gratis, renunțând la premiul anual oferit de rege, în situația în care Academia ar fi preocupată doar de bani, și cea de-a doua, de a continua dicționarul prin subscripție națională, liber și nu sub egida Academiei, în cazul în care înaltul for nu ar aprecia modul său de a-l elabora. Observând penibila atmosferă creată de un discutabil joc de culise, B.-P. Hasdeu solicita plenului să treacă la sistarea discuțiilor și votarea propunerii formulate de Titu Maiorescu. Astfel, decizia a fost luată ca, începând de la 1 ianuarie 1898, publicarea dicționarului pe structura de până atunci să înceteze, iar programa noii lucrări să fie întocmită de o comisie formată din cinci membri, unul dintre aceștia fiind B.-P. Hasdeu. La 3 aprilie 1897 erau nominalizați componenții comisiei însărcinate cu redactarea programei dicționarului nou. Aceștia erau B.-P. Hasdeu, Ion Kalinderu, Titu Maiorescu, Dimitrie Sturdza și Grigore Tocilescu. Sesizând paradoxul de a participa la elaborarea programei unei alte lucrări care va înlocui dicționarul său, savantul își declina poziția și refuza, declarând că dorea să continue al său *Etymologicum Magnum Romaniae*. La adresa Academiei, prin care i se cerea să restituie răspunsurile la „Chestionarul lingvistic”, replica faptul că materialul este necesar pentru continuarea lucrării, întărind astfel ideea că ea se va produce. Într-adevăr, în anul 1898 apărea cel de-al patrulea tom, conținând studiul *Negru Vodă. Un secol și jumătate din începuturile*

⁶ *Ibidem*, p. 467.

statului Țării Românești (1230-1380). Precuvântarea, datată „Câmpina, 1 ianuarie 1898”, cu care se deschidea volumul, anunța despărțirea lui B.-P. Hasdeu de dicționarul cărui i-a dedicat peste un deceniu de muncă: „Isprăvind, mândru de câte am făcut, făcând ceea ce am voit eu a face, las *Etymologicului* un mareț adio, mângâindu-mă cu vorba stăpânului meu: «sunt multe lăcașe...»”.

Primul număr al „Revistei Noi” apărea la 15 decembrie 1887. Alternanța producțiilor literare cu portrete și articole bio-bibliografice, cu reproduceri după lucrări plastice românești și străine, cu arii muzicale, reflecta însăși natura preocupărilor lui B.-P. Hasdeu, directorul periodicului, unde „ca o trăsătură esențială, intră varietatea ocupațiilor”. Această natură iubitoare de variațiune se dezvăluia, în cuprinsul numerelor de revistă, prin poezie, proză, studii lingvistico-istorice, spiritiste, articole biografice, note bibliografice, pamflete. În nr. 6 al periodicului, B.-P. Hasdeu evoca pe tatăl său, Alexandru Hasdeu:

Și toată această însuflețire atât de românească e perdată pentru noi, fiindcă poetul a scris rusește ; și a scris rusește, ba încă într-o rusească măiastră, fiindcă se călise prin întreaga lungă filieră a școalelor rusești, cărora - ce-i dreptul - le datora o știință foarte temeinică și foarte variată⁷.

Moartea Iuliei l-a îndepărtat pe savant de la preocupările legate de revistă. De apariția ei se îngrijeau redactorii al căror număr sporise prin venirea lui I. Bianu, G.I. Ionnescu-Gion și Th. Speranția. Începând cu numărul zece, amânat din cauza tragicului eveniment, revista a cuprins de-a lungul câtorva numere, consecutiv, poezii, gânduri și proză scrise de Iulia Hasdeu. În paginile revistei, la un an de la moartea Iuliei, savantul semna studiul *O introducere în istoria universală*, retipărit în memoria fiicei. Fusese scris și publicat în 1874, într-un opuscul, el urmând a face parte din tomul al doilea din *Istoria critică a Românilor*. Acest volum nu a mai apărut, în consecință studiul despre providența în istorie, teoriile lui Wallace și Darwin, gințile alese și liberul-arbitru a rămas aproape necunoscut. Interesante studii istorico-lingvistice a semnat Hasdeu în „Revista Nouă”. Pentru rubrica „Portrete”, savantul evoca personalități precum Costachi Stamati, episcopul Melchisedec, Constantin Krețulescu. Periodicul găzduia creația poetică a lui B.-P. Hasdeu: *Mater Dolorosa*, pastelul *Din iarnă*, satira antiburgheză *Multiplacimini*, balada *Ștefan și Radu*, *Cerebrațiunea*. Tot în paginile revistei savantul făcea critică literară, semnând *Scrisoarea către Gheorghe din Moldova*, unde caracteriza poezia lui Vasile Alecsandri și Mihai Eminescu. După pierderea fiicei, B.-P. Hasdeu crea zguduitoare elegii: *Așteptând*, *La Casa de nebuni*, *Gaudeamus*, *Table d'hôte*, *Dumnezeu*. În „Revista Nouă”, savantul semna necrologul *Eminescu*, publicat apoi în volumul *Sarcasm și ideal*.⁸ Destinul lui Eminescu, tragic și sublim, l-a mișcat pe autorul necrologului, care, prin cele scrise, făcea demonstrația cunoașterii zbuciumului în care se zbatuse poetul, între poezie - univers spiritual - lipsurile-i materiale. Începând cu 1890, periodicul a găzduit primele studii spiritiste, semnate de B.-P. Hasdeu. Savantul scria la rubrica „Studie fizice asupra spiritului”, două interesante articole⁹, unul cuprinzând o analiză a materiei nimbice și odice, iar al doilea, o demonstrație a superficialității cu care

⁷ B.-P. Hasdeu, *Costache Stamati*, în „Revista Nouă”, I, nr. 6, 15 mai 1888, pp. 210-211.

⁸ *Idem*, *Sarcasm și ideal. 1887-1896. Ulltimii nouă ani de literatură*, Socecu & Cie, București, 1897, pp. 213-214.

⁹ *Idem*, *Studie fizice asupra spiritului. Materia odică și materia nimbică*, în „Revista Nouă”, VII, nr. 2, noiembrie 1894, pp. 47-58; *Studie fizice asupra spiritului. Fourier și fotografia extra-retinală*, în „Revista Nouă”, VI, nr. 11-12, aprilie-mai 1894, pp. 406-418.

sunt tratate spiritismul și fotografia extraretinală. Casa de editură Socec & Comp. a devenit noul administrator al revistei începând cu anul 1894, când publicația se zbatea în pragul falimentului. B.-P. Hasdeu, înțelegând dramatica situație, fusese nevoit să accepte preluarea periodicului de către Socec, dar nici în aceste condiții lucrurile nu s-au rezolvat. Astfel, în 1895, la început de toamnă, se încheia viața uneia dintre cele mai frumoase reviste de cultură românești de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Moartea Juliei Hasdeu, în anul 1888, deschidea pentru savantul B.-P. Hasdeu, nefericitul părinte al poetei, poarta către un domeniu nou de cercetare, cel al sufletului, și spre materializarea ideilor în forme simbolice, eruditul afirmându-se în arta arhitecturală prin cele două temple: mausoleul familiei din cimitirul Șerban Vodă (Bellu – București) și Castelul „Julia Hasdeu” (Câmpina). În 1893, invitată de dr. C.I. Istrati, familia Hasdeu făcea acestuia o vizită la reședința lui de vară de la Câmpina. Clima blândă și atmosfera pitorească a orașelului de pe Valea Prahovei au reușit să-l cucerească pe B.-P. Hasdeu într-o asemenea măsură, încât s-a decis să cumpere un teren pe numele soției și să construiască acolo castelul. O însemnare a lui B.-P. Hasdeu pe un manuscris spiritist¹⁰, scrisă cu cerneală neagră, s-a păstrat nealterată peste timp: „Acest castel s’a zidit în anii 1894-1896, planul fiind dat de spiritul Juliei B.-P. Hasdeu prin medium B.-P. Hasdeu, apoi desemnat arhitectonic de T. Dobrescu, construcțiunea de N. Angelescu”. Castelul „Julia Hasdeu” este „ca o imensă carte, ca un imens poem de genul celor ale lui Dante sau Milton”, scria Eugeniu Speranția, fiul lui Th. Speranția. În *Sic cogito*, savantul și-a exprimat prin cuvinte credința lui despre „știința sufletului”. Prin simboluri, a materializat-o în cavoul familiei și în Castelul „Julia Hasdeu”, în piatră și fier, modelând-o inspirat. Symbolismul ales de Hasdeu nu este întâmplător. În 1896, I.L. Caragiale scria că, la Castel, „în fiecare colț, materia spune ceva”.

Acolo s-a stins din viață pe 25 august 1907. Soția lui murise în 1902.

Născută în București, la 14 noiembrie 1869, Julia a făcut de timpuriu dovada talentului său literar, scriind la șapte-opt ani poezii și compoziții în proză. Tatăl ei a îndrumat-o constant pe calea studiului și a lecturii, nebănuind preocupările ei literare. Nu împlinise opt ani când a absolvit școala primară. În 1881 și-a încheiat studiile la gimnaziu și conservator. În august cele două Iulii au plecat la Paris. Acolo, Lilica, după cum era alintată, a urmat doi ani de liceu la Colegiul Sévigné, apoi l-a continuat în particular, cu profesori renumiți și, după bacalaureat, s-a înscris la Facultatea de Litere și Filosofie a Sorbonei. Studenția a fost întreruptă tragic după doar doi ani, pe 29 septembrie 1888, de trecerea în eternitate a celei care promitea atât de mult. De câțiva ani, Julia suferea de tuberculoză. Cu un an înaintea morții ei, tatăl descoperise câteva poezii și i-a cerut să-i permită a le publica. Replica fetei nu lasă umbră de îndoială asupra dorinței sale de a atinge perfecțiunea: „Trebuie să revăd mai întâi în întregime și de mai multe ori tot ceea ce am scris. Apoi, sunt încă prea tânără”. Cuvintele ei nu l-au înduplecat, dimpotrivă, Hasdeu a dus la redacția ziarului „Steaua Română” patru poezii, despre care redactorul literar August R. Clavel a scris laudativ.

Printre notițele fiicei, tatăl a descoperit ceea ce Julia mărturisise hârtiei despre ea însăși ca scriitor, sub pseudonimul Camille Armand:

Camille Armand scria în general fără nici un efort; pana sa aluneca, aluneca pe hârtie. Nu scria decât atunci când inspirația îi venea, cu sufletul plin de subiect, pradă divinității, spunea ea; pana se imprima sub mâna sa în

¹⁰ Arh. Muz. Mem. „B.-P. Hasdeu”, inv. nr. 924812, c. 266, datat: 3 septembrie 1893, 5 f. (cf. vol.: B.-P. Hasdeu, *Arhiva spiritistă*, vol. II, Editura Vestala, București, 2003, p. 102).

trăsături de foc pe hârtie...¹¹.

Julia reprezenta „a patra generație neîntreruptă” de literați din familia Hasdeu, remarcă savantul. Deși români, străbunicul și bunicul ei au scris în polonă, primul, și în rusește, al doilea. Ea însăși a ales să scrie în franceză.

Iubea foarte mult România – scria Hasdeu –, o iubea cu singurul sentiment de iubire cu care putea să iubească: iubire mare și pură, iubire care debordează aproape din tot ceea ce a scris. Dar era – și nu știi de ce – atât de franțuzoică prin turnura spiritului său și temperamentul inimii sale încât, cu mult timp înainte de plecarea la Paris, înainte chiar de a fi putut prevedea că acolo își va face studiile, începând de la vârsta de opt ani, în plin București, visa, gândea, scria în franceză (...) simțea o specie de obsesie irezistibilă a francezei; și o mânuia cu o ușurință uimitoare în timp ce la noi, în familie, nu se discuta aproape niciodată decât în românește.

Parisul, „capitala intelectuală”, „orașul-literatură”, și-a jucat fără îndoială rolul important și în alegerea de către Julia a unei limbi mult circulate în secolul al XIX-lea, ale cărei cuvinte răsunau în saloanele epocii, limba în care au scris mari maștri, dintre care îl amintim aici pe Hugo. În atmosfera pariziană, Hugo a fascinat-o pe tână româncă prin literatura sa și prin opera de bine îndreptată către contemporani.

N-am putut niciodată să văd nimic mai presus de acest om [scria tatălui la moartea lui Hugo], viața lui m-a frapat la fel de mult ca și opera sa. Iar operele lui mă transportă, mă înalță. (...) Cât mi-aș fi dorit să-l văd măcar o dată! Aș fi păstrat toată viața imaginea lui sacră în inima mea. Dar, pentru că această supremă fericire mi-a fost refuzată, vreau cel puțin ca amintirea lui să nu mă părăsească niciodată.¹²

Lui îi închinase tână româncă o odă intitulată simplu *Victor Hugo*, scrisă cu două zile înaintea evenimentului care a îndoliat Franța.

Deși scrisă la vârsta formării personalității, când înțelepciunea și analiza profundă a faptelor de viață sunt în general depășite de inocența necunoașterii și de entuziasmul tineresc, opera poetică a Juliei dezvăluie un suflet rănit de cenușul lumii moderne, din care au dispărut iubirea, adevărul, cavalerismul. Pe drept cuvânt, poeta se întreabă *Pourquoi je suis gaié?*, întrebare care constituie titlul uneia dintre poeziile sale. Motivul pare a fi grația divină care guvernează și armonizează totul, sub aripa ei Julia simțindu-se ocrotită și acceptându-și destinul.

Fiecare om are în el darul de a iubi; trebuie ca omul să iubească, pentru aceasta și din aceasta trăiește. Dar obiectele acestei iubiri diferă: unul iubește aurul, celălalt știința, un altul plăcerile și pe acela îl deplâng cel mai mult, pe cel care se iubește pe sine. Câți mai rămân cei care își iubesc semenii? Și lor, acestui mic număr de aleși, ce le va rămâne să iubească? Oameni care nu îi vor iubi, nici măcar nu îi vor înțelege. Ei se vor frământa mult timp în gol; căutând o inimă unde să-și reverse preaplina inimii lor, nu o vor găsi; unii vor avea inima zdrobită: vor muri; alții se vor replia: sunt eu.¹³

Refugiul Juliei la masa de scris, în fața foii – martor discret și fidel al stărilor poetice

¹¹ Julie B. P. Hasdeu, *Bourgeois d'avril. Fantaisies et rêves*, Hachette, Paris, 1889, p. XXV.

¹² *Ibidem*, p. XXVIII.

¹³ *Ibidem*, p. XLVI.

- a lăsat urme: trei cărți, două de poezie (*Bourgeois d'avril* și *Chevalerie*) și una de proză și teatru (*Théâtre. Légendes et contes*), publicate postum, în 1889, prin grija tatălui.

Cu Julia, timpul nu a mai avut răbdare, deși Hasdeu considera că fiica lui a lăsat o moștenire literară, care prin bogăția și varietatea sa, ar fi marcat suficient o viață întreagă. Ca scriitoare ea a trăit o jumătate de secol, cel puțin. Există material pentru două volume de poezii, un volum de teatru și de legende, două volume de povestiri, impresii, cugetări și studii; două volume de mici romane, apoi scrisori și memorandumuri, cele mai multe pline de vervă și interes.

Literatura Juliei reprezenta, în concepția savantului, o „bogată contribuție la filosofia spiritului uman”. Existența omenească veșnic reînnoită prin moarte, iubire și sacrificiu, repulsia față de cochetărie și superficialitate, elogiul adus divinității ca unică apărătoare a armoniei lumii, toate aceste teme sunt prezente în literatura scriitoarei. Despre cea care a fost și rămâne Julia Hasdeu, căci „poezia i-a furat moartea”, Louis Léger scria: „Să păstrăm cu pioșenie amintirea acestei tinere străine, care visa un loc printre maestrii noștri, și al cărei nume merită să fie înscris alături de al lor”.

Valentin HĂNULESCU

MOȘTENIREA BĂLCEȘTILOR - ARC PESTE TIMP

BĂLCESCU'S LEGACY – ARCH OVER TIME

Abstract: *There were times when a family was great not only due to the number of members or wealth, but by what they passed on to future generations. Usually when you say “Bălcescu” your mind takes you to the representative character – historian, revolutionary, patriot – Nicolae Bălcescu, which is valid not only for us but also for the Bălcescu descendants, who did not forget to remind us about the family ties with Nicolae Bălcescu in different notes or even books. There is a common feature in that family, something that has been perpetuated across generations: education. The lines below will show you how starting from Zinca Bălcescu (1788-1824), mother of the revolutionaries of 1848, continuing with Costache (1813-1902), Nicolae (1819-1852), Sevastița (1818-1883) or Barbu (1824-1884), with Olga (1856-1940), Zoe (1858-1824) and Anna (1859-1944), the whole Bălcescu family left to future generations a good legacy of education, an education with which a family of small landowners will manage to be up there among the great families of this country for more than a century.*

Zinca, even if widowed with five children will not neglect their education. Because of their education, Zinca's children will be able to overcome life's difficulties. Once they finished their home education, the boys will go to school at St. Sava. Costache, the eldest, will be an official for a period; in 1845 he will print a project that included statutes of a “house for storage and borrowing”; he will publish in magazines of the time, and will participate in the 1848 Revolution. After his exile, he will occupy several important positions: Minister of Finance, deputy, senator for Argeș. Barbu, the younger brother, studied law; he will be a lawyer, judge and for a short period (1872-1874) mayor of Craiova. From his branch, by Zoe, middle daughter, and then by the nephew Radu Mandrea, they will continue to live in the family mansion on Topolog Bălcești (today Bălcescu Commune, Vâlcea County). Sevastița, who had marvelous qualities, sacrificed her life to take care of her family: she will attend to Nicolae while in exile, then her mother Zinca at the Bălcești estate. She was good for all: “Whenever there was any need, at a wedding, or a disease or death, Sevastița came to the rescue.”

It's a short history of a family that has “made” history, a family of exception, whose example should be followed.

Pornind de la Zinca Bălcescu (1788-1824), continuând cu copiii ei, Costache (1813-1902), Nicolae (1819-1852), Barbu (1824-1884), Sevastița (1818-1883), vom vedea cum o familie de boiernași, bazându-se pe o educație solidă, va reuși de-a lungul unui secol să fie acolo sus, printre marile familii ale acestei țări care ne-au lăsat ceva moștenire de-a lungul timpului. O familie nu este „mare” numai prin numărul membrilor sau datorită bogăției, ci mai ales prin ceea ce lasă moștenire generațiilor viitoare. Când te referi la familia Bălcescu, gândul îți zboară spre reprezentantul cel mai de seamă, Nicolae, cel care scria că „istoria este cea dintâi carte a unei nații”¹, cel care într-o perioadă scurtă a avut timp să ne lase atâtea „moștenire”. Nicolae este văzut ca personaj reprezentativ și de membrii familiei sale care, în diferite însemnări sau chiar în cărți, nu uitau să amintească că se înrudesesc cu marele revoluționar. Olga, nepoată de frate, regretă că nu l-a cunoscut pe Nicolae Bălcescu:

Nimic, nici o urmă din viața lui intimă, scrisori, amintiri; o discrețiune

¹ Dan Berindei, Nicolae Bălcescu și „Magazin Istoric pentru Dacia”, în „Magazin Istoric”, 1969, nr. 5, p. 59.

râu înțeleasă a distrus tot ce putea să ne facă să pătrundem mai adânc firea lui aleasă! N-a rămas decât ceea ce știm fiecare, amintirea sufletului său nobil, al vastei sale inteligențe, iubirii lui de țară, sacrificiile aduse cauzei sale, munca sa fără preget, care i-au sleit puterile, fiind deja de-o condiție delicată².

Radu Mandrea, un alt urmaș al familiei, va aminti în autobiografia sa că este fiul lui Nicolae și al Zoei Mandrea, născută Barbu Bălcescu, nepoata lui Nicolae Bălcescu.

De multe ori am fost întrebat care este trăsătura dominantă a lui Nicolae Bălcescu... Răspunsul îl găsim în caracterizarea pe care i-o face Vasile Alecsandri, care spunea că „în inima lui patriotismul ocupă atâta loc că e de mirare cum de se mai puteau adăposti în ea și alte simțiri”³. Tot despre „iubirea de țară” și „sacrificiile aduse cauzei sale” vorbește și Olga.

La această familie există o trăsătură comună, ceva ce s-a perpetuat de-a lungul generațiilor: educația.

Pităreasa **Zinca**, fiică de preot, a știut să cultive în mintea copiilor acest sentiment: „El (Nicolae – n.n.) moșteni încă de la maică-sa care încă trăiește o inimă blândă, inima ei chiar, d-o bună și adevărată româncă”⁴, povestește Ion Voinescu. Chiar dacă a rămas văduvă cu 5 copii, nu va neglija educația acestora. Datorită educației primite, copiii Zincăi vor reuși să depășească greutățile vieții. După ce au învățat carte acasă, băieții vor merge la școala de la Sfântul Sava. Ținea foarte mult la copii; de multe ori, în timpul exilului ce a urmat Revoluției de la 1848, ea se interesa de soarta lor și era îngrijorată când nu avea vești despre ei. La 8/20 iulie 1849, Zinca îi scria lui Ion Ghica:

... Astăzi abia putui face și iată mă grăbesc a vă trimite această sumă de trei sute de galbeni.(...) Primiți dar, domnul meu, și aveți bunătatea de a-mi răspunde d-a lor primire, precum și d-a înștiința pe fiul [Barbu, care era la Constantinopol – n.n.] să fie liniștit. Veți îndatora mult atât pe fiu cât și pe mumă, care trimițându-vă mii de salutări vă roagă a-i scrie ceva și despre fiu-su. Este mai multe luni de când nu știu nimic nici de Nicu, nici de Costache (...). De știți ceva de ei vă rog scrieți-mi⁵.

Sentimentul de iubire era reciproc. Nicolae scria adesea în scrisorile sale:

Biata mumă-mea, singura dragoste și adorație a mea, e așa de nenorocită. Totdeauna am sacrificat-o datorinții mele către țeară. De 10 ani de când o tot fac să sufere pe dânsa, care nu poate găsi mângâiere în convicții așa de puternice ca ale noastre. Imaginea mumă-mii, bătrână, bolnavă, nenorocită ea, care e așa de bună, care a jertfit atâta pentru noi și care acuma suferă atâta, e neîncetat înaintea ochilor mei. Pune această sfântă imagine înaintea frate-meu⁶.

Costache Bălcescu (1816-1992), fratele cel mare, la douăzeci de ani reușise să capete o slujbă de calemgiu (șef de călimare, impiegat) la Vistierie, slujbă de unde este dat afară pentru că, la alegeri, a susținut un reprezentant al opoziției. Pentru că nu și-a cerut scuze, nu va fi reprimat, spre deosebire de ceilalți colegi. Va fi printre

² Olga Gigurto, *Amintiri și icoane din trecut*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1935, p. 107.

³ Dan Berindei, *loc. cit.*, p. 59.

⁴ Nicolae Bănică-Ologu, *Nicolae Bălcescu – roman radiofonic*, Editura Oscar Print, București, 2005, p. 110.

⁵ *Ibidem*, p. 92.

⁶ Gh. Zane, Elena G. Zane (editori), *Nicolae Bălcescu. Opere, IV – Corespondență*, Editura Academiei RPR, București, 1964, p. 150.

colaboratorii gazetei „Curiosul”, editată de Cezar Bolliac, în care de altfel va publica, în 1846, traducerea unui articol despre moartea lui Napoleon, apărut în revista pariziană „Magasin Pittoresque”⁷.

Atras de studiul economiei și al finanțelor, va publica în 1845 un proiect ce cuprinde statutele unei Case de păstrat și împrumutare, care urma să se fondeze în București. Trebuie menționat faptul că proiectul a fost inspirat după statutele caselor de economii din Franța și a celei din Brașov, înființată în 1835. Datorită acestor aptitudini, în gruparea pașoptistă Costache Bălcescu „a contat drept «economistul» ei”⁸. După revoluție, datorită priceperii sale, va reuși să demonteze toate acuzațiile care i s-au adus privind chestiunea banilor revoluției, bani pe care el i-a avut asupra sa și pe care i-a dat diverșilor revoluționari. Ca și fratele său Nicolae, se va implica în desfășurarea revoluției, meritele sale fiind recunoscute printr-un decret semnat la 18 iunie de guvernul provizoriu: „Considerându-se meritele domnului Costache Bălcescu și partea activă ce a luat în cauza sacră, se orânduiește Director al departamentului Finanțelor”⁹. Costache Bălcescu se va afla printre vorbitorii care s-au adresat populației strănse pe Câmpul Libertății¹⁰ și va interveni pentru a-i salva de furia poporului pe Andrei Vanghelie și Ioan Dănescu, care au întrerupt cuvântarea lui I.C. Brătianu și au strigat împotriva Constituției¹¹.

La 1 august, în cadrul ședinței publice ținute de „Clubul regenerației (...) în chestiunea deputaților pentru Adunarea constituantă (...) se alege un comitet central care (...) să informeze despre persoanele cari ar răspunde mai bine la această mare trebuință, adică la dezvoltarea principelor Constituției”, printre cei 19 aleși se află și Costache Bălcescu.¹² Tot datorită priceperii și implicării sale în cauza revoluției, Costache va fi numit de către Locotenența Domnească, la 3 august, în două comisii: comisia administrativă și comisia „finanțială”¹³.

După înfrângerea revoluției, este exilat și pleacă la Paris, unde va publica, în 1850, un articol „pe care l-am aflat în primul număr al «României Viitoare», revista emigranților români. Articolul se intitulează *Cheltuielile Revoluției și ale Reacției în Țara Românească*”¹⁴. Este unul din cei 24 de emigranți care înaintează un memoriu lui Drouyn de Lhuys, prin care „protestează și justifică revoluția valahă și totodată roagă ca memoriul să fie supus consiliului de miniștri”¹⁵.

Dar cine era Costache? Îl zugrăvește foarte bine nepoata sa, Olga:

Nenea Costache era un bărbat frumos, înalt și cu o înfățișare măreață – oacheș – cu niște ochi mici dar lucioși a căror privire, când se însuflețea, părea c-arunca scânteii! Cu fruntea înaltă și palidă, era falcnic și impunător! (...) La Paris în cercul lui nu i se zicea decât „le Prince noir!”¹⁶.

⁷ Nicolae Bănică-Ologu, *op. cit.*, p. 59.

⁸ Costache Bălcescu, *Proiect pentru o casă de păstrat și împrumutare, întâia încercare de înființare a unei case de economii în Principatele Române la 1845*, Cartea Românească, București, 1936, p. 13.

⁹ *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, tom I, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl” S-sor Ion St. Rasidescu, București, 1902, p. 651.

¹⁰ *Ibidem*, tom II, 1903, p. 702.

¹¹ *Ibidem*, tom III, 1902, p. 96.

¹² *Ibidem*, pp. 158-159.

¹³ *Ibidem*, p. 194.

¹⁴ Costache Bălcescu, *op. cit.*, p. 13.

¹⁵ *Ibidem*, p. 11.

¹⁶ Olga Gigurta, *op. cit.*, p. 127.

Întors din exil, la 9 iunie 1859, este numit „director în Departamentul Finanțelor. Doi ani mai târziu, pentru o scurtă perioadă (12 mai-11 iulie 1861) va fi ministrul finanțelor”¹⁷, el făcând parte din cabinetul condus de Ștefan Golescu. Va deține pentru o perioadă mai mare funcția de președinte al Casei pensiilor.¹⁸

Și la bătrânețe avea aceeași înfățișare măreață:

Când îl vedeai trecând așa înalt, în redingota cenușie, cilindrul scâmos și pelerina neagră azvârlită cu un gest neglijent peste umeri, învârtindu-și bastonul cu mâner de argint în mâinile sale înmănușate, ai fi zis că trece cel puțin un prinț, așa cum i se spunea în tinerețe la Paris. Era tot elegant, tot corect îmbrăcat, tot zvelt (...) sprâncenele sale stufoase parcă deveniseră și mai severe, favoriții încărunțiseră bine, dar tot „le prince noir” rămăsese¹⁹.

Din păcate, deși priceput în finanțele țării, a fost mai puțin inspirat în ceea ce privește averea personală. Moșia de la Bălcești-Gâltofani fusese îngrijită de sora sa, Sevastița. După moartea acesteia, Costache a fost nevoit să scoată moșia la vânzare pentru a achita datoriile. Moșia va fi cumpărată în cele din urmă de două dintre fetele lui Barbu, Olga și Zoe.

Admirate sau detestate, controversate sau nedreptățite, neînțelese și neapreciate pe deplin de contemporanii lor sau de posteritate, femeile și-au adus aportul important în scrierea multor pagini din istoria poporului român. Pe nedrept, poate, au fost remarcate doar cele care s-au implicat în domenii considerate „treburi bărbătești”. O altă figură remarcabilă a acestei familii este **Sevastița** (1818-1883) – frumoasa fără chip a Bălceștilor. De ce „frumoasa fără chip” a Bălceștilor? Pentru că, din păcate, este singurul copil din cei cinci al cărui portret ne lipsește; o „știm” doar din descrierile celor care au cunoscut-o. Nu era înaltă, caracteristică a familiei, avea puțin peste 1,5 metri, dar știm că era foarte frumoasă. Se spune că mergea la baluri mascate și era imediat recunoscută: „Asta nu poate fi decât mâna Sevastei – cine mai are asemenea mână și un astfel de picior!”²⁰, scrie Olga în cartea ei. Tot ea continua:

Parcă o văd: de talie mijlocie, părând mai înaltă decât era, cu niște ochi mari câprui – à fleur de tête – o figură ovală, tenul colorat poate de aerul iute de la țară, o ținută măreață, un mers maiestuos, o mână și un picior ce făceau mândria ei, căci femeia oricât ar fi de superioară, tot femeie rămâne!²¹.

Sevastița, o persoană care întrunea toate calitățile: „Vrednică întocmai ca Sevastița, deșteaptă, energică, devotată ca Sevastița! Toate însușirile cele mai admirabile le posedă această tanti Sevastie!”²², va scrie Olga mai târziu. „Era un adevărat noroc pentru satul ei și pentru toți cei din jur. Căuta bolnavii, da doctorii, îi sfătuia, cununa, boteza, nu se mișca ceva în comună fără ca ea să nu fie întrebată.”²³ Era pricepută în toate,

oricând se isca vreo nevoie, pe la o nuntă, sau la o boală sau moarte, Sevastița sărea în ajutor, căci se pricepea tot atât de bine la făurirea unui trusou, îngrijirea unui bolnav, la înmormântare sau la rânduirea unui parastas; nimeni nu o

¹⁷ Horia Nestorescu-Bălcești, *Dosarul Palermo*, Editura Nestor, București, 2011, p. 150.

¹⁸ Marin Bucur, C.A. Rosetti. *Correspondență*, Editura Minerva, București, 1980, p. 351, nota 3.

¹⁹ Dan Culcer blog, *Monografia familiei Culcer din Dobrița*, p. 104.

²⁰ Olga Gigurtu, *op. cit.*, p. 131.

²¹ *Ibidem*, p. 130.

²² *Ibidem*, p. 126.

²³ *Ibidem*, p. 130.

Barbu Bălcescu Nr. inv. 72
Colecția MNB, Olga Gigurtu

Costache Bălcescu Nr. inv. 221
Colecția MNB

Maria Bălcescu
Nr. inv. 690
Colecția MNB

Nicolae Bălcescu
Nr. inv. 8201
Colecția MNB,
Gh. Tattarescu

Zinca Bălcescu,
Nr. inv. 707
Colecția MNB,
Copie după Acuarela Lui
Miklos Siko

întrecea, ea cunoștea toate obiceiurile și știa ce să facă; apoi avea autoritate, darul de a-și impune dorința ei, care nu se mai discuta, ci se admitea fără șovaială. Avea și darul de vindecare și tămăduire a bolilor moștenit de la maică-sa, care era vestită în timpul ei²⁴.

Stând atâta timp alături de Nicolae, a fost „molipsită” de ideile acestuia:

Tanti Sevastia era o femeie de o deșteptăciune rară, cultă, energică și îndemnatică la toate ca și fratele ei. În curent cu politica la care o inițiasse fratele ei Nicolae Bălcescu ea se pricepea și la mode și la multe altele, întrunind daruri ce rar se văd împreunate la femei²⁵.

Și bineînțeles că patriotismul există și la ea, care era „iubitoare de neam și de țară”²⁶.

Două nemulțumiri va avea această tanti Sevastie, una declarată, alta nu. Prima ar fi faptul că nu a stat lângă fratele său bolnav până în ultima clipă; îi va scrie în 18 noiembrie 1852:

Eu sunt îndoit de măhnită fiindcă te-am părăsit. Dar tu știi foarte bine că n-am făcut-o de voie-mi. Și crede că dacă așa avea mijloc, acum așa pleca să viu lângă tine, numai să nu fii neodihnit (...) nu crede că te uit; fac tot ceia ce pociu numai să nu te știu supărat după ce ești de tot singur²⁷.

A doua nemulțumire – nedeclarată – este aceea că, deși era frumoasă și de familie bună, nu s-a căsătorit, fapt ce constituie o enigmă pentru toți, așa cum reiese și din cărțile scrise de nepoatele sale, Olga și Zoe, fiecare dedicându-i câte un capitol:

Nimeni nu știa de ce, ea, plăcută, deșteaptă, învățată, de familie bună, cu avere, rămâne nemăritată – cei bătrâni poate ar fi putut răspunde dar ei au tăcut respectând taina ei! (...) Inima ei se deschidea pentru toți, dar nu se destăinuia, căci a murit cu secretul ei!²⁸.

Și asta cu atât mai mult cu cât Sevastița era de acord cu căsătoria, considera că prin căsătorie femeia era împlinită, ea dându-i Olgăi, înainte de căsătoria acesteia cu Petre Gigurtu, următorul sfat:

Chiar în condiții mai puțin favorabile, căsătoria e o fericire pentru o femeie, căci în ea își găsește adăpostul și mijlocul de a-și îndeplini menirea de soție și mamă. Nu știi ce grea e viața în singurătate mai cu seamă pentru femeie! Ești a tuturorora și nimeni nu-i al tău! Alergi la toți și tu ești totdeauna cea din urmă în inima altora!²⁹.

Și într-adevăr, Sevastița era „a tuturor”! Zoe Mandrea sugerează că Sevastița nu s-a căsătorit sacrificându-și fericirea pentru a avea grijă de familie, de Nicolae – obligat să trăiască departe de țară, în exil, și pe care îl îngrijea –, iar după moartea acestuia, se retrage la moșia Bălcești-Gâltofani pentru a avea grijă de mama Zinca, care era bătrână și bolnavă. De altfel, Zinca va aprecia acest efort și, la 22 iunie 1856, va dona jumătate din

²⁴ Zoe Mandrea, *Icoane din trecut*, Tipografia Geniului (Cotroceni), București, f.a., pp. 59-60.

²⁵ *Ibidem*, p. 59.

²⁶ Olga Gigurtu, *op. cit.*, p. 129.

²⁷ N. Iorga, *Ultimile scrisori din țară către N. Bălcescu*, Academia Română, Memoriile secțiunii istorice, Seria III, Tomul VII, Mem. 10, București, 1927, p. 5.

²⁸ Olga Gigurtu, *op. cit.*, p. 129.

²⁹ *Ibidem*, p. 130.

moșia Bălcești-Gâltofani „mai sus amintitei fii-mea [Sevastița – n.n.] pentru deosebita îngrijire și dragoste ce în tot timpul a arătat către mine”³⁰. Ca o ironie a sorții, ea, care a alergat la toți, i-a ajutat de câte ori a fost nevoie, murind la început de ianuarie 1883, va fi condusă pe ultimul drum doar de Costache Bălcescu și Nicolae Mandrea, celelalte rude lipsind, Barbu și Olga fiind foarte bolnavi, restul, opriți probabil de iarna grea.

Mezinul familiei este **Barbu** (1824-1884). Rămas fără tată de mic, Barbu va sta mai mult pe lângă mama sa, Zinca, lucru care îl va ajuta foarte mult mai târziu. Ana, fata cea mică a lui Barbu și a Elenei Bălcescu, va povesti mai târziu:

Pe tata îl ținuse aproape de dânsa, îmbrăcat până la șapte ani ca fetiță, cu coade pe spate, urmând-o cu cheile pretutindeni ca un cățeluș, prin pivniță și cămări, la bucătărie, la făcutul dulcețurilor. Se vedea că de aceia a fost atât de îndemânat tata, de se pricepea așa de bine în ale gospodăriei, și chiar ale cusutului. Pe urmă l-a dat la Charles, un francez care ținea un pension unde intraseră toți băieții de familie bune din București, și, mai târziu, la Liceul Sf. Sava³¹.

Participă și Barbu la revoluția pașoptistă, fiind un bun organizator, așa cum îi semnaleză Nicolae lui A.G. Golescu: „Frate meu are mult spiritul de organizație și ar trebui ca să-l chemați... să nu-l lăsați fără lucru”³². Barbu va vizita și tabăra de la Troianu, de unde-i trimite o scrisoare aceluiași Nicolae. După revoluție va fi nevoit să plece la Constantinopol, unde viața a fost destul de grea, Barbu având noroc cu Ion Ghica, care „îi poftea câte o dată la masă. Atunci era sărbătoare pentru bieții băieți, care în epocile când nu li se puteau trimite bani de acasă, trăiau câte o dată zile întregi cu măsline și castane”³³. Tot aici Barbu va profita de învățăturile mamei Zinca, cunoscută și apreciată doftoroaie, și va vindeca de albeață un om din vecinătate. Acela, în recunoștința sa, făcu atâta caz de cura minunată ce i-o făcuse, că toți din acea stradă îl luară drept doctor și veneau să-l consulte. Într-o noapte au intrat peste el niște soldați turci, care l-au dus la comandantul lor, un pașă ce suferise o indigestie. „Îi dete hapuri de Morison, ce începu a fi în vogă și care făcură minuni. A doua zi, Pașa, pe lângă plata vizitei, îi trimise un cal frumos”³⁴ și alte daruri. Barbu era un bărbat frumos, dar care se pare că se și îndrăgostea foarte repede. La Constantinopol fiind, i-a trezit nemulțumirea lui Nicolae pentru că vroia să se însoare cu o fată săracă: „Mă rog îngrijește de frate-meu cevași” – scria acesta din Paris lui Ghica, la 16 iunie 1850 – „cheamă-l și fă-l să înțeleagă de nebulnia ce am auzit că voește a face, a se însura cu o fată săracă când și el e sărac. Eu sunt așa de supărat asupra-i încât nu-i poci scrie; să se gândească la biata mumă-mea atât de necăjită și cât o să sufere când va afla”³⁵.

Întors în țară în 1852, apoi va studia dreptul, a fost membru al Corpului magistraților (1856) și al Curții de Apel din București (1856-1864). Din 1864 este avocat în Craiova, unde va fi și primar (1874-1875).

Ajuns la vârsta când bărbații se gândeau la însurătoare, Barbu primește o scrisoare din partea unui prieten din Craiova, colonelul Solomon, în care i se propune să aleagă dintre trei fete, una mai frumoasă ca cealaltă și toate de familie bună. Barbu „nu se putea hotărî pentru nici una, poate tocmai pentru că toate trei erau bine, dar și pentru

³⁰ Paul Cernovodeanu, Horia Nestorescu-Bălcești, *Vatra Bălceștilor*, Bălcești pe Topolog, 1971, p. 187.

³¹ Dumitru-Valentin Pătrașcu, *Familia Culcer: pagini de istorie*, Editura Sitech, Craiova, 2013, p. 105.

³² Nicolae Bălcescu, *op. cit.*, p. 73.

³³ Dumitru-Valentin Pătrașcu, *op. cit.*, p. 103.

³⁴ *Ibidem*, p. 104.

³⁵ Nicolae Bălcescu, *op. cit.*, p. 304.

că era foarte dificil, din cauza succesului ce-l avea pe lângă femeii în București³⁶. Plimbându-se prin Craiova, o va zări la balcon pe Elena, fiica Mariței și a lui Costache Aman. Elena era

o fetiță de paisprezece ani, cu niște coade lungi și groase atârându-i pe spate (...). Tata întrerupse pe O.: „Lasă-mă Domnule! Știi ce-mi place mie, și am s-o iau de soție? Uite fetița ceia de colo din balcon.” O. bufni în răs. „Ce tot vorbești mă? Aia de tine? Nu vezi că e un copil, și singură la părinți bogați? Nici gând n-au s-o mărite de acum... și încă după un papugiu ca tine”³⁷.

Elena era frumoasă, singură la părinți și, bineînțeles, curtată de mulți. Însă ea la fiecare găsea câte un cusur: „Unul era prea înalt, altul prea scund, celălalt prea slab sau prea gras (...) Mumă-sa, tocmai la urmă, îi zise: «Mai e și Bălcescu.» (...) «Cu barba aceea lungă, cam seamănă a ovrei; apoi e chelțuitor și crai.» Elena tăcea, iar femeia cinstită nu bănuia că tocmai acele cusururi deșteptau imaginația copilărească a fetei și făceau pe tânărul bucureștean și mai interesant în ochii ei. După un an, se hotărâră să i-o dea”³⁸. „Au avut o nuntă frumoasă, cu bal mare de s-a dus vestea, cu șaluri de India, giuvaericele, dantele, și cadourile ginereului, expuse într-o cameră alături de salon, minunau pe toți.”³⁹ În urma căsătoriei dintre Barbu Bălcescu și Elena s-au născut 3 fete: Olga, Zoe și Ana (Netty). La scurt timp după ce a născut-o pe Ana, Elena va muri. Vădud, Barbu se va îndrăgosti iarăși. A doua soție, Marie Lange, l-a îndepărtat de fete. Ajutat și de un bilet anonim, Barbu va divorța și își va îndrepta toată atenția către fetele sale: „Vă uitasem dar de acum o să fiu un tată bun, și vom fi tot împreună”⁴⁰. După divorț, Barbu se va ocupa singur de educația fetelor. Și avea ce să le învețe pentru că era „înzestrat cu toate darurile, se pricepea la toate, scria de minune și versuri și proză, desena și picta cu ușurință și cu o exactitate uimitoare... apoi avea un gust deosebit în toate, era arbitrul tuturor eleganțelor”⁴¹. Apreciat și de societate, „dansa perfect, se pricepea la cai, în fine avea toate darurile ce fac pe un om să dea tonul în societate și cucerea ușor inimile femeilor”⁴². După moartea socrilor, Barbu a rearanjat grădina casei, încât toți „trecătorii se opreau pe lângă grilaj și ziceau: «Doamne! Așa o fi în Rai»”⁴³.

Un om care avea calitățile lui Barbu, care a fost așa de atent cu educația fetelor, nu putea să ignore arta și artiștii.

Casa noastră era locul de întâlnire a societății cele mai alese tata dădea prânzuri, serate muzicale, baluri. În anul acela tata era primar [1874-1875 - n.n.] și punea toată societatea în mișcare după voința sa, artiștii streini cari treceau prin București îi aducea și la Craiova și chiar îi primea la noi în casă⁴⁴,

povestește Zoe. O completează și Ana: „Când patrona câte un concert, biletele care nu le vindea, le plătea. Era un fel de Meceniu pentru artiști, pe care îi invita adesea seara la ceai și la masă”⁴⁵. Barbu s-a implicat și în timpul Războiului de Independență, când

³⁶ Dumitru-Valentin Pătrașcu, *op. cit.*, p. 106.

³⁷ *Ibidem*, p. 106.

³⁸ *Ibidem*, pp. 107-108.

³⁹ *Ibidem*, p. 108.

⁴⁰ Zoe Mandrea, *op. cit.*, p.42.

⁴¹ *Ibidem*, pp. 42-43.

⁴² *Ibidem*, p. 43.

⁴³ Dumitru-Valentin Pătrașcu, *op. cit.*, p. 129.

⁴⁴ Zoe Mandrea, *op. cit.*, pp. 58-59.

⁴⁵ Dumitru-Valentin Pătrașcu, *op. cit.*, p. 135.

dărui două paturi complete. (...) Aveam aproape zilnic 18-20 de soldați încartiruiți cărora tata le da și mâncare. Apoi ofițeri. Pe colonelul francez Gaillard, atașatul militar francez pe lângă Rusia pentru a asista la operațiunile războiului. Locui vreo 3-4 zile la noi, unde primi vizita lui Ion Brătianu, care era atunci prim-ministru. Mai târziu avurăm pe generalul Cernat (...)⁴⁶.

Acesta a fost Barbu Bălcescu, un om care a lăsat ceva în urma sa. Și pentru că a lăsat ceva, urmașii săi au scris despre el și despre acele vremuri, fiecare fată scriind câte o carte: Olga – *Amintiri și icoane din trecut*, Zoe – *Icoane din trecut și Ana – Amintiri*, titluri construite în jurul cuvintelor „amintiri” și „icoane” poate pentru că așa au vrut să-l păstreze în memoria lor pe Barbu, ca pe o icoană, în condițiile în care și-au pierdut din fragedă copilărie mama. În afară de informațiile prețioase, de remarcat este și justificarea Anei:

Eu scriu aceste amintiri pentru a continua acele cronici de familie începute pentru copiii noștri, ca noi și ai noștri să fim mai cunoscuți de dânsii, precum și de strănepoții noștri decât ne-au fost nouă strămoșii și străbunele, dintre care unora nu le cunoaștem nici numele. Astfel, vom prelungi în amintirea urmașilor noștri, viața noastră și a părinților⁴⁷.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 145.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 118.

Corneliu LUPEȘ

**MONICA PILLAT
MEZINA UNEI FAMILII DE TREI GENERAȚII
DE SCRITORII AUTOHTONI**

**MONICA PILLAT
LA CADETTE D'UNE FAMILLE DE TROIS GÉNÉRATIONS
D'ÉCRIVAINS ROUMAINS**

Résumé: Notre propension à l'œuvre de Monica Pillat n'est pas nécessairement due à sa performance littéraire, digne d'attention, mais à son statut de membre d'une famille de trois générations d'écrivains, phénomène singulier dans la littérature roumaine: ses grands-parents paternels Ion Pillat et Maria Pillat-Brateș, ses parents Dinu et Cornelia Pillat, sa tante paternelle Pia Pillat, et Monica Pillat qui a pris honorablement la suite. En outre, la petite-fille, universitaire de performance, se manifeste avec succès dans plusieurs genres et espèces littéraires: poésie, prose, critique littéraire, traductions. Après le don d'une Collection de référence, elle s'est dédiée à la promotion de l'œuvre de ses précurseurs dans les musées à Bucarest, où elle est devenue le deuxième hôte, et à la librairie Humanitas, parce que la Maison d'Édition Humanitas a publié la plupart des écrits de la famille Pillat. Elle joue toujours un rôle spécial aux réunions où elle rassemble des personnalités culturelles et littéraires de grande envergure, en harmonie avec sa parenté.

Când oi fi la casa mea, jur să dau în fiecare sâmbătă un ceai, să duduie pereții. Până atunci mă antrenez și eu așa, câte puțin.¹

Seduși de cele trei generații de scriitori – avem în vedere neamul PILLAT –, ne vom apleca privirea spre mezină familia, contemporana noastră, Monica Pillat, pe numele ei de botez Monica-Ioana, fiica lui Constantin (Dinu) și a Corneliiei (Nelli) Pillat, născută la 8 octombrie 1947, în București, în casa bunicilor paterni (Str. Pia Brătianu, 9 – devenită Olga Bancic, astăzi Alexandru Philippide), unde a și copilărit până în anul 1951, când părinții săi au fost nevoiți să părăsească locuința, pentru păcatul de a fi fost boieri, uzanță la modă pe atunci, ca și închisoarea, pe care aceștia n-au ratat-o. Împrejurările sosirii sale pe această lume nu erau tocmai faste, așa cum aflăm dintr-o evocare a celei mai autorizate surse, mama sa:

Aproape concomitent cu scoaterea lui Dinu de la catedră – sub cuvânt că i s-a desființat postul din schemă – am născut-o pe Monica. Era un boț de lumină și ochii săi de lapte străluceau albaștri. Când am venit cu ea de la maternitate acasă, străbătând cu mașina stăzile noroioase ale Bucureștiului, învăluite în ceață, mi-am spus: Doamne pe ce lume am adus-o?²

În asemenea împrejurări aflăm, dintr-o scrisoare a Mariei Pillat, bunica paternă, adresată Piei, fiica sa, că nu avea o fotografie bună a Monicăi să i-o trimită, suplinind-o cu un portret, cum numai bunicii știu să facă: „Ioana e un copil delicios, îmi amintește de Dinu când era mic, numai că are ochi albaștri. E foarte vioaie și are o ureche muzicală

¹ Monica Pillat, *Minunea timpului trăit: din corespondența Monicăi Pillat și a lui Lily Teodoreanu cu Pia Pillat*, Humanitas, București, 2010, p. 42.

² Cornelia Pillat, *Ofrande. Memorii*, Humanitas, București, 2011, pp. 236-237.

bine dezvoltată”³. Odată cu venirea Monicăi pe lume se întregesc cele trei generații de cărturari (scriitori, plasticieni), dintre care-i amintim pe Ion și Maria Pillat (1), urmași de Dinu și Cornelia Pillat (2), la rândul lor, părinții Monicăi Pillat (3), boțul de aur, devenită prin căsătorie Săulescu, rămasă prin operă Pillat. Cam tot pe atunci, pe când vedeta balansa între cinci și șase luni, fericitul tată îi schițează un portret cum nu se poate mai fidel, bineînțeles în accepția unui părinte:

... făcând abstracție de lirismul meu patern [chiar așa ?!] fetița este admirabilă: un cap de Iisus flamand, cu părul blond, ochii albaștri, nasul cârn – un năsturel – și obraji de măr domnesc în toată regula. Nu seamănă cu absolut nimeni din familie și așa fi tentat să cred că „a descins cu o parașută (barza nu mai este un mijloc modern)” dintr-o Olandă aeriană...⁴.

Pentru un creștin de talia lui Dinu, asemănarea capului fiicei cu acela al unui Iisus flamand pare mai puțin fericită, cu atât mai mult în cazul unui credincios de o profunzime și credință cu totul ieșite din comun; deh... părintele-i tot părinte! Să nu uităm că acea perioadă din istoria proaspetei Republici Populare Române a fost, cu certitudine, cea mai dureroasă, nu atât din cauza lipsurilor, cât privării de proprietate și de libertate. Tot cam de atunci datează și următoarea scenă, care confirmă afirmațiile noastre, prin opinia unui străin, bun cunoscător al României:

Când Porter venise să-și ia rămas bun înainte de plecare, ceruse s-o vadă pe Monica, în vârstă de-abia de un an. Spuse atunci că nimeni nu va avea nevoie de intelectual, clasă ce va fi sacrificată, și că probabil de-abia când Monica va fi adolescentă vor veni vremuri mai bune⁵.

Amintitul diplomat avea să facă un calcul optimist. Abia odată cu majoratul Monicăi are loc decesul (1965) liderului comunist de atunci, Gh. Gh.-Dej, iar după zece ani de o cvasirelaxare, chingile existenței românilor devin mai puternice, pe când (slavă Domnului!) nu mai era vorba de dușman de clasă. Teroarea democrat-populară-socialistă avea să sfârșească în paranoia comunistă, fapt ce ne îndreptățește să replicăm că, atunci când sunt puși la zid amărății de români, după ce au fost lipsiți de tot ce agoniseră de generații prin naționalizare, concomitent cu temnițele comuniste, mijloacele de exterminare au fost adevărate și în masă. Drept pentru care ne întrebăm, retoric, nu atât de ce suntem așa cum suntem, ci cum de suntem așa cum suntem, după toate cele întâmplate!!!

După alți câțiva pași, petrecuți în bătrâna Rahovă, Monica își va aminti că:

Venind pe lume după naufragiul unei epoci spre care azi privim cu melancolie, m-am trezit în ambianța casei bătrânești a bunicii dinspre mamă, casă unde părinții mei s-au refugiat cu câteva tablouri, cărți și manuscrise ce aparținuseră bunicului meu, Ion Pillat. Casa era așezată pe o stradă veche a Bucureștiului de altădată, avea curte lungă străjuită de trei castani imenși, iar în interiorul locuința semăna cu un tren, odăile deschizându-se ca niște vagoane unele într-altele. Acolo am stat până la vârsta de douăzeci de ani, împreună cu părinții, bunicele,

³ Pia Pillat, *Sufletul nu cunoaște distanțele. Pagini din corespondența cu familia Pillat*, Humanitas, București, 2009, p. 36: 1948. *Bunica către Pia, fiica sa din Occident*.

⁴ *Ibidem*, p. 38: *Dinu către Pia și Mișu Fărcășanu*.

⁵ Mirela Vișan, „Îngrijindu-le scrierile, am devenit cumva mama părinților mei” (Interviu cu Monica Pillat), în „Observator cultural”, nr. 346 (604), 8-14 decembrie 2011, p. 6.

mătușa și unchiul meu⁶.

Părinții Monicăi aveau să fie puși la grele încercări. Niciunul nu avea slujbă, fiind nevoiți să apeleze la metoda de supraviețuire, comună tuturor aceluia care nu fugiseră de muncă: vânzarea lucrurilor din casă, a tacâmurilor, veselei de valoare, a mobilierului, cât și a cărților, oferite contra cost de Dinu fostului său profesor și colaborator, G. Călinescu. Cu toate acestea, „Monica exista, luminându-ne ca o iesle de aur, și cu a ei ființă ne ferecea și ne susținea pe toți”⁷. În amintirile sale, pentru Monica „Tata era un pelerin intelectual care se folosea de cultură pentru a ajunge la înțeleșurile sacre ale lumii”⁸. Ajunsă la vârsta școlarizării, eleva urmează cursurile primare, apoi secundare, așa cum consemnează mama sa în aceleași surse epistolare:

Monica a trecut în cursul superior al școlii teoretice. Are o rochie bleumarin și un mic guler în jurul gâtului. Este atât de fragilă, dar merge cu atât de mult curaj înainte. Este foarte fericită că merge mai departe la școală⁹.

După aproximarea noastră, în anii 1960, pe când Monica avea treisprezece ani, elevă a școlii generale, Nelli îi comunică Piei că:

Fetița va fi la toamnă la fel de înaltă ca mine. Părul ei lung este ca mierea brună și are ochii verzui-aurii. Învață foarte bine, este iubitoare și delicată, deși uneori prea impulsivă. O voi veghea cât voi trăi. *Din nefericire nu poți face nimic pentru destinul și viața nimănui* (s.n.)¹⁰.

Fericirea este o plantă plăpândă, ceea ce înseamnă că:

Deși căpătase note maxime la examenele de trecere din clasa a VII-a în clasa a VIII-a la liceul Mihai Eminescu, Monica fusese respinsă pe criterii politice, principalul motiv fiind că tatăl ei este arestat. A reușit însă să intre în toamna aceluiași an, 1961, la un liceu de la periferia Bucureștiului, din zona numită astăzi Bariera Vergului, la Școala nr. 39¹¹.

În corespondența cu mătușa sa, adolescenta își trădează temerile creației, nescăpând ocazia s-o informeze:

Acum, de când m-am mutat la real, am intrat într-o clasă foarte bună [notează cu naivitate/detașare nepoata]. Aici, în sfârșit, mi-am găsit prietene, sunt înconjurată de căldură și iubire. Sufletul meu e ca untul: cum îl încălzești puțin, se topește, și atunci ce îmi mai rămâne pentru poezie? Am devenit nesigură și neliniștită. Fiindcă am impresia că tot talentul meu și inspirația mea se năruie în tumultul vieții. Ce să fac, tanti Puia?¹².

Pe măsură ce regimul politic slăbește vigilența, Monicăi Pillat – prenume inspirat de un personaj din cunoscutul roman *La Medeleni*, al lui Ionel Teodoreanu –, i se deschid alte cărări, până atunci obturate. Începe să aibă acces nu numai la studii liceale, ci și universitare, de care, cu șansă sau dintr-o norocoasă eroare, mama sa a reușit să treacă.

⁶ Monica Pillat, *Cultura ca interior*, Editura Vremea, București, 2001, p. 9.

⁷ *Ibidem*, p. 239.

⁸ *Ibidem*, p. 15.

⁹ Pia Pillat, *Sufletul nu cunoaște...*, p. 72: 1961.

¹⁰ *Ibidem*, p. 64.

¹¹ *Ibidem*, pp. 72-73.

¹² Monica Pillat, *Minunea timpului trăit...*, p. 36.

Grija Corneliei, care era și mamă și tată, se îndreaptă spre cariera Monicăi, care urma să aleagă între secțiile „uman” și „real”, cum se numeau atunci, motiv pentru care îi cere sfatul și Piei, care-i era mai curând prietenă decât cumnată:

Începând din toamnă, la școală, Monica va trebui să aleagă între partea literară și cea științifică. După cum știi, este foarte bună la literatură și este bună și la matematică, fără să aibă însă o înclinare deosebită. Partea literară ar face-o atât de ușor și cu plăcere, dar în viață posibilitățile de câștig ar fi mai mici acum, când trăim epoca construcțiilor și a intensei producții. (...) Poate că noi, cei din generația noastră, am fost obișnuiți să facem ceea ce ne plăcea, nu ceea ce era util și cerea un efort de voință susținută. Aș vrea ca Monica să poată răzbi în viață mai ușor decât mine. Nimic nu o va împiedeca să ajungă scriitoare. (...) Eu însămi am nevoie să fiu încurajată pentru a o susține. E teribil câtă nevoie am de tine. Te rog dă-mi un sfat¹³.

Ceea ce înseamnă că Dinu era încă în pușcărie și că abia peste un an – acolo anul având cu totul alte dimensiuni decât dincolo de zidurile sale – avea să fie eliberat; asta o știm noi acum, nu și Nelli... pe atunci. Așa se explică de ce, de pildă,

în corespondența mea [amintește Monica Pillat] nu fac deloc referire la arestarea tatălui meu, nici la faptul că a trebuit să-mi continui studiile la o școală de la periferie, nefiind primită la nici un liceu din centru, și nici nu comentez privațiunile și umilințele la care a fost supusă familia noastră de-a lungul anilor¹⁴.

În asemenea împrejurări, pentru Cornelia, alinarea vine tot de la fiica sa, mai bine spus, de la dragostea ei de mamă cu care o înconjoară:

Dragostea ei de muncă și lucrul organizat (moștenit de la cei doi bunici), unite cu o anumită prețuire de sine și mândrie, o vor feri de decepții și rătăcirii. Dar știu că draga mea, pasărea mea de aur, cu toată dragostea ei pentru mine, pe care o simt în fiecare respirație a ei, în fiecare privire și cuvânt, într-o zi mă va părăsi, chemată de viitoarea ei vocație și pasiune. Poți să faci altceva când iubești decât să accepți să-ți duci crucea iubirii tale?¹⁵

În anul 1964, pe când Monica se afla în penultima clasă liceală, bunul Dumnezeu i-aduce acasă părințele, ceea ce schimbă datele problemei. Într-o scrisoare adresată surorii sale, Dinu avea să schițeze câteva tușe de portret al fiicei lor, aceeași cu nepoata destinatarei:

Monica a început școala de luni, după o vacanță în care a putut să doarmă pe săturate, în fiecare zi, până la ora 10 dimineața, în care a văzut toate filmele pe care a visat să le vadă, în care a putut traduce în voie, într-o transă frenetică, din Rimbaud, ultima ei descoperire. Și-a păstrat absolut nealterate până acum, la 17 ani, candoarea, naivitatea, prospețimea de copil. Este moartă după dans, făcând toate figurile posibile de twist, de una singură, prin casă, cu aparatul deschis cu o maximă intensitate. În ceea ce privește învățătura are un fel de fanatism al conștiinciozității, ceva de-a dreptul fenomenal. (...) Natura și poezia o absorb mai mult decât orice¹⁶.

¹³ Pia Pillat, *Sufletul nu cunoaște...*, p. 93: *Scrisoarea Corneliei către Pia*, 14 iulie 1963.

¹⁴ Monica Pillat, *Câteva lămuriri*, în *Minunea timpului trăit...*, p. 24.

¹⁵ Pia Pillat, *Sufletul nu cunoaște...*, pp. 102-103: *Scrisoarea Corneliei către Pia*, 17 nov. 1963.

¹⁶ *Ibidem*, pp. 136-137: *Scrisoarea lui Dinu către Pia*, ianuarie 1965.

Din următoarea corespondență, ce-l are autor pe același expeditor, datată 6 martie 1965, aflăm că „Monica se apropie de bacalaureat și învață până la extenuare, nemaiaivând aproape de loc răgazul să se ocupe de poezie”¹⁷. Nu numai că s-a apropiat, dar l-a și luat cu brio: „Ieri, s-au afișat listele cu cei admiși la examen și m-am convins cu adevărat că am trecut bacalaureatul (drept să-ți spun nici acum nu-mi vine să cred)”¹⁸, cum, cu nedisimulată mândrie, îi comunică absolventa celei mai bune prietene, mătușa sa, Pia. În atari împrejurări, Monica Pillat gustă din mult visatul fruct al debutului poetic, de astă dată publicistic, găzduit de revista „Luceafărul”, 1965. Biobibliografia debutantei, ce se va desfășura pe parcursul întregii sale opere, își va găsi locul într-o abordare la fel de sumară, urmând să fie adunată sub cupola pillatiană într-o formulare cât mai generoasă, excluzând-o pe cea exhaustivă, care presupune efortul de o viață, sau al unui colectiv. Iată o mostră din care aflăm că: „În poeziile mele ultime, copacii se rup de rădăcini și pleacă spre cer, stelele, pământul, soarele se smulg de pe orbitele lor și pornesc în larg, mânate de doruri nespuse”¹⁹. Ne oprim la acest prag, cu sfatul mamei sale, valabil pentru orice adolescent, de atunci și din totdeauna:

Să nu-ți fie frică de nimic niciodată, nici de singurătate, nici de moarte, căci mereu pentru fiecare dintre noi, fiecare clipă ni se dăruiește pură și netrăită încă. Este numai a noastră și chiar când a dispărut, ne-a aparținut numai nouă. Și atâtea vor mai fi încă. Învață să-ți conduci Corabia timpului, numai atunci eu voi dispărea împăcată și fericită. Cu dragoste, Mama (4 iunie 1993)²⁰.

Următoarea întâlnire va scoate la rampa unor asemenea întrevederi, dar și pe filele unor lucrări de specialitate, un mănunchi al creațiilor celei de a treia generații, mezina Monica Pillat, prin operă, și Săulescu, prin starea civilă: **POEZIE:** *Corăbii* (1970), *Imaginația ecoului* (1981), *Pluralul ca o veghe* (1989), *Sentințe suspendate* (1998), *Dorul de rai* (2005); **PROZĂ:** *Cei 13 și Misterul* (1968), *Corabia timpului* (1976), *Drumul spre Emaus* (2002), *Povești din lumea jumătăților de zâmbet* (2004); **CRITICĂ LITERARĂ:** *Modernitatea nuvelei fantastice a lui E.A. Poe* – teză de doctorat (1983), *Ieșirea din contur* (1985), *Cultura ca interior* (2001), *Redemption through Art* (2003), cărora li se alătură traduceri în românește din Elena Văcărescu, Iulia Hasdeu, Rose Tremain, Margaret Drabbl și Virginia Woolf. Cu o dăruire fără margini, Monica Pillat s-a dedicat îngrijirii unor ediții, în special din opera familiei: Dinu Pillat, Maria Pillat-Brateș, Dinu și Nelli Pillat, Pia Pillat, preferata sa, mătușa paternă.

¹⁷ *Ibidem*, p. 140: *Cu tot dorul*.

¹⁸ Monica Pillat, *Minunea timpului trăit...*, p. 40.

¹⁹ *Ibidem*, p. 38.

²⁰ Dinu & Nelli Pillat, *Biruința unei iubiri*, Humanitas, București, 2008, p. 368.

Iosif-Marin BALOG

**„CUMUL DE FUNCȚII ȘI ROLURI” LA ELITA ROMÂNEASCĂ
DIN TRANSILVANIA LA FINELE SECOLULUI AL XIX-LEA,
ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX.
STUDIU DE CAZ: CLERUL GRECO-CATOLIC***

**“CUMULATIVE FUNCTIONS AND ROLES” TO ROMANIAN TRANSYLVANIAN ÉLITE
IN THE LATE NINETEENTH, EARLY TWENTIETH CENTURY.
CASE STUDY: GREEK CATHOLIC CLERGY**

Abstract: *This study analyzes the socio-professional composition of management and supervisory structures in Transylvanian Romanian banks by reference to the specific composition that the Romanian elite had at the time. It is revealed that, although numerically was small, heterogeneous and had relatively low economic strength, Transylvania Romanian elite took a variety of roles, so that one can speak of “cumulative functions and roles.” The author shows that the quantitative analyze of members of the management and control structures of banks reveals a very important share of clergy who had held most positions, being followed by lawyers, traders, and other social categories. This reality is convergent with socio-professional structure of Transylvania in questioned chronological period. The author also examines the Greek Catholic clergy share in the banking system and notes that the socio-professional category was involved in many fields and at different levels.*

Considerații preliminare

Spre deosebire de Europa occidentală, unde sistemul financiar-bancar a apărut și evoluat în cadrele create de cerințele economiei de piață, în zonele central- și est-europene specificitățile regionale și-au pus amprenta asupra constituirii și funcționării sistemului bancar. În primul rând, pe lângă evidentul decalaj temporal față de spațiul vest-european, se cuvine observat și faptul că, în spațiul Monarhiei Dunărene, caracterizat de niveluri economice diferite, de specificități etnice și culturale adesea concurențiale și antagonice, sistemul de credit la rândul lui a fost nevoit să evolueze în aceste cadre. Lăsând la o parte marele capital, ale cărui fluxuri erau dirijate prin centrele financiare de la Viena, Praga sau Budapesta, trebuie observat faptul că, încă din primele faze ale creării sistemului financiar-bancar, s-au conturat piețe bancare regionale care gravitau în jurul unui centru propriu, cu o arie de influență mai mare sau mai mică. Mai mult decât atât, în condițiile divergențelor de ordin național-politic între diversele etnii, se creează și la acest nivel financiar-bancar un soi de separatism concurențial, fiecare națiune căutând să-și creeze propriul sistem bancar, atâta vreme cât împlinirea proiectelor politice și culturale proprii nu era posibilă fără surse de capital și câtă vreme statul aloca aceste resurse după criteriul adesea discriminatorii. În acest mod, națiunile nemaghiare din regiunile răsăritene ale Monarhiei au căutat să contrabalanseze proiectele centralist-uniformizatoare ale maghiarilor prin mobilizare

* O variantă anterioară a acestui articol a apărut în limba engleză sub titlul *The Clergy's Involvement in the Romanian Credit System from Transylvania during the Late Nineteenth and the Early Twentieth Centuries. Case Study: the Greek-Catholic Clergy*, în vol. *Recruitment and Promotion among the Romanian Greek-Catholic Ecclesiastical Élite in Transylvania (1853-1918): A Collection of Studies*, (coord.) Mirela Popa-Andrei, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2014.

la nivel local, inclusiv prin organizarea și susținerea unor bănci al căror capital, adesea modest, provenea în mare parte din micile economii ale țăranilor înstăriți și ale puținilor intelectuali locali. Și în cazul românilor, nevoia constituirii unui sistem bancar propriu a fost argumentată deopotrivă cu motivații de ordin economic, dar și național-politic. Din această perspectivă, băncile au fost gândite ca demersuri capabile să asigure resursele pentru activități economice, să evite dependența față de instituțiile financiar-bancare ale națiunilor concurente și, pe cât posibil, să evite imixtiunea instituțiilor statului în propriile proiecte culturale, politice și școlare, încercându-se finanțarea lor din resurse proprii. Din perspectivă economică, nu trebuie omisă necesitatea reală și tot mai acut resimțită pentru atragerea și coagularea resurselor de capital într-o regiune unde acesta era rar, scump și greu accesibil.

Evoluțiile economice generate de reformele agrare din 1854 au creat, mai ales la nivelul țăranilor cu proprietăți mijlocii, nevoia de resurse financiare pentru trecerea spre practicarea unei agriculturi mai eficiente, orientată spre piață și profit. Însă în condițiile în care adesea regimul juridic al proprietății nu era deplin clarificat, băncile refuzau să crediteze aceste categorii socioprofesionale, nu pe considerente de ordin național, ci în primul rând din cauza lipsei garanțiilor materiale suficient de credibile. Ceea ce rămânea ca ultimă alternativă, însă deosebit de oneroasă, adesea ruinătoare, era apelul la cămătări. Pusă în situația de a-și vinde sau zălogi pământul, o parte din țăranime, mai ales cea mai săracă, s-a expus unui mare risc – acela de a-și pierde proprietatea. Ca urmare, pătrunderea sistemului bancar în viața economică a românilor din Transilvania s-a realizat în condiții socio-economice destul de slab conectate la viața economică modernă, cea mai mare parte a populației trăind în comunități rurale, principala sursă de venit fiind agricultura. Aceste realități vor imprima de altfel trăsături și evoluții specifice ale băncilor românești din Transilvania în întreaga perioadă de până la Primul Război Mondial. La un alt nivel, privite din perspectivă socio-culturală, instituțiile de credit românești aveau menirea a fi, în lipsa unei experiențe anterioare concrete a românilor în acest sens, și „o școală de educație practică căreia îi trebuie adus un respect special, subliniind că devisa popoarelor constă în inteligență și capital”¹. Nu întâmplător, primele institute de credit și bănci românești au apărut acolo unde exista un potențial economic, dar și un spirit antreprenorial mai bine conturat, dat de tradițiile economice și comerciale ale zonei: Sibiu, cu bogatele sale comune din împrejurimi, sau Năsăudul, cu tradițiile sale de ordine și disciplină inoculate decenii la rând de spiritul militarist al organizării grănicerești. Astfel, prima societate de împrumut și păstrare apărea în 1867, la Rășinari, urmată apoi la Sibiu, în 1872, de Banca „Albina”, și de Societatea de Împrumut și Păstrare „Aurora” din Năsăud, din 1873.

Așadar, ca orizont temporal, băncile românești au apărut mult mai târziu decât ale celorlalte națiuni din Transilvania, la mai mult de trei decenii după ce sașii înființau, la 1836, prima casă de economii la Brașov², și după ce maghiarii, la rândul lor, își înființau propria bancă de economii în 1840, la Arad³. Totodată, înființarea la Sibiu a primei bănci românești a determinat conturarea acestui oraș ca centru regional financiar, atât pentru români, cât și pentru sașii care aveau și ei aici importante institute de credit.

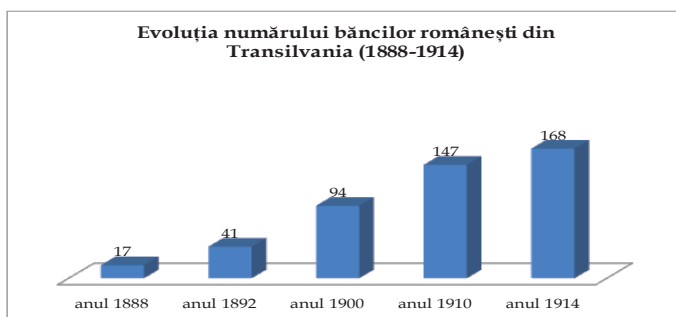
¹ „Federațiunea”, Pesta, nr. 79, 28 iulie 1871.

² Rudolf Rösler, *Die Kreditorganisation der Sachsen in Siebenbürgen*, Hermannstadt, 1914, p. 21.

³ Ottenberg Tivadar, *Az Első Aradi Takarékpénztár hatvan éve*, Arad, 1901, p. 24 sqq.

1. Înființarea și evoluția sistemului bancar românesc în Transilvania

În privința ritmului în care s-au înființat băncile românești în perioada 1872-1914 se pot distinge mai multe etape: 1872-1890; 1891-1900; 1901-1914.⁴ Deși realizarea de la 1872 prin constituirea Băncii „Albina”, cu un capital semnificativ pentru puterea financiară a românilor din acel moment, părea să reprezinte debutul în forță al acestui proces, ulterior, lucrurile au evoluat mult mai lent din cauza unui complex de factori economici-financiari, între care criza monetară din 1869 și marea criză economică și financiară declanșată în 1873⁵, care și-a manifestat efectele nefaste până spre 1885. În al doilea rând, stoparea vreme de un deceniu a creării de noi bănci românești s-a datorat sferei economice limitate în care erau determinate să acționeze: agricultura și activitățile conexe, cu toate dificultățile pe care le presupunea procesul de creditare în acest domeniu.⁶ O analiză a evoluției numerice a băncilor românești din Transilvania relevă faptul că bazele sistemului financiar-bancar românesc din Transilvania au fost extinse în perioada 1885-1890, însă adevărata perioadă de expansiune se realizează abia după anul 1900 (vezi graficul):

Surse: datele au fost preluate după următoarele lucrări: pentru anul 1890, Vasile Dobrescu, *Sistemul de credit românesc din Transilvania*, Editura Universității „Petru Maior”, Târgu Mureș, 1996, p. 25; Nicolae Petra, *Băncile românești din Ardeal și Banat*, Sibiu, 1936, p. 32; pentru anii 1900-1914, *Anuarul Băncilor Române*. Trebuie menționat faptul că sursele diferă în privința acestor date, ca urmare ele trebuie luate cu prudență. Vezi în acest sens și aprecierile lui Lucian Dronca, *Băncile românești din Transilvania în perioada dualismului austro-ungar (1867-1918)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003, p. 80.

Ulterior, deși au crescut semnificativ numeric între 1892 și 1900, băncile constituite în această perioadă au fost de mici dimensiuni, activând în localități cu populație redusă, dar au mărit astfel aria de influență a creditului românesc.⁷ În perioada de după anul 1900 se poate observa faptul că sistemul de credit românesc din Transilvania era constituit în linii mari, acesta evoluând acum spre o organizare centralizată. În dezbaterile epocii asupra funcționalității băncilor românești se conturau acum o serie

⁴ Lucian Dronca, *Băncile românești din Transilvania în perioada dualismului austro-ungar (1867-1918)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003, p. 82.

⁵ Iosif-Marin Balog, *Criza economică din 1873. Manifestarea și percepția ei în economia și societatea transilvană*, în „Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca”, series Historica, 50, 2011, pp. 51-75.

⁶ Lucian Dronca, *op. cit.*, p. 77.

⁷ *Ibidem*, p. 83.

de idei noi, în primul rând nevoia unei reforme, în sensul uniformizării și eficientizării sistemului de management bancar, profesionalizarea funcționarilor, adaptarea și diversificarea tipurilor de operațiuni în acord cu cerințele clienței și împrejurările oferite de piața de capital. Succesul parțial al acestor demersuri s-a concretizat prin constituirea, în anul 1907, a Uniunii bancare „Solidaritatea”. Obiectivele acestui for de coordonare a activității financiar-bancare urmăreau în primul rând consolidarea instituțiilor românești de credit, îmbunătățirea și eficientizarea managementului bancar, asigurarea unor mecanisme pentru reducerea riscurilor și efectelor unor posibile falimente generate de administrare defectuoasă sau fraude.⁸ Astfel, începând cu anul 1907, „Solidaritatea” a început să pună parțial în practică o mare parte din aceste obiective, reunind nu mai puțin de 120 de instituții de credit mai mari sau mai mici, a căror activitate a fost coordonată de un set coerent de exigențe și de mecanisme de audit financiar și control.

Pe de altă parte, trebuie subliniat faptul că, deși erau relativ numeroase, băncile românești nu acopereau nici geografic, nici financiar toate nevoile de credit ale populației. În general, cu excepția câtorva bănci mai mari, care erau în măsură să susțină crearea și funcționarea de agenții și filiale în diferite localități, aria de acoperire a băncilor românești era destul de redusă, la nivelul câtorva zeci de kilometri în jurul localității unde își avea sediul. În al doilea rând, procesul de constituire a băncilor a fost determinat de disponibilitățile locale de capital. Or, acestea se regăseau în primul rând în orașele mai mari, unde de altfel se și constituie primele și cele mai importante bănci românești (Sibiu, Arad, Timișoara, Oradea, Cluj). Într-o fază ulterioară se constituie acele bănci cu putere financiară mai redusă în micile orașe de provincie, unde disponibilitățile de capital erau limitate și unde, pentru asigurarea capitalului necesar înființării băncilor, s-a urmărit atragerea chiar și a celor mai mărunți acționari cu economiile lor. De multe ori, aceste mici bănci erau, la rândul lor, creditate, pentru a-și asigura lichiditățile, de către marile bănci comerciale din Monarhie sau chiar de către Banca Națională Austro-Ungară. Desigur, nu trebuie omis faptul că o parte din clientela românească era deja arondată băncilor cu capital străin sau celor maghiare și săsești care erau deja consolidate, cu tradiție și, ceea ce este mai important, prezentau deja un ridicat grad de încredere. La un al treilea nivel se situau micile bănci, cele mai multe constituite pe sistem cooperatist (Reiffeisen) care, pe lângă rolul de a atrage spre fructificare economiile locale, acordau credite pe termen scurt pentru o clientelă locală, în general cu nevoi modeste de capital. Deși o ilustrare statistică a cronologiei înființării băncilor românești ar releva o creștere numerică spectaculoasă, în realitate, dacă raportăm ponderea acestor bănci la numărul total al instituțiilor financiar-bancare din Ungaria în jurul anului 1910, constatăm că ele nu reprezentau mai mult de 3% din total.⁹ În privința capitalului lor social însumat, tot în această perioadă, băncile românești dețineau o pondere de 2% din total, adică, în cifre absolute, suma de 20.776.840 coroane.¹⁰ Așadar, o pondere marginală, dacă ne gândim că în această perioadă sistemul bancar din partea ungară a Imperiului însuma un capital social de 1,4 miliarde de coroane.¹¹ Cu toate acestea, mai corect este dacă apreciem locul și ponderea băncilor românești din Transilvania în contextul specific

⁸ Vasile Dobrescu, *Funcții și funcționalități în sistemul de credit românesc din Transilvania până la Primul Război Mondial*, Editura Universității „Petru Maior”, Târgu Mureș, 2006, p. 169.

⁹ Lucian Dronca, *op. cit.*, p. 81.

¹⁰ Datele au fost calculate după „Anuarul Băncilor Române”, anul XI, 1910, Sibiu, 1911.

¹¹ Datele au fost calculate după „Magyar Kompass” 1910, XVIII Évfolyam, II. Rész, Budapest, 1911.

provinciei, al cadrelor socio-economice în care acestea au fost create și și-au desfășurat activitatea. În primul rând, privite exclusiv la scara sistemului bancar românesc, pot fi considerate bănci mari cele care înregistrau la întemeiere un capital social de cel puțin 50.000 fl. A doua categorie de bănci era reprezentată de cele cu un capital inițial de fondare cuprins între 20.000 și 50.000 fl., în vreme ce băncile cu un capital social sub 20.000 fl. erau considerate bănci mici și foarte mici, cu o putere financiară limitată, de cele mai multe ori susținute cu capitalul necesar de către băncile mai mari. Un clasament al primelor 10 bănci românești mari, înființate între 1872 și 1892, care vor domina de altfel în întreaga perioadă studiată piața financiară a românilor din Transilvania, relevă faptul că ele au pornit cu capitaluri relativ modeste, sub formă de acțiuni subscrise de acționari provenind din diferite categorii sociale, însă toate au reușit să-și majoreze capitalul social prin emiteri de noi acțiuni (vezi tabelul). Spre exemplu, Banca „Albina” a reușit, în 38 de ani, să-și majoreze capitalul social cu 500%, Banca „Victoria” cu 600% etc. Astfel, capitalul social însumat al celor 10 bănci amintite, la 1910, reprezenta 42,11% din capitalul celor 145 de bănci românești existente în jurul anului 1910.¹²

	Numele băncii	Sediul central	Anul fondării	Capital social inițial	Capital social la 1910
1.	Albina	Sibiu	1872	300.000 fl. (600.000 K)	3.000.000 K
2.	Ardeleana	Orăștie	1885	50.000 fl (100.000 K)	1.000.000 K
3.	Timișana	Timișoara	1885	50.000 fl. (100.000 K)	1.200.000 K
4.	Patria	Blaj	1886	55.000 fl. (110.000 K)	550.000 K
5.	Economul	Cluj	1886	50.000 fl. (100.000 K)	400.000 K
6.	Victoria	Arad	1887	100.000 fl. (200.000 K)	1.200.000 K
7.	Mureșana	Reghin	1887	60.000 fl. (120.000 K)	200.000 K
8.	Silvania	Șimleu	1888	75.000 fl. (150.000 K)	600.000 K
9.	Someșana	Dej	1890	50.000 fl. (100.000 K)	400.000 K
10.	Sătmăreana	Seini	1892	200.000 K	200.000 K
Total				1.780.0000 K	8.750.000 K

Sursa: datele privind capitalul inițial, la fondare, au fost preluate după Lucian Dronca, *Băncile românești din Transilvania în perioada dualismului austro-ungar (1867-1918)*, Cluj, Presa Universitară Clujeană, 2003, pp. 65-164; pentru situația capitalului social la 1910 datele au fost preluate după *Anuarul Băncilor Române*, anul XIII, 1912, Sibiu, 1911.

2. Elitele financiar-bancare românești

O analiză a acționariatului băncilor românești, indiferent de dimensiunea acestora, presupune în primul rând stabilirea structurilor și palierele socioprofesionale din care acesta provenea, scopul și motivația pentru care acești acționari au fost dispuși să participe la constituirea unor instituții bancare și, nu în ultimul rând, beneficiile

¹² Datele au fost calculate după bilanțul total al băncilor românești pe 1908, publicat în „Anuarul Băncilor Române”, Anul XI, 1910, Sibiu, 1909, p. 148.

reale și simbolice care au decurs din implicarea lor. Este clar apoi că atât acționarii, cât și cei care au condus aceste bănci făceau parte, într-un fel sau altul, din ceea ce numim elită socioprofesională. Se pune însă, în acest context, întrebarea dacă la vremea respectivă putem vorbi într-adevăr de o elită bancară românească în Transilvania; dacă ne raportăm la faptul că, în preajma Primului Război Mondial, numărul total al acționarilor din sistemul de credit românesc era de aproximativ 12-13.000¹³, am putea crede că avem de-a face cu o structură socioeconomică și antreprenorailă bine definită. Analizând însă structura socioprofesională a Transilvaniei de la începutul secolului XX, constatăm realități relativ diferite. Practic, elitele românești care să aibă un suport exclusiv economic (industriasi, mari proprietari funciari) au fost foarte puține ca număr.¹⁴ Urmează apoi un contingent destul de restrâns de negustori și meseriași care nu depășeau 2% din populația activă¹⁵, însă contingentul cel mai numeros al elitei era format din clerici, intelectuali (învățători și profesori), reprezentanți ai profesiunilor liberale (avocați, notari, medici), categorie socială estimată numeric, la nivelul anului 1910, la 11.538 de persoane¹⁶.

Așadar eterogenă, cu forță economică relativ redusă, elita românească din Transilvania preia o multitudine de roluri cerute de necesitățile coexistenței, afirmării și progresului într-un stat multinațional, care adesea avea interese și obiective divergente față de cele ale corpului național românesc. În condiții politice ostile, care nu au favorizat accesul românilor transilvăneni la guvernarea propriu-zisă sau au marcat doar prezența nesemnificativă a acestora în parlament sau în administrația locală, elitele românilor s-au format, structurat și afirmat doar în funcție de posibilitățile și resursele existente și de necesitățile cele mai stringente ale comunității naționale românești din Transilvania. O privire retrospectivă sumară și empirică la nivelul elitei românești relevă existența fenomenului de „cumul de funcții și de roluri” prin implicarea și prezența lor activă și concomitentă la nivelul celor mai diverse paliere: politic, economic, cultural, spiritual.¹⁷ Această caracteristică definește și marchează de altfel întreaga evoluție a elitelor românești din Transilvania până la Primul Război Mondial, deoarece, în ciuda diversificării și creșterii ponderii lor numerice, în ansamblu, elitele românești nu au reușit să acopere distinct într-o măsură suficientă toate domeniile, relevându-se prin aceasta faptul că nu existau încă resursele umane suficiente în acest sens.¹⁸

Plecând de la aceste considerații sumare, generale și preliminare asupra elitei românești din Transilvania, fără a insista asupra unor aspecte care ar depăși cadrul studiului de față, vom ilustra aserțiunile exprimate mai sus prin cazul elitei românești financiar-bancare și a modului cum se creează un fenomen de dublă modelare: pe de o parte, categoria socială de extracție și profil eminent intelectual implicată în sistemul financiar-bancar îi imprimă acestuia trăsături și funcționalități specifice, pe de altă parte, înseși categoriile implicate în activități financiar-bancare sunt sensibil modelate

¹³ Vasile Dobrescu, *op. cit.*, p. 34.

¹⁴ De exemplu, în jurul anului 1914 nu existau mai mult de 35 de familii românești cu proprietăți de peste 1000 jugăre; cf. Vasile Dobrescu, *Funcții...*, p. 101.

¹⁵ *Vezi Recensământul din 1910. Transilvania, vol. 2, Populația după ocupații*, coord. Traian Rotaru, Cluj-Napoca, 2006.

¹⁶ Ca etnie, ne referim în acest context doar la români. Cf. Petru Suciu, *Proprietatea agrară în Ardeal. Scurt istoric al dezvoltării ei*, în: „Societatea de Măine”, VIII, 1931.

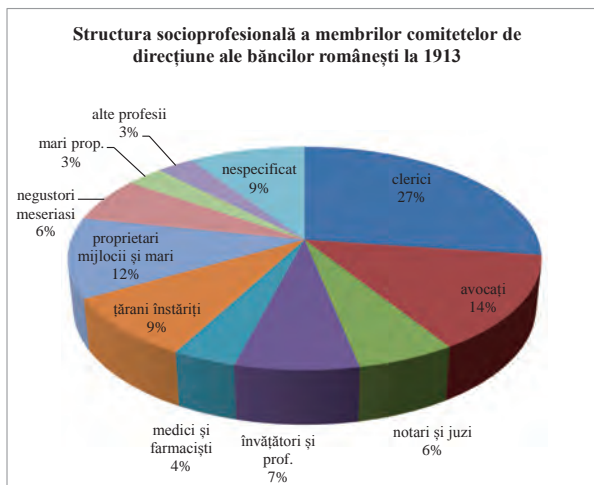
¹⁷ V. Dobrescu, *op. cit.*, pp. 111-112.

¹⁸ *Ibidem*.

de această implicare, nu numai prin posibilitatea mobilității sociale, a acumulărilor materiale, ci și prin mecanismele de selecție, promovare și (auto)reproducere pe care le oferă posibilitatea exercitării de roluri și funcții în sistemul financiar-bancar.

În acest sens, trebuie analizat fenomenul prin trei paliere distincte, dar complementare: structura socioprofesională a echipelor de conducere de la nivelul băncilor (directori, comitetul director, comitetele de supraveghere), componența socioprofesională a acționariatului, cumulul de funcții și roluri în diverse domenii. Din păcate însă, sursele statistice care conțin astfel de date sunt deficitare în privința continuității datelor cantitative referitoare la oricare din aceste aspecte, încât nu îngăduie o reconstituire care să surprindă în timp dinamica exactă a acestor fenomene; cel mult reflectă realitatea la un moment dat.¹⁹

Pe lângă acționariatul care asigura capitalul necesar întemeierii și funcționării băncilor, un rol deosebit de important în fiabilitatea și buna funcționare a băncilor îl aveau comitetele de direcțiune. Acestea erau organisme executive ale băncilor care trasau liniile generale ale activității bancare în vederea asigurării bunei funcționări, a unei imagini cât mai favorabile în rândul clientelei și, totodată, a profitabilității. Atribuțiile lor erau extrem de importante și prin prisma faptului că decideau asupra tuturor afacerilor băncilor, inclusiv selecția și numirea pe posturi a funcționarilor. Hotărârile la acest nivel se luau în toate cazurile cu majoritatea absolută a voturilor. Analiza statistică furnizată de datele din anul 1913 pentru cele 1.232 poziții ocupate de membrii comitetelor de direcțiune relevă următoarea structură socioprofesională²⁰:

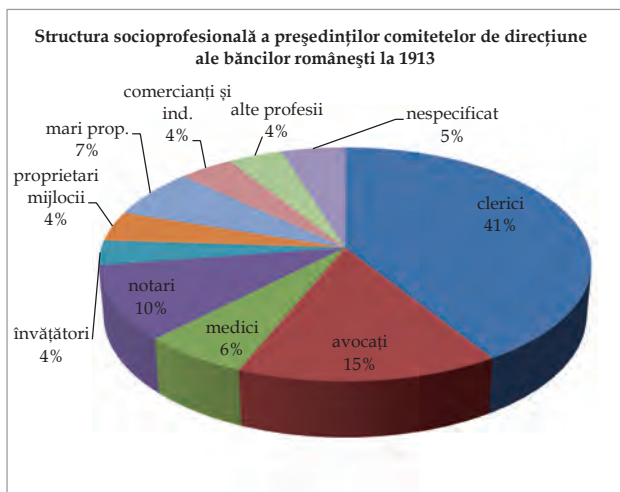
Sursa: Datele au fost prelucrate după: Vasile Dobrescu, *Funcții și funcționalități...* Anexe.

¹⁹ De pildă, în privința listelor de acționari, acestea s-au păstrat în diverse fonduri arhivistice doar pentru anumite bănci, de obicei cele mai importante; în rest, se pot reconstitui cu minimă aproximație din sursele de presă ale epocii; în privința structurilor de conducere, cea mai importantă sursă rămâne „Anuarul Băncilor Române”, publicat la Sibiu între 1899 și 1919, însă datele care să releve afilierea socioprofesională a membrilor conducerilor și ai comitetelor de supraveghere ale băncilor sunt inconsecvente din acest punct de vedere, incomplete și nu îngăduie comparații de ordin cantitativ.

²⁰ Vasile Dobrescu, *Funcții ...*, p. 41 *sqq.*, datele complete în *ibidem*, Anexe.

Ceea ce se poate observa din analiza procentuală a membrilor comitetelor de direcțiune este faptul că membrii clerului dețin cea mai mare pondere procentuală (27%), urmați de avocați (14%), restul fiind împărțit de celelalte categorii socioprofesionale; de altfel, dacă suprapunem aceste date peste structura socioprofesională a românilor din Transilvania, obținem o imagine aproape în oglindă, fapt care imprimă acele trăsături specifice ale sistemului bancar românesc din Transilvania. Prezența clericilor într-un număr atât de mare poate fi surprinzătoare pentru niște funcții unde ne-am aștepta să predominie laicii, specialiști în domeniul financiar-bancar; însă acest lucru nu era posibil deoarece aceștia pur și simplu nu existau printre români sau erau într-o proporție extrem de redusă. Dintre români, acei puțini specialiști cu studii de profil și experiență practică dobândită adesea la marile bănci din Monarhie, ajung – cei mai mulți – să activeze la băncile românești mari („Albina”, „Victoria”, „Timișana” etc.).

Analiza datelor privind președinții comitetelor de direcțiune relevă proporții ușor diferite, deși în cele mai multe cazuri aceștia erau aleși chiar din rândul membrilor comitetelor de direcțiune. Astfel, datele statistice relevă predominanța clericilor (41%), secondați de avocați, notari etc. (vezi graficul de mai jos).

Sursa: Datele au fost prelucrate după: Vasile Dobrescu, *Funcții și funcționalități...* Anexe.

Prezența clericilor, mai ales a celor din rândul clerului superior – oameni cu pregătire profesională deosebită în domeniul lor de competență, adesea cu doctorate la universități teologice de prestigiu –, se explică în numeroase cazuri și prin experiența dobândită în administrația ecleziastică. Indiferent de nivelul la care ne referim (vicariat, episcopie, capitol), membrii clerului superior aveau de administrat importante proprietăți, averi și bunuri bisericești, capitaluri fixe și mobile, fonduri și fundații care trebuiau administrate cu maximă competență și onestitate. De altfel, aceste din urmă calități reprezentau condiția esențială a avansării în ierarhia ecleziastică și, totodată, premisa de bază a implicării lor în viața financiar-bancară la diverse niveluri.

Pe de altă parte, în cazul băncilor românești mari („Albina” și „Victoria”),

constatăm că această funcție este ocupată de laici, în special de avocați de prestigiu sau mari proprietari funciari, care îndeplineau adesea și roluri politice în cadrul mișcării naționale românești. Aceștia, prin prestigiul funcției, practic dominau și coordonau sistemul bancar românesc, fiind apreciați în cercurile elitei românești, pe lângă economiștii cu studii superioare, drept persoanele cele mai competente în plan profesional de a asigura calitatea managementului bancar.

Un alt nivel al administrației bancare era reprezentat de comitetele de supraveghere. Numite, în epocă, și comitete de cenzori sau de reviziune, ele aveau rolul de a superviza și controla toate operațiunile bancare, precum și activitățile administrative întreprinse de comitetele de direcțiune; de asemenea, verificau toate bilanțurile anuale. Fără raportul comitetelor de supraveghere, adunările generale nu aveau dreptul de a decide asupra calității bilanțurilor și nici asupra modalității de distribuire a dividendelor și a altor beneficii financiare rezultate din profitul anual al băncilor.²¹ Așadar, membrii comitetelor de supraveghere aveau un rol cel puțin la fel de important precum cel al direcțiunii băncilor, deoarece aveau misiunea asigurării corectitudinii operațiunilor și a managementului bancar și, poate cel mai important aspect, a imaginii și încrederii instituției bancare în rândul clientelei. De aceea, toate băncile, indiferent de dimensiunea lor, au acordat o atenție deosebită în selecția și alegerea membrilor comitetului de supraveghere; aceștia erau aleși de către adunările generale pentru o perioadă de trei ani, cu posibilitatea realegerii lor. Numărul lor oscila între 3 și 7, în funcție de mărimea băncii. Desigur, membrii direcțiunii, funcționarii băncii, acționarii nu puteau face parte din comitetele de supraveghere la propria bancă, însă puteau face parte la alte bănci. În acest fel, s-a creat un sistem de interrelații între băncile românești, benefic pentru corelarea și sincronizarea politicilor de creditare la nivelul întregii provincii. Fără îndoială, cel puțin unul-doi dintre membrii comitetului de supraveghere trebuia să posede cunoștințe de specialitate în domeniul financiar-bancar: să cunoască contabilitate, să cunoască și să înțeleagă perfect tipurile de operațiuni bancare etc. Apoi, cei care nu aveau neapărat studii de specialitate, fiind totuși autodidacți în domeniu, trebuiau să fie în profesia lor de bază de o corectitudine ireproșabilă, să aibă o foarte bună imagine în rândul comunității care, la rândul ei, să inspire încredere atât la nivelul conducerii băncii, cât mai ales al clientelei și al acționarilor. De aceea, componența socioprofesională a acestei categorii este una mult mai echilibrată decât în cazul comitetelor de direcțiune.

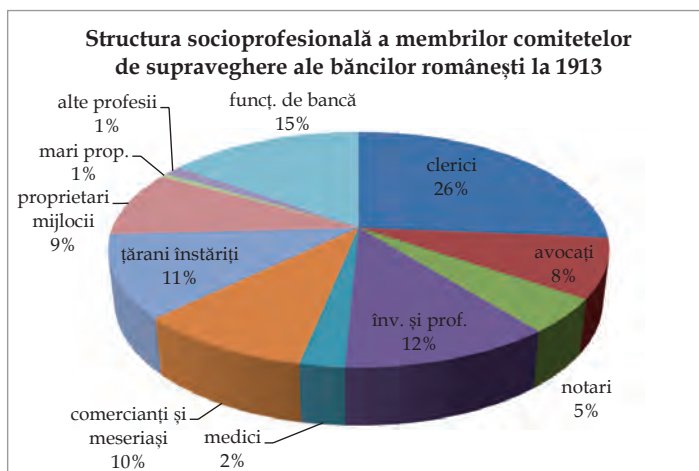
Astfel, analiza statistică a celor 759 de persoane care figurau în anul 1913 ca membri în comitetele de supraveghere relevă aceeași pondere importantă a clericilor (184 de clerici, adică 26% din total), urmași de categoria funcționarilor de bancă (contabili, directori ai altor bănci, funcționari de bancă etc.) în proporție de aproape 14%, restul pozițiilor fiind distribuite între celelalte categorii socioprofesionale.²²

Ceea ce surprinde din nou este masiva reprezentare a clericilor, mai ales a celor greco-catolici, într-un domeniu care, cel puțin teoretic, cerea cunoștințe de specialitate din domeniul financiar-bancar. Explicația pentru acest fenomen trebuie să decurgă desigur din constatarea faptului că o importantă parte a acționariatului era formată din preoți, de la cel mai înalt nivel (mitropoliți, canonici, episcopi, vicari) până la simpli

²¹ Nicolae Petra-Petrescu, *Băncile românești din Ardeal și Banat*, Sibiu, 1936, p. 172; de asemenea, o analiză asupra rolului comitetelor de supraveghere în sistemul bancar românesc din Transilvania, la Vasile Dobrescu, *Funcții...*, pp. 50-53.

²² Datele complete la V. Dobrescu, *op. cit.*, pp. 50-53.

preoți de țară, care erau fie acționari, fie aveau depozite la bănci, fie cu acordul consiliilor parohiale depuneau spre fructificare banii bisericii sau chiar îi plasau în cumpărarea de acțiuni.

Sursa: Datele au fost prelucrate după: Vasile Dobrescu, *Funcții și funcționalități....* Anexe.

În al doilea rând, instituțiile bisericești acționare ca persoane juridice dețineau un mare număr de acțiuni în majoritatea băncilor românești. Or, interesele acestora puteau fi cel mai bine reprezentate și promovate prin intermediul comitetelor de supraveghere. Doar câteva exemple pot ilustra această realitate: la Banca „Albina”, din cele 3.000 de acțiuni a 100 fl. emise la fondare, 50 au fost subscrise de către mitropolitul Ioan Vancea în nume personal, 25 de către canonicul de Lugoj, Ioan Oltean, câte 10 de către Timotei Cipariu și prepozitul capitular Constantin Papfalvi.²³ Pe același mitropolit îl găsim acționar la Banca „Economul” din Cluj, unde subscris la înființare 100 de acțiuni a 50 fl. Lui i se alătură episcopul de la Oradea, Mihail Pavel, cu fondul subsidiar *Pavelian* de 50 de acțiuni, canonicii Ioan F. Negruțiu cu 40 de acțiuni, respectiv, I.M. Moldovan cu 5 acțiuni. La fel, biserica greco-catolică din Cluj subscrisa un număr de 20 de acțiuni. De altfel, în cadrul Băncii „Economul” clerul și instituțiile bisericești au fost acționarii cei mai importanți (36% din acționari deținând peste 40% din acțiuni)²⁴, încât, în epocă, era considerată drept o bancă confesională. Din direcțiunea băncii făcea parte, la 1910, canonicul Izidor Marcu, iar din comitetul de supraveghere, între alți clerici, canonicul Ioan Buteanu.²⁵ La fel a fost Banca „Patria” de la Blaj, recunoscută în epocă drept banca oficială a Mitropoliei greco-catolice, aproape toți membrii comitetului de direcțiune în anul 1910 erau clerici.²⁶ Sau Banca „Poporul” din Lugoj, cunoscută drept „bancă a popilor”, condusă vreme de 12 ani de către canonicul Ioan Boroș, din comitetul director făcând parte aproape exclusiv clerici: Nicolae Nestor, Victor Poruțiu, George Trăilă. La

²³ Lucian Dronca, *op. cit.*, p. 100.

²⁴ *Ibidem*, p. 101.

²⁵ „Anuarul Băncilor Române”, anul XI, 1910, Sibiu, 1909, p. 55.

²⁶ *Ibidem*, p. 99.

aceeași bancă din comitetul de supraveghere făceau parte, între alții, canonicul Moise Nyeș, vicarul Iacob Radu care, în același timp, era director la Banca „Hațegana”.²⁷ De altfel în epocă acest fenomen, adică disiparea extinsă a membrilor corpului clerical reprezentat într-o proporție mai mare sau mai mică în aproape toate comitetele de direcțiune, de la simpli preoți până la episcopi, canonici sau vicari, a indus ideea că sistemul românesc de credit era dominat și girat de „lumea popilor”²⁸.

Analiza componenței concrete a comitetelor de direcțiune în cazul unor bănci vine și ea să confirme rolul și ponderea semnificativă a clericilor: de exemplu, în cazul Băncii „Poporul” de la Lugoj, în anul 1910, din cei 9 membri ai comitetului director, nu mai puțin de 6 dintre ei erau clerici (67%). În cazul Băncii „Patria” de la Blaj, proporțiile erau 56% clerici, respectiv, câte 22% avocați și funcționari.²⁹ Și la Banca „Economul” de la Cluj, cea mai mare pondere în comitetul director o aveau clericii – 43%, 29% – funcționari și câte 14% – medicii și avocații. Doar în cazul celor două mari bănci („Albina” și „Victoria”) laicii aveau ponderea dominantă, în ambele cazuri din comitetul de direcțiune făcea parte însă și câte un cleric.³⁰

La nivelul întregului sistem bancar românesc din Transilvania existau, la 1913, un număr de 571 de clerici de toate rangurile (14,38% din numărul total de clerici, estimat la acel moment la 3.970³¹), între care 16 canonici, 8 vicari, 2 prepoziți³². În cazul președințiilor comitetelor de direcțiune, înregistrăm prezența clericilor în 60 de cazuri, între care din clerul superior (canonici) avem 4 persoane.³³ Deși datele statistice nu îngăduie stabilirea cu exactitate a confesiunii membrilor clerului implicați în funcțiile de conducere de la nivelul sistemului bancar românesc din Transilvania, se poate observa cu ușurință că ponderea cea mai mare o avea clerul greco-catolic. Exemplele oferite mai sus confirmă acest lucru, ele putând fi completate cu datele pentru alte bănci: la „Bihoreana”, bancă înființată în 1898, vicepreședinte al consiliului director era canonicul Moise Nyeș, tot din direcțiune făcea parte canonicul Samuil Ciceronescu.³⁴ La Banca „Furnica” din Făgăraș, fondată în anul 1883, cu un capital social inițial de 30.000 fl., președintele consiliului director era vicarul Iacob Macavei, din direcțiune mai făceau parte protopopul Nicolae Borzea și preotul Maximilian Recean.³⁵ În cazul Băncii „Mercur” din Năsăud, fondată în anul 1899, cu un capital social de 100.000 K, vicepreședintele consiliului director era vicarul Alexandru Haliță; la Banca „Someșana” din Dej, fondată în anul 1890, cu un capital social de 50.000 fl., director era canonicul Ioan Georgiu, în consiliul director fiind încă doi protopopi.³⁶ Reprezentarea masivă a corpului clerical greco-catolic în sistemul bancar românesc din Transilvania poate fi ilustrată prin raportare la clerul superior greco-catolic (vicari, canonici, profesori de seminar) estimat ca număr, pentru perioada 1880-1914, la cifra de 79.³⁷ Dintre aceștia, un număr de 26 de persoane se regăsesc explicit

²⁷ *Ibidem*, p. 104.

²⁸ Vasile Dobrescu, *Funcții...*, p. 42.

²⁹ „Anuarul Băncilor Române”, XI, 1910, p. 90.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Cf. Vasile Dobrescu, *Funcții...*, p. 117.

³² Calculat după Vasile Dobrescu, *op. cit.*, Anexa A.

³³ *Ibidem*, Anexa C.

³⁴ „Anuarul Băncilor Române”, XI, 1910, Sibiu, 1909, p. 24.

³⁵ *Ibidem*, p. 62.

³⁶ *Ibidem*, pp. 81, 127.

³⁷ *Lucrarea Canonici, profesori și vicari foranei din Biserica română unită (1853-1918)*. Dicționar (coord. Mirela Popa-Andrei), Cluj-Napoca, 2014, reunește biografiile a 140 de personalități clericale aparținând clerului

nominal implicați în viața financiar-bancară (32,91%).

Se poate astfel susține faptul că prezența substanțială a clericilor în sistemul de credit românesc din Transilvania este o caracteristică definitorie din acest punct de vedere, care particularizează și diferențiază viața financiar-bancară a românilor din regiune. Ea demonstrează, pe de altă parte, și influența însemnată a Bisericii în societate, capacitatea economică a instituțiilor religioase care își investesc capitalurile disponibile în bănci, dar și capacitatea economică a clericilor care apar, deopotrivă, ca acționari, posesori de însemnate depozite depuse la bănci sau făcând parte din structurile de conducere ale băncilor. Astfel, ei contribuie nu numai cu prestigiul moral, ci și cu resursele lor financiare. În al doilea rând, implicarea lor a fost determinată de multiple motivații: unii o considerau ca o misiune cu valoare și conotație de solidaritate națională; alții se implicau din interes eminent economic, întrucât dispuneau de resurse financiare ce se cuveneau a fi fructificate. În plus, preponderența stării de celibat, cel puțin în cazul clerului superior greco-catolic, coroborată cu veniturile salariale aferente unor funcții ecleziastice care erau relativ bine remunerate, le asigurau condițiile și resursele necesare unor plasamente în cumpărarea de acțiuni la bănci. Nu trebuie neglijată nici influența secularismului, care a impus modificarea parțială a canoanelor bisericești, a mentalităților și atitudinilor Bisericii și ale oamenilor ei față de procesele de modernizare survenite în societate. Avem de-a face, așadar, cu o plurivalență socioprofesională și economică specifică nu numai elitelor clericale, ci și altor categorii socioprofesionale din societatea ardeleană a vremii. Cumulul de roluri a fost o altă caracteristică pentru elita românească, acesta izvorând din nevoia de acoperi un spectru larg (economic, cultural, politic), în condițiile în care, numeric, elita românească era destul de redusă pentru a-și impune prezența și influența în domenii multiple și în raport cu celelalte elite naționale în această perioadă. Există numeroase exemple în acest sens: pe canonicul Coriolan Ardelean, una dintre personalitățile reprezentative ale Bihorului³⁸, implicat în viața spirituală, culturală și financiară, îl regăsim deopotrivă la nivelul conducerii despărțământului local al ASTREI, dar și membru fondator al Băncii „Arina” din Sanislău, în anul 1906, și director al Băncii „Drăganul” din Beiuș³⁹. De asemenea, canonicul Petru Fabian era membru în comitetul de direcțiune al Băncii „Concordia” din Gherla⁴⁰, însă în același timp, pe lângă oficiul de canonic de Gherla, îndeplinea o sumă de alte responsabilități, între care cea de administrator al fondurilor diecezane, dar și implicat în numeroase activități caritative, el însuși făcând însemnate donații pentru astfel de cauze. La fel, canonicul Vasile Suci, între 1919 și 1935 arhiepiscop și mitropolit de Alba Iulia și Făgăraș, a fost implicat la cele mai înalte niveluri în viața și administrația ecleziastică, de asemenea, în viața politică, membru al ASTREI, în numeroase asociații românești cu caracter cultural.⁴¹ S-a implicat, de asemenea, în activitatea bancară, îndeplinind oficiul de președinte al comitetului de direcțiune al Băncii „Goronul” din Aiud, dar și în comitetul de supraveghere al Băncii „Patria” din Blaj.⁴²

Ilustrativ din acest punct de vedere este și cazul lui Elie Dăianu, profesor și

superior greco-catolic din Transilvania perioadei amintite. Din aceștia, 79 au activat în deceniile de la finele secolului al XIX-lea și începutul secolului XX.

³⁸ *Ibidem*, p. 85.

³⁹ *Ibidem*; de asemenea, „Anuarul Băncilor Române”, XI, 1910, p. 19.

⁴⁰ Vasile Dobrescu, *op. cit.*, Anexa A, p. 142.

⁴¹ *Dicționar...*, pp. 380-381.

⁴² Vasile Dobrescu, *op. cit.*, Anexa B, p. 213.

protopop al Clujului, una dintre figurile de seamă ale elitei transilvane, care transcende de altfel perioada antebelică. Doctor în filologie, Dăianu activează pe multiple planuri: de la cel de profesor de limbă germană la Gimnaziul superior de la Blaj, la cea de publicist la mai multe publicații de prestigiu ale vremii, între care „Răvașul” de la Cluj, înființată de el însuși. În paginile acesteia a publicat în mod constant numeroase studii istorice, dar și cronici literare, recenzii, note, articole de cultură. A cumulat de asemenea importante roluri pe scena politică; chiar dacă a fost un adept al pasivismului, s-a exprimat adeseori în spațiul lumii politice, relevându-și calitățile oratorice. Nu a lipsit din planul militantismului cultural, activând în cadrul ASTREI, al Ligii Culturale a românilor și în alte foruri de reprezentare culturală a românilor din Transilvania.⁴³ În domeniul bancar, a activat ca membru în comitetul director al Băncii „Economul” din Cluj, deținând acțiuni și la alte bănci, între care „Patria” de la Blaj.⁴⁴

Așadar, din această generală și succintă prezentare a elitei financiar-bancare a românilor din Transilvania de la cumpăna secolelor XIX-XX, reiese destul de evidentă implicarea și prezența clerului, a celui greco-catolic în mod special, care își asumă din perspectiva multitudinii de roluri și pe cel economic, esențial în procesul de modernizare în ansamblul său. Desigur, cercetările viitoare vor trebui să circumscrie, în măsura în care sursele o permit, mai exact și mai concret cele schițate în studiul de față, pentru a aprecia cât mai corect acest rol *cu totul specific* pe care clerul l-a îndeplinit în viața financiar-bancară din Transilvania în acea perioadă.

⁴³ *Dicționar...*, pp. 151-153; Ilie Moise, *Elie Dăianu și spiritul Blajului*, Sibiu, 2010, pp. 13-22.

⁴⁴ „Anuarul Băncilor Române”, XI, 1910.

Mirela POPA-ANDREI

**DINASTIILE PREOȚEȘTI: SURSĂ DE RECRUTARE
A ELITEI ECLEZIASTICE GRECO-CATOLICE.
STUDIU DE CAZ: EPISCOPIILE ORADEA ȘI GHERLA
(1853-1918)**

**PRIESTLY DYNASTIES: SOURCE OF RECRUITMENT FOR THE ROMANIAN GREEK CATHOLIC
ECCLESIASTICAL ELITE.**

CASE STUDY: THE DIOCESES OF ORADEA AND GHERLA (1853-1918)

Abstract: It is well known that throughout the entire modern period, one of the main pools for the recruitment of the Romanian cultural elite in Transylvania was, alongside the peasantry, the social category of the clergy. Our paper aims to present a case study referring to the social origins of the higher clergy in the Greek Catholic Dioceses of Oradea and Gherla. In this sense, the prosopographical analysis of the published and unpublished documents suggests the existence of genuine „priestly dynasties” in the area of the two dioceses, whence a good part of the local cultural and ecclesiastical elite emerged. We should note, in this regard, that 8 of the 28 canons who served in the Episcopal Cathedral Chapter of Oradea from 1853 to 1918 were of priestly descent, while in the Diocese of the Gherla the percentage was higher: 11 of the 20 chapter canons came from the ranks of the clergy.

Significantly, many of the chapter canons who served in the two Greek Catholic dioceses and were of unquestionable clerical descent became leading representatives of the Transylvanian cultural elite. Among these should be mentioned just a few names, such as Ioan Alexi, Iosif Papp-Szilágyi, Augustin Lauran, Ioan Papiu, Macedon Pop, Mihail Șerban, etc. That was possible thanks to the intellectual training they had received, the work they had accomplished and their degree of involvement in the process of societal enlightenment, in their capacity as teachers, as members of ASTRA, or as authors of scientific works and textbooks.

Principalul aspect analizat în cadrul studiului de față îl reprezintă ponderea pe care au deținut-o canonicii recrutați din dinastii preoțești la nivelul Episcopioilor greco-catolice de Oradea și Gherla în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. În plan secundar, ne-am propus să identificăm în ce măsură acest palier al elitei ecleziastice – reprezentată de canonicii cu ascendență preoțească – a constituit o componentă reprezentativă a elitei culturale și chiar a celei politice în societatea românească modernă din Transilvania.

Pentru început, ne propunem să definim sintagma „dinastii preoțești”. În opinia noastră, o „dinastie preoțească” reprezintă o linie de filiație profesională în cadrul aceleiași familii pe parcursul a 2-3 generații (consecutive), respectiv, cazul în care părintele sau chiar și bunicul pe linie paternă fusese preot. Este corect să subliniem faptul că, în epoca modernă cel puțin, au funcționat două tipuri de succesiune în funcția de preot: succesiunea directă din tată în fiu și succesiunea pe orizontală (sau colaterală), respectiv, dinspre unchi spre nepotul de frate sau soră.¹ Cel de-al doilea tip de succesiune se poate cu ușurință exemplifica prin cazul unor episcopi, care, neavând

¹ Nicolae Edroiu, *Genealogiile preoțești și protopopești din Transilvania (Considerații privind studiul carierelor intelectuale românești din sec. XVIII-XIX)*, în *Biserica, Societate, Identitate. In honorem Nicolae Boșan*, coord. Sorin Mitu et al., Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007, p. 77.

urmași direcți, și-au îndreptat atenția și sprijinul spre urmașii colaterali, nepoți. În acest sens aducem, ca exemplu ilustrativ, cazul episcopului iluminist al diecezei orădene, Samuil Vulcan, care l-a încurajat și susținut pe nepotul său de frate, Nicolae Vulcan (1805-1884), pentru a urma studii la Blaj, Sibiu, Oradea Mare, oferindu-i posibilitatea de a-și desăvârși formația intelectuală și teologică la Universitatea din Viena. După finalizarea studiilor vieneze, Nicolae Vulcan a fost cooptat să lucreze în cancelaria episcopală, doi ani mai târziu a primit în administrare parohia Holod, ajungând în scurt timp și protopop. Toți aceștia, dar mai ales accesul la o instrucție corespunzătoare, au fost pași importanți în procesul de recrutare și promovare a sa pe scară ecleziastică, până la funcția de canonic.²

Fenomenul transmiterii pe cale ereditară a funcțiilor sau a profesiei, în general, destul de cunoscut, însă puțin cercetat de istorici, era o cutumă perpetuată dinspre Evul Mediu către epoca modernă. Faptul că atât la românii greco-catolici, cât și la ortodocși, începând din secolul al XVIII-lea s-au constituit reale „dinastii de preoți” este unul evident și poate fi relativ ușor de urmărit. Istoricul Remus Câmpeanu, în lucrarea *Elitele românești din Transilvania veacului al XVIII-lea*, a demonstrat că această procedură a funcționat în Transilvania veacului Luminilor, el denumindu-o fără rezerve „nepotism”.³ Există argumente indubitabile care evidențiază că această procedură a fost preluată și transferată de către factorii decizionali ai B.R.U. în practicile de recrutare a personalului ecleziastic, cel puțin în prima parte a secolului al XIX-lea.

O dovadă concludentă, în acest sens, îl reprezintă deciziile Sinodului diecezan unit desfășurat la Blaj în septembrie 1821, printre acestea numărându-se și hotărârea care stipula să fie menținută întâietatea descendenților direcți (fii, nepoți) și indirecti (gineri) într-un oficiu parohial vacant.⁴ Chiar dacă, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, episcopii români uniți din Transilvania au accentuat, în conformitate cu exigențele timpului, necesitatea formării unei preoții instruite și bine pregătite profesional, în detrimentul provenienței preoțești, totuși înregistrăm în continuare existența a numeroase „dinastii preoțești”. Cu toate că după anii 1850 a sporit numărul preoților proveniți din diferite categorii sociale, grație dezvoltării unui învățământ teologic modern, în care, cel puțin aparent, toți candidații bine pregătiți, cu un dosar valid, beneficiau de șanse egale de acceptare la Teologie, numărul descendenților din rândurile familiilor preoțești a rămas semnificativ. Faptul este explicabil inclusiv prin situația oarecum privilegiată a tinerilor care proveneau din familii preoțești. Aceștia beneficiau din start de o educație superioară, precum și de anumite avantaje economice și materiale în raport cu confracții lor, descendenți din rândul țărănimii sau al măruntii notabilități locale.

Pentru perioada studiată este evidentă în B.R.U. tendința de manifestare a dinastiilor de preoți, în care fiii duceau mai departe misiunea taților și bunicilor lor. Noutatea constă în faptul că a doua sau a treia generație de fii de preoți era pregătită să activeze la un nivel superior, asumând roluri de conducere în administrația ecleziastică. Astfel, în toate diecezele greco-catolice din Transilvania a crescut, spre finalul secolului

² *Ibidem*, p. 79. Vezi și *Canonici, profesori și vicari foranei din Biserica Română Unită (1853-1918)*. Dicționar (în continuare: *Dicționar*), coord. Mirela Popa-Andrei et al., Editura Mega, Cluj-Napoca, 2013, pp. 407-408.

³ Remus Câmpeanu, *Elitele românești din Transilvania veacului al XVIII-lea*, ediția a II-a, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2008, pp. 286-305.

⁴ I. Micu Moldovan, *Acte sinodale ale Bisericii de Alba Iulia și Făgăraș*, Blaj, 1869, vol. II, p. 111.

al XIX-lea, numărul canonicilor⁵ cu descendență preoțească, dovadă a faptului că dinastiile de preoți funcționau eficient, iar strategia de afirmare socioprofesională prin intermediul celei de-a doua sau a treia generații era extrem de practică. Dintre cei 105 canonici care au activat în perioada 1853-1918 în Capitlul mitropolitan de la Blaj și cele 3 Capitluri episcopale (Oradea, Lugoj, Gherla), 34 dintre ei aveau proveniență preoțească, ceea ce înseamnă un procent de 33,33%, respectiv, o treime din total. Cel mai ridicat procent de canonici cu ascendență preoțească îl întâlnim în cadrul Episcopiei de Gherla, respectiv, 55% (adică 11 din 20 de canonici proveneau din familii preoțești), iar cel mai scăzut în Episcopia de Lugoj, 17% (adică 4 din 23 canonici), în vreme ce Oradea și Blajul dețin un procentaj mediu de 25% (7 din 28 canonici), respectiv, 38% (13 din 34 canonici).

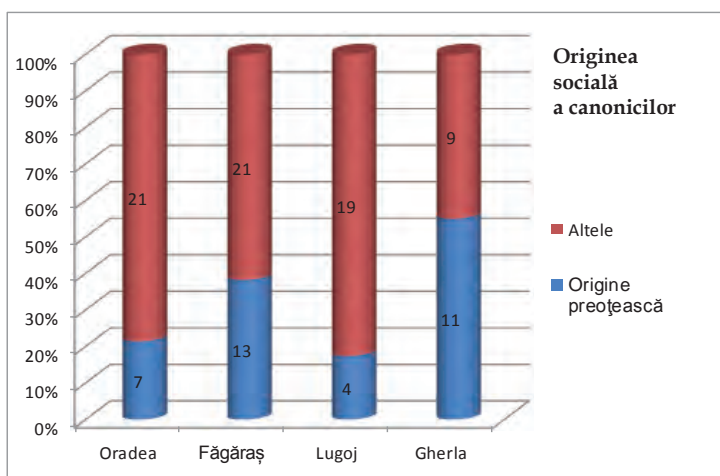

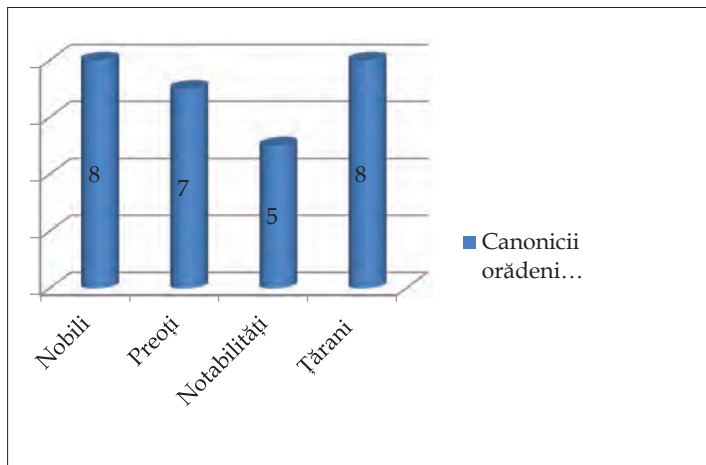
Figura 1: Originea socială a canonicilor

În cazul celor două episcopii pe care s-a realizat studiul de caz de față, respectiv, Oradea și Gherla, observăm existența unei diferențe de 30 de procente: în vreme ce la Oradea 7 dintre cei 28 de canonici au avut o origine preoțească, la Gherla, 11 din 20 de canonici proveneau din familii preoțești. Însă, se impune remarcat aspectul că între aceste două episcopii există o similitudine, care merită subliniată. Aceasta constă în faptul că la Oradea și Gherla sunt înregistrați cei mai mulți canonici de origine nobilă, care proveneau în mare majoritate din nord-vestul Transilvaniei, din rândul nobilimii românești, ai cărei strămoși fuseseră înobilizați pentru serviciile militare făcute în slujba principilor transilvăneni în Evul Mediu. Chiar dacă majoritatea acestor familii de mici nobili sub raportul averii și al traiului de zi cu zi, la fel ca și familiile preoțești, nu se deosebeau în mod foarte vizibil față de familiile de țărani înstăriți, marele lor merit a

⁵ Canonicii erau membrii Capitlurilor catedrale. Capitlul era, în epocă, un organism de sine stătător, care îl seconda pe episcop în guvernarea și administrarea diecezei, canonicii având rolul de referenți în cauzele bisericești, administrative și școlare ale diecezei. Capitlurile diecezelor de Oradea Mare și Gherla au avut în componența lor, în întreg intervalul de timp avut în vedere, câte 6 canonici fiecare.

fost acela că, în virtutea statutului social deținut, au oferit un alt *background* educațional copiilor lor, asigurându-le accesul la instrucția elementară, facilitându-le posibilitatea de a urma școli mai înalte, de a obține burse de studii.

La Oradea, dintre cei 28 canonici capitulari care au funcționat în perioada analizată, 3 proveneau din familii strict preoțești⁶, 12 aveau o ascendență nobiliară⁷, cu precizarea că 4 dintre ei aveau o dublă ascendență, nobiliar-preoțească: este vorba despre Al. Dobra, Iosif Papp-Szilágyi, Ioan Szabó și Ioan Cucu. Ceilalți canonici (13), până la numărul de 28, proveneau fie din rândul notabilităților sătești (5), fiind fii de cantori sau notari sătești, iar cei mai mulți (8) erau fii de țărani.

În cele ce urmează vom realiza o succintă prezentare a cazurile acelor canonici cu ascendență preoțească din cele două episcopii greco-catolice menționate mai sus: Oradea și Gherla.

Oradea. În ordinea cronologică a promovării lor în staluri canonice, canonicii orădeni cu ascendență preoțească din perioada 1853-1918 au fost următorii: Alexandru Dobra, Ioan Szabó, Iosif Papp-Szilágyi, Ioan Cucu, Samuil Ciceronescu, Augustin Lauran, Coriolan Ardelean.

Primul dintre canonicii pe care îi avem în vedere în prezentarea noastră este așadar Alexandru Dobra, episcopul de mai târziu al nou-înființatei dieceze a Lugojului. Tatăl său, Simeon, descendent al unei familii nobiliare, era în același timp preot în comuna Șopteriu (jud. Cluj). De altfel, se poate afirma că întreaga familie a lui Alexandru Dobra a fost una de clerici greco-catolici, dacă avem în vedere faptul că unchiul său, Ioachim,

⁶ Nu putem afirma o cifră certă, deoarece nu am reușit să identificăm originea socială a canonicului Bulcu, însă este foarte probabil ca și el să fi provenit dintr-o familie preoțească. Suntem în măsură să afirmăm că următorii canonici au avut ascendență preoțească: Al. Dobra, Teodor Aron, Ioan Szabó, Ioan Cucu, Augustin Lauran, Samuel Ciceronescu, Coriolan Ardelean.

⁷ Este vorba despre următorii canonici: Nicolae Borbola, Al. Dobra, Iosif Papp-Szilágyi, Teodor Aron, Ioan Vancea, Nistor Vasiliu, Ioan Szabó, Ioan Cucu, Teodor Kövály, Nicolae Vulcan și Artemiu Șarcadi. Dar este posibil ca și Paul Vela (Ventrarul) să fi avut origine nobilă.

a fost teolog la Lemberg și apoi vicerector la Blaj, iar alți doi frați ai săi, Petru și Avram, au fost și ei preoți exemplari, cu studii teologice făcute la Bratislava, respectiv, Blaj.⁸

Ioan Szabó era fiul lui Demetriu, preot în Istrău (comitatul Sătmar), descendent al unei familii de nobili scăpătați din Cristelec.⁹ A urmat studii în diferite școli din Transilvania și doi ani de studii teologice la Pesta, a plecat apoi la Viena, unde, după trei ani și jumătate, și-a susținut la Facultatea de Teologie a Universității vieneze doctoratul în teologie (10 august 1822) cu dizertația intitulată *De ortu et progressu schismatis Ecclesiae orientalis*.¹⁰

Iosif Papp-Szilágyi s-a născut în data de 13 aprilie 1813, în comuna Tarcea, pe atunci în comitatul Bihor, astăzi în județul Sălaj, unde era preot la acea dată tatăl său, Simion Papp-Szilágyi. Mama sa a fost Maria Bánk. Simion Szilágyi a fost unul dintre preoții apreciați ai episcopiei, fapt pentru care, ulterior, a primit în administrare una dintre cele mai râvnite parohii, Olosig-Oradea, primind și titlul de canonic onorific. Tatăl viitorului episcop de Oradea, Simion Szilágyi, și-a dovedit și susținut cu documente autentice, în anul 1836, în fața autorităților comitatului Bihor originea nobiliară. Potrivit argumentației sale și a actelor doveditoare, familia Szilágyi provenea din familia Pop din comuna Băsești (cunoscută și sub denumirea de Ilyésfalva) din comitatul Solnocului de Mijloc, înrudindu-se astfel cu familia Pop de Băsești (a se vedea Gheorghe Pop de Băsești), dar și cu o altă ramură așezată mai demult în Bihor, din care un ultim descendent mai important a fost Iosif Papp-Szilágyi, canonic și apoi prepozit al Capitlului orădean în perioada 1790-1825. Așadar, originea socială a lui Iosif Papp-Szilágyi, viitorul canonic și apoi episcop al diecezei de Oradea Mare, era nu doar una preoțească, ci și una nobiliară, înnobilarea ascendenților săi fiind făcută de principele Mihail Apafi în anul 1678. Iosif Papp-Szilágyi a urmat studii elementare, gimnaziale și liceale în Oradea, desăvârșindu-și formația intelectuală și teologică tot la Viena, unde a urmat studii doctorale de teologie și drept, pe care le-a încheiat cu o disertație de drept canonic, susținută în 1837 și intitulată *De potestate impedimenta Matrimonium dirimentia statuendi elucubrata*.¹¹

Ioan Szabó, episcopul diecezei de Gherla între anii 1879 și 1911, s-a născut la Istrău (Esztró), comitatul Sătmar, în familia preotului local Demetriu Szabó de Cristelec, descendent al unei familii de nobili scăpătați din Cristelec, și al Sofiei Pop, fiica preotului din Căuaș (Ioan Popp de Vajneg), în 16 august 1836. Studiile primare și secundare le-a făcut la Oradea, fiind clasificat ca elev eminent, așa cum reiese dintr-un raport referitor la tinerii găzduiți în Seminarul domestic în anul școlar 1851/52, întocmit pe data de 5 februarie 1852 de către rectorul acestuia, Iosif Papp-Szilágyi. Remarcat de către episcopul său, Vasile Erdélyi, a fost trimis la Roma, Ioan Szabó deschizând astfel seria studenților români orădeni care și-au perfecționat pregătirea teologică în instituțiile pontificale, de-a lungul secolului al XIX-lea. Aici a urmat cursul filosofic și teologic absolut la Colegiul Urban Pontifical „De Propaganda Fide”, unde a obținut și titlul de

⁸ Nicolae Boșsan, Camelia Vulea, *La începuturile episcopiei Lugojului. Studii și documente*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003, pp. 11-18.

⁹ Viorel Câmpean, *Oameni și locuri din Sătmar*, Editura Citadela, Satu Mare, 2010, vol. II, p. 38; Ion Cârja, Daniel Sularea, *Episcopul Ioan Szabó și Sfântul Scaun. Corespondență (1874-1910)*, ediție, studiu introductiv și note de Ion Cârja și Daniel Sularea, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007, pp. 5-7.

¹⁰ *Dicționar*, pp. 161-163.

¹¹ *Ibidem*, pp. 291-294.

doctor în teologie în iulie 1859, după care a revenit la Oradea.¹²

Canonicul Ioan Cucu s-a născut într-o veche familie românească, Cucu de Cupșeni (Kapsafalva), înrudită cu familia Cupcea din Maramureșul istoric. Familia Cucu deținea diplome de înobilare din anul 1465 de la regele Matei Corvin și de la principele Ștefan Báthory din anul 1575, confirmate de către împăratul Leopold la anul 1700 și apoi de către Maria Terezia în anul 1776. Tatăl său, care purta același nume, Ioan Cucu, a fost preot în multe parohii ale diecezei orădene, printre care Culciu Mare, Borlești, Stâna și Soconzel.¹³ A făcut studii la Trnava, iar în anul 1834 s-a căsătorit cu Iuliana Papp-Szilágy, sora episcopului greco-catolic de Oradea, Iosif Papp-Szilágy.¹⁴

Samuil Ciceronescu s-a născut într-o familie de tradiție preotească, la Ceheiu (Csehi), comitatul Bihor, în anul 1860, unde tatăl său, Petru, era preot la data respectivă. Samuil a avut un frate mai mare, Ioan Ciceronescu, care a urmat Teologia la Roma, ca alumn al Colegiului grec „Sfântul Athanasie”, deținând un dublu titlu de doctor în filosofie și teologie, luate de asemenea la Roma. Pe linie maternă, se înrudea cu o altă dinastie preotească locală, fiind nepotul lui Ioan Szabó, episcopul de mai târziu al Gherlei, a cărei soră, Terezia Szabó, era mama sa. A urmat studii gimnaziale la Oradea Mare și apoi Seminarul teologic romano-catolic din Satu-Mare.¹⁵

Augustin Luran s-a născut în 5 decembrie 1844, la Petea (Sătmar), în familia preotului greco-catolic local, Dumitru Luran, și a Veronicăi Vlass. Amândoi părinții proveneau din familii românești de tradiție, tatăl fiind de origine din Tămaia, o localitate în apropiere de Baia Mare, pe atunci în comitatul Sătmar, iar mama, dintr-o familie bihoreană. Familia Luran, bunicul și tatăl lui Dumitru, a păstorit multă vreme parohiile Tămaia, Chariton și Miron. Studiile secundare le-a făcut la Oradea, după care a fost selectat pentru a fi trimis la Roma, unde a urmat Filosofia și Teologia, în calitate de alumn al Colegiului „Sfântul Athanasie”, între anii 1859 și 1867. A absolvit luându-și și doctoratul cu brio în ambele științe. A fost un erudit, un om de o rară cultură ecleziastică, având menirea de a conduce destinele Seminarului și Preparandiei într-o perioadă deosebit de dificilă pentru românii din Ungaria și Transilvania, în anii în care statul dualist austro-ungar a dus o politică de înăsprire a legislației împotriva naționalităților nemaghiare. Domeniul cel mai ilustrativ în care s-a afirmat dr. Augustin Luran a fost cel al literaturii teologico-pedagogice, mărturie în acest sens stând numeroasele sale lucrări cu caracter ecleziologic, în care (re)afirmă de câte ori are ocazia fundamentele credinței catolice, adeziunea Bisericii Române Unite și a sa personală la acestea.¹⁶

Coriolan Ardelean s-a născut la 24 octombrie 1860, în localitatea Csengerujfalu (atunci în comitatul Sătmar, azi pe teritoriul Ungariei), în familia parohului greco-catolic local, George Ardeleanu, și a Mariei Toth. George Ardelean a fost unul dintre intelectualii români sătmăreni care, în 1865, au semnat memoriul către comitele

¹² *Ibidem*, pp. 382-384.

¹³ „Familia”, Oradea, 1888, Anul XXIV, nr. 32, p. 372; Ioan cavaler de Pușcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sibiu, 1892, partea I, p. 32; partea a II-a, p. 201.

¹⁴ *Dicționar*, pp. 149-151.

¹⁵ *Ibidem*, pp. 133-135.

¹⁶ *Ibidem*, pp. 210-215. Dintre lucrările sale menționăm aici: *Creștinul greco-catolic deprins în legea sa*, Oradea, 1878, manual de educație religioasă pentru elevii de la Preparandie; *Creșterea poporală, manual pedagogic didactic, pentru luminătorii poporului*, Oradea, 1879, manual destinat instrucției pedagogice a elevilor; *A szent Unio, a Magyar Szent korona alatt álló görög cath. Románok védelmére (Sfânta Unire întru apărarea românilor greco-catolici de sub sfânta coroană a Ungariei)* etc.

suprem, referitor la necesitatea unei reprezentări proporționale a românilor în organele comitatense. Coriolan a urmat școala primară la Carei, iar studiile liceale la Satu Mare. Și-a completat formația intelectuală cu studii universitare, pe care le-a făcut la Budapesta, fiind absolvent de Teologie și Litere. Se numără printre personalitățile reprezentative implicate în mișcarea de emancipare națională din părțile Sătmarului și Bihorului.¹⁷

Gherla. În episcopia gherleană, din cei 20 canonici care au fost promovați în Capitlul catedral în perioada cuprinsă între anii 1857 și 1918, 11 au avut ascendență preoțească, de cele mai multe ori pe linie paternă și, doar arareori, și pe linie maternă.¹⁸ A fost cazul canonicilor Macedon Pop, Ștefan Bîlțiu, Ioan Pop Szodoró, Ioan Gulovich, Alexandru Bene, Alexandru Erdős, Dumitru Coroianu, Eusebiu Cartice, Ioan Papiu, Ioan Welle și Vasile Pop. Au existat și patru cazuri în care canonicii aveau o dublă ascendență: nobiliaro-preoțească, anume, Ștefan Bîlțiu, Alexandru Erdős, Eusebiu Cartice și Ioan Welle.¹⁹

Ioan Pop Szodoró s-a născut în 1792, în familia preotului George Pop, din localitatea Sudurău (în maghiară Szodoró), ce aparținea pe atunci eparhiei unite de Oradea-Mare. Mama lui, Floarea Șincai, era sora cunoscutului cărturar iluminist Gheorghe Șincai. Toponimul de *Szodoró* avea să-i fie atribuit, și asumat de acesta ulterior, de către profesorii săi din Seminarul teologic de la Blaj, pentru a-l particulariza în raport cu ceilalți colegi de școală purtători ai des-întâlnitului nume ardelenesc de Pop. A fost hirotonit preot celib. A făcut parte din primul Capitlu al nou-înființatei episcopii gherlene, fiind decanul de vârstă al acestuia.²⁰

Macedon Pop s-a născut la 24 iunie 1809, în familia preotului unit din Sângeorz, fiind unul din cei șase copii ai lui Iacob și ai Mariei Pop. A urmat apoi cursurile liceale la Gimnaziul romano-catolic din Bistrița, iar în 1830 s-a înscris la Seminarul teologic din Blaj, pe care l-a absolvit patru ani mai târziu. A ales calea celibatului. A fost profesor, preot, catehet la Școala Normală din Năsăud, vicar foraneu al Rodnei și prepozit al Capitlului din Gherla (1857-1873). A desfășurat, atât în calitate de vicar, cât și de prepozit capitular, o activitate bogată și complexă, lăsând în urma sa și o operă scrisă valoroasă.²¹

Ioan Gulovich s-a născut la 2 august 1812, în familia preotului greco-catolic rutean din localitatea Szerents, ținutul Zemplen, din Episcopia de Munkacs. A urmat studiile teologice la Seminarul episcopal din Ungvár, pe care le-a absolvit în 1835. A fost hirotonit preot celib. Experiența de aproape două decenii ca preot la Satu Mare, conduita sa morală ireproșabilă, dar și cunoașterea limbilor latină, maghiară și ruteană, precum și starea sa civilă de preot celib, l-au determinat pe cel dintâi episcop al Gherlei, Ioan Alexi, să-l introducă pe lista canonicilor Capitlului armenopolitan.²²

¹⁷ *Dicționar*, pp. 84-85.

¹⁸ În acest moment al prezentării noastre trebuie făcută mențiunea că informațiile și datele primare referitoare la Episcopia de Gherla au fost preluate din Ana-Victoria Sima, *O episcopie și un ierarh. Înființarea și organizarea episcopiei greco-catolice de Gherla în vremea episcopului Ioan Alexi*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003, *passim*, și, de asemenea, din *Dicționar...*, cu precizarea că vocile/medaliaoanele biografice pentru canonicii gherleni au fost întocmite de Ana-Victoria Sima.

¹⁹ Vezi studiul introductiv *Preliminarii pentru o anchetă socio-antropologică asupra elitei ecleziastice române greco-catolice 1853-1918*, în *Dicționar*, p. 32.

²⁰ *Dicționar*, pp. 335-336.

²¹ *Ibidem*, pp. 321-324.

²² *Ibidem*, pp. 183-185.

Ștefan Bilțiu s-a născut în 6 ianuarie 1814, în familia preotului Dumitru Bilțiu, paroh în localitatea Chiuzbaia (localitate situată în proximitatea Băii Sprie și a Băii Mari). Pe linie paternă, provenea dintr-o veche familie românească nobiliară, atestată pentru prima dată în 1595, în diploma de înnobilitare dată de Sigismund Báthory, sub numele de Bilț de Vișeu. Canonicul Ștefan Bilțiu avea să fie unchiul, după una dintre surori, al protopopilor greco-catolici ai Băii Mari, Avram și Alexandru Breban, tată și fiu, ultimul, Alexandru Breban, devenit la rândul lui canonic în Capitulul eparhiei greco-catolice de Maramureș. În 1835, Ștefan Bilțiu s-a căsătorit cu Melania Dragoș, fiica preotului greco-catolic din Ferneziu. Din mariajul lor de 13 ani au rezultat doi băieți: Ștefan și Gavril, ambii urmând studii de teologie și cariere preoțești.²³

Demetriu Coroianu s-a născut la 24 octombrie 1814, într-o veche familie de preoți greco-catolici, din Așchileul Mare, comitatul Dăbâca. Tatăl său, Antoniu Coroianu, s-a numărat printre primii absolvenți ai studiilor teologice la Universitatea din Viena, iar mama, Ecaterina Muntean, provenea din familia unui reputat preot unit din Noțig, comitatul Solnocului de Mijloc. Demetriu Coroianu s-a căsătorit cu Iuliana Pop, nepoată a protopopului de Craidorolț, Grigore Pop. Din căsătoria cu Iuliana Pop au rezultat patru copii, doi băieți și două fete, dintre care s-au distins mai cu seamă Iuliu Coroianu, autorul *Memorandului*, și Clara Coroianu (căsătorită Maniu), militantă activă în plan cultural și național în Sălajul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea.²⁴

Vasile Pop s-a născut la 25 decembrie 1832, în casa preotului Artimon Mânzat și a Mariei Filip din localitatea Cremenea, protopopiatul Dej. Era al doilea născut din cei 7 copii ai familiei Mânzat. Și-a făcut studiile teologice la Universitatea din Pesta, ca elev al Seminarului Central, fiind hirotonit preot celib în primăvara anului 1858. A fost un preot și apoi un canonic foarte activ, preocupările sale în plan pastoral și școlar fiind dublate de o intensă activitate politico-națională. Mărturie în acest sens sunt candidaturile eșuate la Parlamentul maghiar pe listele Partidului Național al românilor din Transilvania, dar și prezența sa activă la reuniunile și conferințele naționale ale acestui for politic.²⁵

Alexandru Erdős s-a născut în 1824, în familia preotului unit Simeon Erdős, din localitatea Apa, unde tatăl său era atât paroh, cât și protopop ai Seinilor. Provenea dintr-o veche familie nobiliară românească, de Uglya, înnobilită pentru servicii militare de către regele Albert, la 1440. După studiile primare și secundare făcute la Satu Mare, cele gimnaziale la Ungvár, s-a îndreptat spre Seminarul teologic din Trnava, optând pentru statutul civil de preot celib.²⁶

Alexandru Bene s-a născut la 21 aprilie 1846, în familia preotului unit Vasile Bene și a soției acestuia, Veronica, din Șoimeni, protopopiatul Cluj. În 1875 s-a căsătorit cu Matilda Godolean, fiica preotului din Mintiul Gherlei, înrudită pe linie maternă cu canonicul blăjean Ioan Fekete Negruțiu. A urmat studiile de teologie în cadrul Universității din Pesta, ca elev al Seminarului Central romano-catolic. Ulterior, a avut o contribuție importantă la reorganizarea cursurilor preparandiale de la Gherla, care, în timpul directoratului său, au fost extinse de la 3 la 4 ani, în organizarea și gestionarea fundațiilor canonice, respectiv, în eficientizarea tipografiei episcopale.²⁷

²³ *Ibidem*, pp. 97-99.

²⁴ *Ibidem*, pp. 145-147.

²⁵ *Ibidem*, pp. 336-337.

²⁶ *Ibidem*, pp. 166-167.

²⁷ *Ibidem*, pp. 92-94.

Eusebiu Cartice s-a născut la 11 iulie 1836, în localitatea Dumbrăvița, aflată pe atunci în protopopiatul Baia Sprie, în familia preotului și protopopului Andrei Cartice. Mama lui, Maria Bîlțiu, cu descendență preoțească, era sora canonicului gherlean Ștefan Bîlțiu. A fost căsătorit pentru foarte scurtă vreme cu fiica preotului și protopopului Băii Mari, Ioan Fași, dar a rămas văduv la numai un an de la căsătorie. A fost primul student din eparhia Gherlei selectat de episcopul Ioan Alexi și trimis să studieze teologia la Viena²⁸.

Ioan Papiu s-a născut la data de 29 august 1835, în familia preotului Matei și Maria Pop, din Satul Nou (Szasz Ujfalu), protopopiatul Buzei, fiind întâiul născut din cei 12 copii ai preotului. Numele de Papiu și l-a însușit în perioada studiilor, pentru a se diferenția de alți studenți omonimi. A urmat studii teologice la Blaj, iar apoi, la recomandarea episcopului Alexi, la Viena. În capitala Imperiului, unde a urmat cursurile Facultății de Teologie, ca elev al Seminarului „Sfânta Barbara”, s-a implicat activ în organizarea studențimii teologice de acolo. Reîntors acasă, a fost hirotonit și s-a căsătorit cu Maria Dragomir, fiica preotului din Băbeni, rămânând văduv la doar trei ani de la căsătorie, fără să fi avut copii. A lucrat o vreme în cadrul cancelariei episcopale, apoi, pentru câțiva ani, a fost profesor și director la Gimnaziul din Năsăud, intrând în Capitlu în anul 1891. A fost extrem de activ, atât pe tărâm bisericesc/școlar, cât și pe cel al literaturii pedagogico-literare.²⁹

Ioan Welle s-a născut la 17 decembrie 1842, în familia preotului unit din localitatea Șigău, de lângă Dej. Pe linie paternă descindea dintr-o familie nobiliară, atestată pentru prima dată pe la mijlocul secolului al XVI-lea. A făcut studii teologice la Seminarul din Gherla, unde, la scurt timp după absolvire, a fost numit vicerector, însărcinat să asume mai ales atribuții de natură economico-financiară. A ales calea celibatului. A fost canonic în perioada 1910-1916. A fost activ și pe tărâm național/bisericesc, emblematică în acest sens rămânând implicarea sa în inițiativele de protest privind înființarea Episcopiei de Hajdudorog, în 1912.³⁰

Se impune menționat faptul că, pe lângă ascendența preoțească, un factor care a jucat cu siguranță un rol important în recrutarea și promovarea în ierarhia canonică a fost cel al alianțelor matrimoniale și înrudirilor rezultate, iar acesta este mai evident în Episcopia de Gherla unde, spre deosebire de episcopia orădeană, o bună parte a canonicilor au fost căsătoriți. Astfel, în vreme ce la Oradea, din cei 7 canonici prezentați în studiul de față, doar 2 au fost căsătoriți, ceilalți 5 fiind celibi, la Gherla, din cei 11 canonici prezentați, majoritatea lor s-au căsătorit cu fiice sau nepoate de preoți.

Un exemplu sugestiv în acest sens este tocmai al canonicului Eusebiu Cartice, promovat în Capitlu Gherlei, în 1888. Pe linie maternă, se înrudea cu canonicul Ștefan Bîlțiu, fiind nepot de soră al acestuia. Nu știm în ce măsură acest lucru a contat în ridicarea sa la rangul de canonic, însă cert este că înrudirea cu canonicul Ștefan Bîlțiu i-a înlesnit parcursul formativ și apoi intrarea în Capitlu episcopal. De pildă, adus la Seminarul teologic din Gherla, la numai un an de la numirea unchiului său, Ștefan Bîlțiu, în Capitlu de Gherla, Eusebiu Cartice a fost trimis la studii teologice în Viena. La întoarcerea de la studii, în 1862, a fost reținut imediat ca profesor la Seminarul din Gherla, unde a rămas până în 1888, când a fost ridicat la rangul de canonic capitular.³¹

²⁸ *Ibidem*, pp. 126-127.

²⁹ *Ibidem*, pp. 288-291.

³⁰ *Ibidem*, pp. 409-410.

³¹ Vezi studiul introductiv *Preliminarii pentru o anchetă socio-antropologică...*, în *Dicționar*, p. 33.

Un alt caz interesant este cel al canonicului Alexandru Bene, a cărui soacră era nepoată de soră a canonicului de la Blaj, Ioan Fekete Negruțiu. E adevărat că la momentul promovării lui Alexandru Bene în Capitlul de Gherla, unchiul său, Ioan Fekete Negruțiu, nu mai era în viață. Se stinsese cu 5 ani în urmă, însă traseul ascendent al clericului Bene începuse încă din 1875, când a fost numit de episcopul Gherlei, Mihail Pavel, ca preot în Mintiul Gherlei (în locul socrului său, decedat între timp) și protopop de Sânmarghita, iar în 1879, ca membru al Scaunului consistorial episcopal. Astfel, la moartea unchiului său, Alexandru Bene era deja bine inserat în aparatul administrativ eparhial, ceea ce susține admiterea sa în Capitlu la începutul anilor '90 ai secolului al XIX-lea.³²

Aspecte ale activității canonicilor

Canonicii menționați în acest studiu de caz au fost, alături de confracții lor, extrem de implicați în procesul de organizare instituțională demarat în anul 1853, odată cu ridicarea la rang de Mitropolie a Bisericii Române Unite. Pe lângă aceasta, ei au fost implicați în numeroase activități culturale, de promovare a culturii naționale, au fost autori de manuale sau volume pe teme științifice, iar unii dintre ei au fost activi în viața politică la nivel central sau local.

Se impune subliniat faptul că cei mai mulți dintre canonicii orădeni au îndeplinit și importante rosturi didactice, fie ca profesori ai Gimnaziului din Beiuș, ai Preparandiei diecezane din Oradea sau în calitate de vicerectori și rectori ai Seminarului domestic diecezan, contribuind în aceste roluri la formarea elitei locale generații de-a rândul. Unii dintre ei au fost și autori de manuale, precum dr. Augustin Luran sau Ioan Buteanu. Ca o particularitate al Capitlului din Gherla, reținem faptul că, mai cu seamă în primele decenii de la fondarea acestuia (1858), majoritatea canonicilor erau și profesori la Seminarul teologic eparhial. Amintim aici pe Ștefan Bilțiu, Mihail Șerban, Ioan Pop Szodoró, Eusebiu Cartice, Ioan Georgiu, Petru Fabian, Vasile Pop. Treptat, însă, locul lor la catedră avea să fie luat de profesori specializați, care au preluat rând pe rând atribuțiile didactice ale canonicilor. Dar canonicii Gherlei nu au pierdut niciodată, în perioada analizată, rolul lor de îndrumători și directori spirituali ai Seminarului, poziție din care vegheau asupra formării spirituale și morale a viitorului cler.

Cei mai mulți dintre membrii Capitlului orădean din perioada investigată au lăsat opere scrise, între aceștia remarcându-se în mod deosebit câteva nume, printre care I. Alexi, Iosif Papp-Szilágyi, Ioan Vancea, Teodor Kövály și alții. Desigur, îi vom avea în vedere doar pe canonicii cu ascendență preoțească din rândul cărora se impune, în primul rând, Iosif Papp-Szilágyi, care a lăsat o valoroasă operă teologică, redactată în timpul cât a fost canonic al Capitlului catedral din Oradea Mare, lucrarea fundamentală fiind *Enchiridion Juris Ecclesiae Orientalis Catholicae*, apărută în anul 1862 și reeditată de către canonicul Augustin Luran în anul 1880.

În ceea ce privește canonicii din Capitlu catedral al Gherlei, constatăm că au fost puțini cei care au lăsat în urma lor o operă scrisă. Se numără printre aceștia Ioan Papiu, Macedon Pop, Mihail Șerban, Petru Fabian. Majoritatea celorlalți, deși nu au avut o operă scrisă, au lăsat în schimb o reală și profundă activitate nescrisă, ilustrată în rândurile comunităților păstorire și ale caracterelor formate. Aceștia au fost nu numai

³² *Ibidem*, pp. 92-94.

ctitori de biserici și mănăstiri, dar mai ales ziditori de caractere.³³

O mare parte dintre canonicii orădeni și-a testat averea (bani, bunuri imobiliare și mobiliare) în scopul înființării de fundații cu caracter cultural-școlar, din care să fie susținuți la studii elevi și studenți merituoși din arealul diecezei orădene. În acest sens se impun a fi menționați doi canonici, fii de preoți, ajunși apoi în scaune episcopale: Iosif Papp-Szilágyi, care a lăsat o fundație de 20.000 florini pentru plata profesorilor de la Gimnaziul din Beiuș, și Ioan Szabó, care a cumpărat pe seama Seminarului domestic din Oradea o vie și a lăsat o fundație de 1.000 fl. Samuel Ciceronescu, la rândul său, a lăsat o fundație de 50.000 lei pentru ajutorarea bisericilor sărace.³⁴

În eparhia de Gherla, o parte din cei 20 canonici ai perioadei analizate de noi au adunat de-a lungul vieții resurse economico-financiare importante, provenite fie din moșteniri, fie din retribuțiile lor preoțești și canonicale³⁵, care de cele mai multe ori erau investite în bunuri mobile și imobile, respectiv, în active bancare. Exemple în acest sens sunt canonicii Macedon Pop, în urma căruia rămâne o avere estimată la 5.000 florini, Alexandru Erdoș – 6.000/7.000 florini, Ioan Welle – 200.000 coroane etc. Au fost însă și situații în care canonicii gherleni nu au lăsat nicio avere în urma lor: a se vedea cazurile lui Ioan Gulovich, Eusebiu Cartice etc. De menționat că majoritatea celor care lasă moșteniri consistente de cele mai multe ori le testează episcopiei sub formă de fundații eparhiale.³⁶

Așadar, mulți dintre canonicii menționați în prezentarea de față nu numai că au deținut oficii ecleziastice însemnate, dar au fost profesori renumiți sau autori de manuale care au rămas de referință în școala românească din secolele XIX-XX. Totodată, ei au redactat lucrări de referință în domenii diverse, cum ar fi istorie, lingvistică, pedagogie, matematică, geografie, agricultură, botanică, dicționare sau compendii, nefiind limitați la condiția de oameni ai Bisericii. Aceștia toți au un punct comun: sunt descendenți din familii preoțești. Ei au reprezentat un segment al avangardei culturale – și pentru o vreme chiar politice – a societății românești, fiind substitutul intelectualității laice, la a cărei formare au contribuit în mod decisiv în calitatea lor de profesori.

³³ Vezi studiul introductiv *Preliminarii pentru o anchetă...*, în *Dicționar*, p. 57.

³⁴ *Ibidem*, p. 53.

³⁵ Salariile anuale ale canonicilor din Capitlul Gherlei variaua între 1800 florini, ce reveneau prepozitului capitular, și 1000 florini, prebendatului.

³⁶ *Dicționar*, p. 56.

Cristina Tănase

ACTIVITATEA DIDACTICĂ ȘI PUBLICISTICĂ A PROFESORULUI IOAN-ALEXANDRU LAPEDATU

EDUCATIONAL AND EDITORIAL ACTIVITY
OF THE PROFESSOR IOAN-ALEXANDRU LAPEDATU

Abstract: Ioan-Alexandru Lapedatu was born on 6 July 1844 in the village Colun of Făgăraș County. He attended the State Roman Catholic Secondary School in Sibiu until 1868. In the autumn he went to Paris where he studied literature and philosophy. Two years later, due to the outbreak of the Franco-German war, he left the French capital to continue his studies in Brussels. In September 1871 he became professor at the Romanian gymnasium in Brașov, the Department of Classical Philology. By his second marriage to Amalia Circa he had twin sons, Alexandru and Ion, and a daughter, Elisa. Between 1877 and 1878 Ioan-Alexandru Lapedatu established and managed the magazine „Albina Carpaților” and he published historical novels, travel sketches, biographies and poetry. He published many poems in other magazines, such as „Familia”, „Transilvania” and „Trajan” and translated and published works of literature. He died on 25 March 1878 at the age of 34 and was buried at the Groaveri cemetery in Brașov.

Ioan-Alexandru Lapedatu s-a născut la 6 iulie 1844, în satul Colun, județul Făgăraș, însă, la scurt timp după nașterea fiului lor, Alexe și Ana Lapedatu s-au mutat în comuna Glimboaca.¹ Înscriș pentru început la școala primară germană din comuna Hosman, mai târziu a fost trimis la școala primară și la gimnaziul catolic de stat din Sibiu. În anul 1868, după absolvirea cursurilor gimnaziale, ajutat de Societatea „Transilvania” din București, care îi acordă una dintre cele trei burse anuale, în valoare de 200 de galbeni, pleacă la Paris², fiind unul dintre primii studenți ardeleni care a studiat în capitala Franței literatura și filosofia³. După doi ani, din cauza izbucnirii Războiului franco-german, Lapedatu părăsește capitala Franței și își continuă studiile la Bruxelles, unde obține titlul de doctor în litere și filosofie. Reîntors în țară, în anul 1872 se căsătorește cu Victoria Verzea, fiica preotului săcelean Eremia Verzea, însă rămâne văduv după numai doi ani de mariaj. Se căsătorește a doua oară, cu Amalia Circa din Satulung⁴ (Săcele), cu care va avea trei copii, gemenii Alexandru și Ion și o fiică, Elisa.

Din anul 1868 Mitropolia Ardealului, aflată sub conducerea lui Andrei Șaguna, dobândește drept de autonomie în activitatea bisericească, școlară și fundațională. Astfel, Biserica putea înființa și conduce instituții de învățământ, respectând legislația maghiară și dreptul de inspecție al monarhului. În această situație se găsea și gimnaziul românesc din Brașov, al cărui corp profesoral stabilea planul de învățământ și regulile interne și lua hotărâri în privința manualelor⁵ după care se desfășura procesul de învățare. Toate aceste decizii erau aprobate de către Consistoriul arhidiecezan, forul superior care coordona bunul mers al instituției de învățământ și totodată organul informativ în relația dintre școală și guvernul de la Budapesta. În condițiile acestei

¹ Ioan Giurca, *Date biografice* (copie), Arhiva de Istorie Contemporană a Muzeului Județean de Istorie Brașov.

² Ioan Lăpedatu, în „Familia”, nr. 48 din 28 nov./10 dec. 1899.

³ Dr. Ion Lapedatu, în „Gazeta Transilvaniei”, nr. 25 din 30 martie/11 aprilie 1878.

⁴ Victor Tudoran, *Alexandru Lapedatu*, în „Plaiuri săcelele”, an II, nr. 1-2, ianuarie-februarie, 1935, p. 132.

⁵ *Ibidem*, p. 362.

largi autonomii, manifestată între anii 1870 și 1883, planul de învățământ a cunoscut schimbări însemnate, în special în privința limbii materne. Fiecare an de studiu avea alocate câte trei ore de limba română săptămânal, timp în care profesorii de la gimnaziul inferior predau elevilor lectură, gramatică, „exerciții de cugetare, exerciții stilistice”, iar la clasele gimnaziului superior, „stilistica generală și genurile prozaice, retorica și poetica și noțiuni de Istoria literaturii naționale”⁶. În astfel de împrejurări, prielnice pentru învățământul românesc transilvănean, în septembrie 1871, Ioan Al. Lapedatu devine profesor la Gimnaziul Greco-Oriental din Brașov, la Catedra de filologie clasică.⁷ Sub îndrumarea corpului profesoral de la Catedra de filologie, elevii aveau acum posibilitatea să studieze opere ale literaturii naționale și să cunoască evenimente și personalități importante din istoria românilor, inserate în programa școlară ca lecturi cu caracter literar. Trebuie menționat faptul că planul de învățământ prevedea ore de istorie și geografie, însă în cadrul acestor discipline se studia istoria universală și geografia lumii, punându-se accent pe spațiul austro-ungar.

Pe lângă orele obligatorii, între anii 1870 și 1883, la clasele superioare a funcționat Societatea de lectură, aflată sub conducerea profesorilor de limba română, care au activat în cadrul gimnaziului în perioada amintită. Această asociație a cunoscut cele mai importante progrese sub îndrumarea profesorilor Ioan C. Tacit și Ioan Al. Lapedatu, devenind cea mai însemnată activitate extrașcolară a elevilor gimnaziști. În cadrul întrunirilor, tinerii învățăcei citeau fragmente din operele scriitorilor români, studiau creații ale literaturii populare și culegeau informații referitoare la tradițiile și obiceiurile românești. Pe lângă temele cu caracter literar, profesorul Lapedatu și-a îndrumat elevii spre cunoașterea istoriei și geografiei naționale, care lipseau din planul de învățământ, dar pe care dascălul le făcea cunoscute școlărilor prin intermediul lecturilor alese special în acest scop. Activitatea Societății de lectură era susținută de biblioteca cu peste 500 de volume, constituită în special din donații. Anual, societatea organiza ședințe publice, în cadrul cărora elevii țineau discursuri legate de cunoștințele însușite. Începând din iarna anului 1871, la invitația protopopului Bartolomeu Baiulescu, profesorul Lapedatu a participat, împreună cu colegii din corpul profesoral, la instruirea învățăceilor români de la Școala de meserii⁸, ținând cursuri gratuite, de două ori pe săptămână.

Pe lângă activitatea de la catedră și cea extrașcolară, dascălii gimnaziului românesc participau activ la viața socială și artistică a societății române brașovene, ținând prelegeri publice, participând la întruniri culturale și editând cărți și reviste cu caracter cultural. I.Al. Lapedatu a avut o activitate publicistică intensă, colaborând cu mai toate ziarele și revistele românești din Ardeal. Primele poezii și drama *Tribunul*, inspirată din Revoluția de la 1848, le publică în revista orădeană „Familia”, condusă de Iosif Vulcan. În paginile aceleiași publicații, la rubrica „Salon”, trimite numeroase corespondențe din timpul studenției sale de la Paris și Bruxelles.⁹ În aceeași perioadă colaborează cu revistele „Traian” și „Transilvania”, publicând în paginile acestora versuri, influențate de poeziile lui Andrei Mureșanu și Dimitrie Bolintineanu. În anul 1874, retipărește o parte din poeziile publicate în revistele „Familia” și „Traian” și drama *Tribunul* în volumul *Încercări de literatură*, apărut la Brașov, la Tipografia Römer & Kamner. Tot

⁶ *Ibidem*, p. 364.

⁷ Andrei Bârseanu, *Istoria Școalelor Centrale Române gr.-or. din Brașov*, Tipografia Ciurcu & Comp., Brașov, 1902, p. 586.

⁸ *Ibidem*, p. 397.

⁹ Vezi *supra*, nota 2.

la Brașov, în anii 1874 și 1875, Lapedatu devine membru fondator¹⁰ al „Orientului Latin” și publică în foileton articole cu caracter social, literar și pedagogic, combătând defectele societății românești. O parte a acestor articole va retipări în volumul numit *Asupra situațiunei*, apărut tot la Brașov, în anul 1877. În cele trei capitole, cuprinzând teme sociale, educaționale și pedagogice, este prezentat un adevărat program de acțiuni care vizează o societate românească preponderent urbană, bazată pe educație și nivel de trai ridicat și care trebuie să evidențieze valorile românești și conștiința națională. Pentru îndeplinirea acestor deziderate, românii sunt îndemnați să urmeze modelul sășesc, devenind meșteri și negustori și participând astfel la prosperitatea orașelor. În ceea ce privește cultura, aceasta trebuie să fie îndreptată spre luminarea celor mulți, iar arta poporului „să se culeagă și să se facă roditoare... O întregă operă de educație națională să înceapă astfel pentru a pune în relief caracterul propriu, fizionomia bine marcată și originală ce avem”¹¹.

În vara anului 1877, Ioan-Alexandru Lapedatu și Visarion Roman au pus bazele revistei „Albina Carpaților”, foaie beletristică, științifică și literară, al cărei prim număr apare la Sibiu, la 18 august 1877. Inițial, cei doi fondatori și-au numit revista „Albina Daciei”, însă Ministerul de Interne maghiar, prin Ordinul nr. 2523 din 5 august 1877¹², a interzis utilizarea cuvântului „Daciei”, acesta fiind ulterior înlocuit. La câteva luni de la înființare, numărul 17 al „Albinei Carpaților”, din 8 decembrie 1877, publica un anunț prin care se aducea la cunoștința cititorilor faptul că „redactorul acestei foi fiind grav bolnav, n-a putut și nu poate să răspundă la scrisorile ce i-au fost adresate... Domnii trimițători ai scrisorilor, precum și autorii unor lucrări literare sunt rugați să scuze și să mai aștepte puțin”¹³. Simptomele apăruseră încă de la începutul lunii noiembrie¹⁴, astfel că profesorul Lapedatu a fost constrâns să-și întrerupă o vreme atât activitatea de la catedră, cât și pe cea de redactor. Absența de la redacție a produs disfuncționalități în difuzarea unor numere ale săptămânalului sibian, fapt pentru care, pe ultima pagină a „Albinei” cu numărul 23 apare, sub semnătura redactorului, următorul mesaj de justificare:

Cauza neregulatei apariții a câtorva numere din „Albina Carpaților” a fost gravul și îndelungatul morb, de care a suferit redactorul acestei foi. Onorabilul public cititor este rugat a scuza întâmplatele neregularități, care pe viitor nu se vor mai ivi, căci s-au luat măsuri... „Albina Carpaților” de aici înainte va sosi regulat la adresa onor. abonați...¹⁵.

Înștiințarea este lacunară în ceea ce privește reluarea activității redacționale a lui I.Al. Lapedatu, dar aflăm, din necrolog¹⁶, că a continuat să redacteze revista chiar și în timpul repaosului medical.

După ce pe toată durata iernii s-a luptat cu tuberculoza, izolându-se la Brașov de familia care locuia la Săcele, Ioan Al. Lapedatu s-a stins din viață la 25 martie/6 aprilie

¹⁰ Ioachim Lazăr, *Aron Densușianu și înființarea ziarului „Orientul Latin” de la Brașov*, în „Țara Bârsei”, serie nouă, nr. 4, Brașov, 2005, p. 15.

¹¹ Nicolae Iorga, *Oameni cari au fost*, Editura pentru literatură, București, 1967, p. 150.

¹² *Avis către on. Public!*, în „Albina Carpaților”, an I, 1877, nr. 1, p. 12.

¹³ *Poșta „Albinei Carpaților”*, în „Albina Carpaților”, an I, 1877, nr. 17, p. 200.

¹⁴ *Scrisoare* (copie), adresată soției Amalia, datată 2 noiembrie 1877, Arhiva de Istorie Contemporană a Muzeului Județean de Istorie Brașov.

¹⁵ *Scusă către on. Public!*, în „Albina Carpaților”, an I, nr. 23, p. 272.

¹⁶ Iosif Popescu, *Înmormântarea lui Ion Al. Lăpedat*, în „Albina Carpaților”, anul II, 1878, nr. 34, p. 402.

1878, la vârsta de 34 de ani. La ceremonia funerară, oficiată de protopopul Bartolomeu Baiulescu, au participat primarul și notabilitățile orașului, profesorii și elevii de la gimnaziul românesc din Șchei. A fost înmormântat în cimitirul Groaveri, pe cheltuiala colegilor din corpul profesoral. În ultima parte a vieții, o succesiune de evenimente i-au creat dificultăți financiare importante, agravându-i starea de sănătate. Unul dintre prietenii săi cei mai apropiați, Aron Densușianu, scria:

... a murit de tuberculoză, putea însă să mai trăiască dacă se păzea, bea cafea neagră și a fumat. Boala a precipitat-o în toamna anului 1877, când eu cu soția mea și el am mers la Săcele de i-am botezat o copilă, care a murit cu trei zile înainte de el... Atunci s-a făcut și un contract prin care tot mobilierul său și biblioteca le-a vândut soacră-sa pentru a scăpa de creditori... După înmormântare cămătarul a și executat tot ce a aflat în locuința răposatului... Toate spesele înmormântării le-au purtat profesorii de la liceul român din [Brașov – n.n.]. Starea financiară însă l-a deprimat mult și cauza ruinei sale a fost pe de o parte soția sa dintâi, fiica lui Irimia Verzea din Săcele, dar mai ales socru-său, Irimia... care după moartea fiică-si a cerut toate efectele ce le adusese fiica sa ca zestre și chiar și procentele după prețul lor, pe timpul cât a durat căsătoria. Lăpădat i-a plătit un preț exagerat și neavând bani s-a împrumutat de la cămătar... O altă lovitură fusese că în 1875-1876 Visarion Roman îl angajează ca redactor la un ziar politic și îl face să demisioneze din profesorat ca să se mute la Sibiu. Și-a scos și ratele pentru pensie de la Eforie... După aceea V. Roman n-a dat ziarul și cu multe greutăți a putut să-și recapete postul, anii de pensie și de serviciu îi pierduse și intră ca profesor nou...¹⁷.

În discursul comemorativ, ținut în sala festivă a gimnaziului brașovean, la două decenii după moartea profesorului și colegului său, Andrei Bârseanu spunea:

Așa a trăit Lăpedatu, lucrând din răspuțeri cu cuvântul și cu condeiul pentru progresul intelectual, moral și material al poporului român, și trăind astfel, oricine poate înțelege, că dânsul era iubit și stimat de toți aceia care îl cunoșteau: de școlari, de colegi, de concetățenii săi și în genere de publicul român din Ardeal¹⁸.

El personal s-a caracterizat întotdeauna ca un poet și scriitor de nivel mediu, dar de care literatura română avea nevoie în perioade în care lipseau autorii de geniu. Nicolae Iorga îl descria pe Lapedatu ca fiind „un excelent om de școală,... o figură interesantă prin înțelegerea nevoilor unei epoci și prin deslușirea acestora cu predicția învățătorului, ca și cu exemplul scriitorului”¹⁹. Talentat pedagog, Ioan-Alexandru Lapedatu a fost unul dintre cei mai iubiți dascăli ai gimnaziului românesc din Brașov, la care „școlarii săi se uitau ... ca la un luceafăr”²⁰. Pe tărâm literar, Lapedatu a colaborat încă din anii studenției cu mai multe reviste în paginile cărora a publicat nuvele istorice, schițe de călătorie, biografii, versurile proprii și traduceri după poeți celebri. O parte din creațiile sale, pe care personal le considera modeste, le-a retipărit în două volume apărute la

¹⁷ A. Lapedatu, *Extras dintr-un ziar al răposatului prof. de la Universitatea din Iași, Ar. Densușianu. Dat mie de Dna. Densușianu, 1905* (copie), Arhiva de Istorie Contemporană a Muzeului Județean de Istorie Brașov.

¹⁸ Vezi *supra*, nota 2.

¹⁹ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 148.

²⁰ Aurel A. Mureșianu, „Școlale Naționale Centrale” și Liceul „Andrei Șaguna” din Brașov, în „Boabe de Grâu”, anul IV, nr. 4, aprilie, 1933, p. 215.

Brașov în anii 1874 și 1877.

Activitatea culturală a profesorului I.Al. Lapedatu a fost continuată de către cei doi fii ai săi. Alexandru, istoric și om politic, a deținut funcțiile de senator, ministru și președinte al Senatului României, președinte al Academiei Române și apoi secretar general al acestui for. Ion a fost economist și om politic, membru de onoare al Academiei Române și ministru de finanțe în perioada 1926-1927. La 21 noiembrie 1936, cu ocazia sărbătoririi lor, în sala festivă a Liceului „A. Șaguna”, Ion și Alexandru Lapedatu au donat Eforiei gimnaziului românesc din Brașov suma de 500.000 lei (rente de stat), pentru constituirea „Fondului Ioan Al. Lapedatu”, „din venitul căruia se vor distribui premii în fiecare an, elevilor care se vor distinge cu lucrări de limba română, franceză, elenă și istorie”²¹. Astfel, la sfârșitul fiecărui an de învățământ, elevii erau premiați cu câte 20.000 lei²² pentru lucrări din domeniul limbilor clasice și pentru moralitate²³.

Dinastia culturală a Lapedaților a fost întreruptă cu brutalitate de către regimul comunist. Cei doi gemeni, condamnați la ani grei de detenție, s-au stins în închisoarea de la Sighet, Alexandru la 30 august 1950, iar fratele său, Ion, în anul 1951.

²¹ *Cronica săceleană*, în „Plaiuri săcelene”, anul IV, nr. 1, ianuarie 1937, p. 13.

²² Anuarul LXXXI al Liceului ortodox român „Andrei Șaguna” Brașov pe al 96-lea și 97-lea an școlar, 1945-1946 și 1946-1947, p. 45.

²³ *Ibidem*, p. 74.

Rozalinda POSEA

CORESPONDENȚA LUI NICOLAE TECLU CU FRATELE SĂU, DUMITRU TECLU

THE CORRESPONDENCE OF NICOLAE TECLU WITH HIS BROTHER DUMITRU TECLU

Abstract: *Nicolae Teclu and Dumitru Teclu were born in Brasov. Their father was Kir Nicolae Teclu, a merchant of the town. They were noticeable due to the contribution in studying chemistry and the activity of book publisher.*

Brasov History Museum owns six letters of Nicolae Teclu to his brother Dumitru Teclu written since 1871 until 1888. These letters reflect some important aspects about the cultural and scientific concerns they had.

Familia Teclu din Brașov făcea parte dintr-o veche familie de mocani. Kir Nicolae Teclu, tatăl celor doi frați¹ la care facem referire în această lucrare, Nicolae și Dumitru, a susținut moral și material școala românească din Brașov; el a fost printre brașovenii care au fondat Casina Română în anul 1835. Fiul Nicolae Teclu² a urmat primele două clase la școala românească din Șchei, următoarele două clase le-a continuat la școala germană din Cetate, gimnaziul I-a terminat tot la școala germană, în anul 1858. A urmat apoi liceul la Viena, la finalizarea studiilor medii s-a înscris la Școala Politehnică, pe care a abandonat-o pentru a se înscrie la Academia de Arte Frumoase, Secția Arhitectură, specializare pe care o finalizează. În timpul studenției își cultivă pasiunea pentru gimnastică prin înființarea primei societăți de gimnastică din Bavaria, unde a activat cu titlatura de maestru de gimnastică. A participat în această calitate la competiții de profil. După finalizarea studiilor, Nicolae Teclu s-a întors la Brașov, de unde a plecat la București, încercând să profeseze meseria de arhitect, dar nu reușește pentru că nu a fost solicitat să lucreze în această calitate. Se reîntoarce la Brașov în perioada 1863-1868, unde se angajează profesor la gimnaziul românesc, unde a predat gimnastica rațională.

În același an în care devine profesor, Nicolae Teclu înființează în oraș Reuniunea de Gimnastică și Cântări, al cărei președinte devine.³ Potrivit Protocolului Reuniunii de Gimnastică, pe data de 4 octombrie 1863, se constituie adunarea Asociației la care au luat parte 20 de participanți. La întrunire Nicolae Teclu le-a prezentat acestora scopul și principiile potrivit cărora s-a constituit asociația. S-a propus alegerea unui președinte provizoriu, a unui secretar și a unui comitet provizoriu. Comitetul sau consiliul era format din cinci membri și avea drept scop realizarea statutelor Reuniunii de Gimnastică. Din comitet făceau parte: Nicolae Teclu, J. Meșiotă, Ștefan Rusu, Dumitru Teclu și Ștefan Iosif. Secretar al organizației a fost ales dr. J. Meșiotă, iar casier I. Pedure.⁴ Este prima menționare la care cei doi frați Teclu sunt implicați într-o activitate culturală⁵ comună.

¹ Familia Teclu a avut opt copii, dintre aceștia am identificat doar șase, potrivit *Protocolului botezașilor pe anii 1812-1845 și 1845-1868* de la Biserica Sfântul Nicolae; în 1836 se naște Maria, în 1842 Mihail, în 1844 Anna, în 1846 Maria, iar în 1849 Georgie.

² Născut la 18 octombrie 1839, la Brașov – decedat pe 13/26 iulie 1916, la Viena.

³ DJANBV, fond Reuniunea de Gimnastică și Cântări din Brașov, Inventarul documentelor pe anii 1863-1933, fond nr. 186, inv. nr. 63, doc. nr. 1, *Protocolul Reuniunii constituante de gimnastică*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ În documentele aflate la DJANBV privind Reuniunea de Gimnastică și Cântări, la documentul nr. 33 apare menționat, începând cu anul 1869, drept casier al Reuniunii G.I. Teclu; același George I. Teclu se regăsește

În anul 1869, Nicolae Teclu se întoarce la Viena, sprijinit de Eforia Școalelor Române din Brașov, care îi oferă o bursă de studiu.⁶ La vârsta de 29 de ani își începe studiile în domeniul chimiei. Urmează și cursuri speciale de chimie aplicată și se înscrie ca voluntar la Fabrica de hârtie a statului⁷ austriac. În timpul studenției, Nicolae Teclu cere Eforiei să-i trimită lunar bani pentru a-și putea achiziționa cărți de specialitate, aparate și preparate chimice, cu gândul că investiția realizată de Eforie va putea fi recuperată la întoarcerea lui în Brașov, când acesta urma să devină profesor de chimie. Investiția a fost refuzată de către Eforie⁸, care nu vedea un viitor prin introducerea chimiei în programa școlară a gimnaziului românesc.

Începând cu anul 1871 datele legate de activitatea celor doi frați Teclu la care facem referire reies din coreponența purtată de cei doi, respectiv, cele șase scrisori deținute de Muzeul Județean de Istorie Brașov⁹, în cadrul colecției de Carte-Document. În prima scrisoare, datată 29.01.1871, Nicolae îl îndeamnă pe fratele său să plece la București pentru a practica meseria de editor în asociere cu Socec¹⁰; îndemnul cuprinde și o încurajare referitoare la faptul că cei doi frați se vor regăsi în București.

În a doua scrisoare, datată 19 martie 1871, Nicolae își înștiințează fratele că a fost vizitat de doi profesori de la Academia de Comerț din Viena pentru a-i propune să preia din anul universitar următor Catedra de chimie tehnică, în calitate de adjunct. Pentru propunerea făcută a primit un răgaz de trei săptămâni, timp în care trebuia să ia o decizie legată de viitoarea carieră. Problemele pentru care Nicolae este îngrijorat sunt cauzate de dependența materială prin care era legat de Eforia Școalelor Române. Se gândește că instituția școlară l-a sprijinit în formarea sa profesională pentru un scop național și că perfecționarea lui va servi tot scopului național, sau noile cunoștințe dobândite le-ar putea folosi în viitor și la Universitatea din București. Totodată, este conștient că la Brașov perspectivele legate de folosirea specializării sale sunt slabe. Singurul impediment real este modalitatea în care își poate achita datoria față de Eforie și în acest sens ia în calcul posibilitatea publicării unui manual pe care Eforia să-l poată utiliza. Hotărât să renunțe la bursa oferită de Eforie, Nicolae cere sprijinul financiar al fratelui său pentru următoarele șase luni, cu specificarea că restituirea banilor o va face în funcție de posibilitățile sale viitoare.

în documentele nr. 209, 226 și 229, în adresele trimise de Reuniune către acesta, prin care i se amintește că are de respectat un angajament privind finanțarea unui proiect al asociației; acesta răspunde că va continua să plătească eșalonat datoria pe care și-a asumat-o.

⁶ Constantin Gh. Macarovici, Gerhard Schmidt, *Nicolae Teclu*, Editura Științifică, București, 1971, p. 13.

⁷ I. Moisil, *A 70-a aniversare a nașterii chimistului român Nicolae Teclu: 1839-12/25 octomvrie 1909*, Institutul de Arte Grafice „C. Sfetea”, București, 1909, p. 6.

⁸ Constantin Gh. Macarovici, Gerhard Schmidt, *op. cit.*, p. 14.

⁹ Scrisorile au fost achiziționate de Muzeul de Istorie Brașov în septembrie 1970, de la Liviu-Teodor Teclu, solist concertist la Filarmonica de stat „George Dima”, membru al familiei.

¹⁰ Vechea Librărie Socec a fost înființată în anul 1856, aceasta a funcționat într-o fostă mică prăvălie, situată la intersecția străzii Lipscanii Noi cu Podul Mogoșoaiei (vis-à-vis de Grand Hotel). Începând cu anul 1871, I.V. Socec achiziționează o tipografie, care a funcționat multă vreme în Str. Berzei, la nr. 96, ulterior o fabrică de cartonaje, o litografie, o zincografie, devenind astfel, în 1907, principala casă de editură și cea mai renumită librărie din România. În vecinătatea acesteia se găseau Casa Meitani și casa vornicului Damaris. După sfârșitul Primului Război Mondial, între anii 1929 și 1931, pe locul fostei Librării Socec s-a construit Palatul Librăriei Socec, devenit Magazinul Victoria după anul 1945. Funcționând sub formă de Societate pe acțiuni, din 1905, Librăria fraților Socec (Ioan I.V. Socec – născut la 05.02.1866, devenit asociat al tatălui său în 1891, și Emil Socec) era o veritabilă instituție culturală a Bucureștilor; în Strada Enei funcționa o bibliotecă aparținând tot fraților Socec.

Din scrisoarea datată 18.09.1875 aflăm că Nicolae a fost pentru scurt timp la Brașov, dar cei doi frați nu s-au întâlnit, probabil Dumitru se afla în București în acea perioadă.

A patra scrisoare este datată 25.05.1880, fiind scrisă din Hietzing, cartier¹¹ al Vienei, situat lângă Palatul Schönbrunn. Aceasta conține câteva detalii legate de viața de familie, se fac referiri la fiul lui Dumitru, Emil, la cele două fiice ale lui Nicolae, la faptul că, din cauza sărăciei, fiica sa Irene nu poate fi fotografiată pentru că a crescut și are nevoie de o cămașă mai lungă, motiv pentru care își roagă fratele să-i procure o astfel de haină. Tot din scrisoare aflăm că Dumitru urma să devină bunic.

În perioada 1871-1896, timp în care Dumitru a fost asociat al lui Ion V. Socec la editura Socec & Teclu, apare un număr însemnat de publicații, printre care, începând cu anul 1873, se editează o colecție ilustrată pentru copii, iar din anul 1875, editura va începe publicarea operelor complete ale clasicii români ai vremii.

Numele asocierii dintre Socec și Teclu a variat sub diferite titulaturi, astfel: în 1876 găsim lucrări editate de Socec, Sander și Teclu, de unde rezultă că erau trei asociați; în 1881 editura poartă denumirea de Stabilimentul pentru Artele Grafice Socec, Sander și Teclu; în 1884, Stabilimentul Grafic Socec & Teclu; din anul 1886 pe lucrări apare doar Socec & Teclu. Asocierea celor doi editori datează până în 1896, când bătrânul Ion V. Socec moare, iar afacerea¹² este preluată de fiii acestuia.

Volumul *Poesii* scris de Mihail Eminescu este tipărit în 22 decembrie 1883 și editat de Socec. Există o anumită discuție privitoare la data exactă a apariției ediției princeps, generată de mențiunea „Decembrie 1883” de pe ultima pagină a *Cuvântului introductiv* al lui Maiorescu și anul 1884, care apare trecut pe pagina de titlu a cărții. Legătura dintre Eminescu și Nicolae Teclu ia naștere prin participarea comună la festivitățile de la Putna. În august 1870 se împlineau patru sute de ani de la sfințirea mănăstirii Putna, iar studenții români din Viena hotărâsc să organizeze serbarea de la Putna cu participarea largă a „junimii studioase”. Pentru acest eveniment este ales un comitet provizoriu care întocmește, în decembrie 1869, un *Apel*¹³ adresat celorlalți studenți ai universităților din București, Iași, Torino, Budapesta, Pisa și ai Academiiilor din Sibiu, Oradea, Cernăuți, Blaj și Arad, precum și un *Proiect de program* pentru serbarea națională pe care doreau s-o realizeze la mormântul lui Ștefan cel Mare, în data de 15(27) august 1870. Studenții români din Viena au ținut o adunare generală în martie 1870, în urma căreia alege un comitet central în sarcina căruia trece organizarea serbării de la Putna. Comitetul central era format din: Nicolae Teclu, președinte, Petru Pitei, casier, și Mihai Eminescu în calitate de secretar. Același Eminescu va participa, în anul 1871, la experiențele publice organizate de Catedra de fizică, susținute de Nicolae Teclu la Academia Comercială din Viena.

Din 1879, regele Carol I era Președintele de Onoare al Academiei Române. În sediința din 4 aprilie 1884, la solicitarea și cu cheltuiala lui Carol I, Bogdan-Petriceicu Hasdeu, singurul specialist în lingvistică dintre membrii Academiei, se angajează să realizeze *Dicționarul etimologic al limbii române*. Academia a dat un termen de șase ani pentru elaborarea acestuia, iar regele Carol I va subvenționa cu 6.000 lei aur anual, timp de șase ani, această adevărată capodoperă. În anul 1886 apare primul volum, care cuprinde 1.116 pagini, format 29x20 cm. Cartea este tipărită în București, la Stabilimentul

¹¹ Nicolae Teclu își cumpără o casă în acest cartier, este singura avere pe care o deține până la moartea sa, în 1916.

¹² După moartea lui Ion V. Socec, numele editurii se va regăsi sub titulatura Socec & Comp.

¹³ A fost redactat de Aurel Mureșianu (1847-1909).

Grafic Socecu & Teclu, într-o realizare grafică excepțională, pe hârtie groasă și lucioasă. Denumirea acestuia este: *Etymologicum Magnum Romaniae – Dictionarul Limbei Istorice și Poporane a Românilor* „lucrat după dorința și cu cheltuiela M.S. Regelui Carol I sub auspiciile Academiei Române de B. Perticeicu Hasdeu... Tomul I A-Azuga”. Există o neconcordanță între coperta tomului I și pagina de titlu a acestuia: pe copertă scrie „Tomul I A-Amurtesc”. În înștiințarea de la începutul tomului se precizează: „Fie-care tom se va publica în 4 fascioare... Abonaților li se vor expedia fascioarele îndată după tipărire”. Aceasta arată interesul mare stârnit de lucrare. În 1887 apare „Tomul II Amusi-Au”, după cum scrie pe copertă, fără a specifica în pagina de titlu acest lucru sau anul apariției. Tomul II conține 1.118 pagini, având același format. În septembrie 1888 moare fiica lui Hasdeu, Iulia; tatăl, sfâșiat de durere, va întârzia lucrarea, iar în cele din urmă va fi înlocuit în această misiune. În 1893 apare, fără a fi menționat anul, „Tomul III B-Bărbat”, după cum este menționat pe coperta lucrării, fără a se menționa și pe pagina de titlu. În 1898 apare Tomul IV, de fapt introducerea la Tomul IV. Titlul lucrării este *Negru-Vodă. Un secol și jumătate din începuturile Statului Țerei-Românesci (1230-1380) ca Introducere la Tomul IV din “Etymologicum Magnum Romaniae” de B.P. Hasdeu București 1898*¹⁴.

În scrisoarea datată 30 martie 1888, Nicolae Teclu face referire la expertiza realizată pe hârtia folosită la editarea diferitelor publicații. În primul rând, referitor la lucrarea *Analele Academiei Române*, redactată pe o hârtie pe care o consideră de o calitate foarte proastă, calificând-o drept „un gunoi ciudat”. Analizele efectuate au fost transmise reprezentanților Academiei. Următoarea analiză a lui Nicolae se referă la cele editate sub egida Socec & Teclu. Dintre acestea au fost cercetate următoarele lucrări: *Documente, Dictionarul etimologic al limbii române*, scris de B.P. Hasdeu, și „Convorbiri literare”. Lucrarea lui Hasdeu și „Convorbiri literare” sunt tipărite pe o hârtie considerată a fi de mai bună calitate. În schimb, în ceea ce privește calitatea hârtiei la *Documente*, edițiile din 1876, 1882 și 1884 au fost tipărite pe o hârtie de proastă calitate, la edițiile din anii 1885, 1886 și 1887 hârtia este bună. Clasificarea realizată de Nicolae se referă doar la durabilitatea hârtiei. Acesta îi explică în scrisoarea fratelui său cum să deosebească hârtia de calitate bună de cea slabă, prin pipăit și prin modul în care aceasta se rupe.

În ultima scrisoare deținută de Muzeul Județean de Istorie Brașov, datată 29.09.1888, Nicolae îi cere lui Dumitru să-i îlesnească plata unui acot pentru munca prestată de el în favoarea editurii, de altfel îl acuză pe Socec ca fiind cel care se împotrivesc în ceea ce privește efectuarea plății lui Nicolae pentru munca lui. Tot în această scrisoare, Nicolae critică un manual de chimie apărut la editura din București, manualul cuprinde o introducere în studiul chimiei, fiind destinat uzului școlar. Lucrarea este combătută de către Nicolae, care consideră greșită definiția dată de autor chimiei, dar și conținutul capitolelor pe care manualul le tratează. Nicolae contestă termenii pe care autorul (Marțianu) îi dă pentru a defini fotografia, pe care o consideră o știință, spre deosebire de medicină și agricultură, pe care le consideră derivate din științele naturii, fizică, chimie și matematică. În calitate de român și academician, Nicolae consideră inefficientă publicarea acestei lucrări. Tot prin intermediul scrisorii, Nicolae îl anunță pe Dumitru că a primit scrisoarea acestuia prin care Socec este de acord să scoată manualul de chimie de la tipărit, cu condiția ca Nicolae să publice o altă lucrare care să trateze aceeași temă.

¹⁴ http://altmarius.ning.com/profiles/blog/show?id=3496555%3ABlogPost%3A57214&gx_source=activity&page=2

Pentru aceasta, Nicolae face referire la suma restantă pe care ar trebui să o primească în acont, îi cere lui Dumitru să-i îlesnească el tot demersul de plată către Socec. Nicolae se plânge de lipsurile materiale avute, deoarece nu reușește să-și boteze fetița din cauza costurilor prea ridicate pentru un astfel de eveniment.

În afara unor puține date legate de viața de familie a celor doi frați, toată corespondența conține date despre activitatea profesională a lui Nicolae și Dumitru. Ambii frați s-au remarcat prin meritele lor, mai puțin cunoscut rămânând Dumitru, despre care nu deținem date legate de anul nașterii sale sau al morții acestuia¹⁵.

Faimos pentru meritele sale în domeniul chimiei a rămas Nicolae Teclu, care a lăsat ca moștenire 52 de lucrări științifice. De asemenea, remarcabilă este activitatea didactică a acestuia. În domeniul științific s-a ocupat de studiul hârtiei, al tehnologiei fabricării acesteia, a cercetat uleiurile și pigmenții utilizați în pictură. A inventat aparate de laborator, dintre care cele mai importante sunt: regulatorul de debit pentru gaze, aparatul pentru prepararea bioxidului de carbon solid, aparatul pentru determinarea intensității radiațiilor luminoase. O parte din aparatele sale se păstrează în Laboratorul de chimie anorganică al Universității din București.¹⁶ Nu mai puțin importantă rămâne și contribuția avută de fratele său, Dumitru, în calitate de editor.

A șasea scrisoare

Nicolae Teclu în cabinetul de lucru

¹⁵ Data recăsătoriei acestuia cu Elena Arhimandrescu din Corona a fost 13 septembrie 1864, potrivit datelor extrase din *Protocolul căsătoriilor de la biserica Sf. Nicolae, manuscris Vasile Oltean, Onomastica locuitorilor din Șcheii Brașovului*.

¹⁶ Liviu Teclu, *Nicolae Teclu*, în „Astra”, Brașov, 1966, nr. 2, p. 17.

Marinela-Loredana BARNA

DINASTIA MUREȘENILOR LA FEMININ

MURESIANUS' FEMALE DYNASTY

Abstract: *The wife's role in the nineteenth century was to complete her husband. She was taking care of his business and taking charge of their children's education.*

There were written many pages about the men of the Muresianus' dynasty. This article proposes a sneak peek into the lives of the women of that important Transylvanian dynasty.

Rolul soției în secolul al XIX-lea era acela de a-l completa pe soț. Aceasta avea grijă de afacerile lui și se ocupa de educația copiilor, dându-le acestora un scop în viață. Familia trebuia bine condusă de soție, dând ocazia soțului de a se bucura de ea. În timp ce bărbatul putea avea o viață publică, putea lucra și se putea recrea în locuri publice, viața femeii se limita la casă și familie.

Despre bărbații dinastiei Mureșianu s-a scris în repetate rânduri. Acest articol propune o scurtă incursiune în viața femeilor acestei dinastii importante pentru istoria Transilvaniei.

Sevastia Nicolau, soția lui Iacob Mureșianu, cel care întemeia la Brașov dinastia Mureșenilor în prima jumătate a secolului al XIX-lea, provenea dintr-o familie înstărită și cunoscută în sfera culturală a orașului încă din secolul al XVIII-lea.¹ Mama acesteia, Maria-Păuna (1801-1860), era unica fiică a lui Ioan Cepescu (1772-1832), bogat comerciant și prim ctitor al bisericii Sfânta Adormire din Cetatea Brașovului. Mama Mariei-Păuna era vestită pentru inteligența ei, fiind una din puținele femei românce care știau să citească cărți românești.

Educația Mariei-Păuna Cepescu a constat în lecții particulare în casa părintească. Aceasta se căsătorea, în 1817, cu Dimitrie S. Nicolau (1798-1824), cel care întemeia în Transilvania prima fabrică de petrol, fiind și unul din primii consilieri comunali români ai Brașovului. Împreună vor avea trei copii: Constantin, Elena și Sevastia.

Numele mamei Sevastiei a rămas legat de întemeierea și conducerea Reuniunii Femeilor Române din Brașov (1850-1926), prima societate românească de femei din istoria țării noastre. Înființată în anul 1850, Reuniunea avea ca scop public îngrijirea copiilor rămași orfani în timpul Revoluției de la 1848-1849. În perioada 1850-1855 activitatea R.F.R. s-a centrat pe ajutorarea orfanilor cu bani, îmbrăcăminte și încălțăminte. „Fericirea unei națiuni e întemeiată pe buna creștere a mamelor ca să ne jertfim, căci numai după ce vom face bine pe lumea aceasta, aceea e al nostru după mormânt” – susținea Maria Nicolau în cuvântarea adresată în prima adunare generală a R.F.R. din octombrie 1851.²

- Prima generație

Sevastia Nicolau (1824-1879) a fost fiica Mariei-Păuna și a lui Dimitrie S. Nicolau. La fel ca mama ei, Sevastia a avut profesori particulari ce s-au ocupat de educația ei. Așa îl cunoaștea pe Iacob Mureșianu, noul profesor venit în Brașov. La vârsta de 16 ani,

¹ Arhiva Mureșenilor, fond *Mureșeni*, dos. 569/3, doc. nr. inv. 9285.

² *Ibidem*.

în data de 25 august 1840, se căsătorește cu Iacob.³ În scurtă vreme a dat naștere la 10 copii, după cum urmează: la 17 ani îl naște pe Iancu, la 19 ani pe Leon (mort), la 20 ani pe Iulius (mort), la 23 ani pe Aurel, la 26 ani pe Romulus (mort la vârsta de 13 ani), la 29 ani pe Maria (moartă), la 30 ani pe Elena-Cornelia, la 36 ani pe Iacob compozitorul, la 37 ani pe Sevastia, iar la 40 pe Traian. Iacob Mureșianu considera creșterea copiilor ca fiind un factor decisiv, acordând în studiile sale un rol însemnat femeii.

În Arhiva Mureșenilor s-a păstrat un număr impresionant de scrisori ale Sevastiei adresate copiilor ei, plecați la studii în străinătate sau stabiliți în alte orașe și chiar în alte țări alături de partenerii lor de viață. Din bogata corespondență o percepem pe Sevastia ca pe un stâlp ce ținea familia unită. Implicată în viața fiecărui membru al familiei, avea sfaturi pentru orice situație: școală, relația soț – soție, probleme financiare, probleme de sănătate etc. Își mobiliza copiii să mențină legătura unii cu alții, să nu piardă contactul în ciuda distanței. Adeseori îi dojenea când nu scriau și nu trimiteau vești acasă: „Scrie frate, tatălău e om bun, dar când se necăjește are ambiția sa” – Sevastia către fiul Aurel, aflat la studii la Viena.⁴ Aceeași relație o avea și cu nurorile și cu ginerii ei. În 1873, Sevastia Mureșianu îi scria viitorului ginere, Moise Groza: „Până nu te vei face locotenent no să vii la Brașov să te cununi”⁵.

Dragostea și dedicarea și le va îndrepta și asupra copiilor rămași orfani, continuând activitatea mamei ei, Maria-Păuna Nicolau, ca membră fondatoare a Reuniunii Femeilor Române.

Implicarea ei în cauzele naționale va fi răsplătită. A fost una din cele 13 femei din Transilvania⁶ decorate cu medalia Crucea Comemorativă „Elisabeta”, medalie oferită de către regele Carol I al României, pentru donații în timpul Războiului de Independență.

Muzeul Casa Mureșenilor își desfășoară astăzi activitatea în casa părinților ei, Sevastia primind la căsătorie o parte din imobil.

- A doua generație

Elena-Cornelia (1854-1925) a fost fiica Sevastiei și a lui Iacob Mureșianu. Din corespondența familiei aflăm că a urmat studii la un pension în Viena (la madam Demerghel) în perioada 1867-1868. În anul 1873 s-a căsătorit cu Moise Groza (1844-1919), ajuns ulterior general în armata română. La începutul căsătoriei, Sevastia își îndruma fiica astfel: „Înțelege-te cu bărbatul tău la toate afacerile...”⁷, „Acum bărbatul îți va fi mamă și tată”⁸. Elena își va urma soțul în diverse orașe ale României, unde îl va purta cariera militară. În primii trei ani de căsătorie i-au murit doi copii. Abia în 1888 se naște Livia, singurul copil supraviețuitor.

Sevastia (1860-1928) a fost cea de a doua fiică a Sevastiei și a lui Iacob Mureșianu. Fiind penultimul copil, a fost foarte atașată de tatăl ei. A fost o colaboratoare apropiată a tatălui și a fratelui la „Gazeta Transilvaniei”, figura ei regăsindu-se în imaginea emblematică a redacției ziarului brașovean. Eforturile ei erau legate și de expedierea

³ *Ibidem*, dos. 23, doc. nr. inv. 887.

⁴ *Ibidem*, dos. 592/3, doc. nr. inv. 4239.

⁵ *Ibidem*, dos. 593/6, doc. nr. inv. 4798.

⁶ Elena Pop de Băsești – <http://www.caietesilvane.ro/indexcs.php?cmd=articol&idart=75>; Iudita Măcelariu – <http://www.tribuna.ro/stiri/cultura/iudita-macelariu-75136.html>.

⁷ Arhiva Mureșenilor, fond *Mureșeni*, dos. 593/6, doc. nr. inv. 4799.

⁸ *Ibidem*, doc. nr. inv. 4807.

ziarului.⁹ Într-o scrisoare din 1880 adresată surorii ei, Elena, amintește de „Gazetă”: „Lucrăm toți cu trupul și sufletul, căci numai astfel ne este cu puțință a birui toate greutățile”¹⁰. Într-o altă scrisoare, adresată tatălui în 1885, își amintește cu drag de zilele în care era acasă și participa la proiectele și ședințele zilnice din redacția „Gazetei”.¹¹

La începutul anilor 1880 s-a căsătorit cu inginerul Constantin I. Davidescu, inspector general al Serviciului hidraulic al Țării Românești. La fel ca sora ei, Elena, și-a urmat soțul în diverse orașe ale României (Bacău, București). A dat naștere la patru copii: Horia, Miron, Lazăr și Lucreția.¹²

Din corespondență aflăm calitățile artistice ale Sevastiei. Aceasta cânta la pian și în cor, făcându-și mama foarte mândră. Totodată, în Arhiva Mureșenilor s-au păstrat patru poezii scrise și semnate de Sevastia. Cea din 1886 este dedicată tatălui ei, Iacob, cele din 1880 și 1890 sunt dedicate fratelui Aurel, iar cea din 1923 poartă titlul *Mândria națiunii*. În ciuda distanței, numărul abonaților la „Gazeta Transilvaniei” a rămas o grijă constantă.¹³ Urmărea cu interes articolele publicate în ziar, se interesa de etapele necesare publicării numărului jubiliar al ziarului în anul 1908 sau a albumului comemorativ al tatălui din 1913. Sevastia și-a asumat rolul mamei ei decedate timpuriu, și anume, acela de a menține legăturile între membrii familiei și de a acorda mereu un sfat.

Îndemnul tatălui de a nu uita națiunea română și de a găsi momentul oportun pentru o reuniune a sexului frumos¹⁴ a fost ascultat și îndeplinit. Urmând exemplul bunicii materne și al mamei, Sevastia Davidescu a fost președinta filialei Societății ortodoxe naționale a femeilor române. În această calitate a înființat, la Banca Națională a României, „fondul coroanelor nepieritoare”.¹⁵

În anul 1906, la jubileul de 40 de ani de domnie, regele României acorda medalia „Jubiliara Carol I”. În Arhiva Mureșenilor se păstrează brevetul care atestă conferirea acesteia și Sevastiei Davidescu prin Decretul Regal nr. 5384 din 28 decembrie 1905, în calitate de „membră în Comitetul Societății de binefacere «Principesa Maria»”.¹⁶

- A doua generație prin alianță

Elisa Christu a fost fiica bancherului bucureștean Nicolae Christu și a Mariei Manu, o nepoată a lui Aga Hagi Tudor Teodorache.¹⁷ În 1867, s-a căsătorit cu Iancu Mureșianu (primul născut) și a locuit la Viena. În capitala Imperiului, soțul ei, împreună cu un asociat, avea o casă de expedițiuni. În 1870, Iancu Mureșianu pierdea averea la bursă și părăsea Viena. Elisa, rămasă în urmă cu trei copii (Marius, Maria și Valeria), a menținut legătura cu familia soțului, beneficiind de ajutor financiar constant.

Elena Popovici (1862-1924) a fost soția lui Aurel Mureșianu. Rămasă orfană de mică, de educația ei s-a ocupat Gheorghe I. Nica, un unchi matern. Între 1884 și 1888 urmează cursurile secției pentru femei a Școlii de Arte și Meserii a Muzeului Austriac

⁹ *Ibidem*, dos. 592/2, doc. nr. inv. 4219.

¹⁰ *Ibidem*, dos. 615, doc. nr. inv. 17864.

¹¹ *Ibidem*, dos. 584/4, doc. nr. inv. 691.

¹² *Ibidem*, dos. 738, doc. nr. inv. 19230.

¹³ *Ibidem*, dos. 584/4, doc. nr. inv. 691.

¹⁴ *Ibidem*, dos. 703, doc. nr. inv. 18061.

¹⁵ *Ibidem*, dos. 591/17, doc. nr. inv. 4082.

¹⁶ *Ibidem*, dos. 741, doc. nr. inv. 19288.

¹⁷ *Ibidem*, dos. 591/9, doc. nr. inv. 1808.

pentru Artă și Industrie din Viena, unde a studiat pictura.¹⁸ În 1888 s-a căsătorit cu Aurel Mureșianu și a avut doi copii: Aurel A. și Elena-Aida.

Deși o mică parte a creației artistice este cunoscută astăzi, Elena a fost prima femeie-artist cu studii de specialitate din spațiul românesc. Tabourile ei se regăsesc în patrimoniul brașovean al Muzeului „Casa Mureșenilor” și al Muzeului de Artă.

La inițiativa ei, în 27 aprilie 1894, se constituia un Comitet Național al femeilor române, ce avea drept scop organizarea unor acțiuni de sprijinire a celor implicați în procesul memorandist. Tot ei i se datorează inițiativa realizării medaliei comemorative „Totul pentru națiune”.¹⁹

A fost membră a numeroase societăți: „Societatea pentru înfrumusețare din Săliște”, Clubul sportiv „Colțea”, „Liga tinerimii pentru dezrobirea românului”, „Graiul românesc”, președinta Societății „Profilaxia tuberculozelor” ș.a.m.d.²⁰

Și-a susținut soțul în demersul acestuia de a tipări cotidianul „Gazeta Transilvaniei”, adeseori preluând conducerea temporară a redacției și a Tipografiei „A. Mureșianu”. După moartea soțului, între 1909 și 1912, a condus „Gazeta Transilvaniei” și Tipografia „A. Mureșianu”.²¹

Otilia-Maria Brândușianu (1870-1950) a fost soția lui Iacob Mureșianu, compozitorul. A urmat studii la Viena. Fiică a avocatului Brândușianu din Blaj, s-a căsătorit cu Iacob în 1888 și a avut opt copii: Lucia, Andrei, Iacob, Manole, Iuliu, Sevastia, Cornelia și Florica. Relația cu fetele, Lucia, Sevastia și Florica, a fost foarte apropiată, adeseori împărțind aceeași locuință în Cluj sau petrecându-și concediile împreună.

În anii 1928-1929, Iuliu Maniu, președintele Consiliului de Miniștri, Alexandru I. Lapedatu, ministrul Cultelor, și Tiberiu Brediceanu, director al filialei brașovene a Băncii „Albina”, au alocat fonduri pentru tipărirea câtorva compoziții ale lui Iacob Mureșianu, soțul Otiliei.²²

Talentată pianistă, și-a sprijinit soțul în activitatea muzicală. După moartea acestuia, Gheorghe Dima, bun prieten și rudă îndepărtată, a recomandat-o la Conservatorul de Muzică din Cluj, unde a fost angajată în 1927, ca profesoară de pian.

▪ A treia generație

Livia Groza (1888-1974) a fost fiica Elenei-Cornelia și a lui Moise Groza. S-a căsătorit cu avocatul Gheorghe Ioanițiu (1878-1944), cu care a avut doi copii: Aurora (1910-1955) și Dor (1923-1998). În 1968 a participat la inaugurarea muzeului.

Lucreția Davidescu (1889-?) a fost fiica Sevastiei și a lui Constantin Davidescu. Din corespondența mamei aflăm că în 1912 aceasta a jucat în câteva reprezentații teatrale ce s-au dat în folosul policlinicii la București și că a studiat arta decorativă. S-a căsătorit cu Alexandru Alexandrescu, inginer, cu care a avut doi copii: Florica și Dinu.

Nu este cunoscută data plecării acesteia în S.U.A., însă actul de donație semnat de urmașii familiei Mureșianu (Livia Groza, Miron Davidescu, Sevastia Gherman și ea), act datat în anul 1962, atestă domiciliul acesteia în București. Trei ani mai târziu, Lucreția trimitea la Brașov o procură prin Ambasada României din Washington,

¹⁸ Radu Popica, *Activitatea artistică a Elenei Mureșianu*, în „Țara Bârsei”, anul VII, nr. 7, 2008, p. 228

¹⁹ Bianca Purice, Radu Popica, *Elena Mureșianu 1862-1924*, pliant expoziție „Elena Mureșianu - omul și artistul”.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Bianca Purice, *Tipografia „A. Mureșianu”*, în „Țara Bârsei”, anul VI, nr. 6, 2007, p. 87.

²² Arhiva Mureșenilor, fond *Mureșeni*, dos. 740, doc. nr. inv. 19525.

necesară perfectării donației.²³ La inaugurarea muzeului din 1968, a venit din S.U.A. și a participat alături de ceilalți urmași ai familiei.

Elena-Aida Mureșianu (1891-1956) a fost fiica Elenei și a lui Aurel Mureșianu. Starea precară de sănătate nu i-a permis să se căsătorească. Mătușa ei, Sevastia Davidescu, s-a interesat tot timpul de ea, numeroase sfaturi trimițând cumnatei Elena, sfaturi pentru îmbunătățirea stării de sănătate a nepoatei: „... să nu mai stea fără a munci că se îmbolnăvește. Omul care nu muncește, nu trăiește”²⁴. Mai mult, și-a exprimat categoric dezarcordul în momentul în care mama fetei pleacă în străini să-i caute nervii: „Omul trebuie să-și croiască un plan și un regim și atunci și sănătatea vine mai ușor”²⁵.

Din păcate, starea ei se va înrăutăți pe parcursul anilor, rămânând în grija fratelui ei, Aurel A., și a cumnatei, Helen.²⁶

Lucia-Melania Mureșianu (1889-1974) a fost fiica Otiliei și a lui Iacob Mureșianu, compozitorul. S-a căsătorit cu Iulian Bene, medic, și a avut doi copii: Lucia și Marcel.

A moștenit talentul muzical al părinților, activând ca profesoară de pian la Cluj. După 12 ani de căsătorie, și-a pierdut soțul²⁷ și a fost nevoită să se angajeze ca funcționară în cadrul Primăriei Municipiului Cluj.²⁸ După Dictatul de la Viena, a părăsit Clujul și s-a stabilit la Brașov.

A susținut numeroase spectacole ca pianist concertist.

Sevastia Mureșianu (1902-1984) a fost fiica Otiliei și a lui Iacob Mureșianu, compozitorul. S-a căsătorit cu dr. Joe Gherman, înalt funcționar în cadrul Ministerului de Interne. Împreună au avut un fiu, Mircea.

Dictatul de la Viena a obligat-o și pe Sevastia să vină la Brașov. Aici, alături de soțul ei și de vărul Aurel A., s-a implicat în îndeplinirea *Lăsămîntului* lui Iacob Mureșianu. În 1968 a participat la inaugurarea muzeului, alături de ceilalți urmași ai familiei.

Începutul anilor 1980 o găsea implicată în organizarea și recuperarea patrimoniului „Casei Mureșenilor”. O adresă datată 20 ianuarie 1981, semnată de Sevastia Gherman în calitate de reprezentantă a urmașilor Mureșenilor, dovedește străduința ei de a recupera colecția „Gazetei de Transilvania” / „Gazetei Transilvaniei” și a „Foii pentru minte, inimă și literatură”, colecție transferată de autorități la Biblioteca Municipală Brașov în anul 1978.²⁹

Florica Mureșianu (1909-1978), fiica Otiliei și a lui Iacob Mureșianu, compozitorul. În 1939 s-a căsătorit cu Eugen Pârvulescu, aviator. Nu a avut urmași.

A urmat cursurile Liceului român greco-catolic de fete din Blaj. În anul 1933 obținea licența în limba și literatura franceză, italiană, estetică la Universitatea „Ferdinand I”, Facultatea de Litere și Filosofie din Cluj. În același an se înscria la doctorat și urma și cursurile Seminarului Pedagogic Universitar din Cluj, specialitatea Limba franceză. Pentru a-și completa formarea profesională, a urmat cursuri de vară în Franța (1931, la Paris) și în Italia (1938, Roma).

Și-a desfășurat activitatea ca profesoară în Turda (Gimnaziul de fete, Liceul de fete „Principesa Ileana”), Cluj (Liceul de fete nr. 2, Liceul de băieți nr. 1, Liceul de

²³ *Ibidem*, dos. 741, doc. nr. inv. 19276.

²⁴ *Ibidem*, dos. 591/9, doc. nr. inv. 1806-1807.

²⁵ *Ibidem*, doc. nr. inv. 1803.

²⁶ *Ibidem*, doc. nr. inv. 19528.

²⁷ *Ibidem*, doc. nr. inv. 19285.

²⁸ *Ibidem*, doc. nr. inv. 19254.

²⁹ *Ibidem*, doc. nr. inv. 19271.

fete „Principesa Ileana”, Liceul „Gheorghe Barițiu”), Brașov (Școala elementară nr. 13 C.F.R., Școala elementară nr. 16 Dârste, Școala de 7 ani mixtă nr. 8, Liceul „Dr. Ioan Meșotă”). În 1968 a participat la inaugurarea muzeului.

- A treia generație prin alianță

Ana Mărginean (1906-1989) s-a căsătorit cu Iuliu Mureșianu, fiul Otiliei și al lui Iacob Mureșianu, compozitorul. În 1968 participa la inaugurarea muzeului.

- A patra generație

Lucia Bene (1922) este fiica Luciei și a lui Iulian Bene. S-a căsătorit cu Ioan Bunaciu. Nu are urmași.

Copilăria și-a petrecut-o la Cluj. În urma Dictatului de la Viena, părăsea Clujul și se stabilea împreună cu familia la Brașov. A absolvit Institutul Pedagogic al Academiei Comerciale din Brașov și Facultatea de Drept din Sibiu. În perioada comunistă, originea ei burgheză i-a adus multe deservicii, ajungând la un moment dat să declare că are doar șapte clase și să se angajeze ca muncitor tăbăcar.

În anul 2005, cu ocazia aniversării a 135 de ani de la înființarea Despărțământului brașovean, Lucia Bunaciu a fost numită membru de onoare al ASTREI.³⁰

În prezent este directorul onorific al Muzeului „Casa Mureșenilor” Brașov.

Iulia Mureșianu (1931-1985) a fost fiica Anei și a lui Iuliu Mureșianu. S-a căsătorit cu Gaboreanu. A absolvit Conservatorul „G. Dima” din Cluj și a fost profesoară la Liceul de Coregrafie din Cluj.

³⁰ *Ibidem*, doc. nr. inv. 19275.

Lavinia GHEORGHE

**„AU SĂDIT UN POM, AU FĂCUT UN COPIL...”
FAMILIA DE CTITORI VALAORI,
DIN SATUL DOBROGEAN CARATAI/NISIPARI,
JUDEȚUL CONSTANȚA**

**„THEY HAVE PLANTED A TREE, BROUGHT UP A CHILD...”
VALAORI FAMILY OF FOUNDERS, IN THE DOBRUJAN VILLAGE OF CARATAI/NISIPARI**

Abstract: *The adage „man consecrates the land” covers a reality, it is a certainty. Paraphrasing, the same is the Romanian saying: one who planted a tree and brought up a child never dies. And all of this is proven in the case of Valaori family in Caratai-Nisipari. Diamandi, Sotir, Mihail remained in the memory of the inhabitants of Nisipari by what they gave to the village: a town hall, a school, a dispensary, a public bath and, above all, an example. And you can see how it is done: Diamandi, the father – the first in the family – was among the founders of the old school and the village dispensary will be named after him; the school is named after Iuliu (the youngest brother), an intellectual held in high esteem; Mihail was the main founder of all those mentioned above, but he had material and moral support of his brother Sotir, the mayor. A dynasty... an example...*

„Nisipari – un sat din stepa dobrogeană”¹, adică satul – comuna, pentru o vreme – Caratai (Mânzul negru). Este „situată în partea centrală a județului, la 26 km, spre N-V de orașul Constanța, capitala districtului, și în cea estică a plășei, la 9 km spre E de orașul Medjidia, reședința ocolului, pe ambele maluri ale văii Caratai”².

Sat înființat de turci, plecați în timpul Războiului de Independență, locul lor fiind luat de tătari, români transilvăneni, basarabeni și germani din sudul Basarabiei. O mișcare de populație care a continuat cu repatrierea nemților în Germania în 1940, și venirea, în locul lor, a românilor și aromânilor din Cadrilater, în schimbul de populație cu Bulgaria, atunci când România a fost deposedată de sudul Dobrogei. Un sat al înghăduinței, toleranței și prieteniei.

În istoria acestui sat se remarcă și este recunoscută o familie ca binefăcătoare, ctitor al celor mai importante realizări din localitate și Mecena: familia de aromâni Valaori, al căror nume se confundă cu Carataiul.

FAMILIA

Istoria familiei Valaori (Balaori) pe pământ dobrogean începe în jurul anului 1882. Aceasta este prima familie de români stabilită în satul Caratai/Nisipari, printre tătarii ce luară loc în satul turcesc, părăsit de turci după 1878. Vorbim, într-o primă fază, de *Diamandi Valaori*, de 35 de ani, venit aici din Moscopole, împreună cu fratele său, Gheorghe Valaori, care se va stabili în Constanța și va ajunge subprefect.³ O altă sursă

¹ Arh. Naționale Istorice Centrale (în continuare: A.N.I.C.), fond *Ministerul Învățământului*, dos. 446/1946 Nisipari-Constanța. Monografia școlii – inv. Tache Bănică.

² *Marele Dicționar Geografic al României*, vol. 1, Socec, București, 1898, p. 193.

³ Titlu, inspirat, al monografiei satului: Sava Jenica, Sava Bogdan-Daniel, *Nisipari – un sat din stepa dobrogeană*, Editura Europolis, Constanța, 2009.

amintește despre G. Valaori, care, prin Decretul Regal nr. 344/5/17 februarie 1880, „actualul ajutor de translator din plasa Medgidia, se numește în aceeași calitate, la administrația plasei Medgidia...”⁴, plasă din care face parte și Caratai. Memoria satului l-a păstrat pe Diamandi Valaori.

În 1891, Diamandi Valaori l-a adus la Nisipari pe fiul său mai mare, Sotir, care lucrează ca ajutor la dugheană și la singura cârciumă din sat, care-i aparținea. Prăvălia cuprindea manufactură, coloniale și mărunțișuri, iar la cârciumă se vindeau vin, țuică, rachiu și monopol.⁵ Pe Diamandi Valaori îl înregistrează și *Anuarul dobrogean* din 1909⁶, drept comerciant.

În 1903, Diamandi Valaori a adus în sat și pe ceilalți doi fii ai săi: Iuliu – de 10 ani, care a rămas la unchiul său, Gheorghe, la Constanța, și Mihail (Mihalache) – de 20 ani –, împreună cu mama lor, Hrisanda.

Sotir și Mihail urmaseră, în limba greacă, 4 clase seminariale, în orașul Caritza (Corcea). Știau însă și croitorie: primul dintre ei a practicat, doar câțiva ani, croitoria de dame, iar cel de-al doilea, tot pentru scurt timp, croitoria bărbătească. Amândoi au renunțat la această meserie în favoarea agriculturii, de care s-au ocupat până la moarte.⁷

Familia a deținut cea mai mare moșie din Nisipari. În 1916, *Mihail Valaori* era proprietarul unei moșii de 237 ha, pe care o cultiva singur, iar în 1922, îl găsim proprietar pe Mihalache Valaori, cu o moșie de 280 ha, pe care tot singur o cultiva.⁸ Erau cei mai mari moșieri din comună, poziție pe care și-o păstrează și în 1940.⁹ În 1948, din moșiile lui Mihail Valaori se considera expropriabilă suprafața de 240 ha.¹⁰

În paralel, în perioada interbelică, Mihail Valaori era și un mare bancher și om de afaceri, locuind mai ales în București – unde avea proprietăți imobiliare, acțiuni la „Societatea Petrolieră”, la bănci etc.¹¹ –, dar având o mare moșie la Caratai/Nisipari. Despre bogăția lor istoria orală spune că aceasta s-ar fi datorat descoperirii unei comori.¹² În 1929, Mihail Valaori făcea parte din comitetul județean al PNL.¹³ A murit în 1942.

Sotir Valaori a fost cel care, efectiv, s-a stabilit în sat, ocupându-se de moșie și de turmele de vite. A fost primar, cu mici întreruperi cel puțin între 1935 și 1942.

Fără îndoială că cel mai cunoscut membru al familiei Valaori, la nivel național, este *Iuliu*, care a urmat școala primară în orașul Constanța, ca apoi, prin protecția unchiului său, să-și urmeze studiile secundare, universitare și doctorale la București, Berlin și Viena.¹⁴ După ce și-a terminat studiile superioare în străinătate, a venit în țară,

⁴ Gheorghe Dumitrașcu, *File de genealogie macedo-română. Familiile Valaori și Bănică, în Perenitatea vlahilor în Balcani. Istorie și civilizație aromânească* [simpoz.], Editura Fundației „Andrei Șaguna”, Constanța, 1999, p. 79.

⁵ A.N.I.C., fond Ministerul Învățământului, dos. 446/1946.

⁶ „Anuarul dobrogean”, 1909, p. 26.

⁷ A.N.I.C., fond Ministerul Învățământului, dos. 446/1946.

⁸ *Județul Constanța în anii 1916, 1922/1923. Expunere prezentată Consiliului Județean de către N.T. Negulescu*, Tipografia „Victoria”, Constanța, 1924, pp. 376-381.

⁹ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Constanța (în continuare: D.J.A.N.C.), fond *Prefectura Constanța*, dos. 16/1939, ff. 253-262.

¹⁰ D.J.A.N.C., fond *Inspectoratul Cadastral*, dos. 30/1948.

¹¹ Gheorghe Dumitrașcu, Lavinia-Dacia Dumitrașcu, *Noi contribuții la genealogia familiilor de macedo-români Valaori și Bănică din satul Nisipari, județul Constanța, în Perenitatea vlahilor în Balcani. Istorie și civilizație aromânească* [simpoz.], Editura Fundației „Andrei Șaguna”, Constanța, 2000, pp. 127-128.

¹² Gheorghe Dumitrașcu, *loc. cit.*, p. 79.

¹³ Adrian Ilie, *Liberalismul politic în centrul Dobrogei*, Editura Succeed Publishing, Medgidia, 2008, p. 75.

¹⁴ A.N.I.C., fond Ministerul Învățământului, dos. 446/1946.

stabilindu-se la București. A urcat, modest, treptele ierarhiei, fiind, mai mulți ani, director general și apoi subsecretar de stat la Ministerul Educației Naționale. Audiențele în cabinetul lui Iuliu Valaori se făceau cu prelungire, pentru a putea asculta pe cei necăjiți veniți din provincie și pentru a satisface, cu dreptate, pe fiecare.¹⁵

Unul dintre cei mai mari filologi ai perioadei sale, eminent profesor de limbi clasice, a avut o prodigioasă activitate culturală, prin cursurile universitare ținute aproape 40 de ani și prin conferințele anuale ținute la Ateneu și Academia Română. Întreaga sa operă este inspirată din clasicismul elen, care în România nu și-a găsit alt interpret mai fidel decât profesorul Iuliu Valaori. Era o mare afluență de public atunci când vorbea profesorul Iuliu Valaori.¹⁶

Constantin Kirilescu îl prezintă pe Iuliu Valaori ca un om cu o conștiință a datoriei mai rar văzută, cu o onestitate a gândirii care i-a prilejuit multe dureri sufletești.¹⁷

A înființat Societatea de Cultură Macedo-Română din București, al cărei președinte a fost timp de 20 ani, întreținând în acest mod facla vie între românii de aici și cei de peste hotare. A înființat burse pentru cei săraci și merituosi la școli secundare și universitare.¹⁸ La acest aspect al activității și vieții sale se oprește și cunoscuta revistă „Gazeta Transilvaniei” din martie 1913¹⁹, care prezintă vizita delegației macedo-românilor din România la Viena, manifestările de la „Clubul Român” și de la „România Jună”. Delegația era formată din profesorii dr. G. Murnu, dr. Iuliu Valaori și directorul Institutului universitar român din Constantinopol, dr. Nicolae Papahagi. Scopul acestei vizite era acela de a informa cercurile competente despre aspirațiile aromânilor cuțo-vlahi de schimbarea situației în Peninsula Balcanică.

Din punct de vedere politic, Iuliu Valaori a fost membru al Partidului Național Liberal și deputat al acestuia. Și de pe această poziție a apărut drepturile aromânilor: a îndrumat școlile din Macedonia și, imediat după terminarea Primului Război Mondial, a făcut parte din delegația aromână din Balcani la Conferința de Pace.²⁰

Acesta a venit doar o singură dată la moșia familiei de la Nisipari și nu a stat decât o zi, la fratele său, Sotir. Era un om distant, rece, ceea ce și explică faptul că nu a ieșit să „vorbească cu satul”²¹.

Iuliu Valaori a murit în septembrie 1936, la 62 de ani. Era în plină ascensiune, subsecretar de stat. A murit sărac, lăsând familiei o singură și modestă casă în București, pe strada Popa Soare, nr. 53.²²

Este impresionantă prezentarea făcută de marele Nicolae Iorga, pe care o cităm în întregime²³:

Încă unul din Macedonenii cari au venit la noi ca să ne ajute și cari prin

¹⁵ *Ibidem*; I. Georgescu, *Învățămintul public în Dobrogea, în 1878-1928: Dobrogea - cincizeci de ani de viață românească*, Cultura Națională, București, 1928, p. 662.

¹⁶ A.N.I.C., fond *Ministerul Învățămintului*, dos. 446/1946.

¹⁷ Gheorghe Dumitrașcu, Lavinia-Dacia Dumitrașcu, *loc. cit.*, p. 131.

¹⁸ A.N.I.C., fond *Ministerul Învățămintului*, dos. 446/1946.

¹⁹ Emil Țârcomnicu, Stoica Lascu, *Românii balcanici în paginile „Gazetei Transilvaniei”*, Editura Etnologică, București, 2012, pp. 249-250, 251-252, 254-256: „Gazeta Transilvaniei” nr. 39, 19 feb./9 mar. 1913; nr. 44, 24 feb./9 mar. 1913; nr. 45, 26 feb./11 mar. 1913.

²⁰ Gheorghe Dumitrașcu, Lavinia-Dacia Dumitrașcu, *loc. cit.*, p. 132.

²¹ *Ibidem*, p. 130.

²² A.N.I.C., fond *Ministerul Învățămintului*, dos. 446/1946.

²³ Nicolae Iorga, *Oameni cari au fost*, vol. 4, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”, București, 1939, pp. 186-187.

munca și cinstea lor s-au așezat în primele rânduri ale societății noastre, se duce.

Valaori, al cărui nume amintește pe al poetului grec Valaoritis, de aceeași origine, și pe atâția alți „balauri” de rasa noastră, avea înfățișarea fizică a sufletului său laborios, bun la orice și se încredințează și sigur în orice îndeplinire de datorie.

Filologul cu pregătire, care-și căpătase, și nu prea de vreme, și o catedră la Universitate, autorul unei masive lucrări care va rămânea, era înainte de toate un administrator, unul de un devotament fără păreche față de aceia pe cari se îndatorise a-i servi și față de misiunea care-i revenise.

Legat de partidul său cu aceeași statornicie și cu același fanatism, el a căpătat dela acesta, în ultimul timp, o ridicare în rang pe care avea dreptul s-o aștepte de mult.

În Ministerele noastre, unde încurcă toți improvizării, pierderea unui om de stăcoasă tradiție trebuie să fie simțită adânc.

16 octombrie 1936

CTITORIILE

După știința învățătorului și directorului Tache Bănică – înrudit, prin alianță, cu familia Valaori –, însuși numele nou al satului, Nisipari, se datorează lui Mihail Valaori, care a extras nisip, formând o carieră.²⁴ Inclusiv în 1940, când comuna Nisipari devine doar satul Nisipari, fiind alipit la comuna Castelu, locuitorii apelează la numele și faptele filantropice ale familiei Valaori pentru a sensibiliza și împiedica această restructurare administrativă.²⁵ Fără succes, însă.

Veleitățile certe de ctitori se pare că au fost inoculate fraților Mihail și Sotir de părintele lor, Diamandi Valaori, așa cum reiese citind piatra comemorativă a localului vechi de școală din Nisipari, din 1904.²⁶

Putem afirma că Mihail Valaori, principalul binefăcător al comunei/satului Caratai/Nisipari, ajutat de fratele său Sotir, a ctitorit în memoria tatălui și, apoi, a fratelui său, Iuliu.

PRIMĂRIA. Localul propriu al Primăriei comunei Nisipari, cu 7 încăperi, s-a construit în anii 1935-1936, la îndemnul primarului Sotir Valaori și cu ajutorul fratelui său, Mihail, cu oamenii satului și Prefectura județului Constanța. Mihail Valaori a donat toată tâmplăria, ușile și ferestrele, precum și plata vopsitului lor.²⁷

La mijlocul anului 1937, este inaugurată, în prezența autorităților constănțene și a celor locale, noua clădire a Primăriei Nisipari, donație a familiei Valaori. Între invitați, Vasile Bellu, prefectul județului Constanța, și O. Georgescu, primarul municipiului. După oficierea serviciului religios, s-au ținut discursuri elogiatoare la adresa gestului filantropic al lui Mihail Valaori, „care a donat primăriei lemnăria de construcție în valoare de 18000 lei și o înaltă acum pe propria cheltuială, un nou local de școală în valoare de aproximativ 600-700000 de lei”. Mihail Valaori s-a limitat doar a face o dare de seamă, arătând modul cum s-au întrebuințat sumele de care a dispus comitetul de

²⁴ A.N.I.C., fond *Ministerul Învățământului*, dos. 447/1946.

²⁵ D.J.A.N.C., fond *Prefectura Constanța*, dos. 21/1940, ff. 240-241.

²⁶ A.N.I.C., fond *Ministerul Învățământului*, dos. 446/1946; *Festivitățile de la Nisipari*, în „Voința Dobrogei”, VII, nr. 16, 20 iun. 1937, p. 3.

²⁷ A.N.I.C., fond *Ministerul Învățământului*, dos. 447/1946; *Gospodăria comunale din județ: Comuna Nisipari*, în „Voința Dobrogei”, VII, nr. 18, 22 aug. 1937, p. 5.

construcție, și a mulțumi prefectului și consătenilor săi.²⁸

În fața Primăriei, Mihail Valaori a construit fântâna, cu apa cea mai bună din sat.²⁹

În clădirea Primăriei – după transformarea comunei în sat – a funcționat, un timp, o grădiniță, apoi, a fost dată spre folosință unor oameni ce nu s-au dovedit gospodari și cărora li se datorează prăbușirea sa.³⁰ Noi am „prins-o” în stare de ruină, fără geamuri și acoperiș. În ce privește fântâna, peste timp i s-a adăugat o instalație electrică, apoi a fost părăsită. Nu mai există azi.

ȘCOALA ȘI DISPENSARUL. În condițiile în care populația Carataiului a crescut, copiii de vârstă școlară nu mai aveau loc în școala veche, cu un singur salon. În 1926, frații Valaori contribuie la „reparația radicală a localului de școală vechiu cu împrejmuirea ei în anul 1926”³¹. Dar nu era suficient. Drept urmare, Mihail Valaori începe, doar prin forțe proprii, construirea unei noi școli în 1936 și o va termina peste doi ani. Lucrările încep în anul în care a murit Iuliu Valaori.³²

Școala, monumentală, construită de familia Valaori, cu propriile sale mijloace, bani și transporturi, pe 2 etaje, cuprindea 17 încăperi și casa directorului, în care încăpeau un cămin cultural, o școală primară curs complet, grădina de copii și ateliere de lucru pentru fete și băieți. Aceasta fusese construită între anii 1936 și 1939, fără contribuția altcuiva.³³ Însă, după spusele învățătorului Tache Bănică, în diverse faze ale construcției au fost implicați în mod serios și locuitorii comunei. Fie chiar și numai pentru a sădi în aceștia responsabilitatea.

În anul 1939, Mihail Valaori a făcut o nouă împrejmuire a vechiului și noului local de școală, cu gard-zid de piatră și cărămidă, cu grilaj de lemn pe o lungime de 120 m liniar, cu propriile mijloace și transporturi.³⁴

De altfel, Mihail D. Valaori a donat, în luna mai 1939, clădirea școlii. Astfel, acesta donează

Casei Școalelor din Ministerul Educației Naționale, localul de școală cu terenul înconjurător în suprafață de 2000 m.p. situat în comuna Nisipari (fost Caratai) jud. Constanța... compus din 5 săli, fiecare cu intrare separată și 7 încăperi, 3 antreuri, 5 verande, una marchiză și o pivniță, primele servind, 2 pentru clasă, una pentru cămin cultural, una pentru grădiniță de copii și ultima pentru școala de gospodărie, iar încăperile din urmă servind pentru cancelarii, biblioteci și la nevoie de locuințe învățătorilor. Imobilul este împrejmuit la fațadă pe o lungime de 100 metri liniari, cu gard de piatră, grilaj de lemn și stâlpi de cărămidă.

Mihail Valaori obliga „donatara” să pună la dispoziția Fundației Culturale „Regele Carol al II-lea”, la cererea acesteia, „o sală cu antreu, cu intrare separată, împreună cu veranda” și dacă va avea nevoie, una sau două camere pentru bibliotecă și cancelarie. Toate acestea urmau a servi drept cămin cultural al satului Nisipari. De asemenea, își exprima dorința ca Ministerul Educației Naționale să înființeze un post de maestră pentru școala de gospodărie ce avea drept scop desăvârșirea culturii fetelor, pentru care stipulase deja un număr de săli. Școala urma să poarte numele fratelui donatorului,

²⁸ *Festivitățile de la Nisipari...*

²⁹ Gheorghe Dumitrașcu, *loc. cit.*, p. 80.

³⁰ *Ibidem.*

³¹ D.J.A.N.C., fond *Prefectura Constanța*, dos. 21/1940, ff. 240-241.

³² A.N.I.C., fond MCNC, dos.536/1942, Nisipari-Constanța. Monografia satului, înv. Teodora Jipa.

³³ D.J.A.N.C., fond *Prefectura Constanța*, dos. 21/1940, ff. 240-241.

³⁴ *Ibidem.*

„Iuliu Valaori”. În finalul documentului, se menționează că donația pe care o face reprezintă

agoniseala muncii Sale, și fără contribuția și sprijinul cuiva, este izvorâtă din dragostea pe care o păstrez neamului meu și satului, de care mă leagă anii copilăriei, tinereții și maturității mele, iar numele pe care îl dau acestei donații, constituie un act de pietate pentru memoria iubitului meu frate mai mare, care ne-a învățat să iubim neamul și țara³⁵.

Nemaiavând posibilități financiare suficiente pentru a construi o clădire nouă, Mihail Valaori s-a gândit să renoveze și să amenajeze propria locuință în dispensar comunal și baie publică.³⁶ Clădirea, construită în 1930, era folosită de Mihail Valaori doar în timpul sezonului muncilor agricole, deoarece acesta locuia la București.³⁷ Actul, întocmit pe 3 mai 1939, stipulează: Mihail Valaori,

proprietar agricultor domiciliat în comuna Nisipari... pentru a-mi arăta dragostea față de locuitorii satului meu și în special pentru a veni în ajutorul coloniștilor nevoiași, împroprietăriți de curând în sat și în regiune,

donează Ministerului Sănătății și Ocrotirilor sociale un imobil

pentru a servi ca un dispensar medical ce va purta numele defunctului meu tată „Diamandi Valaori”, primul colon român, așezat în anul 1879 la anexarea Dobrogei la patria mamă în satul turcesc Caratai, azi Nisipari.

Acesta se învecina: „la Est cu drumul mare, la Sud cu o stradă, la Apus și la Nord cu restul imobilului meu”. Terenul, de 1 500 m², avea două corpuri clădite: „primul compus din 6 încăperi, cu prispă mare și pivniță; al doilea compus din 3 încăperi, care vor servi de dependințe”. Imobilul era „împrejmuit cu zid de piatră la străzi și cu un gard de lemn, care îl desparte de restul imobilului proprietatea mea”. De asemenea, se obliga

ca pe terenul donat alipit de viitorul dispensar, să construiesc încă trei încăperi pentru instalația unei băi populare. Doresc ca de această bae să se folosească în special copiii, care vor învăța în școala nouă din comuna mea.

Specifică și că:

Donația ce fac este supusă condițiunii, ca Onor Ministerul Sănătății și Ocrotirilor Sociale, să înființeze cu ocazia întocmirii bugetului anului 1940/1941, un loc de medic permanent al Dispensarului.

Mihail Valaori declara în sfârșitul documentului că

prin această donație îmi îndeplinesc și o datorie de pietate pentru memoria defunctului meu tată, pe lângă satisfacerea dorinței mele, de a fi contribuit cu modestul meu obol la sănătatea publică³⁸.

Dispensarul, modern, s-a construit, deci, vis-à-vis de școală. În aceeași clădire s-a instalat și o baie publică, cu duș și cadă – poate unica de acest fel din Dobrogea acelu

³⁵ *Ibidem*, dos. 16/1939, f. 413.

³⁶ A.N.I.C., fond *Ministerul Învățământului*, dos. 446/1946.

³⁷ Gheorghe Dumitrașcu, Lavinia-Dacia Dumitrașcu, *loc. cit.*, p. 129.

³⁸ D.J.A.N.C., fond *Prefectura Constanța*, dos. 16/1939, f. 414.

timp –, pentru folosința sătenilor.³⁹ Aceasta cuprinde și o locuință pentru medic.⁴⁰

Inaugurarea noii școli și a dispensarului – construite și donate de Mihail Valaori, în amintirea tatălui și fratelui său – are loc pe 24 ianuarie 1940. Principalul ctitor a fost nevoit să amâne acest moment, din cauza unui accident de automobil pe care-l avusese pe drumul de la Nisipari la București.⁴¹ Ziarul „Universul”⁴² prezintă evenimentul, care a beneficiat de prezența a numeroase personalități județene și locale. Au asistat detașamente de premilitari și străjeri din satele învecinate, săteni din comună. Gherontie, episcopul Tomisului, a oficiat serviciul religios. Invitații și învățătorii școlii au ținut cuvântări. Ne oprim, pe scurt, la cea rostită de Mihail Valaori, care, declarându-se un „modest agricultor”, a ridicat, pe cheltuiala lui aceste construcții, „menite să contribuie la ridicarea satului meu, împlinind cu aceasta o veche dorință personală și conformându-mă unor tradiții strămoșești”. Virgil Valaori, fiul defunctului Iuliu Valaori, a arătat „că familia Valaori, începând cu Diamandi Valaori și terminând cu fiii acestuia, Iuliu, Sotir și Mihail, a fost însuflețită numai de gândul curat, al sprijinului dezinteresat ce se cuvine semenilor lor”, și a amintit personalitatea părintelui său.

După ce oficialitățile au vizitat școala, iar dr. Tope a donat, din partea Societății de Cultură Macedo-Română, suma de 5.000 lei pentru cumpărarea de mobilier necesar școlii, festivitatea s-a încheiat printr-o masă, „în timpul căreia, corul străjerilor a cântat diferite arii românești, iar în curte sătenii și tineretul au jucat hori naționale”.

La inaugurare, Mihail Valaori a fost întrebat cât anume au însemnat donațiile pe care le-a făcut. Acesta a răspuns „laconic și afectat”: „Mă costă un leu!”⁴³.

Pe placa comemorativă stă scris:

Astăzi 23 Iunie 1940, în zilele de rodnică domnie a M.S. Regelui Carol II, s-a inaugurat acest nou local al culturii satului meu, din nevoia adânc simțită, din mila lui Dumnezeu, eu Mihail D. Valaori, agricultor, am ridicat din temelii din agonisită cu trudă numai a muncii mele și în amintirea iubitului meu frate, IULIU VALAORI, decedat în funcție de Ministru subsecretar de stat la M.E.N.⁴⁴.

Clădirea Școlii cu clasele I-VIII „Iuliu Valaori” din satul Nisipari a fost reparată abia în 2003, după ce suferise din cauza cutremurelor și a pânzei freatice. Este, în continuare, una dintre cele mai frumoase și impunătoare școli rurale din Dobrogea.

În ceea ce privește dispensarul, acesta a funcționat vreo 30 de ani. Datorită creșterii populației, a devenit, apoi, cea de-a doua școală. În anii 1945-1950, copiii mai găseau încă în dispensar urme ale instalațiilor ruginite ale băii populare.⁴⁵ Azi, clădirea nu mai există.

BISERICA. În comuna Nisipari existau, în anii '30 ai secolului trecut, o geamie și o casă de rugăciuni protestantă și baptistă. Cum populația românească, ortodoxă, crescuse, se impunea construirea unei biserici. Mihail Valaori ia frâiele construirii unei biserici ortodoxe. Valoarea totală a construcției se ridică la 900.000 lei, după deviz. Suma era

³⁹ A.N.I.C., fond *Ministerul Învățământului*, dos. 447/1946 Nisipari-Constanța. Monografia satului – înv. Tache Bănică.

⁴⁰ Gheorghe Dumitrașcu, Lavinia-Dacia Dumitrașcu, *loc. cit.*, p. 129.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Festivitatea din Comuna Nisipari Județul Constanța. Inaugurarea școlii primare și dispensarului medical, donate de Mihail Valaori*, în „Universul”, 24 iunie 1940.

⁴³ Gheorghe Dumitrașcu, Lavinia-Dacia Dumitrașcu, *loc. cit.*, p. 129.

⁴⁴ A.N.I.C., fond *Ministerul Învățământului*, dos. 446/1946.

⁴⁵ Gheorghe Dumitrașcu, *loc. cit.*, p. 81.

mare pentru posibilitățile comunei, fapt pentru care, dincolo de contribuțiile locuitorilor, se implică Prefectura județului și Mihail Valaori, care contribuie cu 100.000 lei și „în caz de neajungere, va da atât cât va mai trebui pentru la așezarea acoperișului”. Lucrările erau conduse de Mihail Valaori.⁴⁶

Lucrările pentru ridicarea bisericii – așezată pe o înălțime ce domina așezarea – au început în anul 1937, când, după procurarea materialelor pe șantier, s-a pus piatra fundamentală. În același an, s-a ridicat clopotnița, s-a cumpărat un clopot.⁴⁷ În 1939, a fost sfințită.⁴⁸

Lucrările mergeau însă greu, din cauza lipsei de bani, a războiului și, mai apoi, din cauza morții lui Mihail Valaori, care era sufletul construcțiilor principale din sat. Acesta apucase să ridice zidurile până la 2 m înălțime. După dispariția lui, lucrările nu au continuat. Ajunseseră la căpriori. În 1946, un comitet de construcție bisericesc a luat în sarcină această construcție, pentru a termina opera începută de Mihail Valaori.⁴⁹ Aceasta nu a mai fost terminată. Azi, se văd doar ceva urme din construcția ce se voia o biserică, la fel de monumentală ca și celelalte ctitorii ale familiei Valaori. Abia acum, în 2015, o biserică ortodoxă este în construcție. Sătenii se roagă încă în casa de rugăciuni lăsată de etnicii germani.

Clădirea bisericii, ajunsă la căpriori, a fost dărâmată în perioada 1948-1953, cea mai mare parte a cărămizilor a fost furată, iar din restul s-a zidit o cabină pentru aparatul cinematografului.

În 1937, Mihail Valaori își propusese să execute toate lucrările pentru a completa refacerea șoselei Nisipari – gara Dorobanțu.⁵⁰

*

Expresia „Omul sfințește locul” este o realitate, este o certitudine. Așa cum este și spusa românească conform căreia – parafrazăm – cine a sădit un copac, a făcut un copil, nu mare niciodată.

Și toate acestea se demonstrează în cazul familiei Valaori din Caratai-Nisipari. Diamandi, Sotir, Mihail și Iuliu au rămas în memoria locuitorilor din Nisipari prin ceea ce au dăruit comunei: o primărie, o școală, un dispensar, o baie populară și, mai ales, un exemplu. Și, vedeți cum se construiește: Diamandi tatăl – primul din familie, printre ctitorii școlii vechi, numele său va fi purtat de dispensarul satului. Iuliu – se pare că începe construcția școlii, continuată de fratele lui, Mihail; școala îi poartă și azi numele. Mihail – principalul ctitor a toate cele pe care le-am înșirat, dar care a fost sprijinit material și moral de fratele lui, Sotir, primarul. O dinastie... un exemplu...

⁴⁶ D.J.A.N.C., fond *Prefectura Constanța*, dos. 16/1939, ff. 263-271, 412.

⁴⁷ *Gospodării comunale din județ: Comuna Nisipari*, în „Voința Dobrogei”, VII, nr. 18, 22 aug. 1937, p. 5; D.J.A.N.C., fond *Prefectura Constanța*, dos. 21/1940, ff. 240-241.

⁴⁸ Gheorghe Dumitrașcu, *loc. cit.*, p. 81.

⁴⁹ A.N.I.C., fond *Ministerul Învățământului*, dos. 447/1946.

⁵⁰ *Gospodării comunale din județ: Comuna Nisipari*, în „Voința Dobrogei”, VII, nr. 18, 22 aug. 1937, p. 5.

Magdalena TRĂISTARU, Florina DIACONU

VIZITELE REGALE ÎN MEHEDINȚI. LOCURILE MEMORIEI

THE ROYAL VISITS IN THE MEHEDINTI COUNTY. MEMORY SITES

Abstract: This article presents places, facts and cultural events, related to royal visits that marked Mehedinti, from the first representative of the Romanian Royal House, Prince Charles, who first put foot on Romanian soil in Turnu Severin and up to the last Heirs of this dynasty. The wharf (today Port of Drobeta-Turnu Severin), Pogany House, Grecescu Church, Varciorova Station, Sip Navigable Channel, "Trajan" High School (now, the "Trajan" National College) "Theodor Costescu" Cultural Palace, Monument-Crypt of heroes from Mehedinti, Ada-Kaleh Island, Vanjulet village are some of the cultural and historical landmarks that stood and still stand testimony of the Hohenzollern Royal Family visits in Mehedinti.

Drobeta-Turnu Severin, oraș modern înființat în anul 1833, se află situat pe malul stâng al Dunării, la granița cu Serbia. Drobeta a fost și rămâne „poarta latinătății” – locul unde au sosit împăratul Traian spre a semna actul de naștere al poporului român și prințul Carol spre a semna actul de naștere al României Moderne.

Articolul de față aduce în atenție reperi culturale și istorice, mărturii prețioase ale vizitelor în județul Mehedinti ale membrilor Casei Regale de Hohenzollern.

Orașul Turnu Severin (în 1866) prilejuia întâiului reprezentant al Casei Regale a României, pe atunci prințul Carol, primele impresii: „Un oraș modest așezat pe o colină, având în spate ramificațiile Carpaților..., oraș ca o comună cam neglijentă”¹.

DEBARCADERUL, azi Portul Drobeta-Turnu Severin², reprezintă unul din locurile memoriei

Fig. 1. Debarcaderul Turnu Severin (carte poștală)

cu o semnificație specială pentru severineni: locul în care, la 8 mai 1866, prințul Carol pune pentru prima dată piciorul pe pământ românesc.

Cu toate că era zi de Duminică, lume nu era prea multă în port. Debarcaderul era o punte din lemn, nu era pe atunci portul cu cheiu de piatră cioplită cum este acum, ci era malul natural al Dunărei. Localul vamei nu era

¹ Alexandru Răzmeriță, *Acum 40 de ani*, Editura Minerva, București, 1906, p. 28.

² Denumirea de Drobeta-Turnu Severin datează din anul 1972, când numelui orașului modern i s-a adăugat denumirea orașului antic Drobeta.

unde este actualul local de vamă, și nici nu era vreo construcție de seamă; ci avea mai mult înfățișarea unei barace. Numai tabla cu inscripția și cu semnele țării, precum și tricolorul frumos, care fâlfâia pe prăjina de pe coperiș, arătau calitatea oficiului vamal. Întâmplător în acea zi nu erau în port de cât două trăsuri, trăsura particulară cu care venise prefectul cu căpitanul Bălășanu și o birjă de piață... Pe la ora 4 d.am. sosește vaporul. Nimeni nu bănuia că Prințul ar fi pe vapor. Brătianu apără pe puntea de debarcare cu un tânăr, pe care-l salută și-l pofti să ia loc în trăsura particulară. Tânărul personagiu avea atârnat de gât o pereche de ochelari, iar pe umăr curelușa unei mici gente, sau poate a unei cutii de binoclu; hainele îi erau de culoare maro-roșiatice (cum este postavul făcut de călugărițe) iar pe mână purta un pled. Tocmai târziu spre seară s-a știut că acest tânăr era Prințul Carol, pe care țara întreagă îl aștepta.³

În cinstea sosirii prințului Carol severinienii au ridicat un monument în portul orașului (inaugurat în anul 1933, înlăturat în perioada comunistă), cu ocazia sărbătoririi centenarului orașului. Pe monument au fost inscripționate cuvintele rostite de prințul Carol la debarcarea pe pământ românesc: „Punând piciorul pe acest pământ sfânt am devenit român”.

În primăvara anului 1939, regele Carol al II-lea, împreună cu fiul său, prințul Mihai, a întreprins o vizită la Turnu Severin, cu prilejul sărbătoririi centenarului nașterii lui Carol I și, la împlinirea a 73 de ani, a zilei memorabile de 8 mai 1866.

În dimineața zilei de 8 mai Severinul își întâmpina oaspeții în străile de sărbătoare: mehedințeni și oameni veniți din județele vecine se aflau pe străzi purtând portretele regelui Carol al II-lea și ale lui Mihai, stegulețe și buchete de flori. În fruntea oficialilor locali primarul V. Netta a oferit pâine și sare. Pe Dunăre monitoarele Lahovary și Lascăr Catargiu au tras salve de tun. De la gară s-a mers în port, unde se afla încă o tribună. De pe Dunăre s-a apropiat vasul Gherdap, cu pavilionul simbolic al Casei Regale, și a tras la țarm amintind momentul acostării, cu 73 de ani înainte, al vasului austriac Sofia. Monitoarele pe Dunăre au bubuit. Suveranul a fost invitat să dezvelească monumentul. Lespedea acestuia avea ca bază granit din cele două picioare ale podului lui Traian, iar pe placa de marmură fusese gravată următoarea inscripție:

„Pe locul acesta însemnat
Opritu-s-a pasul dintâi
Al primului Rege Român
Pe Dunăre – adus pân’la noi”

Înainte de a dezveli lespedea acoperită cu tricolor suveranul a rostit câteva cuvinte: „Dezvelesc această lespede care amintește locul care pe vremuri a fost piatră de hotar și care prin debarcarea domnitorului Carol I a devenit prima pagină a noilor file a cărții neamului”. Îndată ce a terminat aceste cuvinte și a tras sfoara tricolorului, dintr-o curte ascunsă vederii a ieșit un poștalion cu șase cai conduși de surugii, urmat de un altul, încărcat cu bagaje, care s-au îndreptat ca două năluci pe drumul spre București. Această reconstituire, cum era și firesc, a impresionat pe toată lumea și pe suveran.⁴

Pentru că în perioada comunistă monumentele ridicate în cinstea marelui rege Carol I au fost „pierdute”, 74 de ani mai târziu, la 15 martie 2013, Alteța Sa Regală Principele Radu al României a participat la ceremoniile prilejuite de inaugurarea

³ Alexandru Răzmeriță, *op. cit.*

⁴ Arhivele Naționale, Filiala Mehedinți, fond *Emanuel Lega*, ziarul „Universul”, 8 mai 1939, f. 1.

Fig. 2. Alteța Sa Regală Principele Radu al României în Portul Drobeta Turnu Severin

pontonului și dezvelirea plăcii comemorative *Carol I*, în Portul de Pasageri Drobeta-Turnu Severin. Evenimentul a omagiat 147 de ani de la momentul în care principele Carol, însoțit de I.C. Brătianu, a sosit cu vaporul pe Dunăre și a pășit, pentru prima oară, pe pământul Principatelor Române. La eveniment au participat reprezentanți ai autorităților centrale și locale, reprezentanți ai societății civile, ai mass-media și oameni de afaceri.

CASA POGANY. O casă impresionantă prin arhitectură, dar mai ales prin amintirea evenimentelor importante care s-au desfășurat în interiorul ei, este Casa Pogany. Clădirea a fost construită între anii 1860 și 1862 de către pitarul Ștefan Sefandache.

Cel mai de seamă locatar al casei a fost însuși Carol I (chiar dacă a stat aici numai o noapte), fapt care denotă că această casă era, în anul 1866, una dintre cele mai reprezentative clădiri ale orașului de pe malul Dunării. În anul 1880 imobilul este vândut boierului Gașpar, care locuiește aici cu familia până în 1906, când, prin cumpărare, trece în proprietatea lui Theodor Costescu⁵.

În anul 1924, Theodor Costescu se mută în clădirea pentru a cărei construcție a stăruit în mod deosebit, denumită ulterior Palatul Cultural, și donează vechea locuință bibliotecii nou-înființate a orașului.

Destinul clădirii, depozitară de valori culturale, a fost întrerupt în intervalul 1938-1943, prin apariția noului locatar, Societatea Cloșani (Combinatul de prelucrare a lemnului). În 1943 se instalează și își deschide un cabinet neurologic în această clădire medicul neurolog Edmund Pogany. În 1950, clădirea a fost naționalizată și destinată Spitalului Orășenesc, aici funcționând, până în anul 1980, Secția de neurologie. În anul 1986, după ocuparea clădirii de către o unitate militară de construcții, casa revine în proprietatea Bibliotecii Județene „I.G. Bibicescu”.

Marele om de cultură Theodor Costescu și-ar fi dorit să transforme această casă într-un muzeu dedicat regelui României, nereușind însă, o va lăsa moștenire Bibliotecii Județene. Astăzi, aici se află sediul Bibliotecii Județene „I.G. Bibicescu”, Filiala Pogany. Pe fațada laterală a clădirii fusese montată, cu prilejul sărbătoririi centenarului orașului Turnu Severin, o placă cu următoarea inscripție:

Prima casă în care a intrat Marele Rege Carol I și a semnat cea dintâi proclamație către țară ca Domnitor al României la 8 mai 1866. Această placă s-a așezat sub Domnia M. Sale Regelui Carol II în ziua de 8 Iunie 1933.

Fig. 3. Placă de marmură montată pe fațada Casei Pogany

⁵ Theodor Costescu (30 martie 1864-25 martie 1939), profesor, om politic, membru de onoare al Academiei Române (1934), pedagog, reformator, edil și cititor de instituții.

BISERICA GRECESCU. Biserica Grecescu, alt loc al memoriei, are la rândul său o poveste pe cât de frumoasă, pe atât de interesantă. În anul 1867, în aceeași lună mai, domnitorul Carol întreprinde o vizită de cunoaștere a Valahiei Mici și, cu această ocazie, ajunge la Turnu Severin, unde îl cunoaște pe boierul Ioan Grecescu, care dorea să construiască o biserică pe terenul alăturat spitalului, altă ctitorie a sa, locul fiind disputat și de 2 agenți electorali. Carol l-a asigurat de tot sprijinul și l-a încurajat întru ridicarea acestui edificiu cu alese cuvinte, care dăinuie și astăzi:

Fig. 4. Biserica Grecescu (carte poștală)

Eu voi fi nașul acestei biserici. Voi veni la punerea fundamentului. Atunci să fiu vestit. Eu iubesc Severinul. Am suveniruri scumpe pentru acest oraș. Prima telegramă de felicitare ce am primit la Düsseldorf din partea municipalităților din România, când țara m-a chemat aici a fost telegrama ce am primit din Severin⁶.

Când Ioan Grecescu i-a prezentat planurile bisericii, suveranul a accentuat importanța ctitoriei spunând:

Aici este la graniță, la porțile țării, în marginea unui drum mare European, Dunărea, și ar fi bine ca ochiul străinului, când intră în țară, să întâmpine ceva național, ceva românesc, iar nu o biserică ordinară.

Suveranul a influențat linia arhitectonică a edificiului, construit într-un stil care amintește și astăzi biserica de la Curtea de Argeș.

Un alt episod memorabil stăruie în amintirea severinenilor. La 16 iunie 1869, Carol își însoțea fratele, Leopold, până la graniță. Amândoi au urcat schelele și au pus câte o cărămidă în bolta edificiului. Atunci, alteța sa regală principele Leopold de Hohenzollern, s-a adresat cu un dulce zâmbet către augustul său frate și a zis „Iată-mă fără veste și eu ctitor al unei biserici din țara ta România”. Pe piatra din frontispiciu, ca și în actele fondării, figurează inscripțiunea că biserica este ridicată în memoria zilelor de 8 și 10 mai 1866⁷.

⁶ V. Dimitrescu, *Istoria orașului Severin*, Turnu Severin, 1883, pp. 117-119.

⁷ *Ibidem*.

GARA DIN VÂRCIOROVA (gară de graniță). Anterior construirii Hidrocentralei Porțile de Fier I și amenajării lacului de acumulare, în dreptul Pietrei Vodiței, se afla Gara Vârciorova, inaugurată în 1878, și considerată cea mai frumoasă stație de cale ferată din sud-estul Europei.⁸ Astăzi doar Piatra Vodiței, care domină peisajul în acest loc, rămâne unicul reper. Un eveniment memorabil, legat de prezența Familiei Regale în acest alt loc al memoriei, a avut loc în mai 1878, când, aflat în vizită la Severin, principele Carol vizitează gara Vârciorova. Lucrările prilejuite de joncțiunea liniei ferate române cu cea ungurească erau terminate, iar inaugurarea edificiului a avut loc în același an.

Fig. 5. Gara Vârciorova (carte poștală)

Un an mai târziu, la 3 august 1879,

... Princesesa pleacă azi în călătoria de însănătoșire, în Apus. Cea dintâi țintă a călătoriei este Viena. Principele o însoțește până la frontieră. Despărțirea, în mica gară de la Cotroceni, este foarte atingătoare; multe doamne au adus flori; toți miniștrii și reprezentanții străini se aflau de față... Seara, la orele 7, Principele trebuie să se despartă în Vârciorova de soția sa, care călătorește înainte; ministrul român din Viena i-a venit întru întâmpinare până aici. Principele se întoarce la Turnu Severin unde, cu toată căldura tropicală, e așteptat de un public foarte numeros⁹.

Astăzi, gara se află sub apele Dunării, datorită construirii Sistemului Hidroenergetic de la Porțile de Fier I.

CANALUL NAVIGABIL SIP. Bariera de stânci, pragurile, cataractele din zona Porțile de Fier au constituit tot atâtea greutăți și pericole pentru circulația convoaielor. Astfel, navigația pe Dunăre era posibilă doar 200 zile pe an. Încă din secolul al XIX-lea s-au realizat numeroase lucrări hidrotehnice pentru îmbunătățirea condițiilor de navigație: construcția Canalului Sip pe o distanță de 1.834 m, crearea unor șenale de navigație

⁸ E. Bosoancă, *Localitățile din Parcul Natural Porțile de Fier (Județul Mehedinți)*, în *Parcul Natural Porțile de Fier. Istorie și civilizație*, Drobeta-Turnu Severin, 2005, pp.77-78.

⁹ Stelian Neagoe, *Memoriile regelui Carol I al României*, Editura Scripta, București, 1992.

prin derocări sub apă la Stenka, Cozla – Dojka, Izlaz – Tahtalia cu lungimea de 14,5 km, îngustarea albiei prin diguri transversale și longitudinale, instalații de semnalizare, introducerea tracțiunii suplimentare în canalele Sip și Greben. Cu toate acestea, navigația a continuat să se desfășoare greoi și nu fără pericol în această zonă.

Canalul a fost inaugurat de împăratul Franz-Joseph al Austriei, la 27 septembrie 1896, dată după care a efectuat o vizită oficială de trei zile în Regatul României. La eveniment, desfășurat la Orșova, au fost prezenți regii Carol I al României și Alexandru I al Serbiei.

Fig. 6. Gara Orșova special amenajată pentru evenimentele dedicate inaugurării Canalului Sip

Fig. 7. Liceul Traian (carte poștală)

LICEUL „TRAIAN”. Fondarea Liceului „Traian” este legată de numele lui Theodor Costescu, pe bună dreptate considerat unul dintre părinții fondatori ai orașului. Numit director al Liceului „Traian”, care, pe atunci, se adăpostea în două cămăruțe particulare, total necorespunzătoare, va începe marea și inteligentă sa operă culturală. Redactează o petiție, pe care obține 432 semnături, începând de la prefect, secretari, deputați și până la omul de rând, petiție pe care o adresează ministrului Școlii și Camerelor Legiuitoare ale vremii. Se solicita înălțarea unui mare edificiu de școală. Minți luminate, au răspuns favorabil acestui apel, alocând fondurile necesare. După ce a fost săvârșită această construcție impunătoare, Theodor Costescu a trecut la alcătuirea unui corp didactic de elită. S-a ajuns astfel ca cea mai mare parte din profesorii Liceului „Traian” să fie deținătorii a două licențe, una în țară, alta în străinătate. În calitate de director, Th. Costescu a dat Liceului „Traian” o strălucire și un prestigiu greu de egalat. A introdus pentru prima dată în țară uniforma școlară, care apoi s-a generalizat, prin decret regal, în toate școlile din România.

Astfel găsește regele Carol I proaspătul Liceu „Traian”, în anul 1897, când vizitează Severinul. Încântat de elegantul edificiu cu interioarele sale

Fig. 8. Bustul M.S. Regelui Carol I în Parcul Liceului Traian (carte poștală)

organizate exemplar, suveranul îi propune lui Theodor Costescu ca spațiul din jurul liceului să devină o frumoasă grădină botanică în care să studieze elevii. Sub patronaj regal, Costescu a reușit să transforme locul impropriu, neîngrijit de atunci, într-un parc foarte frumos, așa cum este și astăzi.

În ianuarie 1902, pe o alee centrală a parcului, a fost ridicat un monument purtând bustul în bronz al regelui Carol I. Datorită situației politice din țară, bustul lui Carol I a fost distrus sau ascuns. Astăzi, în parcul Colegiului Național „Traian”, noua titulatură a liceului, se află pe soclul monumentului capul marelui poet român Mihai Eminescu.

PALATUL CULTURAL „THEODOR COSTESCU”. Piatra de temelie a Palatului Cultural a fost pusă în anul 1912, iar construcția mărețului edificiu s-a realizat după planurile renumitului arhitect Grigore Cerchez. Totul a pornit de la ambiția marelui om de cultură Theodor Costescu.

Theodor Costescu împreună cu Alexandru Bărcăcilă și Pompiliu Băbeanu pun bazele Societății „Teatrul Orașului Turnu Severin”, al cărui statut este aprobat de către Camerele Legiuitoare, apoi Societății Culturale „Casa luminii” unde timp de aproape 28 de ani au conferențiat mari personalități ale timpului, precum: Ion C. Duca, Nicolae Iorga, Simion Mehedinți, Istrate Micescu, Episcopul Bartolomeu al Râmnicului și al Noului Severin, Ion Jianu, Liviu Dragomir, Doctorul Gerota, Mihail Dragomirescu, Vintilă Brătianu, prieten cu mehedințeanul Ioan G. Bibicescu¹⁰ – Guvernatorul Băncii Naționale a României. Costescu îi solicită sprijinul pentru a înălța în Turnu Severin cea mai impresionantă construcție – Palatul Cultural, care astăzi îi poartă numele. Adresează totodată un mișcător apel conducătorilor instituției statului, oamenilor de bine, tuturor mehedințenilor. Războiul a prins construcția pe roșu. La încheierea păcii, banii se devalorizează neînchipuit de mult, au crescut îngrijorător dobânzile la bănci. Cu o neclintită tenacitate, Theodor Costescu n-a cedat în fața greutăților de tot felul și a continuat opera cu și mai multă hotărâre. Când a văzut-o terminată, l-a convins pe Ion G. Bibicescu să doneze orașului natal Turnu Severin imensa lui bibliotecă de cca 40000 de volume. Guvernatorul răspunde, face gesturi de noblețe și fondează Societatea Culturală „Biblioteca I.G. Bibicescu”, ale cărei statute le trece prin parlament.

Savantul Constantin I. Istrati¹¹ era un renumit colecționar de documente, cărți rare, manuscrise, monezi. Cum nu i s-a aprobat să facă un muzeu, care să-i poarte numele, în Parcul CAROL, pe care el îl construise, Theodor Costescu – fostul său iubit elev – îl convinge să doneze această inestimabilă comoară orașului Turnu Severin, care dispunea de un spațiu corespunzător în Palatul Cultural. Marele chemist împlinește chiar cu bucurie propunerea lui Costescu. Obiectele sunt aduse din București, se înființează „Muzeul doctor CONSTANTIN I. ISTRATI” în patru săli din Palatul Cultural.¹²

Palatul Cultural rămâne locul memorabil al altor vizite regale la Turnu Severin. Unul din aceste prilejuri a fost în 1928, anul împlinirii unui deceniu de la Marea Unire, când reprezentanții administrației severinene, dorind să sărbătorească evenimentul, au

¹⁰ Ioan G. Bibicescu (Cerneți, Mehedinți, 8 noiembrie 1849-2 mai 1924, București) publicist, om politic și economist român, guvernator al Băncii Naționale a României (1916-1921).

¹¹ Constantin I. Istrati (Roman, 7 septembrie 1850-17 ianuarie 1918, Paris) a fost un academician român, chimist, medic, membru titular (1899) și președinte al Academiei Române în perioada 1913-1916.

¹² www.mehedinti.djc.ro › Obiective culturale.

hotărât ca adunările generale din acel an ale Societății „Teatrul”, ale Universității Libere și ale Bibliotecii „I.G. Bibicescu” să fie închinată actului Marii Uniri. Pentru ca această sărbătoare națională și locală să primească o strălucire aparte, comitetul de direcție al Bibliotecii „I.G. Bibicescu” din Turnu Severin

rugase respectuos pe A.S. Regală Principesa Mamă Elena să cinstească adunarea generală cu Înalta Sa patronare și, în nemărginita Ei bunătate, A.S. R. nu numai că a binevoit a primi rugămintea noastră, dar ne-a procurat și neașteptata bucurie de a aduce la Severin, în ziua de 3 iunie, pe unicul său Fiu, pe acela care întruchipează, ca un simbol, toate nădejtile în viitor ale țării și neamului nostru¹³.

La orele 9 dimineața, pe peronul gării, regele Mihai și regina mamă Elena au fost întâmpinați de oficialitățile severinene, în frunte cu prefectul județului și primarul orașului. După festivitatea de primire a urmat vizita la Catedrala Grecescu, iar după slujba religioasă, „au primit defilarea școlilor și a diferitelor societăți” din tribuna din fața Palatului Cultural. După terminarea defilării, în sala de lectură a bibliotecii „au fost

Fig. 9. A.S.R. Principesa Mamă și M.S. Regele Mihai privind defilarea din tribuna Palatului Cultural

prezentate darurile făcute M.S. Regelui și A.S.R. Principesa Mamă de orașul Severin, diferite școli, societăți, ateliere și de asociațiunile din orașele învecinate”. În grădina de cinema a Palatului Cultural s-a organizat a serbare în cinstea înalților oaspeți, urmată de o adunare generală a Bibliotecii „I.G. Bibicescu” și a Societății culturale „Teatrul orașului Turnu Severin” ce a avut loc în sala principală a bibliotecii, sub președinția A.S.R. Principesa Mamă.

Manifestările ocazionate de vizita M.S. Regelui și A.S.R. Principesa Mamă au continuat cu o excursie pe Dunăre în vaporul „Sarmisegetuza” până la Orșova, iar la

¹³ Virgiliu Tătaru, Ion Olaru, *Theodor Costescu – Viața și opera*, Editura TIPOIMPEX, Drobeta-Turnu Severin, 1996, pp. 201-202.

final, organizarea unor „producțiuni sportive” pe stadionul „Dr. Angelescu”. Astfel, s-a încheiat „frumoasa zi de 3 iunie 1928, ce marchează, în istoricul orașului nostru, unul din cele mai fericite evenimente”.

Un alt moment istoric, în care Palatul Cultural a fost gazdă pentru Familia Regală, a avut loc în anul 1933, cu ocazia sărbătoririi centenarului orașului, când regele Carol al II-lea a vizitat Severinul alături de principele Nicolae.

MONUMENTUL-CRIPTĂ AL EROILOR MEHEDINȚENI.¹⁴ Reper esențial al municipiului de reședință a județului Mehedinți, Monumentul-Criptă al Eroilor Mehedințeni din Războiul Reîntregirii face parte din lunga serie de monumente ridicate în țară, la puțin timp după încheierea conflagrației, ca rezultat al numeroaselor inițiative întreprinse în acest sens de foștii luptători, patrioți, familii și autorități, ca semn de cinstire a memoriei sutelor de mii de eroi jertfiți pentru Întregirea Neamului.¹⁵ Construit în perioada 1930-1933, monumentul este amplasat în Parcul Rozelor, și a fost realizat de arhitectul State Baloșin, sculptorul Teodor Burcă și de pietrarul severinean Carol Umberto.

Două piese esențiale pentru Monument erau prevăzute a fi amplasate pe blocul principal din centru, formând o alegorie compusă din două figuri de 3,50 m înălțime, ca expresie a ideii dominante a edificiului, respectiv, aceea a predării torței latinătății și civilizației de către legionarul roman soldatului român. În față, pe pedestalul principal, statuia Victoriei, zeița protectoare a eroilor, urma să sprijine stema României Mari. Între cele două alegorii era amplasat medalionul Regelui Ferdinand și al Reginei Maria, întregitorii neamului, iar pe *verso*, medalionul cu chipurile lui Traian și Decebal. Deasupra colonadelor, în zbor planat, doi vulturi de bronz purtau Crucea Comemorativă, ca omagiu adus divinității și sacrificiului eroilor, în timp ce, deasupra intrării în criptă, un soldat sculptat, căzut pe laurii biruinței, simboliza sacrificiul național.

Spre terasa din spate era prevăzută intrarea în criptă, locul de odihnă a osemintelor eroilor, adunate de pe câmpul Severinului și de pe plaiurile județului. Cripta era în formă de cruce, având în dreapta și în stânga două gropi comune pentru osemintele eroilor neidentificați. Întreaga criptă se prezenta ca un altar destinat să permită oficierea slujbei pentru odihna celor morți.

Simbolul „Victoriei” avea ca model o tânără din familia Delescu, persoană care, cu

¹⁴ În planul prezentat de arhitectul State Baloșin se puteau identifica: în față, o terasă cu parapetul și pavajul din piatră de Gura Văii și cu copertine din piatră de Câmpulung; în spate, o altă terasă, de proporții mai mici, cu coborâre prin două rânduri de scări în piatră, așezate de o parte și de alta a corpului principal. Cele două terase erau făcute să dea perspectivă și amploare monumentului, legându-l de ansamblul parcului și adăpostind masca-criptă din interior, ținând cont că edificiul urma să fie un Monument-Criptă situat într-un parc public. Monumentul era prevăzut să fie executat din piatră de Câmpulung, pe terasa din față și pe axul ei nord-sud. Corpul edificiului era flancat de patru coloane din marmură de Rușchița, pentru a completa ansamblul și pentru a sublinia stilul arhitectonic de tradiție romano-bizantină, inspirată după vechile așezăminte romane destul de frecvente în zonă și după motivele bizantine, exprimate cu deosebire în proporția coloanelor și capitulelor, adică a elementelor aflate la baza arhitecturii românești. Pe terasa din față și pe o estradă mai ridicată, de o parte și de alta a corpului principal, urmau să fie puse două motive din piatră și plăci de marmură în formă de mormânt, pe care erau săpate două epitafuri, destinate să facă apologia eroismului din timpul romanilor și din timpul generației Marii Uniri. La capătul celor două plăci și epitafuri urmau să ardă două candelă, semnul creștinesc de pomenire. Deasupra, între coloane, două urne de bronz, sculptate cu scene din războaiele daco-romane și al Reîntregirii, erau destinate să servească drept amfore de tămâiere, iar două mici vase situate la baza epitafurilor urmau să primească merinde pentru păsările cerului.

¹⁵ Tudor Rățoi, *Monumentul-criptă al eroilor mehedințeni din războiul reîntregirii*, în „Drobeta”, XIII, p. 347.

doi ani mai înainte, câștigase un concurs de frumusețe desfășurat pe întreaga Oltenie.¹⁶

Terminat în vara lui 1933, anul serbărilor centenarului întemeierii orașului Turnu Severin, Monumentul Eroilor Mehedințeni din Războiul Reîntregirii a fost dezvelit ulterior, la 25 octombrie, în prezența regelui Carol al II-lea. Au rostit cu acest prilej cuvântări generalul Ion Jujescu, comandantul Diviziei a 19-a Infanterie, și generalul Virgil Economu, comandantul Corpului 7 Armată.¹⁷

Fig. 10. M.S. Regele Carol al II-lea împreună cu Principele Nicolae la Monumentul Eroilor

INSULA ADA-KALEH. Insula Ada-Kaleh, aflată până în 1970 în albia Dunării, la un km aval de actualul oraș Orșova și amonte de barajul de la Porțile de Fier I, avea 1.750 m lungime, 400-500 m lățime și un climat cu nuanțe submediteraneene, favorabil culturii smochinului, chiparosului, viței-de-vie, trandafirului etc. În anii 1965-1969, populația și bunurile din insulă au fost evacuate, iar în 1970, apele lacului de acumulare au inundat-o. În perioada interbelică și până la dispariție, insula a constituit un important punct de atracție pentru turiști. Așezarea, peisajul, cetatea, moscheea, minaretul, meșteșugarii (bragagii, fabricanți și negustori de rahat, alvițe, peltea, șerbet și cafea), ca și culturile de trandafiri, smochini, legume și zarzavaturi, toate au reprezentat surse de atracție pentru vizitatori și de asigurare a existenței populației insulei.

Insula Ada-Kaleh a avut din vechime anumite privilegii recunoscute de fostul Imperiu Austro-Ungar, care făcea ca această insulă să fie prosperă, atrăgând vizitatori din toate unghiurile țărilor învecinate.

Cu sfârșitul războiului, insula din proprie inițiativă, s-a alăturat regatului românesc, respingând oferta făcută de imperiul musulman de a reveni sub ocrotirea lui, și refuzând cu toată îndărătnicia trecerea la regatul iugoslav.

După terminarea războiului, a început o epocă de sărăcie pentru locuitorii înspăimântătoare. O parte au fugit căutând hrana aiurea, iar alții se găseau în apropierea cerșetoriei – autoritățile venindu-le în ajutor pentru a nu muri literalmente de foame. Rând pe rând guvernele au căutat să vie în ajutorul locuitorilor, înființând școale, aducând un atelier al A.C.M.-ului care dădea de

¹⁶ *Ibidem*, pp. 349-351.

¹⁷ *Ibidem*, p. 352.

mâncare la câteva zeci de locuitori, dar grosul ducea greutatea foamei.

Spre fericirea locuitorilor, în ziua de 4 Mai 1931, M.S. Regele a venit să viziteze insula și cu această ocazie o delegație de locuitori în frunte cu d. Ali Kadri s'au prezentat M.S. Regelui, arătând doleanțele locuitorilor.

M.S. Regele impresionat de sărăcia groaznică ce văzuse în insulă, a cerut să se prezinte la București cu propuneri concrete pentru nevoile locuitorilor, promițând că va face ca vechile privilegii să nu fie complectamente uitate.

În insulă nu s'a putut aduna nici măcar suma necesară pentru cheltuielile drumului, așa că iarăși delegații insulei: primarul Turban Ismail și Ali Kadri au trebuit din banii lor proprii să plătească drumul și toate cheltuielile.

În ziua de 17 Mai, 1931, un număr de 50 locuitori au dat delegație d-lor Ali Kadri, președintele comitetului bisericesc și Ismail Turban, primarul comunei, care mergând la București au obținut – după trei săptămâni de alergătură – ordinele pentru privilegiile acordate de M.S. Regele.

În ziua de 5 Iunie, 1931, s'a și dat un jurnal al consiliului de miniștri asupra cantităților admise a intra în insulă cu scutiri de taxe și vamă.¹⁸

Fig. 11. M.S. Regele în vizită pe insula Ada-Kaleh

Populația insulei, adânc recunoscătoare M.S. Regelui, organizează în anul 1937 un eveniment prin care să sărbătorească ziua de 4 Mai, zi care le-a schimbat viața în bine.

T. Severin, 6 Mai. Populația insulei sărbătorește ziua de 4 Mai în amintirea anului 1931 când musulmanii dela Ada-Kaleh au fost vizitați de M.S. Regele, care le-a acordat unele privilegii cu acest prilej.

La 8.30 dim. s'a oficiat un Te-Deum la geamie de hogea Ali Ahmet, care a rostit apoi o cuvântare în care face o comparație între starea de mizerie din trecut a locuitorilor și starea bună de azi pentru ei și înfloritoare pentru insulă.

D. ERMIN HASIP, primarul comunei, a spus că ziua de 4 Mai e zi de

¹⁸ Arhivele Naționale Filiala Mehedinți (în continuare: ANFM), Volumul 11 (conține articole, reportaje și informații scrise de Emanoil Lega, jurnalist, în ziarele „Universul”, „Curentul”, „Viitorul”, „Cuvântul”, „Argus”, „Minerva”, între anii 1924 și 1944; o bună parte din materiale s-a pierdut sau a fost distrusă în timpul bombardamentului din 1944 sau după aceea, pe parcurs); citatul face parte din articolul *O vizită în insula Ada-Kaleh. Starea din trecut. Privilegiu acordat de Rege starea înfloritoare de azi. De vorbă cu d. Ali Kadri președintele Societății Musulmana*, în „Minerva”, 1937.

recunoștință, a acestui colț, pentru M.S. Regele, care cu ocazia vizitei făcute, a dat prilej de viață mai bună populației din insulă.

Face urări pentru M.S. Regele, pentru Familia Regală și pentru Țară (Populația isbucnește în urale strigând: „Trăiască”).

În bubuitul câtorva lovituri de tun, trase depe cetate, care vesteau actul solemn, populația în frunte cu hogașii și șefii autorităților au plecat în procesiune, pe strada principală care era frumos pavoazăată cu drapelul național românesc până la mormântul profetului Mischin Baba, situat în parcul de lângă debarcader, unde s'a oficiat un scurt serviciu religios.¹⁹

Evenimentele au continuat cu darea de seamă a societății „Musulmana”, societate înființată în acea perioadă grea pentru insulari, iar la final s-a citit telegrama omagială către M.S. Regele.

COMUNA VÂNJULEȚ. Comuna Vânjuleț, situată la 29 km de municipiul Drobeta-Turnu Severin, cunoaște o ascensiune la începutul secolului XX, ajungând, în anul 1934, să fie vizitată de regele Carol al II-lea. Un rol important în prosperitatea acestei localități l-a jucat tot Theodor Costescu, care, în 1913, cu banii din dota soției, cumpăra moșia Vânjuleț. La scurt timp, la o mai atentă cercetare, a constatat cu amărăciune că întreaga regiune era mlăștinoasă, iar populația din zonă suferea de paludism.

În timpul ploilor mari sau topirii zăpezilor, regiunea era inundată, apa ajungând chiar în vatra satului, la o înălțime de unu doi metri. Șoselele nu existau, iar drumurile erau impracticabile. Mai ales toamna, iarna și primăvara. Nu se putea intra în sat. Școala funcționa într-o căsuță dărăpănată. Copiii erau aduși la școală în spinare din cauza noroiului, iar cei mari veneau pe picioaroage. (...) Domnul Costescu văzând această stare de lucru și-a pus în gând să facă ceva pentru acest sat. Și a făcut, cu banii dați de el, ceea ce nu erau capabile să facă autoritățile vremii, cei care dețineau puterea și banii. A trecut la desecarea bălților, construind un canal larg de 8 metri, legat cu un altul larg de 12 metri și lung de 12 kilometri, prin care se colectau apele venite din ploi și topirea zăpezilor. În felul acesta întreaga așezare a fost protejată împotriva inundațiilor. Drumurile satului și cele care făceau legătura cu localitățile învecinate au fost înălțate, pietruite, s-au construit poduri și podețe. Tot în același timp – lucru nu prea ușor – Theodor Costescu a procurat 62 kg. de chinină și a urmărit personal, vreme de 2 ani, tratarea tuturor copiilor și bătrânilor din comună care sufereau de friguri paludiste. A făcut tot el, repetate intervenții la guvern și a obținut pentru sătenii săi un izlaz în suprafață de 250 ha, iar în 1921, când s-a votat legea împroprietăririi a cerut ca cel dintâi să i se exproprieze din moșie, deși nu prea mare o suprafață de 125 ha, și să se dea țăranilor. A luptat ca locuitorii Vânjulețului să fie împroprietăriți cu loturi pentru cultură, cât și cu locuri de casă. A înființat și o fanfară compusă din 30 de țărani. În locul școlii de odinioară care era un adevărat coșmar și în care un preot predă lecții la 17 elevi plâpânzi, astăzi [anul 1934 – n.n.] sunt în Vânjuleț 6 școli moderne, cu sobe de teracotă, în care predau cursuri 33 de profesori și maeștri și în care urmează regulat 664 elevi. Între membrii corpului didactic, figurează 11 licențiați. Astăzi, aproape că nu există în comuna Vânjuleț fată sau băiat până la 25 de ani care să nu știe carte. Există și o grădiniță de copii în care urmează 100 de copii în etate de 5-6 ani. (...) Pentru a putea realiza cu sătenii săi tot ceea ce-și propusese – plan ingenios și neînchipuit de cutezător pentru acele vremuri – a hotărât să facă din Vânjuleț

¹⁹ ANFM, Volumul 7 (anii 1936-1937, 40 file cu articole și informații din ziarul „Universul”, București, scrise de Emanoil Lega), articolul *Sărbătorirea zilei de 4 Mai la Ada-Kaleh*, 1937, f. 30.

un sat frumos și modern – cum văzuse în Apus. Theodor Costescu a cerut ca locuitorii așezării, indiferent de starea lor materială, să nu facă politică. (...) Munca domniei sale, zi de zi, timp de 25 de ani, pe tărâmul cultural și național o va vedea acum Măria Sa Regele și membrii guvernului, care vor putea aprecia ce înseamnă energia și stăruința unui OM.²⁰

Theodor Costescu a ținut ca, la inaugurarea acestei opere unice, pe care o înfăptuise cu nebanuite sacrificii, să participe regele Carol al II-lea. Suveranul a răspuns cu plăcere la invitația lui Costescu și a venit la Vânjuleț însoțit de suita sa, de principele moștenitor Mihai și de reprezentanții guvernului la 29 iunie 1934. Regele a vizitat toată localitatea, s-a oprit la construcțiile înălțate de către Costescu, i-a adresat generoase cuvinte de laudă. Toată suflarea Mehedințului a fost în sărbătoare și a luat parte, într-un fel sau altul, la acest măreț și emoționant eveniment. După alocuțiunile regelui și ale altor participanți, Theodor Costescu a spus, între altele:

De-acum 26 de ani muncesc fără clipă de odihnă și fără să precupețesc nici un sacrificiu pentru înfăptuirea acestui vis atât de scump sufletului meu și acum când cumpăna vieții mele înclină spre sfârșit, privesc cu mulțumire la puținul ce am realizat și cu îngrijorare la continuitatea muncii mele.

Dacă azi, în această măreață zi, ne-ați arătat nesfârșita voastră bunătate, venind în micul nostru sat, meritul întreg aparține autorităților superioare, corpului didactic și vânjulețenilor care ne-au înțeles, ne-au înconjurat și sprijinit zi de zi în izbânda idealului meu de a crea din Vânjuleț un mic focar de cultură sătească și de a da țării elemente sănătoase la trup și la suflet, muncitori vrednici pe timp de pace și soldați viteji în război, țărani devotați Tronului și Dinastiei²¹.

După discurs, Suveranul a primit defilarea în următoarea ordine: țăranii în coloane de trei, veteranii de la 1877, invalizii de război, cei cu „Virtutea Militară”, învățătorii,

Fig. 12. M.S. Carol al II-lea privind defilarea în comuna Vânjuleț

învățătoarele și preoții, în frunte cu revizorul școlar; micii dorobanți; școlile primare de fete din mai toate comunele din județ; școlile primare de băieți; școala de meserii din Vânjuleț în frunte cu corpul didactic; sătenii din Vânjuleț; veteranii din 1916-1919; flăcăii

²⁰ ANFM, Volumul 11, articolul *Serbările din Vânjuleț în prezența M.S. Regelui, Marelui Voievod și membrilor guvernului*, de Emanoil Lega, în „Universul” din 30 iunie 1934.

²¹ *Ibidem*.

din sat; pădurarii satului și sătenii din aproape toate comunele, fiecare cu drapele și pancarte, pe care erau scrise numele comunelor respective. A urmat o nuntă țărănească, un car alegoric reprezentând „munca la țară” și alt car alegoric reprezentând „secerișul”.

La final, impresionat de tot ce reușise Theodor Costescu să facă din Vânjuleț, regele i-a acordat Medalia „PENTRU MERIT”, cu cunună de lauri, printr-un decret semnat, pe loc, de către suveran. O asemenea înaltă distincție se acorda, în țară, pentru a doua oară.

Despre locurile memoriei, importante în istoria locală și națională, s-a scris și se va mai scrie. Important este pentru generațiile prezente și viitoare ca ele să fie cunoscute și respectate, în spiritul adevărului despre personalitățile și evenimentele de care au fost atașate, pentru că ele pot deveni oricând, în timp, generatoare de noi evenimente memorabile.

Adrian DEHELEANU

FAMILIA MOCIONI. ISTORIA UNEIA DINTRE CELE MAI VECHI FAMILII NOBILIARE DIN ISTORIA ROMÂNILOR

MOCIONI FAMILY. THE HISTORY OF ONE OF THE OLDEST NOBLE FAMILIES IN THE HISTORY OF ROMANIANS

Abstract: *Mocioni family is a Romanian family of Aromanian roots who emigrated to Hungary and Banat from Moscopole, Macedonia at the end of 17th century. Mocioni family were noted over time because of the following members: Alexandru Mocioni (1841-1909) – writer, journalist, politician, deputy, composer; Andrei Mocioni (1812-1880) – politician; Anton Mocioni (1816-1890) – officer, deputy; Anton Mocsony of Foeni (1882-?) – minister; Eugeniu Mocioni (1844-1901) – deputy; Ecaterina Mocioni – Countess of Foeni; Gheorghe Mocioni (1823-1901) – deputy; Ion Mocsony Stârcea (1909-1992) – Marshall of the Royal Court; Petru Mocioni (1804-1858) – Deputy of Torontal County; Zeno Mocioni.*

Mocioni family had to accomplish a true national apostleship in the political, church, cultural and economic life. The members of this family have been actively involved in the promotion and obtaining political rights of Romanians in Hungary. Despite the fact that they have been related to Hungarian, Serbian and German families, they kept an Orthodox conservatism and they didn't let Hungarians influence them. Mocioni family was one of the few exceptions that represented Romanian aristocracy in Hungary. They were great politicians, kind-hearted people, and supporters of the Romanian culture.

Familia Mocioni este o familie macedo-română, emigrată în Ungaria și în Banat la sfârșitul secolului al XVII-lea, din Moscopole, Macedonia. Din familia Mocioni s-au remarcat de-a lungul timpului: Alexandru Mocioni (1841-1909) – scriitor, jurnalist, politician, deputat, compozitor; Andrei Mocioni (1812-1880) – politician; Anton Mocioni (1816-1890) – ofițer, deputat; Anton Mocsony de Foen (1882-?) – ministru; Eugeniu Mocioni (1844-1901) – deputat; Ecaterina Mocioni – contesă de Foeni; Gheorghe Mocioni (1823-1901) – deputat; Ion Mocsony-Stârcea (1909-1992) – mareșalul Curții Regale; Petru Mocioni (1804-1858) – deputat al comitatului Torontal; Zeno Mocioni.

Familia Mocioneștilor a avut destinul istoric să îndeplinească un adevărat apostolat național în viața politică, bisericească, culturală și economică. Mocioneștii au fost implicați activ în promovarea și obținerea drepturilor politice ale românilor din Ungaria. Cu toate că s-au înrudit cu familii maghiare, sârbești sau germane, au păstrat un conservatorism ortodox neclintit și s-au delimitat de curentul de maghiarizare. Familia Mocioni a fost printre puținele excepții care au reprezentat aristocrația românească în fosta Ungarie. Au fost mari politicieni, filantropi, susținători ai culturii.

Tradiția familiei Mocioni ne spune că doi frați Mocioni s-au refugiat din Moscopole și s-au înrolat sub steagurile armatelor creștine. Unul a căzut în lupta de la Zenta (1697), iar celălalt, preotul Petru, a servit ca duhovnic în tabăra principelui Eugen de Savoya și a pierit și el în una din multele lupte care s-au dat pentru eliberarea Timișoarei și a Banatului de sub jugul turcesc. E probabil că, la sfârșitul veacului al XVII-lea, unii membri ai familiei au fost constrânși să-și părăsească patria ca să-și scape viața și averea și că cei doi frați au luptat în armatele eliberatoare ale principelui Eugen. Fapt istoric incontestabil, ce rezultă dintr-un arbore genealogic de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, e însă că un Constantinus Motsonyi, presbiter greco-neunit (Presbiter sau

Popa Gr. n. Unitus), a venit în anul 1747 din Macedonia în Ungaria (*Anno 1747 ex Macedonia in Hungariam advena*) și a murit la Pesta, la vârsta de 110 ani (*Pestani mortuus aetatis suae anno 110*).¹

Preotul Constantin Mocioni a avut – ne informeaza genealogia – 5 fii (*5 filios habens*), dintre care numai doi sunt amintiți și cu numele: Andrei, înobilat, și Mihai, care, pe lângă numele de Motsonyi poartă și pe cel de Popovits, pentru că – se notează în genealogie – tatăl lor a fost preot (*Popovits ideo dicti quod avus Popa fuerit*). Numele de Popovits/Popovics/Popovich (Popovici), alături de cel de Motsonyi/Mocsonyi, e trecut și în diplomele lor de înobilare. Cunoaștem însă și pe al treilea fiu al preotului Constantin Mocioni, cu numele Petru, care nefiind, probabil, căsătorit, prin testamentul său din 14 aprilie 1759, instituie drept moștenitor universal al său pe fratele mai mic, Andrei („constituire meinen jungen Bruder Andream Popovich zum universal Erben ein”), cu obligația să dea bătrânului lor tată, cât timp va trăi, „una suta floreni anual” și să împlinească următoarele legate pioase (*pia legata*): 1. Spitalului din Pesta: 100 fl.; 2. Bisericii parohiale din Pesta: 100 fl.; 3. Bisericii Sf. Gheorghe din Pesta: 100 fl.; 4. Bisericii din Ierusalim: 100 fl.; 5. Sf. Munte din Turcia: 100 fl.; 6. Bisericii Sfântului Atanase din Moscopol, locul său de naștere („auch in mein Geburths-Orth Moscopol vermache ich der Kirchen St. Atanasii”): 100 fl.; 7. Școlii de acolo: 100 fl.²

Fiii preotului Constantin Mocioni au găsit în capitala Ungariei un teren prielnic profesiei lor de comercianți. Făcând negoț în stil mare (*amplum commercium exercendo*), prin iscusința și hărnicia lor au ajuns la o bună stare materială, numărându-se printre fruntașii breslei negustorești și printre membrii de seamă ai coloniei „grecești” din Pesta. Mihai și Andrei, fiind căsătoriți, sunt străbunii celor două linii, separat înobilate, în care se ramifică familia Mocioni la sfârșitul secolului al XVIII-lea.³

Andrei, cel mai tânăr, întemeietorul liniei Mocioni de Foen, cere, în 1780, și obține de la împăratul Iosif al II-lea moșia Foen din Banat, ca donație mixtă, adică plătită în parte și cu bani.

Căzând însă victimă unui atentat, în ziua de 17 noiembrie 1782, când a fost împușcat prin fereastră, în casa administratorului său domenal din Foen, de glonteale unui criminal, diploma nobilitară, cu data de 28 februarie 1783, a fost eliberată fiilor săi: Petru, Constantin, Ioan și Naum Mocsonyi *aliter* Popovich. Cum însă Iosif al II-lea nu s-a încoronat rege al Ungariei și astfel nu a depus jurământ pe Constituția ei, această diplomă nobiliară a fost confirmată printr-o nouă diplomă, eliberată la 10 mai 1805 de împăratul și regele Francisc I.⁴

Celălalt frate mai mare, Mihai, care dobândește vie, case și pământ în Tokay, orașelul cu vinuri renumite din nordul Ungariei, e străbunul liniei „de Mocioni”. Harnicii săi fii: Petru, Dimitrie, Gavril, Ioan și Mihai Popovics *alias* Motsonyi sunt distinși, pentru meritele lor militare, prin diploma din 1 iunie 1798, a împăratului Francisc I, cu privilegiul de „nobili armaliști”, adică fără donațiunea unei moșii.

În diplomele nobiliare ale ambelor linii, numele Muciant/Moceani/Mocioni al membrilor înobilati ai familiei e scris cum se pronunță, cu ortografie ungurească Motsony/Mocsonyi, la care s-a adăugat și cel de Popovics (Popovici), pentru descendența lor din preotul Constantin Mocioni. Mihai Mocioni (decedat prin 1789),

¹ Teodor Botiș, *Monografia familiei Mocioni*, Editura Mirton, Timișoara, 2003, p. 26.

² G. Istrati, *Călătoriile la românii din Macedonia*, ediția Academiei Române, București, 1911, p. 22.

³ *Ibidem*, p. 28.

⁴ Ioan Caragiani, *Studii asupra Românilor din Peninsula Balcanică*, 1891, p. 105.

întemeietorul liniei armaliste, s-a căsătorit, în 1761, cu Eva de Kefala, fiica nobilului Ioan de Kefala senior și a soției sale, Ecaterina Pesthy, *alias* Zivkovicz, cu proprietăți în Komaron, casă la Pesta, case, vii și pământ arabil în Tokay, Teteny și Tarczal.⁵

În timp de 28 de ani, cât a durat viața lor familială, s-au născut 16 copii, din care au rămas în viață 5 fii: Petru, Gavril, căpitan Dimitrie, Ioan, căpitan (Rittmeister) Mihai și 3 fete: Maria, măritată cu baronul Mihaiu Horvath, Elena, măritată cu Naum Dera, și Ecaterina, căsătorită cu Pellenga Diamandi.

După moartea (la 30 Aprilie 1808) energice și vrednicei lor mame, Eva, văduvă timp de 19 ani, „care n-a făcut lux, ci și-a aflat fericirea îngrijind de copiii, pe care i-a crescut în frica lui Dumnezeu”, frații moștenesc averea rămasă de la părinți, evaluată la 178.555 florini. Ioan, în 1805, când a împlinit douăzeci și patru de ani, și-a luat o parte de moștenire, începând să se ocupe cu negoțul. Frații Petru, Gavril și Dimitrie nu și-au împărțit averile moștenite, ci le-au gospodărit împreună.⁶

Prin testamentul său, din 2 februarie 1822, căpitanul Dimitrie își lasă întreaga sa avere lui Gavril, cu care a lucrat împreună la sporirea ei. Dacă în răstimp ar deceda, o va moșteni Mihaiu, care în războaiele cu Napoleon a făcut cinste familiei și țării, cu condiția să poarte de grijă celor patru orfani ai lui Petru, decedat la 26 decembrie 1814, și să le dea o bună creștere. Dacă Mihaiu se va însura, jumătate din avere va reveni orfanilor, iar cealaltă jumătate copiilor pe care i-ar avea din căsătoria sa. Bisericii „grecești” din Tokay și săracilor acelei biserici, le lasă câte 100 florini.⁷

Un testament identic a făcut, la timpul său, și Gavril și astfel averile acestor frați, fără descendenți, le-au moștenit orfanii lui Petru.

Petru Mocioni, cel mai bătrân dintre cei cinci fii ai lui Mihai Mocioni, după ce și-a terminat studiile la liceul piariștilor din Pesta, fiind primul între colegii săi de clasă, s-a căsătorit cu Ecaterina de Kardcsanyi (Caracioni) și a avut doi fii, Alexandru și Mihai, și două fiice, Maria și Eva. Alexandru moare tânăr și astfel partea bărbătească a acestei linii e redusă, la începutul secolului al XIX-lea, la un singur bărbat, Mihai (născut în 8 noiembrie 1811; decedat în 14 octombrie 1890). Mihai Mocioni studia Dreptul la Academia din Kassa (Cașovia sau Kosice). Terminându-și studiile, îl aflăm candidat (*adlatus*) în cancelaria avocatului Andrei Nedeczky din Pesta, iar la 23 ianuarie 1832 intră practicant în administrația județului Pesta.⁸

La 2 februarie 1836 se căsătorește cu Ecaterina, fiica lui Ioan Mocioni de Foen și a soției sale, Iuliana Panaiot. Din această căsătorie se nascură 5 băieți și o fată: Ioana, născută în septembrie 1836, Petru, născut în 22 septembrie 1837, Iuliu, născut la 13 martie 1839, Sever, Alexandru și Eugen, din care rămân în viață numai cei doi mai tineri: Alexandru (decedat la 1 aprilie 1909) și Eugen (decedat la 26 mai 1901). Alexandru Mocioni, căsătorit în 1880 cu văduva Elena Mocioni de Foen, născută Somogyi de Gyongyos (1840-1915), n-a avut descendenți.⁹

Eugen Mocioni, căsătorit în 28 iunie 1882 cu Terezia Horvath de Zalaber, fiica generalului și consilierului intim Ioan Horvath de Zalaber (1828-1905) și a soției sale, Emanuela, baroneasă de Coletti, a avut cinci copii: Ecaterina, născută în 24 iunie 1883, măritată în 19 ianuarie 1917 cu contele Eugen Teleki; Eugenia, născută în 20 septembrie

⁵ *Ibidem*, p. 110.

⁶ *Ibidem*, p. 122.

⁷ *Ibidem*, p. 138.

⁸ „Gazeta Transilvaniei”, Nr. 42, 1854, p. 12.

⁹ *Ibidem*, p. 13.

1884, decedată la 5 august 1937; Petru, născut la 26 august 1885, decedat la 25 iunie 1915; Alexandru, născut la 8 martie 1887, decedat la 22 august 1926; Ioan (Ionel), născut la 20 martie 1893, decedat la 3 octombrie 1930.

Prin moartea lui Ionel Mocioni, fost prefect al județului Severin, linia armalistă a familiei de Mocioni se stinge în descendența ei bărbătească.

Andrei Mocioni, seniorul ramurei cu predicatul „de Foen”, și-a sfârșit în mod tragic laborioasa sa viață.¹⁰ Căsătorit cu Ecaterina Cojoca (decedată la 12 aprilie 1824), a avut patru fii: Petru, Constantin, Naum și Ioan, membri fruntași ai coloniei macedoromâne din Pesta. Naum (decedat 29 iunie 1807) e unul din frunțașii și ctitorii bisericii „greco-romane” din capitala Ungariei. Cei trei nu au avut descendenți. Al patrulea, Ioan (1780-1854), s-a căsătorit în 1804 cu Iuliana de Panaiot (1787-1858); exemplara lor viață familială a fost dăruită cu 18 copii, din care rămân în viață 5 băieți, Petru, Andrei, Antoniu, George și Lucian, și 2 fete: Ecaterina, măritată, în 1836, ultimul vlăstar al ramurei ce se mutase la Tokay, și Ana, măritată în 1845 cu agentul de Curte, dr. Ioan Dobran.¹¹

Dintre fiii lui Ioan Mocioni de Foen, Petru (1808-1858), asasinat mișelește, Andrei (1812-1890), căsătorit în 1859 cu Laura Cernovici, fiica lui Petru Cernovici de Macea și Orosinul mic, și Lucian (1826-1854), care era în pragul căsătoriei sale cu una din fetele baronului Gheorghe Sina, când a căzut victima unui accident, n-au avut descendenți.

Antoniu (1816-1890), căsătorit cu văduva Iosefina, contesă Sztáray (născută baroneasă Brudern), a avut doi fii: Zeno (1842-1905) și Victor (1845-1904), dintre care cel din urmă n-a întemeiat familie. Gheorghe (1823-1887), căsătorit în 1859 cu Elena Somogyi de Gyongyos (1838-1915), a avut două fiice: Livia, născută în 21 februarie 1860 și măritată, în 1880, cu contele Andrei Bethlen (decedat în 1898), fost ministru al agriculturii în Ungaria, și Georgina, născută în 15 septembrie 1867 și măritată cu contele Rudolf de Bissingen și Nippenburg (1857-1905), membru de drept în Casa (Camera) Magnaților.¹²

Din căsătoria lui Zeno Mocioni de Foen, fiul lui Antoniu, cu baroneasa Maria Fischer de Szalatnyay, Budamer și Macsko, văduva contelui Béla Sztáray, s-a născut, la 1 februarie 1882, Antoniu Mocioni de Foen, ultimul vlăstar de sex bărbătesc al acestei linii.

Andrei Mocioni s-a născut în 27 iunie 1812, fiind al doilea fiu al seniorului Ioan Mocioni de Foen și al soției sale, Iuliana Panaiot. În familie, unde se mai vorbea dialectul macedoromân, primi o educație aleasă și românească, influențată fără îndoială și de curentul național ce s-a născut și manifestat în primele decenii ale veacului trecut, în viața culturală și socială a coloniei române din capitala Ungariei.

Studiile secundare și universitare le-a făcut în Budapesta. Terminându-și, în anul 1832, examenul de drept, a fost introdus în gospodăria moșiei familiale din Foen. Intră în viața publică la 1836, în vârstă de 26 ani, fiind chemat la slujba de viconotar (subsecretar) la prefectura județului Torontal. În 1843 e ales primpretor (protojude districtual). Prin distinsele sale calități personale și prin activitatea pe care o are în aceste funcții, în curând se angajează la rolul de conducător în viața publică a județului. În dezbaterile ce aveau loc în parlament și în adunările județene (congregațiile comitatense) între cele

¹⁰ Vincențiu Babeș, *Notițe biografice asupra vieții și activității decedatului Andrei Mocioni*, în „Analele Academiei Române”, ser. II, tom. IV, București, 1883, pp. 355-356.

¹¹ *Ibidem*, pp. 360-363.

¹² Teodor Botiș, *op. cit.*, p. 30.

două curente, conservator-progresist și liberal-revoluționar, Andrei Mocioni se alătură Partidului conservator-progresist.¹³

În timpul evenimentelor politice, provocate de Revoluția și războiul civil din 1848-1849, Andrei Mocioni, împreună cu frații săi, se alătură curentului național și dinastic, ce se manifesta și în Marea Adunare Națională de pe Câmpia Libertății din Blaj, în opoziție cu curentul ce domina Marea Adunare a românilor bănățeni, care a avut loc la 27 iunie 1848, în Lugoj, ai cărei conducători, în frunte cu Eftimiu Murgu, ademeneți de frumoasele principii și promisiuni de libertate, fraternitate și egalitate ale maghiarilor, credeau că-și pot afirma drepturile lor bisericești și naționale cu sprijinul kosuthiștilor revoluționari. Cum prin această atitudine Andrei Mocioni ajunge în opoziție cu năvalnicul curent revoluționar, a fost silit să se refugieze din țară și să-și lase averea în mâna insurgenților.¹⁴

După înăbușirea revoluției și pacificarea țării, în urma insistențelor fruntașilor români și îndeosebi ale episcopului Andrei Șaguna, guvernul din Viena îl cheamă la postul important de „comisar suprem districtual” al provinciei Banat. În această calitate, reorganizează provincia dezorganizată în timpul războiului civil și așează în funcții publice o mulțime de români.

Dar politica Vienei față de „credinciosul” său popor român, care, în anii 1848-1849, își varsă sângele pentru împăratul detronat de maghiarii revoluționari, drept răsplată, a fost de a-l da pe mâna reacțiunii sistemului absolutist din 1850-1860, ceea ce a creat pentru Andrei Mocioni o situație de imposibilitate morală, care îl determină să demisioneze, în 1852, din înaltul post ce îndeplinise, spre mulțumirea întregii populații din Banat. Tot în acest an a părăsit Viena și fratele său Petru, care a fost chemat acolo în 1848, adânc marcat de ținuta perfidă a miniștrilor imperiali, care ascultau, dar nu împlineau cererile și postulatele juste ale națiunii române, dispunând tocmai contrariul.¹⁵

Retragerea fraților Mocioni din serviciul statului era un protest contra atitudinii bărbaților de stat din Viena, care credeau că serviciile credincioase ale poporului român făcute Monarhiei sunt suficient răsplătite cu recompense personale. Pentru a atenua efectul ei descurajator în opinia publică românească, Andrei Mocioni a fost rugat să primească în anul următor, 1853, președinția Comisiunii centrale din Timișoara, însărcinată cu introducerea cadastrului în Banat, iar fratele său, Petru, e numit consilier la Curtea de Casație din Viena. Situația politică neschimbându-se și miopia politică a bărbaților de stat austrieci urmându-și cursul, Andrei și Petru Mocioni se retrag, în 1856, definitiv din serviciul statului.¹⁶

Petru a avut un sfârșit tragic. La 1 octombrie 1858, a fost asasinat de portarul casei sale din Pesta. Andrei se retrase la moșia sa din Foeni și, în anul 1859, se căsătorește cu Laura Cernovici (Csernovics), fiica seniorului Petru Cernovici (Csernovics) de Macea și Orosinul Mic (Kis Orosz), ultimul comite timișan, care se considera descendent din familia patriarhului sârbesc Arsenic Cernoievici, din Ipec, emigrat în 1690 din Serbia veche, cu 40.000 familii sârbești, în ținuturile de jos ale Ungariei. Câștigându-și libertatea de acțiune, Andrei Mocioni intră cu tot devotamentul și entuziasmul caracterului său în luptele provocate de mișcările politice contemporane în situația politică, bisericească și

¹³ G. Diaconovich, *Enciclopedia Română*, Tom. III, pp. 304-305.

¹⁴ *Ibidem*, pp. 309-310.

¹⁵ „Telegraful Român”, Nr. 40-41, 1858, p. 10.

¹⁶ „Gazeta Transilvaniei”, Nr. 19, 1860, p. 15.

națională a poporului român din Monarhia habsburgică.¹⁷

Dezastrul suferit de Austria în 1859, la Magenta, Solferino, precum și criza financiară tot mai grea, determină factorii conducători ai Monarhiei să se gândească la schimbarea sistemului și la o reorganizare pe baze corespunzătoare realităților și vremurilor.

În acest scop, Senatul imperial, ce funcționa în baza Patentei imperiale din 13 aprilie 1851 și se compunea din 15 membri, între care 3 arhiduci, a fost completat cu 45 de reprezentanți, consilieri imperiali extraordinari, chemați, nu aleși, ai popoarelor Monarhiei. Ca reprezentant al românilor din Principatul Transilvaniei a fost invitat și numit episcopul Andrei baron de Șaguna, al bucovinenilor baronul Nicolae Apostol de Petrino, iar al celor din Banat și Crișana, Andrei Mocioni de Foen – toți trei de origine macedoromână.¹⁸

Ajutorarea sistematică a tinerimii române de la școlile din țară și străinătate de către familia Mocioni a început pe la anul 1859, respectiv, 1861. În acest timp, Mocioni a chemat la Foeni pe prietenul său, Vincențiu Babeș, și discutând posibilitățile și modalitățile de realizare, elaborară împreună „planul subvenționării literaturii române și ajutorării tinerimii studioase”. Andrei Mocioni, seniorul familiei, câștigă pentru acest scop și pe frații săi, Antoniu și Gheorghe, și pe sora sa, Ecaterina, și astfel cota destinată scopurilor de binefacere în bugetul lor familial creștea an de an, ajungând, pe la 1867, la suma anuală de 10.000 florini (25.000 franci), la care Andrei Mocioni, capul familiei, contribuia cu rate duble.¹⁹

Dărnicia lui Andrei Mocioni, deși el nu avea altă sursă de câștig decât moșia sa din Foeni, modestă în ierarhia latifundiilor, se manifestă și față de „sărmanul nostru popor”, apăsător de sărăcie și lovit de nenorociri. În anul 1863, an cu secetă și foamete, filantropia și grija lui, făcând chiar datorii, a hrănit cu pâine 400 familii din Foeni.

În timpul șederii sale la Viena, în calitate de membru în Senatul imperial, Andrei Mocioni se convinge tot mai mult de marea necesitate a unui organ publicistic, care să apere, chiar în centrul Monarhiei, cauza națională și să dea impulsul politicii românești. Se simțea nevoia unui ziar național și independent, nu atât pentru marele public, la care din pricina analfabetismului nu putea să pătrundă încă presa, ci pentru cărturarii români, care erau, în majoritate, formați în școli străine, și nu aveau nicio educație politică românească.²⁰

Andrei Mocioni comunică lui V. Babeș hotărârea sa de a înființa un mare ziar românesc în capitala Imperiului, care să susțină și să apere drepturile poporului român și să promoveze ideea națională, în opinia publică românească.

Ziarul proiectat a luat ființă abia în ziua de Paște, 3/15 Aprilie 1866, când a apărut la Viena, sub auspiciile familiei Mocioni, sub titlul „Albina”, director fiind V. Babeș, iar redactor responsabil, tânărul bihorean Gheorghe Popa, doctor în drept, mai târziu consilier în secția școlară a Consistoriului eparhial ortodox român din Arad. „Albina” apărea de trei ori pe săptămână. Tonul gazetei, la început moderat, a devenit, din cauza provocărilor maghiare, tot mai energic și intransigent, proclamând față de „Daco-România morală, culturală, una și indivizibilă”. Guvernul maghiar retrăgându-i, la 1869, „debitul poștal”, îi face imposibilă intrarea în Ungaria. V. Babeș, care în acest an

¹⁷ *Ibidem*, p. 17.

¹⁸ Teodor. V. Păcățianu, *Cartea de Aur*, vol. II, p. 46.

¹⁹ *Ibidem*, p. 48.

²⁰ Ilarion Pușcariu, *Mitropolia Românilor din Ungaria și Transilvania*, pp. 129-133.

este destituit din postul său de consilier la Curtea de Apel, pentru atitudinea sa politică, lipsit chiar și de dreptul la pensie, mută ziarul la Pesta; acolo publicația continuă să apară până în anul 1877, când, în urma multor persecuții și procese de presă, trebuie să-și înceteze apariția.²¹

Meritele, binefacerile și patriotismul lui Andrei Mocioni și-au găsit răsplata și recunoașterea când a fost ales membru al Academiei Române.

Cea mai importantă personalitate a acestei familii istorice este Alexandru Mocioni, născut în 4 noiembrie 1841, la Pesta.

El și-a uimit contemporanii prin profunda gândire politică, erudiție și inegalabilă generozitate de „mecenat” – toate aceste calități fiind puse în slujba afirmării etniei românești, aflată sub stăpânirea dualismului austro-ungar. În acest sens, ceea ce a rămas mai puțin cunoscut, până în prezent, este aprecierea emblematică pe care i-a făcut-o Mihai Eminescu, în ziarul „Timpul” (din 13 iunie 1881, p. 1), apreciindu-i temeinica pregătire intelectuală și judicioasa orientare politică, Mocioni fiind, totodată, „cunoscut pentru înalta sa onorabilitate”. Genialul gazetar de la „Timpul”, prețuind conținutul unei *Scrisori a lui Mocioni către alegătorii din Lugoj*, afirma că: „Punctul său de vedere, dovedind o cugetare vastă și adâncă asupra întregii dezvoltări a Ungariei, merită a fi comunicat cititorilor noștri”. Și, înainte de a reproduce scrisoarea în „Timpul”, Eminescu scrie în notița sa lămuritoare: „... putem felicita pe românii bănățeni că au între ei un barbat c-o atât de înaltă cultură și așa de largi vederi”²².

Bănățenii au fost conștienți că Alexandru Mocioni este personalitatea providențială pentru ei și, de aceea, și-au manifestat, întotdeauna, întreaga lor adevărată adeziune pentru el, devoțiunea exprimând-o mai ales în împrejurarea luptelor electorale pentru Dietă (parlamentul Ungariei). Alesul lor s-a impus ca deputat de excepție, apărând în ochii opiniei publice drept „atlet al libertății”, cum a fost numit într-o cunoscută publicație maghiară a vremii. E vorba de ziarul „Hon”, din 3 iulie 1870, în care se consemnează că:

Vorbirea de proiectul de lege municipal (...) aici vorbește „atletul libertății” și vorbește în tonul adevăratei convingeri și însuflețiri, folosind, în decurs de mai bine de un ceas și jumătate, mai mult cauzei sale naționale, decât toate discursurile răutăcioase de până acum²³.

Din activitatea parlamentară a lui Alexandru Mocioni reținem:

În 1865, la vârsta de 24 de ani, Al. Mocioni – cu un proaspăt doctorat în științe juridice – a intrat în viața publică, fiind ales deputat în Dietă de către votanții circumscripției Rittberg (Torac).

În perioada 1865-1869, Parlamentul Ungariei avea în atenție, potrivit doleanțelor monarhului, spinoasa „chestiune a naționalităților”. În vederea informării în această problemă, tânărul deputat Al. Mocioni a efectuat o temeinică documentare juridică în Belgia și Elveția. Dar, pentru că în Dietă a fost acceptat proiectul deputatului maghiar Francisc Deak, iar deputații români, în semn de protest, au părăsit camera, Al. Mocioni n-a mai avut posibilitatea să-și prezinte opinia, fundamentată pe baza materialului documentar adunat din Belgia și Elveția. Opinia respectivă o să și-o exprime în discursurile rostite în agitata atmosferă a ședințelor parlamentare (dietale), ținute în zilele de 24-29 noiembrie 1869, cu ocazia discuțiilor asupra proiectului de lege pentru

²¹ Gh. Barițiu, *Istoria Transilvaniei*, vol. III, p. 50.

²² Valeriu Branisce, *Pagini Răzlețe*, pp. 163-164.

²³ Teodor V. Păcățianu, *op. cit.*, vol. IV, pp. 463-464.

„egala îndreptățire a naționalităților din Ungaria”; el intervine în dezbateri, în calitate de reprezentant al Clubului naționalităților.

Larga lui viziune politică a fost învederată și în alte împrejurări ale dezbaterilor parlamentare, Al. Mocioni aducându-și contribuții esențiale în privința conceperii reformei administrative a comitatelor (județelor) din anul 1870, precum și a elaborării legii electorale, în 1872.

În 28 februarie 1869, Al. Mocioni, acceptând mandatul de candidat acordat de lugojeni pentru alegerile parlamentare, și-a prezentat programul politic în fața adunării electorale din Lugoj. În „Albina”, nr. 21 din 1863, se arată că „... înseși neromânii adunați ca să vadă și să audă pe vestitul domn Mocioni, nu putură a nu-și exprima admirația lor pentru libertatea principiilor desfășurate”²⁴. Cu toată zădărnicea avută din partea autorităților guvernamentale, în 22 aprilie 1869, lugojenii l-au ales pe Al. Mocioni deputat în Dietă, pentru legislatura din 1869-1872. Perceperea obiectivă a programului său politic este cu atât mai evidentă, cu cât trebuie să ținem seama că, pe atunci, în Lugoj doar 184 de români aveau drept de vot, restul de 460 de voturi obținând de la alegători de altă naționalitate.

În 24 iunie 1872, Alexandru Mocioni a fost ales deputat de către circumscripția electorală a Radnei, comitatul (județul) Arad. În ședința inaugurală a legislaturii parlamentare 1872-1875, „chestiunea naționalităților” nici n-a mai fost amintită. Apoi, pe parcursul acestei legislaturi nu s-au mai putut manifesta reprezentanții națiunilor nemaghiare. Având în vedere o asemenea situație, Al. Mocioni, în 18 aprilie 1874, a renunțat la mandatul de deputat și a părăsit, pentru totdeauna, parlamentul din Budapesta. În continuare va adopta ca strategie politică pasivismul, adică refuzul liderilor români de a face parte din Dieta Ungariei.²⁵

În istoria modernă a românilor pe un loc însemnat se situează Adunarea Națională din Timișoara, din 7 februarie 1869, la care au participat vreo 600 de fruntași ai românilor – mobilizați de Mocioneștii Antoniu, Gheorghe, Alexandru, Zeno, Eugen și Victor – și ai sârbilor, în frunte cu vestitul lor lider Svetozar Miletici. La această „conferință frățească”, al cărei scop era „dezvoltarea luptei pentru naționalitate”, Alexandru Mocioni a propus înființarea unui „partid național de sine stătător”. Propunerea fiind aprobată în unanimitate, Al. Mocioni a prezentat Programul politic al Partidului Național. Pe baza proiectului de moțiune comunicat de V. Babeș, adunarea din 7 februarie 1869 a hotărât alegerea unui Comitet Central al Partidului Național. Președinte al acestuia a fost ales Alexandru Mocioni.²⁶

Alexandru Mocioni „cu a cărui minte – după cum arăta Nicolae Iorga – ne putem mândri”, a fost întotdeauna un îndrumător de nădejde al vieții politice românești din Monarhia austro-ungară. Așa se explică prețuirea și prietenia de care s-a bucurat din partea ilustrului om politic și gânditor Take Ionescu, care i-a vizitat pe Mocionești la Căpâlnaș, Birchiș și Bulci, fiind interesat să primească informații privind situația politică, economică și culturală a românilor din Monarhia austro-ungară, întreținându-se în acest sens îndeosebi cu Al. Mocioni. În acest context poate fi înțeleasă motivația invitației pe care regele Carol I i-a făcut-o să-l viziteze la Sinaia, în anul 1892. Desigur că regele dorea să cunoască care este orientarea politică a Partidului Național Român, în perioada „constituționalismului” maghiar când, la ordinea zilei, începuse să

²⁴ *Ibidem*, vol. V, pp. 43-44.

²⁵ Iosif Vulcan, *Istoricul societății pentru fond de teatru român*, în „Familia”, Nr. 23-24, 1899, pp. 267-268.

²⁶ *Ibidem*, p. 269.

fie problema Memorandumului.²⁷

Din inițiativa lui Alexandru Mocioni, la Timișoara s-a înființat ziarul „Dreptatea”, al cărui director a fost dr. C. Diaconovici, iar redactor responsabil, dr. Valeriu Branște. Primul număr al acestei publicații a apărut în 25 decembrie 1893/6 ianuarie 1894. Programul „Dreptății” conținea concepția politică a cititorului ei, bazată pe dreptate și încredere reciprocă între naționalitățile din Monarhia austro-ungară. Un merit aparte al acestui ziar a constat în campania de presă dusă în apărarea memorandiștilor. Fiind un bun credincios, Al. Mocioni a prețuit Biserica și a sprijinit-o pe tot parcursul vieții sale. I-a apreciat fundamentalul rol în viața națiunii. El a făcut parte din corporațiuni reprezentative, precum Sinodul (adunarea) eparhial din Caransebeș, Congresul Național Bisericesc (reprezentând circumscripția electorală a Lugojului) și Consistoriul Mitropolitan din Sibiu. Al. Mocioni și membrii familiei sale au dăruit enorma sumă de 60.000 de coroane pentru zidirea Catedralei din Sibiu.²⁸

De numele lui și al familiei sale sunt legate și substanțialele donații pentru fondul liceului din Brad (12.000 coroane), fondul cultural al arhidiecezei din Sibiu (50.000 coroane aur) și pentru Alumneul Român Național din Timișoara.

În privința sprijinirii tineretului studios, dărnicia Mocioneștilor a devenit proverbială, membrii acestei familii acordând permanent burse pentru zeci și zeci de studenți. Ca membru fondator al Societății pentru Fond de Teatru Român, la înființarea acesteia Al. Mocioni a făcut o donație de 1.850 de florini.

Al. Mocioni și Zeno Mocioni au dăruit 24.000 de coroane aur pentru construirea clădirii Muzeului ASTREI din Sibiu. Având în vedere asemenea donații, Vasile Pârvan sublinia că „vrednicii nobili de Mocioni sunt cei mai mari binefăcători în viață ai românilor de peste munți”. În Adunarea Constituantă a Societății pentru crearea unui Fond de Teatru Român, ținută în 4 și 5 octombrie 1870, Al. Mocioni a fost ales vicepreședinte al acestei organizații, iar în octombrie 1876 devine președinte, funcție pe care o va avea până în 1882, când a fost ales președinte de onoare pe viață.²⁹

Din tinerețe și până la sfârșitul vieții sale, Alexandru Mocioni a fost patronul Societății Academice „Petru Maior” din Budapesta.

În semn de recunoștință pentru binefacerile din partea lui Al. Mocioni, Societatea „Petru Maior”, în localul său din Budapesta, a dezvelit, în 4 noiembrie 1906, un bust al generosului patron, realizat de sculptorul Alexandru Liuba din Măidan.

În anul 1906, Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român (ASTRA) s-a extins în Banat, acest fapt fiind marcat de adunarea generală de la Lugoj. În această împrejurare, Al. Mocioni a avut o fascinantă intervenție, cuvântarea lui constituindu-se într-o convingătoare pledoarie întru susținerea „principiului solidarității naționale pe terenul cultural”. Adunarea generală a ASTREI de la Sibiu, din 21 și 22 septembrie 1901, l-a ales președinte. După doi ani, agravându-i-se tot mai mult starea sănătății, Al. Mocioni demisionează din funcția de președinte al ASTREI. În Adunarea generală din 21-22 septembrie 1904 a fost proclamat președinte de onoare al ASTREI, pe viață.³⁰

În anul 1872, Al. Mocioni a fost factorul hotărâtor al înființării Băncii „Albina” din Sibiu - cea dintâi instituție de credit și economii a românilor din timpul dualismului

²⁷ „Lucafăru”, An V, Nr. 21- 24, 1906, p. 472.

²⁸ V. Branisce, *Alexandru de Mocsonyi – Amintiri și aprecieri*, în „Transilvania”, Nr. 3/1909, p. 150.

²⁹ Teodor V. Păcățianu, *op. cit.*, vol. VII, p. 718.

³⁰ *Ibidem*, p. 762.

austro-ungar. Până în luna mai 1874, Al. Mocioni a avut funcția de președinte al Consiliului de administrare al „Albinei”.

Alexandru Mocioni a fost un erudit filosof, cu o gândire adâncă și judecată extrem de pătrunzătoare. În acest sens sunt grăitoare și lucrările sale filosofice: *Conștiința națională* (în Almanahul Societății Academice „România Jună” din Viena - 1883); *Problema vieții* (articol scris în 1895 și publicat în Almanahul Societății „Petru Maior” din Budapesta); în mod special, *Religiunea și știința* (Sibiu, 1905; versiune germană, Viena, 1906).³¹

Este surprinzătoare activitatea lui de muzician (pianist) și compozitor. Amintim dintre compozițiile sale: *Pensées Fugitives* pour le piano (1864) și două *Caiete*, fiecare cuprinzând câte șase compoziții lirice. Acestea li se mai adaugă trei *Sonate* și un *Cântec de leagăn*, rămas în manuscris.

Al. Mocioni, pe cât a fost de apreciat în timpul vieții, pe atât a fost de modest. Nevrând măririi, a refuzat funcții înalte în aparatul de administrație austro-ungar, cum a fost aceea de secretar de stat. În ultima parte a vieții, Academia Română l-a înștiințat că dorește să-l primească în rândurile sale. Fiind deja bolnav și știind că nu va putea merge la București, la ședințele înaltului for științific și cultural al țării, a refuzat titlul de academician.³²

S-a stins din viață la Birchiș, pe 1 aprilie 1909. Înalta față bisericească, dr. Miron Cristea, în panegiricul rostit la înmormântarea lui Al. Mocioni, a pus în lumină o seamă din îmbelșugatele calități ale celui atât de mult regretat de întreaga românită. Între altele, spunea că: „Alexandru Mocioni n-a fost rege, dar a fost regele gândirii luminate și judecății înțelepte în toate treburile noastre obștești – din ultimele decenii”³³.

În anul 1936, în Parcul Central din Timișoara i s-a ridicat un bust realizat de sculptorul C. Medrea. La dezvelirea monumentului au participat mii de oameni. Probabil că în anul 1949 (când se împlineau patru decenii de la moartea lui Alexandru Mocioni) autoritățile comuniste, în stupida lor râvnă de a „reconsidera” („a epura ideologic”) statutele necorespunzătoare din punct de vedere politic, au distrus bustul lui Al. Mocioni. Se știe, din informațiile de la martorii evenimentelor din anii '50 ai secolului XX, că bronzul aceluși bust a fost folosit la făurirea peștilor de metal din Piața Operei din Timișoara.

La împlinirea a 100 de ani de la moartea lui Alexandru Mocioni, s-a făcut un cuvenit act reparatoriu, de dreptate, de pioasă cinstire a memoriei acestei personalități, prin ridicarea, în Parcul Central din Timișoara, a unui nou bust, realizat cu înalt profesionalism, de sculptorul Aurel-Gheorghe Ardeleanu. Bustul lui Alexandru Mocioni este în vecinătatea bustului lui Vincențiu Babeș (1821-1907), ridicat în Parcul Central în anul 1934. Cele două personalități au colaborat pe tărâm politic, având același ideal istoric – cel al înfăptuirii unității naționale a neamului românesc. Potrivit mărturisirii sculptorului Aurel-Gheorghe Ardeleanu,

actualul bust a fost conceput ca să intre în dialog cu cel al lui Vincențiu Babeș, iar soclul – ca o poartă întredeschisă a istoriei României. Fără acțiunile celor două personalități și ale altor intelectuali români din Ardeal și Banat, actul Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918 nu ar fi avut loc.

³¹ Teodor Botiș, *op. cit.*, p. 376.

³² *Ibidem*, p. 377.

³³ V. Branisce, *loc. cit.*, p. 147.

Ion CATANĂ

ARETHIA TĂTĂRESCU - UN DAR CULTURAL NEPREȚUIT PENTRU TÂRGU JIU

ARETHIA TATARESCU - A PRICELESS CULTURAL GIFT FOR TARGU JIU

Abstract: *Arethia Tatarescu was born on 16th September, 1889 into a well-to-do family of landowners and after a short while studying art (painting and piano) in Belgium, moved back to Romania where she met and married the man who was to become prime minister, Gheorghe Tatarescu.*

Gheorghe and Arethia Tătărescu bought land near Poiana Rovinari, where they built a mansion. Arethia carried out extensive activities to popularise traditions of the region.

As a sign of appreciation for work done to highlight the heritage of Gorj, Arethia Tătărescu was elected President of the National League of Romanian Women - Section Gorj. She worked tirelessly for the cultural and social development of Targu Jiu.

In 1935, she asked the sculptor Constantin Brancusi (born in Hobita, Gorj) to fulfil his dream in building a memorial in Targu Jiu for the heroes who had sacrificed their lives for the country in World War I. Known as The Monumental Sculptural Ensemble in Targu Jiu, it is today one of Romania's great cultural highlights.

For her countless social, cultural and humanitarian contributions, Arethia Tătărescu was awarded the title of Honorary Citizen of the City of Targu Jiu on 13 September 1936.

Fiică a unui proprietar de suprafețe agricole, Arethia Tătărescu (Piteșteanu) s-a născut la 16 septembrie 1889, în București. Rămasă orfană de la vârsta de 8 ani, pleacă împreună cu bunica și cu cei doi frați în Belgia. Cei doi frați, Gheorghe și Alexandru, și-au făcut studiile de agricultură în Belgia, respectiv, de drept și filosofie la Paris, iar Arethia a studiat, potrivit uzanțelor educaționale ale vremii, artele (pianul și pictura). Deși a absolvit conservatorul de muzică („pentru că așa a vrut bunica”¹), pasiunile ei au fost pictura și arta, în general.

Revenită în țară, în 1916, din pricina războiului, bunica cu cei trei nepoți și-au găsit adăpostul, un timp, pe Valea Tismanei, la o pensiune. Aici, Arethia îl cunoaște pe tânărul sublocotenent Gheorghe Tătărescu, al cărui regiment era cantonat în zonă: „Și a fost să fie ca soarta să-i unească pe acești doi oameni în preajma războiului, într-o mănăstire din Gorj”. În același an, 1916, are loc și căsătoria tinerilor, la Craiova – „și așa au pornit o viață de adâncă dragoste și de susținere unul pentru celălalt”.

După terminarea războiului, soții Tătărescu au făcut o vizită unei rude din Gorj și, plăcut impresionați de pitorescul locurilor, unde tradiția era ținută cu sfințenie, au răscumpărat moșia de la Poiana (Rovinari). Aici au amenajat reședința de vară a familiei, având în componență: Cula Poenaru-Tătărescu, casa de vacanță (casa Antonie Mogoș din Ceauru), biserica strămoșilor și mormintele acestora. Ansamblul Arhitectural Tătărescu a fost mutat ulterior de la Poiana la Muzeul de Arhitectură Populară din Gorj de la Curtișoara (21 iulie 2002).

Arethia a luat contact cu satul tradițional însoțindu-și soțul în călătoriile din timpul campaniei electorale din Gorj și după ce acesta a devenit președinte al filialei județene a P.N.L. Interesată de viața materială și spirituală a Gorjului, ea a încercat să conserve și

¹ Sanda Tătărescu-Negropontes, în *Brâncuși versus Brâncuși*, Editura Fundației „Constantin Brâncuși”, Targu Jiu, 2006, pp. 185-186.

să valorifice tot ce este reprezentativ și valoros, ocupând funcțiile de președinte al Ligii Femeilor Române din Gorj începând cu anul 1921, președinte al Societății Naționale Crucea Roșie – Filiala Gorj, înființată la 3 noiembrie 1939², în scopul desfășurării unor acțiuni de binefacere, și președinte al Societății Femeilor Ortodoxe din Gorj.

Prin Liga Femeilor Române, Arethia Tătărescu a realizat în Gorj conservarea artei naționale, dezvoltarea industriei casnice, atragerea femeilor la alte activități, îngrijirea monumentelor istorice etc. Concret, a promovat „mișcarea de redeşeptare a gustului pentru arta și portul românesc”³, prin atelierul de țesătorie, unde s-au realizat covoare apreciate în expoziții din țară și din Paris, Bruxelles, New York ș.a. Liga a strâns fonduri pentru construirea unei clădiri noi a muzeului (Foto 5), și s-a implicat în cinstirea memoriei eroilor județului, ridicând Mausoleul Ecaterinei Teodoroiu („monumentul-amiral”⁴) din Piața Primăriei, realizând și ridicarea din paragină a casei în care s-a născut eroina⁵, situată în Vădeni (Foto 6), restaurarea Casei memoriale Tudor Vladimirescu din Vladimiri – Gorj (Foto 7).

Din inițiativa Arethiei și a Ligii s-a ajuns la crearea, de către sculptorul Constantin Brâncuși, a Ansamblului Sculptural Monumental de la Târgu Jiu, inaugurat la 27 octombrie 1938.

Arethia Tătărescu s-a adresat primarului Târgu-Jiului:

Liga Națională a Femeilor Gorjene... a hotărât să dăruiască orașului o Coloană și un Portal de piatră, opere ale marelui sculptor Brâncuși... Dorința ligei este ca donațiunea să aibă următoarea destinație: crearea unei străzi care va purta numele „Calea Eroilor”, cale care va porni din preajma Jiului, trecând prin grădina publică, pentru a merge până la actualele cazărmi... La începutul acestei căi se va așeza portalul, iar pe promotorul ei lângă cazărmi, se va ridica „Coloana recunoștinței”, legându-se astfel amintirea locurilor pentru care au luptat Eroii gorjeni, cu ideea recunoștinței fără de sfârșit, simbolizată prin Coloană⁶.

Împlinirea creștinească a „Căii Eroilor”⁷ (Foto 8-10) s-a realizat prin construirea bisericii Sfinții Apostoli, desăvârșită cu contribuția și implicarea doamnei Arethia Tătărescu.

În manifestarea interesului pentru istoria Gorjului, conform presei vremii, Arethia Tătărescu a hotărât să cumpere prin Ligă terenul pe care se găseau rămășițele castrului roman de la Bumbești-Jiu, în vederea efectuării de săpături pentru reconstituirea vechii cetăți romane. Liga Femeilor Române din Gorj s-a implicat și în protecția și conservarea peșterii Baia de Fier.

La 3 noiembrie 1939, Arethia Tătărescu a fost aleasă președinte al filialei locale a Societății Crucea Roșie. În această calitate ea a propus, printre altele, organizarea spitalului pentru vremuri de război, implicându-se și în strângerea fondurilor pentru dotarea acestuia. Acțiunile Societății Crucea Roșie din Gorj au devenit exemplu pentru

² *** Inaugurarea localului și Adunarea Generală a Societății Crucea Roșie – Filiala Târgu Jiu, în „Gorjeanul”, XX, nr. 5-6, 8-14 februarie 1943, p. 5.

³ Mircea Smântănescu, Doamna Arethia Tătărescu, ocrotitoarea muncii și tradițiilor populare, în „Gorjeanul”, anul XV, nr. 1, 8 ianuarie 1938, p. 5.

⁴ Petre Popescu-Gogan, Milița Petrașcu, în „Portal-Măiastra”, Târgu Jiu, Anul I, nr. 3, 2005, p. 31.

⁵ Ion Mocioi, Ecaterina Teodoroiu, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1981, p. 119.

⁶ Arhivele Statului Târgu Jiu, fond Primărie, dosar 41/1937, inv. 41, f. 45; cf. Ion Mocioi, Brâncuși: Ansamblul sculptural de la Târgu Jiu, Comitetul pentru Cultură și Artă al județului Gorj, Târgu Jiu, 1971, p. 184.

⁷ Ion Mocioi, Brâncuși: ansamblul monumental „Calea Eroilor” (reeditare), Târgu Jiu, Editura Spicon, 2002, p. 123.

întreaga țară, iar meritul acestei activități, remarcată național, revine în mare măsură președintei, care a știut „să îmbine utilul cu frumosul, discretul cu dărnicia, energia cu executarea”, meritând respect și recunoștință.

Memoria Arethiei Tătărescu, cea care a dăruit simbolul municipiului Târgu Jiu, este păstrată astăzi prin acordarea statutului de Cetățean de onoare al municipiului (statut primit și în anul 1935) și prin denumirile date unui parc și unei străzi.

Casa (cula) familiei Gheorghe și Arethia Tătărescu a fost refăcută în 1924, pe moșia Poiana Rovinari, județul Gorj, proprietate cumpărată la 23 iunie 1919 de la Paulina Carabatescu (care la rândul ei o cumpărase, în 1898, de la Dincă Schileru). Inițial, aici fusese o construcție intrată în tradiție sub numele de „Cula Poenarilor”, denumire datorată lui Dincă Poenaru, descendent al lui Dragotă din Poiana, care a refăcut cula pe la 1821.⁸ Se presupune însă că ea ar fi fost ridicată de un Dobre Sârbu, probabil pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, însă tradiția și documentele i-au păstrat denumirea amintită mai sus.

Din punct de vedere arhitectural, cula de la Poiana se încadrează într-un întreg program, răspândit în toată Oltenia; acest tip a fost specific secolului al XVIII-lea și avea ca destinație supravegherea și apărarea în acele vremuri nesigure. Familia Tătărescu a refăcut această construcție, împreună cu biserica ce are hramul Sfântului Gheorghe și casa din lemn a vestitului meșter popular Antonie Mogoș din Ceauru, Gorj. Familia Tătărescu a amenajat aici un parc și l-a înzestrat cu câteva antichități romane aduse din județ, dar mai ales de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, transformând locul într-un spațiu autentic popular, de odihnă și relaxare. Între anii 1919 și 1950 familia va cunoaște aici clipe fericite, dar și triste.

Biserica complexului Tătărescu a fost ridicată inițial la începutul secolului al XIX-lea. Renovată și pictată în 1934-1935 (frontonul a fost pictat de Iosif Keber), ea a devenit paraclis al familiei. Aici, lângă biserică, în 1935, au fost aduse rămășițele pământești ale unicolorilor și părinților lui Gheorghe Tătărescu (Gheorghe și Dumitrana, respectiv, Nicolae și Speranța Tătărescu), peste mormântul acestora fiind așezată o placă de marmură neagră cu un ancadrament sculptat cu motive vegetale.

În 1937, în incinta complexului a fost strămutată și casa meșterului Antonie Mogoș din Ceauru, cumpărată de Arethia Tătărescu de la acesta.

După confiscarea proprietății de către autoritățile comuniste, casa și întregul complex au devenit casă de oaspeți pentru întreprinderile miniere din zonă, care au efectuat și câteva modificări, care însă n-au afectat construcțiile propriu-zise.

După prăbușirea regimului comunist în 1989, complexul a fost lăsat în paragină.

Prin protocolul încheiat la 5 martie 1997 între Compania Națională a Lignitului Oltenia, cu sediul în Târgu Jiu, și doamna Sanda-Maria Tătărescu-Negropontes (fiica Arethiei și a lui Gheorghe Tătărescu), s-a hotărât ca întregul complex arhitectural de la Poiana Rovinari să fie strămutat în cadrul Muzeului Arhitecturii Populare din Gorj, de la Curtișoara, oraș Bumbești-Jiu, județul Gorj. Acest lucru era necesar, deoarece existența sa era periclitată de exploatarea minieră, din imediata sa apropiere. Operațiunile de demontare, strămutare și reconstrucție s-au desfășurat în cursul anilor 2001-2002, de către firma de construcții S.C. EDUARD S.R.L. din Târgu Jiu.

Inaugurarea întregului complex și deschiderea lui spre vizitare a fost făcută în ziua de 21 iulie 2002, prilej cu care s-a vernisat și expoziția întocmită în memoria Arethiei și

⁸ „Gorjeanul”, XVI, nr. 48, 25 decembrie 1939, p. 12.

a lui Gheorghe Tătărescu.

În programul manifestărilor din acea zi au fost incluse: sfințirea bisericii Sfântu' Gheorghe și a celorlalte monumente, precum și un simpozion, având ca temă viața și activitatea lui Gheorghe și a Arethiei Tătărescu.

Foto 1. Arethia Tătărescu în apartamentul ei din conacul Tătărescu

Foto 2. Liga Femeilor Gorjene la inaugurarea ansamblului de la Târgu Jiu Constantin Brâncuși, Arethia Tătărescu (rândul al doilea, mijloc)

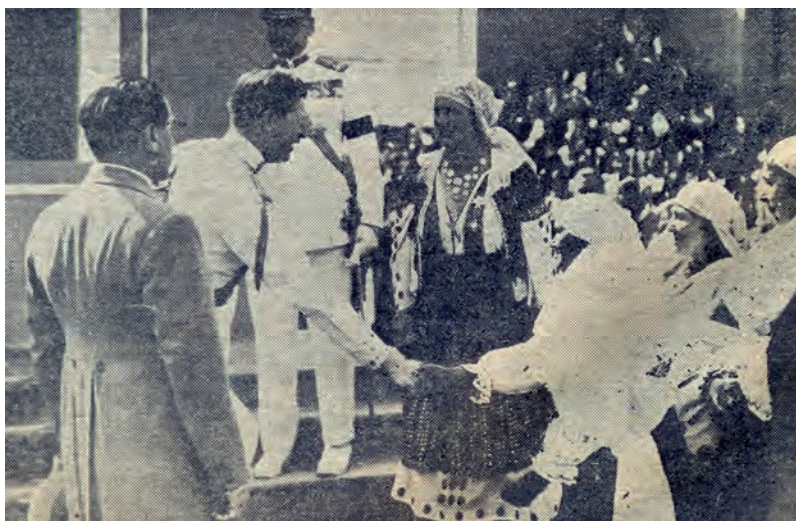

Foto 3. Regele Carol al II-lea, salutând-o pe mama Eroinei, încadrat de Gheorghe și Arethia Tătărescu

Foto 4. Arethia Tătărescu, Nisa Cămărășescu, oficialul Eugen Titeanu, mama Eroinei de la Jiu, pe treptele Mausoleului realizat de Milița Petrașcu, la inaugurarea din 8 septembrie 1935.

Foto 5. Liga condusă de Arethia Tătărescu a strâns fonduri pentru construirea unei noi clădiri a Muzeului Gorjului

Foto 6. Ridicarea din paragină a casei în care s-a născut Ecaterina Teodoroiu, situată în Vădeni – Gorj.

Foto 7. Restaurarea Casei memoriale Tudor Vladimirescu din Vladimiri – Gorj

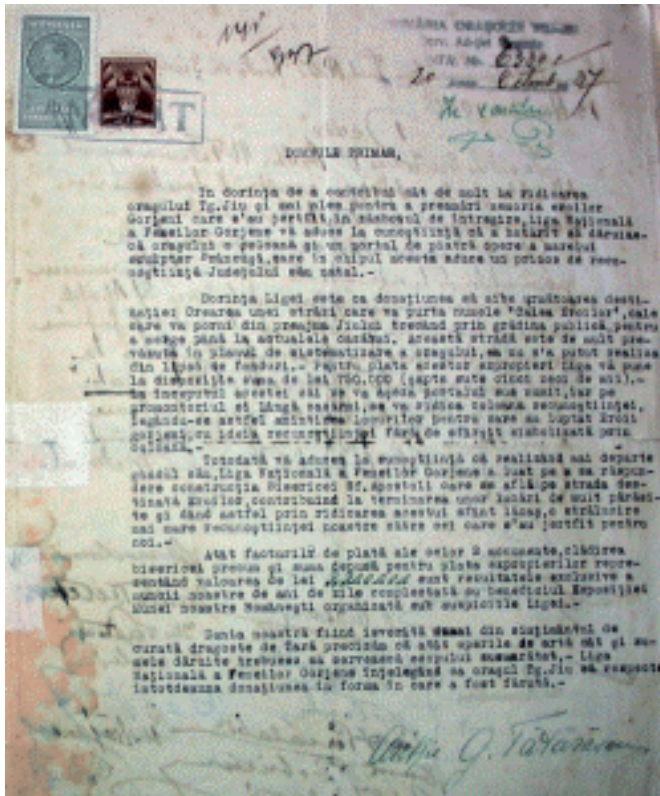

Fig. 8. Scrisoare de donare a operelor de artă ale lui Brâncuși Primăriei orașului Târgu Jiu.

Foto 9. Masa tăcerii

Foto 10. Poarta sărutului

Foto 11. Coloana Infinitului

Ion XENOFONTOV

ACADEMICIANULUI IOSIF VARTICEAN (1910-1982) ȘI IDEOLOGIZAREA ȘTIINȚEI ÎN MOLDOVA SOVIETICĂ

THE ACADEMICIAN JOSEPH VARTICEAN (1910-1982)
AND THE IDEOLOGISATION OF SCIENCE FROM MOLDAVIAN SSR

Abstract: *In the present research, based on archival materials, is presented the biography of the Academician Joseph Varticean (1910-1982), the founding member and the vice president of the Academy of Sciences of the Moldavian SSR, the editor of the Moldavian Soviet Encyclopedia. Joseph Varticean was the author of over 150 studies and articles on issues of "Moldovan/Moldavian" language and literature published in Chisinau/Kishinev, Moscow, etc., scientific directions that harmoniously corresponded with the performance demands of the Soviet authorities in a reference field of the time.*

După reanexarea Basarabiei (1944) la Uniunea Sovietică, în spațiul pruto-nistean s-a simțit o lipsă acută de pedagogi, oameni de cultură, savanți. Majoritatea intelectualilor formați în perioada administrației românești s-au retras peste Prut, iar cei rămași au fost marginalizați sau exterminați. Statul sovietic, în profilul construcției *homo sovieticus*, a tins să formeze un nou intelectual, inclusiv în domeniul științei.

În Moldova sovietică s-a desfășurat un proces intens de instituționalizare a sistemului de organizare și gestionare a științei și a rețelei ei de cercetare. În 1945, pe lângă Comitetul de Stat pentru Planificare a fost instituit Consiliul Tehnico-Științific, responsabil de organizarea cercetării resurselor de materie primă locală și a capacității de producție, de consultare a structurilor guvernamentale în problemele restabilirii economiei, s-a inițiat procesul de organizare a instituțiilor științifice specializate și a rețelei lor instituționale. La 12 iunie 1946 a fost constituită Baza Moldovenească de Cercetări Științifice a Academiei de Științe a URSS, care era formată din Institutul de Istorie, Limbă și Literatură și șapte sectoare.¹ La sfârșitul anilor 1950, RSS Moldovenească era unica republică din URSS care nu dispunea de o organizație științifică proprie de genul Academiei de Științe, fiind ultima republică în care o atare academie a fost înființată. Pentru comparație, în statele baltice au fost înființate oficial academii de științe de tip sovietic după tratatul de neagresiune dintre Germania și URSS (Pactul Ribbentrop-Molotov). Astfel, în Lituania, Academia de Științe a fost înființată la 16 ianuarie 1941; în Estonia, centrul academic, înființat la 28 ianuarie 1938 după anexarea la URSS, a fost lichidat la 17 iulie 1940 și reorganizat după model sovietic la 28 iunie 1945; în Letonia, Academia de Științe a fost înființată la 14 februarie 1946.²

Sesiunea de fondare a Academiei de Științe a RSS Moldovenești (în continuare: AȘM) a avut loc la 2 august 1961. Ca primi membri titulari ai instituției au fost desemnați: A. Ablov (chimia anorganică), V. Andrunachievici (matematică), V. Cervinski (economie), I. Grosul (istorie), P. Dvornikov (agrobiologie), B. Lazarenko (prelucrarea metalelor

¹ Ion Jarcuțchi, Constantin Manolache, Ion Xenofontov, *Știința în Republica Moldova: file de istorie (I)*, în „Enciclopedia. Revistă de istorie a științei și cercetării enciclopedice”, 2013, nr. 1 (4), p. 12.

² Ion Xenofontov, Lidia Prisac, *File din activitatea Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Bazei/Filialei Moldovenești a AȘ a URSS (1946-1958)*, în „Enciclopedia. Revistă de istorie a științei și cercetării enciclopedice”, 2013, nr. 2 (4), p. 48.

prin scânteii electrice), Gh. Lazurievski (chimia compușilor naturali), A. Lupan (scriitor), I. Prinț (entomologie), A. Spassky (zoologie, helmintologie), I. Varticean (știință literară); președinte al Academiei de Științe a devenit acad. I. Grosul (1961-1976), specialist în domeniul istoriei Moldovei.³

Printre cei 11 academicieni fondatori ai Academiei de Științe a Moldovei a fost și Iosif Varticean. Cine a fost I. Varticean și datorită căror merite a fost numit membru fondator al celui mai înalt for științific din republică? Biografia savantului sovietic vorbește de la sine.

Iosif Varticean s-a născut la 22 septembrie 1910, în satul Onițcani, azi raionul Criuleni, actualmente Republica Moldova, într-o familie de intelectuali moldoveni. Începând cu 1931, a activat în calitate de corector, traducător, cenzor și redactor-șef adjunct la o serie de publicații periodice. În anii 1937-1941 a studiat la Institutul Pedagogic de Stat „A.I. Herzen” din Leningrad (Diploma nr. 574092), la specialitatea Limba și literatura rusă. În intervalul 1946-1949 a efectuat studii de doctorat la Institutul de Lingvistică al URSS. Conform Hotărârii Consiliului științific din 1 iulie 1949 (Proces-Verbal nr. 7), i s-a acordat gradul științific de doctor în filologie (Diploma nr. 00641). Titlul tezei de doctorat a fost *Specificul limbii în prima carte moldovenească tipărită, „Cazania” lui Varlaam, 1643*. Conducători științifici i-au fost profesorul de limbi romanice M.V. Serghievski (1892-1946), iar după moartea acestuia, academicianul V.F. Șişmarev (1874-1957). A avut o scurtă colaborare cu Secția publicațiilor moldovenești de pe lângă Editura Militară a Comisariatului Poporului pentru Apărare (1944-1945). În 1945 a fost redactor-șef la revista „Octombrie”. În anii 1949-1952 a desfășurat o activitate didactică, fiind șef de catedră, decan (martie 1950-1952) la Universitatea de Stat din Chișinău (azi Universitatea de Stat din Moldova). La 19 noiembrie 1951 i s-a conferit gradul didactic de docent (conferențiar universitar) la Catedra de Limbă și literatură moldovenească. La Catedră a ținut cursuri de istorie a literaturii moldovenești și de paleografie moldo-slavă din secolele XIV-XVI. Traducătorul Igor Crețu rememorează, într-un interviu acordat lui Petru Negură:

Mi-aduc aminte cum la facultate Varticean ne demonstra teoria lui despre caracterul slav al limbii și al poporului moldovenesc. El desena un dreptunghi pe verticală, îl tăia pe diagonală cu o bară și spunea că limba noastră a fost latină la începuturi, dar cu timpul, sub influența factorului slav, s-a transformat într-o limbă slavă, arătându-ne pe desenul său partea lărgită care treptat se îngusta în jos⁴.

Începând din septembrie 1950 și până la sfârșitul vieții a activat în cadrul AȘM. În cadrul acestei instituții a deținut mai multe funcții: cercetător științific superior (12.IX.1950-31.VIII.1952, cumul; 01.IX.1952-20.XII.1954, titular), șef de secție la Institutul de Istorie, Limbă și Literatură (21.XII.1954-04.III.1958). Este interesant faptul că a fost numit oficial în calitate de cercetător științific superior la 18 octombrie 1952, însă a fost recunoscut abia la 24 septembrie 1956, potrivit unei hotărâri a Prezidiului Academiei de Științe a Uniunii Sovietice, la specialitatea Limba și literatura moldovenească. A

³ Teodor Furdui, Ion Jarcuțchi, Victor Balmuș, *Republica Moldova. Ediție enciclopedică*, ediția a doua, revăzută și adăugită, Institutul de Studii Enciclopedice, Chișinău, 2010, pp. 417-418.

⁴ Apud Igor Cașu, *Conștiința națională românească la Politehnica din Chișinău (I)*, în „Adevărul”, 13 decembrie 2012, adevarul.ro/moldova/politica/constiinta-nationala-romaneasca-politehnica-chisinau-i-1_50c98b5c596d720091f5784a/index.html (accesat: 10.06.2015).

exercitat funcția de director al Institutului de Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a AȘ a URSS (05.III.1958-01.VIII.1961) și, prin cumul, șef al Centrului de Literatură din cadrul organizației (până la 06.XII.1961). În calitate de director a fost confirmat abia la 26 septembrie 1958, pe baza Hotărârii nr. 630, semnate de academicianul A.N. Nesmeianov, președintele Academiei de Științe a URSS, și de academicianul A.V. Topciev, secretar științific al instituției.⁵

La 29 noiembrie 1960, Comitetul Central al Partidului Comunist al RSS Moldovenești și Consiliul de Miniștri al RSS Moldovenești au decis să-l includă pe Iosif Constantinovici Varticean „din componența savanților – doctorilor în știință și a doctorilor habilitați, lucrătorilor emeriți în domeniul culturii și științei” drept membru titular al AȘM.⁶

Drept urmare a noii structuri organizatorice a AȘM, Iosif Varticean a fost numit academician coordonator al Secției de Științe Sociale a AȘM (02.VIII.1961-18.02.1974, reconfirmat în această funcție la 27 decembrie 1965 și la 5 ianuarie 1970), vicepreședinte al AȘM (05.I.1970-18.02.1974).

I. Varticean a activat în știința moldovenească într-o perioadă în care autoritățile sovietice solicitau cercetări subordonate direcțiilor politice și ideologice ale timpului. Se cereau argumente lingvistice ce ar scoate în evidență „specificul limbii moldovenești”, fiind elaborate lucrări care ar fi demonstrat existența unei limbi și a unei literaturi moldovenești distincte de limba și literatura română.⁷ Iosif Varticean este autor a peste 150 de studii și articole consacrate problemelor limbii și literaturii „moldovenești”, publicate în Chișinău, Moscova etc., direcții științifice care se pliau armonios cu cerințele înaintate de autoritățile sovietice în domeniul științific de referință al epocii. A fost unul din cei mai mari susținători ai existenței unei limbi și literaturi „moldovenești” deosebite de cea română. A tins să demonstreze că Ion Creangă era moldovean, nu român!⁸

De altfel, în fișa de post, la rubrica „limbi străine și limbi ale popoarelor Uniunii Sovietice cunoscute” erau trecute „româna, franceza (cu dicționarul) și ucraineana – nivel avansat”⁹.

A cercetat opera scriitorilor M. Andriescu, Gh. Asachi, D. Cantemir, C. Coșărașu, C. Dobrogeanu-Gherea, A. Mateevici, A. Hasdeu, T. Roman ș.a. A fost coautor și redactor la elaborarea unor ediții consacrate problematicii în vogă în perioada respectivă, a relațiilor de prietenie moldo-ruso-ucrainene, istoriei literaturii moldovenești etc. Prin aceste direcții de cercetare științifică I. Varticean s-a inclus în realizarea directivei Biroului Comitetului Central al Partidului Comunist al RSS Moldovenești din 15 aprilie 1969, prin care se cerea includerea în cercetările în știința literaturii din cadrul Institutului de Limbă și Literatură a unui „șir de chestiuni teoretice importante legate de literatura moldovenească actuală, de relațiile moldo-ruso-ucrainene din perioada sovietică”¹⁰.

⁵ Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei (în continuare: AȘCAȘM), fond 1, inv. 3, dos. 7694, f. 63.

⁶ *Ibidem*, f. 12.

⁷ *Academia de Științe a Moldovei: Istorie și contemporaneitate, 1946–2006*, Știința, Chișinău, 2006, pp. 192-193.

⁸ Igor Cașu, *op. cit.*

⁹ *Ibidem*, f. 4.

¹⁰ Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova (în continuare: AOSPRM), fond 51, inv. 30, dos. 10, ff. 14-20; Elena Negru, Gheorghe Negru, „Cursul deosebit” al României și supărarea Moscovei: Disputa

A fost redactor-șef al revistei „Limba și literatura moldovenească” (1958-1977) și membru al colegiilor de redacție ale publicațiilor științifice „Buletinul Științific al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS”, „Buletinul Științific al Institutului de Istorie, Filologie și Literatură” și „Buletinul Științific al Universității de Stat din Moldova”. A fost membru al Consiliului redacțional al Comitetului de Stat al Consiliului de Miniștri pentru Edituri. În 1964 a fost numit președinte al Consiliului Redacțional-Editorial al AȘM. A contribuit la construcția Tipografiei Academiei de Științe a Moldovei.

A fost conducător științific la 10 doctori în științe, specializați în domeniul literaturii moldovenești. A fost referent la o serie de teze de doctorat susținute în cadrul Universității de Stat din Moldova și la Academia de Științe din RSS Ucraineană.

În scopuri de cercetare științifică și turism, a vizitat Franța (15.IV.1965-05.V.1965), Italia (15.IV.1967-05.V.1967, împreună cu soția Diana Voitchevici), România (ianuarie 1968, Congresul Internațional al Romaniștilor), Ungaria (08.X.1969-28.X.1969).¹¹ De menționat faptul că, înainte de stagii peste hotare, i se prezenta o caracterizare semnată de diferite autorități și aprobată de Biroul Politic al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS.

În paralel cu activitatea științifică, a fost și un activist în domeniul politic, sociopolitic și cultural. A fost secretar al Biroului Politic al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS (ales în 1952), membru al Consiliului Orașenesc Chișinău (1954-1959) și al Sectorului Armata Roșie a Partidului Comunist din Chișinău, membru al Prezidiului Societății Republicane de Diseminare a Cunoștințelor politice și Științifice, președintele Societății Republicane „Știința”, membru al Comitetului Central al PC al URSS (1945), membru al Comisiei Pușkin, membru al Comisiei Moldovenești de Protecție a Păcii. În una din caracterizările lui I. Varticean, semnate la 31.X.1955 de A.T. Bors, directorul Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS, V.S. Zelenciuc, secretarul de partid, și C.F. Popovici, președintele Comitetului Sindical al instituției, se specifică faptul că „tovarășul Varticean este format din punct de vedere al pregătirii științifice și în mod sistematic își ridică nivelul conceptual-teoretic”¹².

În pofida caracterizărilor elogioase, Iosif Varticean a fost criticat în una din fișele personale, deoarece în Secția de literatură moldovenească, condusă de el, colaboratorul Vasile Coroban¹³ a fost supus criticilor aspre din partea structurilor de partid și a celor științifice, din considerentul „erorilor ideologice grave în publicațiile științifice ale Institutului”¹⁴.

A fost deputat și președinte al Sovietului Suprem al RSS Moldovenești (1959). Distins cu titlul onorific „Om Emerit”, decorat de două ori cu Ordinul „Drapelul Roșu

sovieto-română și campaniile propagandistice antiromânești din RSSM (1965-1989): Studiu și documente, CEP USM, Chișinău, 2013, vol. 1, doc. nr. 77, p. 322.

¹¹ AȘCAȘM, fond 1, inv. 3, dos. 7694, f. 5.

¹² *Ibidem*, f. 20.

¹³ Criticul literar Vasile Coroban (14.II.1910-18.II.1984), considerat „Socrate al Basarabiei postbelice”, s-a opus înregimentării ideologice în știința din RSS Moldovenească. Vezi: Mihai Cimpoi (coord.), *Vasile Coroban, un arbitru într-o lume a arbitrarului*/Colecția Personalități notorii, Editura Știința, Chișinău, 2010, 323 p.; Larisa Turea, *Vasile Coroban, omagiat la baștină*, în „Timpul”, 11 martie 2010, în <http://www.timpul.md/articol/vasile-coroban-omagiat-la-bastina-7227.html> (accesat: 08.06.2015).

¹⁴ AȘCAȘM, fond 1, inv. 3, dos. 7694, f. 37.

de Muncă” (1949, 1967) și cu Ordinul „Prietenia Popoarelor”, Medalia „Pentru vitejie în muncă în Marele Război pentru Apărarea Patriei, 1941-1945” (1945), Insignele „Eminent al învățământului public din RSS Moldovenească”, „Eminent al editurilor”.

La începutul anilor 1970, I. Varticean a făcut o carieră fructuoasă prin promovarea ideologiei de partid în știință și educație, în acest scop ținând o serie de lecții propagandistice în Chișinău și centrele raionale ale RSS Moldovenești. Era perioada în care se vorbea despre „înflorirea culturii moldovenești”, „națională după formă și socialistă după conținut”¹⁵. Cea mai răsunătoare lecție de propagandă susținută de academicianul I. Varticean a fost cea de la Institutul Politehnic „Serghei Lazo” din Chișinău, din 9 decembrie 1970. În *Nota informativă* remisă CC al PC al RSS Moldovenești se specifica faptul că, la prelegerea lui I. Varticean din cadrul instituției, „s-au admis acțiuni cu vădit caracter ostil, naționalist, proromân, s-au pus întrebări pregătite din timp, anonime, cu clară intenție de a destabiliza atmosfera din auditoriu”¹⁶. Tot în 1971, la o conferință științifică de comunicări consacrată limbii, s-a întreprins o tentativă de intimidare asupra faptului că este vorba de aceeași limbă literară.¹⁷ Pentru activitatea prodigioasă în cadrul sesiunii științifice din 23-25 mai 1972, cu tematica *Știința marxist-leninistă și lupta împotriva anticomunismului contemporan, lupta împotriva falsificării reacționare de construcție a statului național în URSS*, a fost menționat de acad. Iachim Grosul, președintele Academiei de Științe a Moldovei.¹⁸

Demonstrând veleități în domeniul ideologic și de promovare a politicii sovietice în domeniul științei, Iosif Varticean a fost eliberat din funcțiile de vicepreședinte și academician-coordonator la AȘM pentru a se concentra nemijlocit asupra activității de redactor-șef al Enciclopediei Sovietice Moldovenești (în continuare: ESM).¹⁹

Se impune o prezentare a acestei instituții pe care I. Varticean a condus-o până la sfârșitul vieții (13 mai 1982). La 2 noiembrie 1966²⁰, Comitetul Central al Partidului Comunist al RSS Moldovenești și Consiliul de Miniștri al RSS Moldovenești au dispus publicarea ESM în patru volume și a ediției enciclopedice bilingve *RSS Moldovenească*. Tirajul total urma să însumeze 40.000 de exemplare, iar volumul lucrării – 300 de coli editoriale. Prețul unui volum enciclopedic (al unei cărți) era estimat la 4,75 ruble.

Redacția principală a ESM a fost creată pe lângă Prezidiul Academiei de Științe a RSS Moldovenești și era condusă de membrul titular al Academiei de Științe a Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești, membru corespondent al Academiei

¹⁵ Ion Xenofontov, *Mișcarea națională din RSS Moldovenească în istoriografie: premise, evoluție, consecințe*, în *Sfârșitul regimurilor comuniste. Cauze, desfășurare, consecințe* (Lucrări prezentate la Simpozionul internațional „Sfârșitul regimurilor comuniste. Cauze, desfășurare, consecințe”, Făgăraș – Sâmbăta de Sus, 25-28 iunie 2009), Argonaut, Cluj-Napoca, 2011, p. 390.

¹⁶ AOSPRM, fond 51, inv. 32, dos. 64, ff. 80-93; Elena Negru, Gheorghe Negru, *Contracararea naționalismului în RSSM la începutul anilor '70. Cazul Institutului Politehnic*, în „Destin românesc. Revistă de Istorie și Cultură”, serie nouă, 2011, nr. 4 (74), pp. 123-130; Elena Negru, Gheorghe Negru, „*Cursul deosebit*” al României..., vol. 1, doc. nr. 113, p. 509.

¹⁷ Alexandru Dărul, Ion Ețco, *Cum a fost impusă „limba moldovenească” la est de Prut*, în „Limba română este Patria mea: studii, comunicări, documente”, Casa Limbii Române, Chișinău, 2007, p. 140.

¹⁸ AȘCAȘM, fond 1, inv. 3, dos. 7694, f. 94.

¹⁹ În lucrarea *Membrii Academiei de Științe a Moldovei: Dicționar (1946-2006)*, Știința, Chișinău, 2006, pp. 153-154, sunt strecurate erori referitoare la biografia lui Iosif Varticean. A se vedea dosarul lui I. Varticean din AȘCAȘM, fond 1, inv. 3, dos. 7694, ff. 1-128.

²⁰ În unele lucrări este semnalată în mod eronat data de 14 februarie 1967 drept jalon de instituire a ESM. Vezi V.I. Klimenko, *Akademeskaia nauka Moldavii: hronika, sobit'ia, fakti (1960-1975)*, Inessa, Kișinev, 2002, s. 80.

de Științe a Uniunii Sovietice, Iachim Grosul. În componența Colegiului de redacție intrau savanți din toate domeniile de cercetare: A.V. Ablor, V.A. Andrunachevici, V.H. Anestiadi (redactor-șef adjunct), S.I. Afteniuc, V.C. Barbulat, I.T. Bogdesco, A.T. Borș, I.G. Budac, N.C. Burghelea, I.C. Varticean (redactor-șef adjunct), B.V. Glușco, N.I. Guzun, T.I. Gurtovoi, P.S. Darienco, L.I. Dubinovschi, V.G. Zagorschi, V.S. Zelenciuc, A.M. Lazarev, M.I. Lifșit, A.P. Lupan (redactor-șef adjunct), N.G. Covali, A.E. Covarschi, H.G. Corbu, N.G. Corlăteanu, D.S. Cordovan, A.V. Corobceanu, V.I. Cohanschi, A.N. Crăciun, A.I. Medvedev, V.P. Mednec, I.I. Mocan, C.V. Moraru, S.A. Moscalenco, N.A. Mohov, C.N. Negadaev-Niconov, I.N. Petrov, I.S. Popușoi, E.S. Postovoi, S.I. Rădăușan, M.M. Radul, G.I. Rudi, E.M. Russev, M.V. Scurtul, P.V. Sovetov, N.P. Frolov, G.V. Cealii, T.S. Ceban, F.F. Cebotaru, S.S. Cibotaru, D.E. Șemeacov, I.S. Școrupeev și M.F. Iaroșenco.²¹

Autoritățile sovietice au ținut mereu sub control componența Colegiului de redacție al ESM. Astfel, prin decizia comună a Comitetului Central al Partidului Comunist al RSS Moldovenești și a Consiliului de Miniștri al RSS Moldovenești, la 28 iulie 1969, A.V. Ablor a fost desemnat redactor-șef adjunct în domeniul științelor naturale, V.N. Ermuratschi, B.R. Lazarenco și A.I. Timuș au fost incluși în calitate de membri ai Colegiului de redacție, iar A.I. Medvedev și P.S. Darienco excluși, din motivul că „nu mai activează pe teritoriul republicii”²².

Un loc aparte era acordat politicii de cadre a organizației enciclopedice. Pentru anul 1967 erau prevăzute 25 de unități în statele de personal, iar pentru anii următori se prevedea o majorare a unităților de cercetare: pentru 1968 – 110 unități, iar pentru 1969 – 120.²³ În 1971, instituția dispunea de 15 redacții științifice specializate de control (cinci redacții erau conduse de membri de partid), șase secții și servicii auxiliare, care însumau peste 100 de colaboratori. Doar trei dintre colaboratorii ESM aveau grade științifice. O parte din domenii erau administrate de nespecialiști.²⁴ Autorii volumelor enciclopedice urmau să fie atrași dintre „savanți și specialiști din republică, din toate domeniile cunoașterii, membri ai uniunilor de creație, membri activi ai Partidului Comunist, ai Sovietelor și Komsomolului”²⁵.

În *Nota informativă „strict secretă”, Cu privire la politica de cadre incompatibilă la Enciclopedia Moldovenească*, din aprilie-mai 1971, se menționau „și unele neajunsuri în ceea ce ține de personalul compromișator angajat în cadrul redacției principale”²⁶. În document era specificat că în mai multe subdiviziuni au fost angajate persoane care în trecut au fost condamnate pentru infracțiuni împotriva statului sovietic și se mențineau „pe poziții ostile, și persoane apolitice, naționaliste, proromâne”²⁷. Mai mult, unele din acestea au fost avansate în posturi de conducere, considerent ce a generat o atmosferă tensionată în cadrul colectivului, afectând totodată și calitatea materialelor pregătite pentru tipar. Printre cei vizați era D.F. Melniciuc, născut în 1924, care a propus să fie

²¹ AOSPRM, fond 51, inv. 28, dos. 6, f. 5.

²² *Ibidem*, f. 44.

²³ *Ibidem*, f. 6.

²⁴ *Ibidem*, inv. 32, dos. 64, ff. 99-106; Elena Negru, Gheorghe Negru, „Cursul deosebit” al României..., doc. nr. 114, pp. 516, 520.

²⁵ *Ibidem*, inv. 28, dos. 6, f. 6.

²⁶ *Ibidem*, inv. 32, dos. 64, ff. 99-106; Elena Negru, Gheorghe Negru, „Cursul deosebit” al României..., doc. nr. 114, p. 517.

²⁷ *Ibidem*.

amendați cu 5 copeici membrii colectivului redacțional care utilizau cuvinte rusești sau vorbeau în rusă la serviciu. Un alt element considerat ostil autorităților sovietice a fost N.P. Abadjer, „condamnat anterior pentru agitație antisovietică și susținător fidel al lui Melniciuc”. Angajatul T.T. Obadă, născut în 1934 în Peciste, raionul Rezina, „și-a permis să poarte discuții politice dăunătoare, cu caracter naționalist... Lucrând asupra materialelor pentru Enciclopedie, utiliza surse românești”²⁸. Un alt colaborator periculos a fost considerat șeful redacției de control literar Valentin Mândăcanu²⁹, născut în satul Mihăileni, raionul Râșcani, care „lăuda regimul din România și critica regimul nostru (sovietic – n.n.)”, iar la serviciu utiliza ediții enciclopedice românești. În document se concluzionează că, drept urmare a acțiunilor acestor persoane, într-o serie de articole enciclopedice se diminua conceptul „abordării de clasă, falsificându-se și adaptându-se la lexicul român terminologia științifică, limba moldovenească fiind aglomerată de termeni străini”³⁰. Potrivit autorităților sovietice, erorile efectuate în selectarea cadrelor s-au reflectat negativ asupra conținutului ideologico-teoretic al primului volum al ESM și asupra materialelor propuse pentru celelalte volume.³¹

Avându-se în vedere situația creată, din cadrul redacției principale a fost concediată o serie de „colaboratori compromiși”³².

Potrivit Hotărârii „strict secrete” a Biroului Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei din 22 iunie 1971, A.I. Timuș, adjunct ad-interim al redactorului-șef al ESM, a fost pedepsit administrativ cu o mustrare. Prezidiumului AȘM și comitetului de partid li s-a indicat să completeze redacția principală a ESM cu „specialiști competenți, maturi din punct de vedere politic”. De asemenea, se indica necesitatea ameliorării educației și spiritului patriotismului sovietic și internaționalismului proletar și o intoleranță față de orice formă a ideologiei ostile. Documentul mai prevedea necesitatea îmbunătățirii nivelului de pregătire al materialelor pentru următoarele volume ale ESM, prin atenționarea de a evalua evenimentele abordate pe baza principiilor de clasă, a criticilor teoriilor burgheze, demascării concepțiilor naționaliste. Se cerea explicarea esenței „legăturilor multisekulare și de prietenie ale poporului moldovenesc cu poporul rus, ucrainean și cu alte popoare-surori din URSS”³³.

Pe fundalul acutizării politicii de cadre și a problemelor politico-ideologice și naționale a fost necesară și numirea unui redactor-șef titular, care să aibă în „grijă” buna organizare a ESM. În acest sens, candidatura „pregătită” din punct de vedere ideologic și științific a lui I. Varticean era una potrivită.

Redactor-șef al primelor trei volume a fost istoricul Iachim Grosul, președintele Academiei de Științe a Moldovei, urmat în funcție de Iosif Varticean, la 14 februarie

²⁸ *Ibidem*; Elena Negru, Gheorghe Negru, „Cursul deosebit” al României..., doc. nr. 114, p. 518.

²⁹ Valentin Mândăcanu este considerat „elementul detonator” al mișcării de emancipare națională de la sfârșitul anilor 1980 – începutul anilor 1990 din RSS Moldovenească. În 1988 a publicat, în revista „Nistru”, articolul *Veșmântul ființei noastre*, în care condamnă pietatea excesivă față de limba rusă. Vezi: Lidia Prisac, *Problema națională în RSS Moldovenească în contextul restructurării gorbacioviste, în Sfârșitul regimurilor comuniste...*, p. 404.

³⁰ AOSPRM, fond 51, inv. 32, dos. 64, ff. 99-106; Elena Negru, Gheorghe Negru, „Cursul deosebit” al României..., doc. nr. 114, p. 519.

³¹ *Ibidem*, inv. 32, dos. 64, ff. 29-31; Elena Negru, Gheorghe Negru, „Cursul deosebit” al României..., doc. nr. 116, p. 533.

³² *Ibidem*, inv. 32, dos. 64, ff. 99-106; Elena Negru, Gheorghe Negru, „Cursul deosebit” al României..., doc. nr. 114, p. 520.

³³ *Ibidem*, ff. 29-31; Elena Negru, Gheorghe Negru, „Cursul deosebit” al României..., doc. nr. 116, p. 533.

1974, în cadrul Adunării Generale a Academiei de Științe a Moldovei³⁴, și confirmat de Comitetul Central al Partidului Comunist și Consiliul de Miniștri al RSS Moldovenești pe baza Hotărârii nr. 77 din 15 martie 1974³⁵.

Proiectul final al *Enciclopediei Sovietice Moldovenești* însumează opt tomuri, publicate în anii 1970-1981, cu un volum total de 693,3 coli de autor. A apărut într-un tiraj total de 25.000 de exemplare și conține circa 40.000 de articole, 4.400 de unități ilustrative, 288 de hărți. Ediția conține 6.000 de articole biografice, inclusiv 2.200 consacrate personalităților din Moldova. De menționat faptul că primul volum a fost consacrat jubileului de 100 de ani de la nașterea lui V.I. Lenin.

Lucrarea enciclopedică universală constituie un suport informațional complex pentru a înțelege fenomenul cunoașterii, științei, stilului de viață, fenomenului și valorilor sovietice. Din perspectivă actuală, proiectul enciclopedic este perceput ca unul ideologizat, purtând amprenta nemijlocită a perioadei respective.

Grosso modo, biografia academicianului Iosif Varticean este contingenta dintre viața științifică, ideologică și politică din RSS Moldovenească. Iosif Varticean este activistul din cercetare care a slujit în totalitate „vremurilor sale”.

Academicianul Iosif Varticean (1910-1982)

АВТОБИОГРАФИЯ
 Вартицкая - Иосиф Аркадьевич
 (1910-1982)

Родился в д. Аркадьевка 1910 года в семье
 Клеопы Аркадьевны и Аркадия Аркадьевича
 Философ, кандидат наук, преподаватель
 в школе. В 1930 году поступил в историко-
 филологический факультет Ленинградского
 университета. В 1935 году окончил университет
 с отличием. В 1937 году работал в редакции
 журнала «Исторический вестник». В 1938 году
 переехал в Молдавию, работал в редакции
 журнала «Исторический вестник» в Кишиневе.
 В 1941 году переехал в Москву, работал в
 редакции журнала «Исторический вестник».
 В 1944 году переехал в Бухарест, работал в
 редакции журнала «Исторический вестник».
 В 1948 году переехал в Кишинев, работал в
 редакции журнала «Исторический вестник».
 В 1950 году переехал в Москву, работал в
 редакции журнала «Исторический вестник».
 В 1953 году переехал в Кишинев, работал в
 редакции журнала «Исторический вестник».
 В 1958 году переехал в Кишинев, работал в
 редакции журнала «Исторический вестник».

В 1950 году переехал в Кишинев, работал в
 редакции журнала «Исторический вестник».
 В 1953 году переехал в Кишинев, работал в
 редакции журнала «Исторический вестник».
 В 1958 году переехал в Кишинев, работал в
 редакции журнала «Исторический вестник».

Cererea dlui Iosif Varticean de angajare în calitate de cercetător științific, prin cumul, la Institutul de Istorie, Limbă și Literatură, 10.IX.1950. Sursă: AȘCAȘM, fond 1, inv. 3, dos. 7694, f. 2.

Filă din autobiografia academicianului Iosif Varticean. Sursă: AȘCAȘM, fond 1, inv. 3, dos. 7694, f. 6.

³⁴ AȘCAȘM, fond 1, inv. 3, dos. 7694, f. 3.
³⁵ AOSPRM, fond 51, inv. 35, dos. 8, f. 54.

АКАДЕМИЯ НАУК РЕСПУБЛИКИ
 на директора Института языка и литературы Молдавского филиала Академии наук СССР
 кандидат филологических наук, доктор наук, профессор Иосиф Константинович Вартичан

Тов. ВАРТИЧАН Иосиф Константинович, родился 1910 г., по национальности молдavian, образование высшее, член ВКСС.

Тов. Вартичан И.К. в Институте истории, языка и литературы Молдавского филиала АН СССР работает с 1950 г. Основными работами тов. Вартичан И.К. по учебно-педагогической работе в Кишиневском государственном институте является курсы истории молдавского языка, руководителем семинаров, специальных руководств в области молдавской литературы.

В качестве научного сотрудника Института т.Вартичан И.К. написал и опубликовал свыше 60 работ, проводит значительную организационную и научно-исследовательскую работу по написанию очерков истории молдавской литературы с древнейших времен и до наших дней /в 2-х томах/. Тов.Вартичан И.К. является одним из соавторов и ответственных редакторов указанного труда.

Тов. Вартичан И.К. опубликовал ряд научных работ, посвященных различным вопросам молдавского языкознания и молдавского литературоведения.

Тов. Вартичан И.К. исследовал, подготовил и издал за эти годы более 100 оригинальных избранных произведений молдавских классических и советских писателей, снабдив их введением

ПРЕЗИДИУМ АКАДЕМИИ НАУК МОЛДАВСКОЙ ССР

ПРИКАЗ № _____

Г.р. _____ 1974г. Г. Кишинев

В соответствии с решением Общего годового собрания Академии наук Молдавской ССР от 21 от 14 апреля 1974 года

ИЗВЕЩЕНИЕ:

1. Академии АН МССР ЛАЗАРЕВУ Е.П. - назначить директором Института прикладной филологии (по общественным назначениям);

2. Члену-корреспонденту АН МССР МАЛИНСКОМУ Т.И. - Газетам ученым секретарем Президиума Академии наук Молдавской ССР, освобождая его от вышесказанной должности заместителя по науке Института прикладной филологии;

3. Члену-корреспонденту АН МССР ЛАЗАРЕВУ А.И. - и.о. заместителя-секретаря Отделения общественных наук Академии наук Молдавской ССР.

О С В О Б О Д И Т И:

1. Академии АН МССР АНДРИЯШКОВИЧУ Е.А. - от должности вице-президента АН МССР и заместителя заместителя-секретаря Отделения биологических наук;

2. Члену-корреспонденту АН МССР ЧАЛЫГО Г.А., заведующего Отделом энергетической электротехники - от исполнения обязанностей Главного ученого секретаря Президиума Академии наук МССР;

3. Академии АН МССР ВАРТИЧАНУ И.К. - от должности вице-президента и заместителя-секретаря Отделения общественных наук Академии наук Молдавской ССР и заместителя Главного редактора Молдавской Советской Энциклопедии.

Президиум Академии наук Молдавской ССР
 Секретарь АН МССР

И.И. Гурюца

Принятая АН МССР: Тр. №00, Зап. №. 16, 1/10.

Recomandare-caracterizare pentru depasarea în România. Sursă: АŞСАŞМ, фонд 1, inv. 3, dos. 7694, ff. 28-29.

Numirea lui Iosif Varticean în calitate de redactor-şef al ESM, 14 februarie 1974. Sursă: АŞСАŞМ, фонд 1, inv. 3, dos. 7694, f. 17.

Colița poștală (69x69 mm) dedicată acad. Iosif Varticean, emisă de Î.S. „Poșta Moldovei” la 22.09.2010, cu ocazia centenarului de la naştere.

Traian-Constantin DUMBRĂVEANU

**VIAȚA ȘI CARIERA MILITARĂ A
CĂPITAN-COMANDORULUI EUGENIU-PIIU PÂRVULESCU,
MEMBRU MARCANT AL FAMILIEI MUREȘENILOR**

Abstract: *In its hundred years of existence, the Romanian Air Force has given many outstanding pilots who distinguished themselves by courage, competence and dedication in fulfilling their missions. Such a "Knight of the Air" was Captain Aviation Commander Eugène (Puiu) Parvulescu.*

He was born on March 27, 1900, in Râmnicu Sărat. He was brought up by his paternal grandmother due to his mother death at his birth. As a child he was attracted by sciences, mathematics in particular, but showing also a real talent in arts and literature. He was always convinced that we need to learn more and better to succeed in life.

He became a pilot in 1923, accomplished many missions in the WWII, taking over the command, on 2 July 1941, of the 8th Fighter Group.

In 1939 he married Florica-Maria, daughter of Iacob Mureșianu Jr, the composer, and thus became a member of a well-known family, a real cultural dynasty of our country.

Aviația militară românească, în cei o sută de ani de existență, a dat numeroși piloți excepționali, care s-au distins prin curaj, competență și dăruire maximă pentru zbor și pentru misiunile ce le aveau de îndeplinit.

Un astfel de „Cavaler al aerului” a fost și căpitan-comandorul de aviație Eugeniu (Puiu) Pârvulescu.

S-a născut pe data de 27 martie 1900, la Râmnicu Sărat.

Momentul apariției sale pe lume, deși ar fi trebuit să marcheze o imensă bucurie pentru tânăra familie a comandantului de garnizoană din Râmnicu Sărat, colonel Cornel-Eugeniu Pârvulescu, a fost o imensă tragedie, soția sa, Elena, de numai 18 ani, va muri la nașterea micului Eugeniu, care va fi crescut de bunica din partea tatălui.

De mic copil a fost o fire voluntară și calculată, fiind atras de științele exacte, în special de matematică, dar dovedind real talent și în domeniul artelor și literaturii. A

fost în permanență convins că trebuie să învețe mult și bine pentru a reuși pe puterile lui în viață.

Fiind atras de calculele matematice, se înscrie la Școala de artilerie, pe care o termină în 1922, devenind sublocotenent, dar abandonează rapid această armă, fiind atras ca un magnet de aviație. La Școala de ofițeri de aviație de la Cotroceni se făcea foarte multă matematică, dar insuficientă pentru potențialul tânărului ofițer, de aceea se înscrie în paralel și la Facultatea de Matematică.

După cursurile teoretice de la Cotroceni, în data de 28 martie 1923, primește oficial botezul aerului la Tecuci, pe un avion Brandenburg, dotat cu motor MAG de 100 CP. (Fig. 1) Cursurile practice le va face avându-l ca instructor de zbor pe marele pilot Muscalu.

Pe carnetul său de zbor își pusese următorul *motto*: „Decât o viață întreagă cioară, mai bine o zi șoim”. Eugeniu Pârvulescu, fiind ambițios și disciplinat, înzestrat cu calități deosebite, a făcut tot posibilul ca de-a lungul carierei sale de zburător să fie cât mai demn de numele de șoim.

Își continuă perfecționarea pe alte două tipuri de avioane, un Brandenburg cu motor de 220 CP și un Sopwith, fiind instruit de cpt. Gheorghe Jienescu. Se acomodează foarte ușor cu aceste avioane și i se dă drumul să zboare singur, astfel că, la 27 august 1923, va efectua două raiduri în cadrul programului de școlarizare, Tecuci – Focșani și Tecuci – Galați – Tecuci, luându-și după patru zile brevetul de pilot aviator.

S-a antrenat intens în perioada 1923-1925, perfecționându-se în acrobație aeriană, executând de asemenea raiduri și zboruri scurte de noapte.

În anul 1925 a făcut și absolvit Școala de tir și bombardament de la Mamaia și, tot în acel an, a realizat o performanță remarcabilă străbătând într-o singură zi distanța de 1.675 km, la manșa unui avion Potez XXV.

Datorită pregătirii și ambiției de care dădea dovadă, a fost trimis în Franța, la Școala de tir și bombardament de la Lazeaux, obținând, în anul 1926, brevetul francez de pilot. (Fig. 2) Tot în acel an, făcând parte din Regimentul 2 Vânătoare, de la Strasbourg, va lua parte la manevrele armatei franceze.

Anul 1927 este un an prolific pentru tânărul ofițer aviator Pârvulescu; odată cu revenirea în țară își ia licența în matematici la Universitatea București și va fi încadrat pentru meritele sale de zburător în Flotila de luptă din București. (Fig. 3) Încearcă o tentativă de stabilire a recordului de înălțime, ridicându-se cu un avion Spad-61 la înălțimea de 8.850 m. În același an, Puiu Pârvulescu termină strălucit Școala de perfecționare de la Buzău. În toamna anului 1927 se organizează un raid militar de la București la Iași, la care participă 11 avioane, printre care și unul pilotat de Eugeniu-Puiu Pârvulescu. Datorită timpului nefavorabil, 10 dintre ele aterizează la Tecuci, doar avionul pilotat de neînfricatul Pârvulescu se ridică deasupra norilor și aterizează cu bine la destinație.

Anul 1929 este de asemenea bogat în raiduri aeriene, la care participă și Eugeniu Pârvulescu, fiind cotate încă de pe atunci ca unul dintre cei mai buni piloți români. Participă, în iunie și iulie, la raiduri de prietenie, la bordul unui avion Potez XXV, făcând echipaj cu căpitanul Ceaușu. Tot în același an participă la Raidul Miciei Antante, pe traseul București – Iași – Lemberg – Varșovia – Cracovia – Praga – Brno – Zagreb – Belgrad – București. Cei mai buni aviatori din Cehoslovacia, Polonia și România s-au întrecut în acest raid, unde, din 24 de concurenți, Pârvulescu s-a clasat al treilea. (Fig. 4)

Începând cu anul 1930 devine comandantul Escadrilei 2 Vânătoare, din cadrul Flotilei de luptă Pipera. (Fig. 5)

În anul 1931 încearcă o nouă tentativă de depășire a recordului de înălțime, când, cu un avion Fokker F. VII, atinge altitudinea de 8.900 m. (Fig. 6) În februarie, același an, înaintează un memoriu comandantului unității, împreună cu căpitanul aviator Constantin Tănăsescu, în vederea obținerii aprobării pentru efectuarea unui raid de la București la Tokio și retur, din dorința de a face ca tricolorul românesc să fluture peste două continente, pe aripile unui avion de concepție și construcție românească.

Avionul de concepție și realizare românească era aparatul S.E.T.-31, al inginerului G. Zamfirescu, transformat de constructor pentru această performanță. Din păcate, raidul nu a mai avut loc, din cauza situației financiare precare din acea perioadă. Aceasta este varianta oficială care rezultă din documentele scrise, însă foarte posibil este ca obstrucționarea acestor piloți de excepție să fi fost făcută din cu totul alte motive.

Cert este că anul următor, prințul Ionel N. Ghica va pleca, cu un avion S.E.T.-31G, peste două continente, pe ruta București – Saigon – București, însumând 23.000 km, în perioada 30 martie-16 aprilie 1932. Din păcate, talentatul prinț aviator va muri pe 29 mai, din cauza unei supradoze de heroină, la doar 28 de ani. La acea dată președintele Federației Aeronautice Internaționale era George-Valentin Bibescu.

Putem spune fără să greșim că la acea dată Eugeniu Pârvulescu era unul dintre cei mai bine pregătiți ofițeri din Aviația Regală Română.

În anul 1932 este detașat de Inspectoratul General al Aeronauticii la fabrica IAR – Brașov (Fig. 7), ca pilot al ministrului, în vederea punerii la punct și chiar a perfecționării avionului de vânătoare IAR-14, echipat cu un motor Lorraine-Dietrich, de 450 CP. (Fig. 8) Pârvulescu a caracterizat acest tip de avion ca „avion de vânătoare foarte bun”, luând decizia ca acesta să fie fabricat în serie.

Prin anii 1933-1934, Puiu Pârvulescu este în plină activitate, executând zboruri de încercare cu avioanele de vânătoare PZL-9 și IAR-14, precum și acrobație individuală și în formație.

În același an, în iulie, va fi numit în Comisia de recepție a avioanelor de vânătoare PZL-11B, sosite atunci cu trenul din Polonia. Alături de el, din această comisie făcea parte și locțiitorul său de la Escadrila 2 Vânătoare, locotenentul aviator Nicolae Ticulescu, un alt as al aviației românești, plecat la cer mult prea devreme, în anul 1936.

În iarna anului 1936, căpitanul aviator Eugeniu Pârvulescu primește o misiune grea din partea Ministerului Aerului și Marinei, prin care, în 150 de ore de zbor, trebuia să verifice la IAR Brașov avionul polonez PZL-11, echipat cu motorul românesc IAR-K-9, pentru a-i stabili caracteristicile de zbor. (Fig. 9) Deși comisia și pilotul de încercare au dat referințe negative acestui tip de avion, în principal din cauza faptului că poziția ridicată a aripii și forma sa făceau ca vizibilitatea pilotului să fie extrem de scăzută, avionul polonez a fost comandat de minister, în detrimentul lui IAR-14, care era net superior sub toate aspectele. La acea dată șefii FARR aveau rețineri față de avioanele de luptă monoplane cu aripa jos.

În perioada 15 iunie-decembrie 1937, Puiu Pârvulescu a activat ca șef de pilotaj la Școala civilă de pilotaj, ARFA, de la Otopeni și Băneasa.

În anul 1938 a luat parte la manevrele Aviației Regale Române desfășurate la Tecuci, zburând, ca o ironie a sorții, chiar cu avionul PZL-11, pe care îl respinsese cu doi ani în urmă.

Anul 1939 reprezintă un an foarte important pentru Eugeniu Pârvulescu, nu neapărat din punctul de vedere al carierei sale militare, cât mai ales în ceea ce privește starea sa civilă. Astfel, pe 7 octombrie, la Cluj, el se căsătorește cu Florica-Maria, fiica compozitorului Iacob Mureșianu jr și nepoata profesorului, gazetarului

și academicianului Iacob Mureșianu. (Fig. 10) Din acel moment el devine membru al unei mari familii de patrioți și oameni de cultură români, care l-au apreciat și respectat pentru caracterul său, dar și datorită personalității și activității sale de mare aviator al Forțelor Aeriene Regale Române. De atunci, diminutivul PICA, al frumoasei sale soții, va fi inscripționat pe fuselajul avionului său de suflet, IAR-80, de la Grupul 8 Vânătoare, aflat pe aerodromul Târgșor de lângă Ploiești.

Iată ce spunea Pârvulescu la acea dată:

Astăzi prin căsătorie încep o nouă viață. Ascultând de îndemnuri lăuntrice și puternice, am intrat în toamna anului 1922 în Aviație, dând astfel curs zborurilor și dorințelor, totdeauna vii de atunci.

Nici opunerile tatălui meu nici sfaturile burgheze ale concetățenilor, nici privilegiul de singur copil la părinți, nimic nu mi-ar fi stăvilat drumul meu spre zbor. Hotărât și pătimăș mi-am făcut din aviație o familie. Nici n-am avut, de altfel, o alta. De acum înainte însă, o am.

Putem spune că, după 17 ani de viață dedicată zborului, și-a modificat puțin concepțiile, dar dragostea de zbor nu i-a fost diminuată cu nimic.

La 2 iulie 1941, locotenent-comandorul Eugeniu-Puiu Pârvulescu a fost numit, prin ordin de zi, comandantul Grupului 8 Vânătoare, care avea două escadrile staționate pe aerodromul de la Târgșor, iar una pe aerodromul de la Mizil. Escadrila de la Mizil era comandată de căpitanul aviator Emil Droc.

Iată cum îl caracteriza ing. Constantin Gheorghiu pe comandorul Pârvulescu:

Cu tot spiritul său de matematician care nu l-a părăsit nici o clipă și care ar fi impus o fire mai retrasă, mai închisă, Puiu Pârvulescu a dovedit și multe alte calități. Era extrem de omenos și popular, acolo unde era prezent Pârvulescu, ofițeri, subofițeri, naviganți, mecanici, toți trebuiau să se simtă bine, egali ca oameni. Toți găseau în el o înțelegere ieșită din comun, se simțeau atrași de forța lui sufletească și intelectuală, pe care se puteau bizui în orice situație.

Fiind atât de popular cu subordonații, a creat o atmosferă de camaraderie, întărită de seriozitatea și conștiinciozitatea cu care cele trei escadrile își îndeplineau misiunile.

La plecarea pe front, corul piloților intonau un imn-marș, imnul Grupului 8 Vânătoare, care fusese compus de chiar comandantul lor. Versurile sunt înălțătoare și dovedesc aptitudinile poetice ale comandorului Puiu Pârvulescu.

Se aude un zumzet tremurând în zare
Răscolitor de boltă și senin
Sunt păsări ce-au pornit din depărtare
Și care acum se apropie și vin.
Vin în zbor
Trec în stol
Vin și iar pornesc la drum.

Refren:
Trece-n zbor Grupul 8 de Vânătoare
Pui de șoimi din legenda lui Traian
Aripi tari de oțel sclipesc în soare
Simbol viu, de lumină peste Neam.

La ferestre de căsuțe și palate
Când trec ei, sfidătorii de destin

Măini gingașe vin și dau la o parte
 Draperii de mătase sau de in.
 Și din ochii care zburdă-n joc și fugă,
 Ochi ce râd și plâng tot așa de frumos
 Înspre cer se înalță caldă rugă:
 Adu-i Doamne, acasă, sănătoși!

Ei sunt eroi
 Ce râd de noi
 Și râd de moarte
 Pe cerul lor,
 Strălucitor,
 Duc drag și dor.

Sensibilitatea sa deosebită se observă și din scrisorile pe care i le scria soției sale, Florica-Maria, în care se găsesc apelative de o drăgălășenie fără margini. Fără a intra în intimitatea dialogului dintre cei doi, putem observa, într-o scrisoare din 24 iulie 1941, scrisă de comandor de la Comrat, sudul Basarabiei, cum tragedia războiului, cu evenimentele sale crude și nedrepte, pălește în fața dorului și a sentimentelor față de femeia iubită. Iată cât de frumos scria Eugeniu Pârvulescu din mijlocul teatrului de operațiuni militare:

Mămicule drag, scump, iubit, adorat, frumos, intelectual, gingaș și șic.
 Îți scriu din nou, cu o ocazie care pe negândite vine mâine la Brașov.

Sunt draga mea Piculeană, sănătos, am zburat de dimineață deasupra Odesei.

Aici în Basarabia nemernicii au dat foc la toate satele și orașele. Am avut cu noi provizii și ne îmbroștăm mereu din Moldova cu tot ce ne trebuie.

Într-o luptă am mai pierdut încă un avion din Grupul meu, dar băiatul a scăpat teafăr.

La sosire aici nu am băut apă 24 de ore, de frică să nu fie puțurile otrăvite. A fost ceva îngrozitor. A trecut acum. Am dezinfectat toate fântânile.

Am găsit la ruși fel de fel de lucruri din care, prin intermediul camaradului ce-ți aduce aceste rânduri, îți trimit și ție câteva amintiri.

Ce faci mămică dragă? Mi-e dor nebun de tine! Ce fac Mama, Tița, Maca, Copiii? Mi-e dor de toți.

Nu va trece mult și ne vom revedea iarăși. Acum suntem la 24 de ore de izgonirea completă a rușilor din Basarabia. La nord am trecut Nistru. Sper să te chem la Odesa.

Cu dragul și dorul de totdeauna te îmbrățișez plângând de bucurie că am pe lume o mămică dragă și scumpă. Tata.

Despre comandorul Eugeniu Pârvulescu, înalții demnitari ai vremii din conducerea Forțelor Aeriene Regale Române, au avut numai cuvinte de laudă în ceea ce privește calitățile și personalitatea sa.

Astfel, ministrul subsecretar de stat din Ministerul Aerului de la începutul războiului ne spune că Pârvulescu era un „ofițer dotat excepțional cu reale calități de comandant, unitatea sa fiind cea dintâi din flotilă”.

Generalul Ramiro Enescu ne spune despre Puiu Pârvulescu că „era un ofițer de valoare și nădejde, energic în conducere și cu o frumoasă pregătire profesională”.

Generalul Celăreanu face elogioase aprecieri asupra activității de pe front a lui Pârvulescu, „acesta având însușiri care îl disting între ofițerii armei”.

Generalul Argeșanu spunea despre marele aviator că „era perfect stăpân pe cunoștințe, fiind un logician bun și era normal să aibă atitudini conforme cu convingerile lui. Este un viteaz comandant de grup, având cea mai însuflețită unitate”.

Generalul Emanoil Ionescu, referindu-se la Puiu Pârvulescu, atrăgea atenția spunând despre acesta că „acțiunile Unității sale au fost prompte, eficace și pline de elan. La inspecțiile făcute am constatat o frumoasă instrucție a personalului, disciplină, o îngrijită educație militară, însuflețită, capabilă de sacrificiu. A dat o deosebită atenție îngrijirii materialului”.

Comandantul Flotilei 2 Vânătoare, căpitan-comandor Constantin Tănăsescu, aduce cuvinte elogioase comandorului Pârvulescu, spunând despre el că „puterea sa de muncă, din zori și până în noapte, fără răgaz, este demnă de laudă și greu de egalat. Formațiunile unității sale au înscris una din cele mai glorioase pagini din istoria Aeronauticii noastre”.

Pe lângă măiestria dovedită ca pilot aviator al Forțelor Aeriene Regale, Pârvulescu a scris și numeroase lucrări de specialitate, între care *Proiect de dotare al aeronauticii pentru anii 1933-1940*, un studiu elaborat din punct de vedere defensiv, și *Propuneri pentru caietul de sarcini al avionului PZL*.

Pasiunea pentru matematică a făcut ca în timpul liber să scrie o carte de literatură științifică, intitulată *Poezia matematicii*, unde matematica este redată sub forma unor povestiri și întâmplări nostime.

În cariera sa de militar, „Cavalerul aerului”, căpitan-comandor Pârvulescu a obținut un mare număr de decorații, printre care și „Virtutea Aeronautică” cu spade, clasa „Crucea de Aur”. (Fig. 11) Iată ce scria în Brevetul acestei distincții deosebite: „Excelent comandant de grup de vânătoare, cu o energie inepuizabilă și dublată de un remarcabil simț al datoriei, conduce cu destoinicie Grupul 8 Vânătoare”.

La vârsta de 47 de ani, în data de 15 septembrie 1947, va fi trecut în cadrele de rezervă ale Aeronauticii.

După trecerea în rezervă, și-a dedicat întreaga activitate matematicii, în calitate de profesor. Însă nu a putut să stea departe de marea lui iubire, Aviația, având grijă și sfătuindu-i pe tinerii zburători, la toate manifestările cu caracter aeronautic.

A plecat în ultimul său zbor, la 5 martie 1979, ultima sa dorință, din păcate, nu i-a auzit-o nimeni. Ar fi vrut ca la înmormântarea sa „să zboare multe, multe avioane pentru ca să afle văzduhul că a pierdut un prieten”. A fost înmormântat într-unul din cavourile familiei Mureșenilor, de la biserica Sf. Nicolae, din Scheii Brașovului, alături de soția sa dragă, care a trecut la cele veșnice cu un an înaintea lui. (Fig. 12)

Despre căpitan-comandor Eugeniu Pârvulescu nu s-au putut spune prea multe înainte de decembrie 1989, deoarece luptase în cel de-al Doilea Război Mondial pe Frontul de Est și acest lucru nu era tolerat de vechiul regim. Noi sperăm ca de acum înainte să putem vorbi și scrie despre eroismul și devotamentul piloților români care au luptat în misiunile ce le-au fost încredințate și care vor rămâne înscrisi cu litere de aur în Panteonul Neamului Românesc.

Fig. 1. Pârvolescu și avionul său de tip Brandenburg

Fig. 2. Școala de tir și bombardament, Lazeaux, 1926.

Fig. 3. Flotila de Luptă, București, 1927.

Fig. 4. Plecarea în Raidul Micii Antante, 1929.

Fig. 5. Escadrila 2 Vânătoare, Flotila de Luptă Pipera.

Fig. 6. Avionul de tip Fokker F VII.

Fig. 7. Uzinele IAR – Braşov, în anul 1932.

Fig. 8. Primul zbor cu Avionul IAR-14, 1932.

Fig. 9. Avion tip PZL-11, Motor IAR-K-9, anul 1936.

Fig. 10. Florica și Eugeniu Părvulescu, 1939.

Fig. 11 Brevetul „Virtutea Aeronautică” cu spade, clasa „Crucea de Aur”

Fig. 12 Cavoul unde se odihnesc Florica și Puiu

Dan DEMȘEA

**DOCTORUL ÎN DREPT ȘI TENORUL IONEL HOZAN (1892-1964)
ÎN BRAȘOVUL MUZICAL***

**LE DOCTEUR EN DROIT ET TÉNOR IONEL HOZAN (1892-1964)
ET LE BRASOV MUSICAL**

Résumé: Nous avons souligné l'activité musicale d'Ionel Hozan à Brasov (1924-1955) à la base d'une Biographie élaboré par son frère (voire l'annexe 1), le médecin Nicolae Hozan (Sibiu), en 1965, six mois après sa mort. Nous avons enrichi cette biographie avec des informations identifiées en 2002-2003 dans les Archives de Brasov (La Réunion Roumaine de Gymnastique et Chante et La Société Philharmonique de Brasov).

Creionarea biografică a celui care a încântat cu vocea sa de tenor publicul, în cadrul spectacolelor date de societățile muzicale din Brașov, ne-a fost facilitată de existența unei *biografii manuscrise* privitoare la juristul Ioan (Ionel) Hozan, scrisă de către fratele său, medicul Nicolae Hozan, locuitor al orașului Sibiu. Această biografie profesională (cuprinzând o latură juridică și o alta, artistică), succintă și concentrată, a fost redactată în cursul lunii mai 1965, după șase luni de la moartea fratelui său Ionel, locuitor al orașului Brașov. Sursa de documentare, scrisă, a acesteia, a fost procurată, după toate probabilitățile, în timpul vieții lui Ionel. Fratele său, Nicolae (apelat Nicu în cadrul familial), l-a ajutat, fără îndoială, la identificarea rudelor – răspândite pe o întinsă arie teritorială – în scopul alcătuirii arborelui genealogic.

Noi am intrat în posesia unor copii reprografice din arhiva ramurii familiale Hozan de la Sibiu, între anii 1992 și 1996. Pe baza acestora, cât și a cercetărilor noastre ulterioare, printre altele, în bibliotecă și fonduri documentare la Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Brașov, în primăvara anilor 2002-2005, am îndrăznit să facem primul pas spre îmbogățirea biografiei tenorului Ionel Hozan, cel dintâi născut al medicului Ioan Hozan, înaintașul generației balneoterapeuților români ardeleni¹, dar și colegul de studenție vieneză al lui Mihail Eminescu și Ioan Slavici.

Ne exprimăm convingerea că Ionel a moștenit vocea de tenor de la tatăl său, Ioan. Rămâne un semn de întrebare dacă nu cumva Ionel era frământat de transmiterea acestor calități vocale deosebite din partea ramurii preoților Popovici din Oflaca, căci în schema grafică a arborelui genealogic el evidențiază acest lucru, ignorând și, de fapt, contrazicând datele paterne din Registrul de stare civilă al Parohiei greco-răsăritene Șoimoș din dreptul anului 1846. Parohul de atunci, Zenobie Popovici, murea peste doi ani, în

* Toate notele de subsol ne aparțin. Iar completările noastre la Anexă – care constituie biografia din anul 1965 a lui Ionel Hozan, întocmită de către fratele său, medicul sibian Nicolae Hozan – sunt intercalate între paranteze oblice.

¹ Pentru cea mai recentă biografie a medicului balneoterapeut, dr. Ioan Hozan, vezi Dan Demșea, *Doctorul în medicină Ioan Hozan și brașovenii*, în anuarul Muzeului „Casa Mureșenilor” „Țara Bârsei”, serie nouă, Brașov, 2005, nr. 4. Biografia altui balneoterapeut român, dr. Iuliu T. Mera, originar din Siria, a fost recent publicată sub îngrijirea prof. univ. dr. Vasile Popeangă, din Arad, în cadrul volumului *Cărturari și memorandiști transilvăneni*, sub egida Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, pe baza manuscrisului redactat în anul 1944 de către prof. univ. dr. Marius Sturza – un alt absolvent al Liceului „Andrei Șaguna” din Brașov –, purtând titlul *Memorandistul dr. Iuliu Terențiu Mera* și fiind însoțit de două anexe în volumul sus-citat, pp. 137-147; Cf. Arhiva Institutului Teologic universitar din Sibiu, fond *Mitropolit Nicolae Bălan*.

toamna-iarna anului 1848, executat de trupele corpului expediționar ungar, ducând cu el în mormânt incertitudinile paterne ale băiatului pe nume Ioan Hozan. Mergând pe această pistă de cercetare, presupunem că nepotului Ionel Hozan nu-i rămăsese decât să-l interogheze pe părintele parohiei Șoimoș în persoana longevivului preot Ilie Chebelev², o dată în anul 1948, iar a doua oară, în anul 1962. Părintele Ilie Chebelev avusese timp să elaboreze *Cronica Parohiei Șoimoș*, care a dispărut după moartea sa. În anul 1969, întreprinzând o deplasare la domiciliul acestuia, situat în incinta bisericii, mi-a citit unele paragrafe din cronică și referitoare la prietenia studenților vienezi Ioan Hozan, Ioan Slavici și Mihail Eminescu, aflați în vizită, prin anul 1869, la Șoimoș. Pe atunci nu mersesem la Sibiu pentru documentare. În 1969 i-am scris lui Nicu Hozan la Sibiu, fiind muzeograf la Lipova. N-am primit răspuns din partea sa. Am ajuns la Sibiu, la domiciliul familiei Hozan din Sibiu, abia prin 1994, intrând în contact cu fiul lui Nicu Hozan, anume, doctorul în medicină Nicușor Hozan. Împreună cu dânsul am răsfoit arhiva Ioan Hozan, regăsind scrisoarea mea trimisă în 1969 de la Muzeul de Istorie și Etnografie din orașul de pe Mureș, Lipova. De-a lungul anilor am căutat să adun material pentru o biografie a medicului fizioterapeut Ioan Hozan, căutând să-i îndeplinesc dorința scrierii unei biografii ample.

Documentarea întreprinsă la înmormântarea Sfânta Paraschiva din cartierul Groaveri (în Brașov), în aprilie 2005, a fost parcimonioasă. Fiul lui Ionel, avocatul Victor Hozan, născut în anul 1914 (după cum stă scris pe stela sa funerară), cât și descendentul posibil al acestuia din urmă, se mutaseră la București.³ Astfel că probabilitatea ca Nicolae Hozan să fi intrat în posesia hârtiilor și a fotografiilor legate de fratele său, după decesul acestuia, pare exclusă.

Biografia familiei Hozan, fiind destul de frământată din cauza deselor schimbări de „locație” survenite în intervalul anilor 1850-1950, a ajuns să fie cunoscută, în primul rând, datorită medicilor Marius Sturza⁴, Lazăr Popovici (tutorii celor doi băieți, Ionel, născut în 1892, și Nicolae, născut în 1893) și, nu în ultimul rând, datorită chiar celor doi frați, pomeniți mai sus, lui Ionel Hozan, devenit doctor în drept, și, respectiv, fratelui său, ginecologul Nicolae Hozan, doctor în medicină. Toți acești patru intelectuali s-au constituit în veritabile surse orale pentru istorici și gazetari, atât în perioada interbelică, cât și în cea postbelică.

Nicu – stabilindu-se în anul 1924 la Sibiu⁵, unde domiciliau socrii săi, cât și medicul Lazăr Popovici, fostul său tutore vienez – a purtat corespondență cu o serie de cadre

² Ilie Chebelev, originar din satul Socodor, de pe Crișul Alb, absolvea Institutul Teologic din Arad în anul 1912. A fost înmormântat la Șoimoș în anul 1975; vezi textul său memorialistic *Adunarea de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 /rememorările unui participant – Ilie Chebelev/*, în „Ziridava”, vol. XXIV, Arad, 2005, pp. 405-412.

³ Arhiva familială Hozan, dosarul *Ionel Hozan* (nenumărat), *Arbore genealogic după bunica, mama tatălui meu, /întocmit de/ Dr. Ioan Hozan, Brașov, 15 septembrie 1962*, având dedesubt Legenda explicativă a schemei genealogice de mai sus. Copia acestuia am obținut-o de la familia dr. Nicolae N. Hozan, din Sibiu, în anul 1993.

⁴ Marius Sturza, *Doctorul Ioan Hozan – schiță biografică*, Arad, 1946, 46 p. dactilografiate. Textul original al acestei biografii a fost redactat la Sibiu, în anul 1946, și lăsat de către autor, spre păstrare, fiului său de suflot, medicul Nicolae I. Hozan, care confirmă, în anul 1950, pe ultima filă a acestei copii dactilografiate – folosită de noi pentru editare – că ea „corespunde întocmai cu originalul”; Cf. *idem, Medicul Ioan Hozan – un precursor*, Arad, 1996, p. 45.

⁵ Arhiva familială Hozan (Sibiu), dosar *Dr. Nicolae I. Hozan* (nenumărat), *Autobiografie*, datată la Sibiu în 27 aprilie 1949 (dactilografiată). Copia ei reprografică am obținut-o datorită bunăvoinței fiului acestuia, medicul diabetolog și nutriționist dr. Nicolae N. Hozan, în anul 1994.

medicale și publiciști, interesați în a sublinia contribuția tatălui său la punerea bazelor balneofizioterapiei moderne. Primul dintre medicii de pe lângă Institutul de Istoria Medicinii și Farmaciei care a luat cunoștință și a început să valorifice tradiția medicală științifică românească a fost dr. Valeriu I. Bologa⁶.

Celălalt frate, Ionel (cum îl alintau cei apropiați, poate și spre a-l putea deosebi de tatăl lor, Ioan) – după cum se va vedea în paginile de mai jos, în cuprinsul Anexei – era legat de Brașov, nu numai datorită frecventării liceelor din Brașov și luării bacalaureatului la Liceul „Andrei Șaguna”, ci și datorită legăturilor sale afective cu Sturzeștii, anume, cu fratele mai mic al lui Marius Sturza, pe nume Ioan, și cele patru surori Sturza (Ersilia, Lavinia, Hortensia și Florica). Fiind apropiați ca vârstă de acești copii ai văduvei Hersilia Sturza, cei doi băieți Hozan, orfani de mamă (chiar din anul 1900 – anul instalării soților Hozan în Brașov), au crescut împreună cu aceste surori Sturza, cel puțin până în momentul decesului tatălui lor, în anul 1909. Legăturile ulterioare între aceștia s-au menținut chiar și pe calea corespondenței. O dovadă peremptorie în acest sens o constituie preocupările brașoveanului Ionel Hozan – după „pensionarea” sa forțată din barou în anul 1948 – pentru reconstituirea arborelui genealogic al descendenților străbunicului său, Nicolae Hozan, din satul Șoimoș⁷ (astăzi cartier al orașului Lipova). În anul 1962, Ionel avea să desăvârșească arborele genealogic început în anul 1948, completându-l cu ascendenții (câteva generații de preoți români și aromâni), cât și cu descendenții celor doi tatori, medicii Lazăr Popovici și Marius Sturza, veri de gradul II, ambii originari din zona de luncă a Crișului Alb. Dar Ionel simțea că acest „arbore al solidarităților familiale românești” nu ar fi fost complet dacă nu includea și descendenții tutorelui Moise Magdu, preotul greco-ortodox român din Șoimoș – satul natal al lui Ioan Hozan. Fără efortul moral și investiția financiară inițială pentru școlarizarea superioară a fiului adoptiv Ioan Hozan, „fratele dulce” al lui Dumitru Magdu (băiatul preotului Moise Magdu și al soției sale, născută Alexandra Popovici – sora bunicii lui Lazăr Popovici, viitorul tutore din anul 1909 al lui Nicolae Hozan, fratele lui Ionel Hozan), nu am fi avut posibilitatea punerii în evidență a mecanismului delicat de promovare a copiilor dotați din cadrul comunităților parohiale sătești, în speță, a celor din satele secolului al XIX-lea, Șoimoș, Șepreuș și Otlaca (azi Grăniceri), de pe teritoriul fostului comitat Arad.

Cercetarea noastră arhivistică, întreprinsă la Brașov, vine în completarea textului biografic de mai jos, aparținând medicului Nicolae Hozan, domiciliat în casa din Sibiu a tutorelui său, medicul Lazăr Popovici⁸, originar din Otlaca (azi Grăniceri). Acesta din urmă era ginerele academicianului Atanasie-Marian Marienescu (originar din Lipova), care se retrăsese, la pensionare, în Sibiu, împreună cu soția sa, Ana Brote.

⁶ Cf. dr. Valeriu I. Bologa, *Începuturile medicinei științifice românești* (colecția Biblioteca medico-istorică), vol. III, Universitatea Regele Ferdinand I, Cluj, 1930.

⁷ Arhiva familială Hozan, dosar *Ionel Hozan, Schița genealogică a descendenților lui Nicolae Hozan*, bunicul viitorului medic balneolog și fizioterapeut, dr. Ioan Hozan (1846-1909). Această schiță, cuprinzând șapte generații, poartă semnătura *nonșalantă* a celui care a întocmit-o, nu altul decât dr. Ionel Hozan, localizată și datată: „Șoimoș, la 26 septembrie 1948”.

⁸ Pentru biografia medicului Lazăr Popovici, vezi evocarea noastră biografică *Pilda unei alianțe de familie între părțile arădene și cele sibiene: dr. med. Lazăr Popovici (1867-1931)*, în volumul colectiv *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana. 95 de ani de la Marea Unire*, vol. VII, Arad, 2013, pp. 264-276.

Anexă

BIOGRAFIA FRATELUI MEU

DR. IOAN HOZAN, AVOCAT, DECEDAT LA 1 XI 1964

Dr. Ioan/Ionel/ Hozan, fiul lui Ioan și al Iosefinei s-a născut la 23 februarie 1892, în Viena. Tatăl lui a fost fiu de țăran, din comuna Șoimoș, raion Lipova, reg. Banat/ azi fostul sat Șoimoș constituie unul din cartierele orașului Lipova, aparținând de județul Arad/. După terminarea medicinei la Viena, el a ajuns medic-șef balneolog în Gräfenberg/azi Jesenik/, plasa Frivaldov/ pe atunci Freiwaldau din Silezia austriacă/din Silezia Cehoslovacă/ azi Silezia cehă/, la sanatoriul Priessnitz.

Mama, Iosefina/Josephine/, a fost fiică de antreprenor constructor în Viena.

Din această căsătorie s-au născut doi copii, Ioan /în anul 1892/ și Nicolae /în 8 iulie 1893/.

Nicolae a funcționat ca medic primar ginecolog la Sibiu, iar actualmente este pensionar.⁹

Ioan, primele trei clase primare le-a făcut la școala primară din Frivaldov, iar clasa a IV-a primară a făcut-o la Brașov //precoce, în anul școlar 1900/1901 – n.n. //, unde, între timp, se mutaseră părinții săi, de la Gräfenberg.

De aici înainte viața lui Ionel, cum i se spunea în familie, este strâns legată de acest oraș, de sub poalele Tâmppei.¹⁰

C clasele secundare le face la liceele român, maghiar și german, iar ultimele clase, VI-VIII, le-a făcut la liceul românesc „Andrei Șaguna” din acest oraș.

După terminarea „maturității” în anul 1909 /recte 1908¹¹/, se înscrie la Facultatea de drept din Budapesta, de unde trece la Bratislava, și o termină la Cluj / în vara anului 1913, când a și fost promovat doctor în științe juridice (26 iunie)¹²/.

El nu se mulțumește numai cu terminarea facultății de drept, ci termină și Academia Comercială din Viena.¹³

În iulie 1913 își începe/a/ activitatea ca avocat stagiar, ca în august 1914 să fie mobilizat în primul război mondial, până în februarie 1919, când se demobilizează prin dezmembrarea Monarhiei Austro-Ungare.

În luna martie a aceleiași an a intrat în magistratură, pe care o părăsește

⁹ Stela funerară din Brașov consemnează laconic: „Dr. Nicolae Hozan, medic primar, 8 iulie 1893-10 februarie 1975”. Autorul, dr. Nicolae Hozan, a ținut să fie înmormântat în același cimitir brașovean unde erau înhumați fratele său, Ionel, și tatăl lor, dr. Ioan Hozan, alături de soția vieneză a acestuia din urmă, Josephine.

¹⁰ Moartea intempestivă a Iosefinei, mama celor doi băieți, Nicu și Ionel, în cursul anului 1900, la câteva luni sau săptămâni de la mutarea în Brașov, a determinat stabilirea aici, de la Viena, a văduvei Ersilia (sau Hersilia) Sturza, pentru a se ocupa de creșterea celor doi minori împreună cu copiii ei, alături de fratele ei dulce, dr. Ioan Hozan. Acesta din urmă fiind hemiplegic, necesita și el îngrijire.

¹¹ Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000, p. 392.

¹² *Ibidem*, p. 520.

¹³ Până la noi cercetări privind datarea examenelor sale de diferență la Academia Comercială din Viena, cât și stabilirea datei căsătoriei sale cu Hermine (născută la data de 19 aprilie 1897 și decedată la data de 31 mai 1963, după cum o indică inscripția funerară), nu ne rămâne decât să presupunem – ținând seama de nașterea celor doi copii ai lor, a Angelei Lili Hozan, în 1913, și a lui Victor Hozan, în 1914 – că tatăl lor a cunoscut-o pe Hermine fie în Brașov, fie în Viena, în timpul concomitentelor sale studii universitare.

definitiv în aprilie 1921, ca să practice avocatura.¹⁴

În anul 1933¹⁵ a fost numit ca avocat public și șeful serviciului contencios al Camerei de Muncă din Brașov. A funcționat în această calitate până în luna martie 1948, când s-a pensionat. A apărut cu multă căldură și competență interesele muncitorilor, ale salariaților particulari ca și ale altor salariați. Și-a dat toată silința să le câștige, față de patron, interesele lor juste, dându-le, în același timp, și povește folositoare, simțindu-se atașat față de cei ce muncesc.

Nu a fost înscris în nici-un partid politic; de-altfel și legea de organizare a corpului de avocați publici interzicea aceasta în mod expres.

Muzica i-a fost, în orele lui libere, una din preocupările lui predilecte. Dragostea și înclinarea spre această artă, probabil le-a moștenit de la tata lui, un admirabil cântăreț de doine, prietenul comun al lui Eminescu și Slavici, și animator al studenților români din Viena.

Încă din copilărie, Ionel a început să învețe pianul, având ca profesor pe fostul dirijor al Societății Filarmonice, pe Paul Richter¹⁶, director de muzică.

La Bratislava a urmat cantoul doi ani, luând lecții de la profesorul Van der Staats, fost profesor la Conservatorul din Haga și, mai târziu, dirijor al teatrului din Salzburg (Austria).

În Viena a luat lecții, timp de șase luni, de la remarcabilul profesor Franz Steiner.

Ca student la Cluj, în anul 1912-13, a dirijat corul studenților români universitari.

Între anii 1924-1930 a jucat în Brașov diferite roluri de operă și operetă. Astfel, în cadrul Reuniunii Germane de cântăreți din Brașov joacă rolul contelui de Eberbach, în opera *Braconierul* (Wildschütz) de Lortzing, iar în *Nevestele vesele din Windsor* de Nicolai, pe Fluth, iar în *Carmen* de Bizet, pe Zuniga.

În cadrul Reuniunii de muzică „Gheorghe Dima” din Brașov, joacă în *Cavaleria Rusticana* de Mascagni, pe Alfio, în *Traviata* de Verdi, pe George Germont, alături de cântăreața Rita Mărcuș de la Volksoper din Viena, și de cântărețul Nicolae Indrieș de la Opera din Cluj.

În opera *Trubadurul* de Verdi joacă pe contele de Luna¹⁷, în ansamblu cu Rita Mărcuș, Lia Pop și Nicu Apostolescu de la Opera din Cluj.

În opera *Faust* de Gounod¹⁸ a jucat și cântat rolul lui Valentin, împreună cu Alexandru Feraru, Emil Marinescu și Gheorghe Folescu de la Opera din București.

¹⁴ Una dintre perioadele cronologice lipsite de informații biografice referitoare la Ionel Hozan o constituie intervalul anilor 1922-1924. O fotografie făcută în Austria, nedată, îi reprezintă pe Nicu și Ionel pe bancheta din spate a unei limuzine decapotabile. Tipul automobilului, cât și costumația celor șase personaje fotografiate ne permit o încadrare cronologică în primul deceniu de după Primul Război Mondial. Unul dintre motivele prezenței celor doi frați la Viena l-a constituit rezolvarea unor probleme legate de moștenirea rămasă în urma rudelor mamei lor.

¹⁵ Tocmai pe când se sfârșea criza de stagnare a Reuniunii muzicale românești din Brașov și se hotăra afilierea ei la Societatea ASTRA, sub forma unei secții separate, în cursul lunii ianuarie 1933; Cf. SJAN Brașov, fond *Reuniunea Română de Gimnastică și Cântări Brașov*, dos. 1220.

¹⁶ Paul Richter l-a urmat pe Max Krause, în anul 1919, la conducerea muzicală a Societății Filarmonice din Brașov, fiind înlocuit, în 1935, de către Victor Bickerich; Cf. SJAN Brașov, fondul *Societatea Filarmonică Brașov (1925-1934)*, apud Gernot Nussbächer, *Societatea filarmonică din Brașov (1878-1944)*, Brașov, 1984, document dactilografiat, pp. 1-2.

¹⁷ Complexul Muzeal Arad, Colecția de Istorie modernă, fotografia reprezentându-l pe Ionel Hozan în rolul contelui de Luna, din opera *Trubadurul*, nr. inv. 6185.

¹⁸ Spectacolele au fost programate pentru sfârșitul lunii iunie 1928; Cf. DJAN Brașov, fond *Reuniunea Română de Gimnastică și Cântări Brașov*, dos. 1152 și 1168.

În *Carmen* de Bizet joacă rolul lui Esermilo, în ansamblu cu Lia Pop¹⁹ de la Opera din Cluj și cu Emil Marinescu de la Opera din București.

În afară de rolurile jucate, a regizat în *Cavaleria Rusticana* și *Traviata*. A cântat și jucat în opereta *Vânătorul de păsări* de Weps, rolul inspectorului de vânatoare. Acest spectacol s-a repetat de 31 de ori în anii 1951-1952.

Din 1927²⁰ până în 1931 a fost președinte activ al Reuniunii de muzică „Gheorghe Dima” din Brașov²¹, /iar/ 15 ani membru în comitetul de conducere al Societății filarmonice „Gheorghe Dima” din Brașov²².

În septembrie 1949 a fost numit profesor la Școala Populară de Artă din Brașov.

A mai funcționat ca profesor de muzică și dirijor de cor la Școala Profesională Textilă, la Școala Profesională Metalurgică N.I. și pe urmă la Școala Medie Tehnică de Mecanică, desființată pe data de 1 sept. 1955.

Sibiu, 27 mai 1965.

Dr. Nicolae Hozan.**

** Copie reprografică de pe manuscris, obținută din arhiva familiei Hozan, prin bunăvoința dr. med. Nicușor Hozan, fiul lui Nicolae Hozan (Sibiu), în anul 1994, în vederea valorificării ei publicistice.

¹⁹ La începutul anului 1929, solista Lia Pop era invitată la Brașov pentru spectacolele Reuniunii, programate la începutul lunii martie, cu opera *Carmen*; Cf. DJAN Brașov, fond *Reuniunea Română de Gimnastică și Cântări Brașov*, dos. 1188

²⁰ De fapt, în 4 octombrie 1927, vechea Reuniune Română de Gimnastică și Cântări din Brașov a fost reconstituită, în cadrul adunării sale generale, iar la data de 25 octombrie, adunarea generală a votat noile statute, fuzionând cu Societatea de cântări, sub numele Reuniunea de Muzică „Gheorghe Dima”. N-au lipsit subvențiile din partea ministrului cultelor și artelor, Al. Lapedatu, cât și din partea primăriei brașovene, deoarece cheltuielile spectacolului *Trubadurul*, în sala ASTREI locale, cu concursul „muzicii orășenești” / *recte* al Filarmonicii/, înregistraseră un deficit de 42.000 de lei. Aici intrau și cheltuielile de participare a Operei din Cluj la spectacolele programate în cursul lunii noiembrie 1927. Ionel Hozan, în calitate sa de președinte, dublat de pregătirea sa juridică, cerea, prompt, Ministerului de Finanțe reducerea impozitului la nivelul de 13% pentru spectacolele Reuniunii din intervalul 23-27 noiembrie 1927; Cf. DJAN Brașov, fond *Reuniunea Română de Gimnastică și Cântări Brașov*, dos. 1092-1094, 1106, 1132 și 1134.

²¹ Concertiștii Reuniunii brașovene au răspuns pozitiv la invitația Societății filarmonice „Muzica” din București de a susține prezentarea oratoriului *Creațiunea* de Haydn, în ziua de duminică, 20 mai 1928. Soliștii bucureșteni ai Operei Române, Alexandru Lupescu și Emil Marinescu, acceptaseră să participe la susținerea oratoriului *Creațiunea* de către Reuniune, la Brașov, în zilele de 4-5 aprilie 1928, în sala de spectacole a ASTREI; Cf. *ibidem*, dos. 1155, 1137-1139.

²² Din anul 1919 până la începutul anului 1933, când avea loc afilierea Reuniunii la Societatea ASTRA, ca secție separată; Cf. *ibidem*, dos. 1220 (vezi *supra*, nota de subsol nr. 14).

Marin POPESCU

**O VIAȚĂ ÎNCHINATĂ ȘCOLII.
PROFESORUL RUCĂREAN GHEORGHE PÂRNUȚĂ
1915-2009**

***Abstract:** Professor Parnuta was born in the early twentieth century, in the middle of the First World War, in a poor, rural family in Romania. His father dies in battle with the Germans, and the family life becomes even more difficult. With an unusual, outstanding intelligence, the future teacher overcomes all the hardships and became finally a University professor, author of papers on the history of Romanian pedagogy. His life was devoted to the study of archives and to publishing documents which are bringing to light the history of his native places.*

Descoperim câteodată figuri luminoase ale cercetării istorice, persoane de o modestie greu de egalat, dedicate pe viață muncii lor, indiferent de greutățile întâmpinate sau de atitudinea răutăcioasă a confrăților. Conștienți că poate nu se vor bucura niciodată de gloria trecătoare a celor care uneori apar, meritat sau nu, în prim-plan, își continuă munca laborioasă, iar noi, ceilalți, le datorăm atât de mult. O astfel de persoană, cu un destin de excepție, a fost regretatul profesor rucărean Gheorghe Pârnuță, autor a numeroase monografii, studii istorice, lucrări de sinteză și colecționar neobosit de documente, pe care le-a descoperit, tradus, clasat și publicat, oferind astfel urmașilor un excepțional material de lucru. Ca și în cazul multora din cei care au ridicat cultura română în acea perioadă, impresionează faptul că au pornit foarte „de jos”, din familii sărace, fără tradiții intelectuale, dârzenia cu care au învins greutățile vieții și determinarea cu care și-au urmat destinul.

Există locuri binecuvântate în țara noastră, izvoare de cultură și tezaur de tradiții păstrate cu sfințenie, vetre străvechi de unde apar, dintr-un anonim devenit fecund, personalități ce-și spun cuvântul în cele mai diferite domenii, răzbunându-i pe străbunii lor, care și-au dus existența obscură fără a ști că trăiesc în locuri în care Istoria și-a pus amprenta. O asemenea localitate este Rucărul muscelan, cunoscut mai mult prin frumusețea peisajului de munte, prin pășunile alpine albite de mulțimea turmelor de oi și prin determinarea cu care moșnenii și-au apărat obștea în fața oricui, dar și prin faptul că este locul de obârșie pentru o pleiadă de intelectuali. Dintr-o asemenea plămadă a ieșit cel pe care încercăm să-l evocăm aici, cu caracteru-i de fier, rezultat prin însumarea moștenirii lăsate de un lung șir de înaintași.

A văzut lumina zilei la sfârșitul lui mai 1915, al treilea copil al unei familii de tineri agricultori, dar nu și-a cunoscut niciodată tatăl care, fiind concentrat în cadrul Regimentului 30 Dorobanți, se afla împreună cu camarazii săi sus, la Vama Giuvala, păzind fruntariile de atunci ale țării și pregătindu-se să treacă la frații de dincolo de munți, pentru Unire. Luptele din anul următor au adus dezastrul războiului chiar în comuna natală, care a devenit teatru de luptă. Populația civilă prinsă în mijlocul evenimentelor a pornit într-un exod disperat către zone mai depărtate, în speranța că viețile le vor fi salvate. Printre cei care alergau spre sud sub ploaia de proiectile dușmane și sub amenințarea mitralierelor aviației se afla și Maria Pârnuță, cu cel mic în brațe și ceilalți doi copii agățați de poalele fotei. Momentele de groază, halucinante, în care drumul parcă nu se mai termina (e vorba de aproape 20 km străbătuți pe jos), au rămas în amintirea mamei care îi povestea adesea cum îngerii l-au apărat când, la un moment

dat, a trebuit să-l abandoneze pe traseu într-o groapă de obuz și să ducă mai întâi la adăpost pe frații săi de 5 și 7 ani, care nu mai puteau să meargă. După ce-i adăpostește într-o gospodărie în afara zonei de lupte pe cei mari, cu ultimele puteri, mama s-a întors și l-a găsit dormind liniștit în iarbă și astfel a scăpat dintr-o primă încercare din multe pe care i le va oferi viața. Tot din povestirile mamei a aflat cum, la câteva zile după aceea, tatăl său a căzut în luptele de pe muntele Mateiaș și, ca într-o tragedie antică, Maria Pârnuță a avut o premoniție simțind momentul în care soțul și-a pierdut viața, tragica confirmare fiindu-i oferită a doua zi, când s-a dus fără ezitare până la liniile de luptă pentru a-i lua trupul. Cei trei copii au devenit astfel orfani de război. Rămași fără tată, copilăria le-a fost marcată de și mai multe lipsuri.¹

Înfruntând destinul potrivit, Gheorghe și familia lui, reîntorși în Rucărul devastat de război, au luat viața în piept, cum se spune, și, așa cum mărturisește într-o carte autobiografică, hrana de zi cu zi era problema principală, mama sa făcând adevărate minuni pentru a-și hrăni copiii. Urzicile și măcrișul sălbatic ce apăreau de sub zăpezile primăverii erau adevărate delicii culinare. Beneficiind însă de o educație sănătoasă, de spiritul de cinste și dreptate insuflate de mamă și de ceilalți membri ai familiei, cu întărire morală din partea Bisericii, frații au crescut drepti ca brazii din pădurile Rucărului și de neclintit ca stâncile munților pe care îi străbăteau muncind din fragedă copilărie.

Asemeni Smarandei Creangă, și Maria Pârnuță (era știitoare de carte într-un Rucăr în care a existat școală din secolul al XVI-lea²) și-a dat copiii la învățătură. După un episod de baladă, în care micuțul nostru erou de 12 ani păzea o turmă de capre a unui bogătaș local, împruținată după ce lupii au dat atacul, are revelația școlii, a puterii cuvântului scris. Are experiențe amare în primii ani de școală, cu un învățător ce era preocupat mai mult de batjocorirea micuților învățăței, luând în derâdere hăinuțele lor modeste de orfani de război, tunsoarea „căprită” și picioarele desculțe. La ciclul secundar întâlnește un adevărat îndrumător spiritual, profesor³ dedicat și plin de pasiune, care îl face să îndrăgească școala, sentiment ce nu l-a mai părăsit toată viața. A studiat de atunci în permanență, chiar și când era profesor la catedră. Asemeni multor tineri din generația sa, a lăsat deoparte tentațiile și plăcerile vieții pentru a se împlini intelectual și pentru a se dăruie celorlalți cu o pasiune greu de înțeles în zilele noastre, când există condiții nevisate pe vremuri, dar a dispărut romantismul.

Aventura cunoașterii de abia începea pentru eroul nostru; a avut șansa de a fi remarcat de profesori dedicați, de unii oameni cu stare, dar și cu suflet mare din comună, care l-au încurajat și susținut, și astfel să nu se piardă în valurile agitate ale vieții. Gheorghe Pârnuță era înzestrat în primul rând cu perseverență și putere neobișnuită de a îndura lipsurile de orice fel. Copil normal, se juca cu cei de vârsta lui, muncea după puterile sale alături de familie de la cea mai fragedă vârstă, trăia viața obișnuită pentru un sat de munte cu obiceiuri și tradiții locale, pe care nu le-a uitat niciodată și

¹ Momentul este prezentat în lucrarea *Rucăr-Muscel - istoric, case memoriale, amintiri*, Editura „Făt Frumos”, București, 1996, pag. 134.

² Prof. Pârnuță citează un document datat 1655, în care apare și semnătura preotului rucărean Bratu. De aici presupune că existau știtori de carte în localitate, printre care și lucrătorii de la Vamă, deci se învăța scrierea și cititul. Cert este că, la 1670, Antonie Vodă înființează școala pentru orice copil la Câmpulung, alocând pentru aceasta jumătate din veniturile de la Vama Rucăr. În această localitate se poate certifica cu documente înființarea unei școli la 1838.

³ Este vorba de învățătorul Toma Ștefănescu, care a activat între 1905 și 1938.

pe care le-a valorificat mai târziu în culegerile de folclor publicate. Prezent la activități culturale specifice vremii, la căminul cultural sau la șezători, nimic nu i-a fost străin din bogăția de trăiri și sentimente proprii locuitorilor satului românesc. A cunoscut direct pleiada de intelectuali care se străduiau să păstreze și să valorifice o cultură autentică, să salveze tezaurul spiritual pe care l-a creat poporul. Și poate nu întâmplător, la Rucăr au văzut lumina zilei și alți mari intelectuali: poetul și matematicianul Dan Barbilian, dramaturgul Tudor Mușatescu, academicianul Tudor Slăvescu, paleograful Dumitru Băjan, sculptorul Dimitrie Anastase și mulți alții. Aici au pictat marele Grigorescu, Nicolae Vermont, Carol Pop de Szathmary, au poposit Coșbuc, Slavici, Vlahuță, Delavrancea, Titu Maiorescu și, de mai multe ori, Familia Regală. Rucărenii se laudă și acum cu faptul că aici ar fi fost o primă propunere pentru construirea palatului regal de vară, localitatea lor având șansa de a deveni ce este Sinaia astăzi. Așa cum n-au acceptat niciodată străini pe meleagurile lor, apărându-și obștea de moșneni, s-au opus și venirii unor capete încoronate. Mai târziu însă au regretat.⁴

Cu toate lipsurile, după școala primară, continuă studiile la Câmpulung, înscriindu-se pentru început la un seminar cu locuri rezervate orfanilor de război de la Mănăstirea Negru Vodă. Părăsește imediat seminarul, pentru că primul călugăr cu care stă de vorbă îl blesteamă, reproșându-i că nu s-a închinat și n-a făcut mățaniile cuvenite la icoane înainte de a i se adresa, amenințându-l cu pedeapsa divină. Pentru un copil de numai 14 ani este șocant să fie tratat astfel. Renunță și ajunge, prin concurs de admitere, la Școala Normală „Carol I” din Câmpulung, locul unde s-au format generații întregi de „luminători ai satelor”, învățătorii, care, în recentul război, au condus trupele de ostași-țărani, devenind eroi ai luptei pentru România Mare. Impunătoarea clădire a școlii, aleile străjuite de brazi, dar mai ales sobrietatea comportamentului tuturor, de la portar la elev și profesor, asigurau un climat serios de studiu, formau caractere. Încă se mai vorbea pe atunci de un șef de promoție numit Ion Mihalache care, veteran de război și el, era unul dintre inițiatorii înființării Partidului Țărănesc. Ce exemplu mai bun puteau avea pușorii aceia de țărani? Ce sprijin moral mai puternic putea să-i însuflețească în învingerea greutăților? Sobrietatea aceasta, disciplina „de fier” s-a păstrat în cadrul școlii până spre vremurile noastre, generații după generații numind-o cu oarecare duioșie „Bastilia”. În mai multe evocări, Gheorghe Pârnuță prezintă cu nostalgie zilele în care pleca spre Câmpulung, străbătând cei peste 25 de km pe jos, desculț, îmbrăcat în straie țărănești, încălzându-și opincuțele la poarta școlii pentru că propriile tălpi erau „mai ieftine”. Și totuși se învăța carte, nimeni nu protesta pentru condițiile spartane din dormitoarele reci și plintoanele în stil ostășesc. De abia în ultima parte a școlii are parte de haine „nemțești” și renunță la cioareci și „leibarică”. Evenimentul se întâmplă pentru că orfanii de război au primit de la stat un asemenea sprijin. Chiar din perioada aceasta devine un asiduu cititor al bibliotecii școlare, una din cele mai bine dotate din rețeaua școlilor normale. Își descoperă pasiunea pentru istorie și începe documentarea pentru o monografie a locurilor natale. Publicarea ei a fost amânată din cauza războiului și apoi, în noile condiții politice, a publicat-o (cu mari omisiuni) de abia în 1972. Pe lângă poveștile celor de acasă, află de la noii săi mentori cum au luptat strămoșii, moșnenii rucăreni, pentru păstrarea obceinei străbune, cum au fost în primele rânduri alături de voievozii cei mari încă de la

⁴ Regele Carol I a vizitat de mai multe ori Rucărul, dar nu există dovezi că s-ar fi făcut demersuri pentru localizarea palatului regal de vară la Rucăr sau Câmpulung.

Posada⁵ și cum au fost strajă pentru această trecătoare în care au creat o civilizație locală deosebită.

După absolvire, în 1934, își începe „apostolatul” în învățământul românesc, segment social ce trece prin schimbările uneori de nesuportat aduse de succesiunea regimurilor politice: 14 ani în învățământul primar, 13 ani în cel secundar și 16 ani în cel universitar.

În toată această perioadă frământată și-a satisfăcut serviciul militar, a urmat cursurile Școlii de ofițeri în rezervă și și-a completat studiile, terminând liceul cu bacalaureat în 1944, valorificând astfel perioadele în care n-a fost concentrat, sau pe front. Ca ofițer de infanterie, este repartizat la Regimentul 30 Muscel, respectând o tradiție de familie. Aici bunicul său, veteran la 1877, a luptat sub comanda maiorului Giurescu, căzut la Plevna, iar tatăl său a devenit erou în Marele Război. În preajma intrării în luptă, ajunge din întâmplare responsabil de popota regimentului și, nemulțumit, cu romantismul specific acelei generații, părăsește tihna și siguranța „spatelui”, participând la cursurile de observatori de aviație, la care a ajuns prin concurs. Ca aviator, comandant de echipaj, participă la luptele pentru eliberarea Basarabiei, distingându-se prin buna pregătire și victorii în fața inamicului. Rănit, este decorat și se bucură de respectul concetățenilor săi. Își descoperă astfel o altă latură a personalității sale: curaj în lupta cu moartea, spirit de sacrificiu și dragoste de patrie. A fost recompensat cu importante distincții militare: „Coroana României”, „Steaua României” și „Virtutea Militară”, pe care le-a purtat cu mândrie până la sfârșitul vieții.

În scurtele momente în care nu este pe front, își continuă studiile și activitatea de documentare în arhive și biblioteci, făcându-și planuri de viitor pentru perioada în care pacea îi va oferi din nou liniștea necesară pentru a scoate la lumină trecutul glorios al românilor. Nu bănuia atunci că activitatea sa de cercetător al arhivelor, începută în 1934, va continua șase decenii cu rezultate spectaculoase. L-a ajutat foarte mult perseverența-i caracteristică, educația sa în cadrul familiei și a școlii, obișnuința de a înfrunta greutățile vieții fără a ceda vreodată.

În perioada de după război, încearcă să reia activitatea profesională, ocupând diferite posturi în cadrul școlilor din zona Muscel. Chiar dacă are de înfruntat presiuni birocratice din partea celor care începeau să introducă „reforme” de tip sovietic în învățământul românesc și care îi oferă posturi la periferia județului, în sate izolate de munte, strânge din dinți și, în paralel, urmează, până în 1948, Facultatea de Litere și Filosofie București. Se mută, în 1951, în capitală pentru a scăpa de persecuții, sperând că într-un oraș mare se va pierde din atenția organelor represive. Devine victima delațiunilor specifice epocii, fiind arestat și schingiuit de Securitate. Nu conta originea „sănătoasă”. Manifestările sale de spirit liber, expunerea deschisă a părerilor politice și nonconformismul i-au adus multe neazuri. Un articol critic la adresa bolșevismului și a URSS, publicat în 1936⁶ într-o foaie de circulație redusă din comuna natală și adus în atenția „organelor”, l-a transformat, după moda vremii, în „dușman al poporului”, adăugându-i-se la dosar și căsătoria cu o fiică de preot. În capitală, duce o viață plină de lipsuri, dar nu renunță la studii și cercetări, ocupând funcția de bibliotecar și, pentru scurte perioade, profesor la Școala medie de bibliotecari. Redescoperit de Securitate, este scos din învățământ și obligat să treacă „la

⁵ Profesorul Pârnuță a fost partizanul localizării luptei de la Posada în zona Rucăr.

⁶ În 1936 a publicat, în revista locală „Lumina”, articolul *Pericolul bolșevismului*, cu trimitere la apărarea Bisericii.

munca de jos”, fiind nevoit să muncească la descărcat de vagoane și alte munci grele câțiva ani, pentru a se întreține. După multe intervenții și memorii, este reîncadrat în învățământ la Școala Centrală/Tehnică de Bibliotecari București, o scurtă perioadă la Școala de Coregrafie, iar din 1961, ca cercetător la Institutul de Științe Pedagogice.

Perseverând, obține, în 1968, doctoratul și, până la pensionare în 1977, predă în învățământul superior, parcurgând toate treptele profesionale cu greutatea impuse de faptul că nu a fost membru PCR.

Nu i-a plăcut niciodată să vorbească despre sine, era o persoană de o modestie rară, opera sa nu poate fi însă ignorată, este vorba de 71 cărți, scrise exclusiv sau în colaborare, dintre care 51 tipărite, 20 rămânând în stadiul de manuscris, și circa 500 de studii, articole, recenzii și comunicări, toate publicate. Mii de pagini au rămas de asemeni în manuscris.

Pentru asemenea reușită a fost nevoie să studieze aprofundat scrierile slavone, să cunoască limba greacă și ebraica, să colaboreze pentru traducerea de texte arabe care aduceau informații despre zona noastră geografică și istoria ei. Pe măsură ce avea acces la aceste documente, pe care le traducea, clasa și interpreta, încearcă să le colecționeze, așa că, spre sfârșitul vieții, posedă una dintre cele mai importante colecții de documente originale. A avut o calitate deosebită: colabora cu ușurință cu alți împătimiti ai studierii trecutului, fapt mai puțin obișnuit într-o zonă a științei unde există atâtea orgolii. Un bun exemplu este de pildă publicarea, în colaborare cu prof. dr. Ștefan Trâmbaciu, fostul director al Muzeului de Istorie din Câmpulung, a unei colecții complete de documente referitoare la istoria zonei Muscel, cu traduceri și comentarii.

Principala sa preocupare a fost școala, afirmându-se ca un istoric al învățământului și gândirii pedagogice românești, înscriindu-se astfel în rândul unor precursori iluștri cu care nu îndrăznește să se compare, opera sa aducându-l însă aproape de ei: Gh. Lazăr, Spiru Haret, Nicolae Iorga sau C. Rădulescu-Motru. Cunoașterea preocupărilor în acest domeniu presupunea un volum de muncă extraordinar, efortul său fiind concretizat prin apariția unor lucrări de referință privind istoria învățământului și gândirea pedagogică în Țara Românească în secolele XVII-XIX, publicată în 1971. A avut contribuții majore, capitole întregi la lucrări cum ar fi *Istoria Învățământului din România*, apărută începând cu 1983 la Editura Didactică și Pedagogică. Cu multă asiduitate, cercetează arhive, face muncă de teren și publică istorii ale învățământului din județe: Ialomița, Vâlcea, Teleorman, Olt, Dâmbovița, Argeș și altele. Cea mai mare atenție acordă însă zonei sale natale, Rucărului, și zonei Muscel. Evocă astfel istoria vremurilor eroice în care știința de carte pătrundea cu greu în rândul oamenilor obișnuți, figurile luminoase ale unor voievozi și boieri care au sprijinit dezvoltarea școlii românești. Și-a materializat aceste preocupări prin apariția unor lucrări care au evocat modele de dascăli, monografiile de școli și licee și lucrări de biblioteconomie, de istoria cărții, a tiparului românesc și a unor publicații.

Toate acestea într-o viață normală de intelectual român cu familie, nevoit să înfrunte greutatea vieții de zi cu zi în perioada comunistă. Printre obligațiile de dascăl la catedră trebuia să lupte pentru ca editurile să-i accepte publicarea lucrărilor, el nefiind în grațiile decidenților politici, să insiste pe la tipografii pentru rezolvarea problemelor grele ale timpului, cum ar fi de pildă procurarea de hârtie, sau să facă corecturi și alte activități specifice, ținând cont de dotarea tehnică de atunci. Este greu de înțeles, astăzi, cum în acele vremuri te puteai trezi chiar și după tipărire că se interzice apariția pe piață, numai pentru că lucrarea nu avea în conținut referiri laudative la „iubiții conducători” sau nu s-a respectat linia politică oficială.

Trăind cu asemenea preocupări, n-a uitat niciodată Rucărul său drag, păstrând cu duioșie în memorie vremurile copilăriei în care a avut atâtea de suferit. Printre concetățenii săi era o prezență agreabilă, se interesa de problemele lor și-i sprijinea în toate, inclusiv în ce privește apărarea drepturilor strămoșesti legate de obștea moșnenilor, organizație economică ce a supraviețuit secole și pentru existența căreia s-a ajuns la răscoale, la plângeri repetate în fața domnitorilor care au întărit drepturile acestor oameni ai munților. Gheorghe Pârnuță a scris mult despre istoria acestei obști, reliefând modul în care, periodic, pământurile rucărenilor erau răpite și modalitățile în care, de fiecare dată, moșnenii reușeau să-și recupereze drepturile. Și au încercat să uzurpe aceste tradiții Mihai Viteazu, boierii rucăreni și mulți alții. Din păcate, în vremurile noastre „civilizate”, uzurpatori din rândul rucărenilor au reușit să-și însușească munți întregi, pe care i-au lăsat fără podoaba lor cea mai de seamă – pădurile seculare. Cunoscând și din punct de vedere istoric activitatea obștei, după '89 și-a adus contribuția la revitalizarea acestei forme specifice de exploatare a resurselor agricole locale.

Unui intelectual provenit dintr-un mediu social atât de apropiat de vatra țărănească, nu-i putea fi străin folclorul în general, dar mai ales cel local, reușind printre multiplele-i preocupări să se afirme și ca un neobosit culegător, care a salvat astfel de la uitarea firească perle ale culturii noastre populare. Cântece de dragoste, de cătanie, balade haiducești, chiar și două variante locale ale *Mioriței*, obiceiurile legate de sărbătorile religioase, bocete, toate au fost publicate. Și alături de aceste eforturi de salvare a memoriei locurilor natale, s-a preocupat și de reamintirea sorții tragice a celor care s-au înscris în lupta de rezistență anticomunistă. Până prin anii '60, această luptă a avut în munții Muscelului aspecte militare, cu pierderi de vieți omenești de o parte și alta. Reprimarea necruțătoare a lăsat multe familii îndoliolate și multor eroi nu li se cunoaște mormântul. După Revoluție, a putut publica și aduce în atenția generațiilor noi, care nu cunoșteau mai nimic despre perioadă, faptele de arme ale unora concetățeni ai lor care și-au dat viața pentru acest ideal. Cu multă acribie s-a documentat, a avut lungi discuții cu unii din cei implicați și familiile lor, s-a deplasat în locurile în care s-au dat lupte, totul în secret, pentru că era conștient de consecințele pe care le poate avea o asemenea „curiozitate”. Cunoștea din copilărie pe mulți din cei angajați în lupta de rezistență, le știa năzuințele și a avut de suferit personal persecuții politice pentru acuzații mai puțin grave.

Este evident că o personalitate atât de complexă nu putea sta departe de viața spirituală. Creștin ortodox practicant, nu i-a fost zdruncinată credința niciodată, cu toate că viața nu i-a fost un drum presărat cu flori. Datorită atitudinii sale în primul rând politice, dar și participării active la viața Bisericii, a avut de suferit, fiind nevoit să depășească mari greutăți materiale. În perioadele lungi în care, șomer fiind, cu greu asigură o bucată de pâine familiei, nu a făcut compromisuri, nu s-a dezis de credința sa, ba mai mult, în 1947 a fost validat deputat eparhial al Adunării Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor și ales ca membru al Consiliului Eparhial – secția culturală. A participat în această calitate la alegerea patriarhilor Nicodim și Justinian. Printre alte preocupări, a scos și monografiile ale bisericilor și mănăstirilor din nordul Argeșului.

Pentru toată această fructuoasă activitate, profesorul Pârnuță n-a primit din partea oficialităților decât palide recompense morale. Medaliile primite în urma participării la luptele pentru eliberarea Basarabiei – „Steaua României” și „Coroana României” – sunt singurele distincții mai deosebite, în rest, oficialitățile locale din Rucăr și Câmpulung i-au oferit titlul de „Cetățean de onoare”. Cel mai mult l-a bucurat însă stima și aprecierile

sincere din partea studenților și elevilor săi, din partea oamenilor de știință, printre care s-au aflat nume sonore, precum: scriitorul Ion-Puiu Stoicescu, academicienii Virgil Cândea, Augustin Z.N. Pop, prof. dr. Ștefan Trâmbaciu cu care a colaborat foarte mult, prof. Gheorghe Șovu, Ion Ghinoiu – directorul Institutului de Etnografie și Folclor al Academiei Române, scriitorul Dan Lungianu, Dan Simonescu, patriarhul Justinian și alți nenumărați prieteni, colegi și colaboratori.

Personalitate puternică, Gheorghe Pârnuță a fost sprijinit în toată perioada vieții sale de ceilalți membri ai familiei, trăind în armonie și dragoste. Soția sa, Constanța, provenită dintr-o familie de intelectuali, crescută în spiritul moralității, al muncii dedicate și respectului față de semeni, i-a fost permanent alături și a înfruntat cu seninătate toate greutățile, reușind să educe și să crească copiii, nepoții și strănepoții, care le-au luminat ultimii ani ai vieții. A primit cele mai înalte principii morale de la mama sa, văduvă cu șase fete, toate căsătorite cu intelectuali ce s-au afirmat în societate. După ce a ocupat mai multe funcții de secretară, o perioadă la Ministerul Muncii, în ultimul deceniu de activitate a fost funcționar principal la Muzeul de Artă București. S-a pensionat în 1974, bucurându-se de stima și aprecierile colegilor. A acceptat cu modestie să trăiască oarecum în umbra soțului, pe care l-a iubit și apreciat, încercând să-i creeze în cadrul familiei un climat care să-l ajute în realizările sale. Au avut doi copii: Marilena, absolventă a Facultății de Matematică a Universității București, căsătorită cu un medic (copiii lor și-au făcut cariere în domeniul chimiei și, respectiv, publicistică); al doilea, Mihai, absolvent de ASE, lucrează la o importantă firmă din SUA. Pensionar fiind, profesorul Pârnuță a avut astfel prilejul să ajungă în America la fiul său și nu a scăpat ocazia de a studia pe viu organizarea învățământului în Lumea Nouă și a vizitat biblioteci, încercând să știe cât mai multe din domeniu, chiar dacă nu mai profesa.

Pe bună dreptate această familie poate fi considerată o adevărată dinastie culturală și, în mod sigur, opera patriarhului familiei, Profesorul Gheorghe Pârnuță, va fi continuată și sporită în viitor de urmași.

ISSN 1583-3119